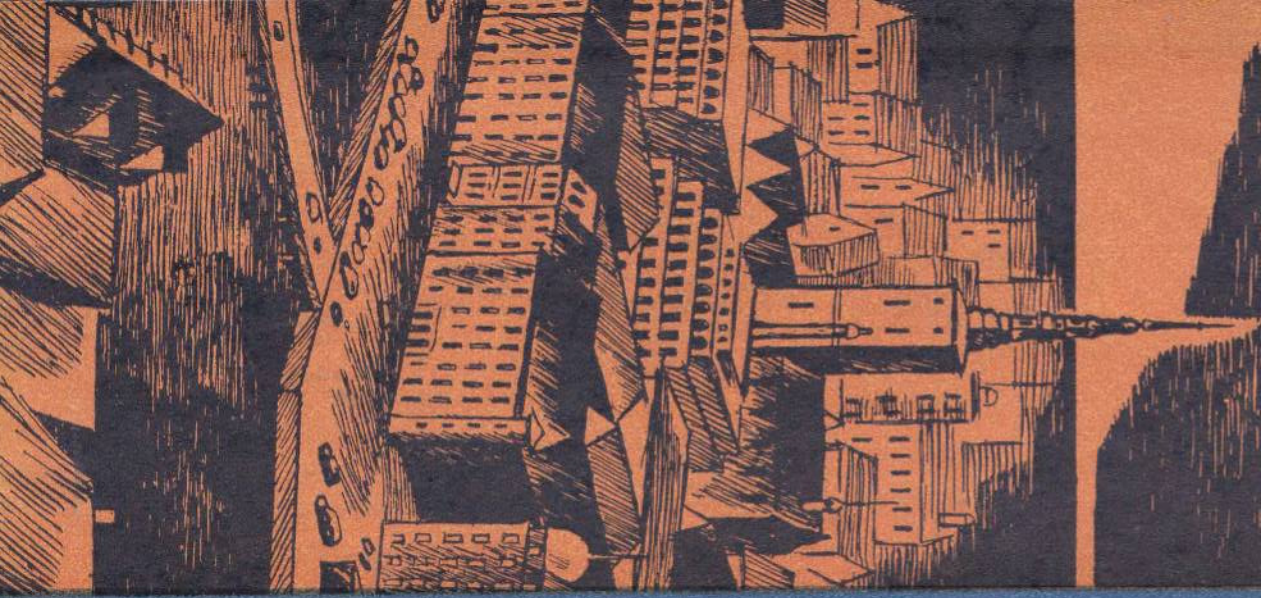

СУЧАСНА ДАТСЬКА НОВЕЛА

ЗАРУБІЖНА НОВЕЛА

Книга сорок перша

КИЇВ
ВИДАВНИЦТВО ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
«ДНІПРО»
1982

KAREN BLIXEN
WILLIAM HEINESEN
HANS KIRK
HANS CHRISTIAN BRANNER
AAGE DONS
MARTIN A. HANSEN
HANS SCHERFIG
ALBERT DAM
FINN GERDES
TOVE DITLEVSEN
LEIF E. CHRISTENSEN
CARL BANG
FRANK JÆGER
VILLY SØRENSEN
PETER SEEBERG
KLAUS RIFBJERG
LEIF PANDURO
BENNY ANDERSEN
ANDERS BODELSEN
SVEN HOLM
CHRISTIAN KAMPMANN
ULLA RYUM
ULLA DAHLERUP

СУЧАСНА ДАТСЬКА НОВЕЛА

Упорядкування і вступне слово
ІРИНИ КУПРІЯНОВОЇ
З датської переклала
ОЛЬГА СЕНЮК

И(Дат)
С91

В сборник включены лучшие образцы разных по тематике новелл известных датских писателей, работавших в этом жанре в годы после первой мировой войны.

С $\frac{70500—187}{М205(04)—82}$ 187.82. 4703000000

© Передмова, український переклад, видавництво «Дніпро», 1982 р.

ВСТУПНЕ СЛОВО

Жанр новели, який справедливо вважається одним із найскладніших і вимагає від письменника особливої художньої майстерності, має в датській літературі давню і дуже багату традицію. Свій внесок у формування цієї традиції зробили визначні прозаїки, творчість яких припадає на різні історичні епохи, належить до різних літературних напрямків, забарвлена неповторною індивідуальною своєрідністю художньої манери. Історія розвитку новели в Данії знає стрімкі злети і періоди спаду, але в цілому можна твердити, що ця традиція ніколи повністю не уривалася.

Різноманітна і дуже характерна для свого часу новелістика найвизначнішого представника датського романтизму Адама Еленшлегера. За своїм духом наближаються до новели твори всесвітньовідомого казкаря Ганса Крістіана Андерсена.

Багата на здобутки у розвитку і вдосконаленні цього жанру творчість датських письменників у другій половині XIX століття. Яскравістю барв, майже відчутною силою емоціонального впливу вражають читача новели Єнса Петера Якобсена. Безжально правдиві у своїй гострій соціальній критиці оповідання Генріка Понтоппідана. Ніжною чарівністю і щемливим смутком овіяні найтонші нюанси психологічних зарисовок Германа Банга. Сувора дійсність селянського побуту, неприкрашена брутальність, а часом і нелюдські звичаї відбиті в оповіданнях Йоганнеса В. Єнсена, Єппе Ок'єра, Йогана Скельборга. Створенням реалістичних новел з життя трудового народу починає в 90-х роках свій нелегкий шлях художника і борця Мартін Андерсен Нексе.

У перші десятиліття нашого віку новела в датській

літературі не займає провідного становища, поступаючись місцем поезії, романові, драмі. Однак уже в 40-х роках спостерігаємо нове піднесення, і в наступні роки новела знову міцно утверджується як один з основних жанрів, неухильно завойовуючи інтерес читацьких кіл та увагу літературної критики.

Цілком зрозуміло, що в межах одного збірника неможливо відтворити вичерпну картину стану датської новелістики в наші дні. Мета цієї книжки — показати радянському читачеві окремі напрямки, якими йде розвиток цього жанру в останні десятиліття, познайомити його з творчістю датських прозаїків різних поколінь, що найцікавіше виявили себе в цей період.

Давно здобула собі визнання в Данії і за її межами творчість таких письменників, як Ганс Кірк (1898—1962), Ганс Шерфіг (1905—1979), Ганс Крістіан Брандер (1903—1966), Карен Бліксен (1885—1962), Мартін А. Гансен (1909—1955). З кожним із цих імен пов'язане уявлення про яскраве літературне обдарування, і водночас вони уособлюють зовсім різні тенденції в літературі свого часу.

Письменник-комуніст Ганс Кірк присвятив усе своє життя боротьбі за торжество передових ідей. Переконаний і послідовний марксист, він неухильно дотримувався принципів реалізму в мистецтві, обстоював їх у теоретичних працях і втілював у своїй художній творчості. Такі твори Кірка, як романи «Рибалки» (1928), «Поденники» (1936), «Гроші диявола» (1952), «Клітгор і сини» (1952), присвячені дослідженню актуальних проблем суспільної дійсності, насичені гострою соціальною критикою. У роки німецько-фашистської окупації Данії Кірк разом з іншими комуністами був ув'язнений у таборі Горсеред. 1948 року виходить філософсько-історичний роман «Раб», де письменник утверджує високі ідеали свободи й гуманізму. У своїх новелах (зб. «Буржуазні новели», 1958) Кірк іронізує

над духовною обмеженістю міщан, над лицемірством і егоїзмом моралі, якої вони дотримуються.

Невтомним борцем за комуністичні ідеали був протягом багатьох десятиріч і Ганс Шерфіг. У своїх романах «Зниклий чиновник» (1938), «Загублена весна» (1940), «Ідеалісти» (1943) він створив яскраву сатиричну картину духовної деградації буржуазного суспільства, показав, як страшно діє це суспільство на формування людської особистості. Помітне місце в датській літературі післявоєнного періоду займають романи Шерфіга «Скорпіон» (1953) і «Замок Фрюденгольм» (1962), які в найнепривабливішому вигляді показують читачеві поведінку панівних кіл і представників соціальних верхів Данії в період другої світової війни і в перші роки після її закінчення. Бувши не тільки письменником, а й цікавим художником, Шерфіг у багатьох своїх творах — «Мертва людина» (1937), «Мавпа, що невідомо де ділася» (1964) — торкається питань, пов'язаних з долею мистецтва в сучасному світі.

Наскільки нерозривно пов'язана зі своєю епохою творчість Кірка і Шерфіга, настільки далекою від неї здається, на перший погляд, творчість Карен Бліксен. Матеріал і сюжети своїх творів вона шукає у далекому минулому чи в світі фантазії, переносячи читача у не відомі йому (а нерідко й вигадані) краї, стилізуючи манеру розповіді то під середньовічну легенду, то під новелу епохи Відродження, то під східну казку... Однак за цим підкресленим нехтуванням сучасною дійсністю вгадується глибока незадоволеність тим, що відбувається в ній, нездійсненна мрія про кращі часи і про інші життєві принципи, ніж ті, що панують у навколишньому житті. Не випадково знову і знову в новелах Бліксен постає питання про призначення людини, про сенс її існування, про етичні критерії, що визначають цінність її особистості. В складній

філософській формі у творах Бліксен наявна критика буржуазних норм буття, але протиставляти їм письменниця може тільки мрію, гарну казку.

Складну ідейну і творчу еволюцію пережив Мартін А. Гансен. Син дрібного землевласника, якому самому довелося зазнати знегод селянського життя, він дебютував у літературі романами про датське село — «Тепер він поступається» (1935) та «Колонія» (1937). У цих реалістичних творах, сповнених соціальної критики, Гансен шукав шляхів до усунення вад сучасної суспільної системи, хоч і не зазіхав на її засади. Прагнення соціальної справедливості і демократичні переконання закономірно привели письменника до лав активних антифашистів, а під час гітлерівської окупації — до руху Опору. Однак той напрям, якого набував суспільний розвиток у повоєнні роки, розчарував Гансена, і розчарування це наклало помітний відбиток на все створене ним в останні роки життя. У романі «Ошуканець» (1952), у новелах, що ввійшли в збірники «Терновий кущ» (1946) та «Куріпка» (1947), помітний вплив екзистенціалізму; провідною темою став страх, породжений у людині жорстокістю життя, усвідомленням нею своєї трагічної відповідальності за все, що відбувається в світі. Сила емоційного впливу пізніших творів Гансена визначається постійно присутнім у них гуманістичним началом, їхньою глибокою психологічністю.

Ганс Крістіан Браннер присвятив усю свою творчість пильному дослідженню долі людської особистості в умовах буржуазного суспільства. Увагу письменника сконцентровано на аналізі внутрішнього світу людини, особистих стосунків між людьми, проте це не відвертає його від серйозних суспільних проблем. У його першому романі «Іграшки» (1936) звучить протест проти дедалі більшої загрози фашизму, а в творах, написаних у роки другої світової війни, Браннер рішуче

засуджує тих, хто зробив людиноненависництво і насильство основою свого існування. Роздуми про необхідність взаєморозуміння між людьми, тривога з приводу їхньої розрізненості, що дедалі поглиблюється, становлять головний зміст післявоєнної творчості Брапнера. Пошуки прихованих причин цієї розрізненості і можливих шляхів її подолання спонукають письменника до вивчення глибинних шарів людської свідомості, до спроб простежити самий процес формування особи. Звідси його постійний інтерес, чуйна і пильна увага до психології дитини, яку він так блискуче відображає в багатьох своїх творах.

Творчість Вільяма Гайнесена (народився 1900 р.) посідає особливе місце в літературі своєї доби. Письменник родом з Фарерських островів, але пише датською мовою; в більшості його творів розповідається про життя його земляків, і це породжує не тільки специфічну тематику, але й неповторний місцевий колорит, а також значною мірою зумовлює своєрідність письменницької манери. Гайнесен пише про людей, які живуть на маленьких островах серед безмежного океану і ведуть ненастанну боротьбу з суворою природою, про місця, куди порівняно недавно почали проникати і блага, і вади буржуазної цивілізації. Його героями найчастіше стають ті, хто, маючи велику фізичну і моральну стійкість, зберігає незвичайну, майже дитячу безпосередність і свіжість у сприйнятті навколишнього світу. Так в одному з кращих романів Гайнесена «Пропащі музиканти» (1950) перед читачем розгортається історія родини, яка все життя віддала служінню красі, підпорядкувала його законам гармонії. У мові й стилі письменника виразно відчувається відгомін народної літературної традиції, започаткованої у стародавні часи.

Названі письменники належать до визнаних корифеїв датської літератури XX століття, однак і творчий

внесок кожного з решти представлених у збірнику авторів також безперечно заслуговує на увагу: всі пропоновані читачеві твори не тільки свідчать про високий художній рівень сучасної датської прози, а й взяті разом дозволяють зазирнути в духовний світ сьогоднішньої Данії, досить типовий для всього буржуазного суспільства наших днів.

Людська особистість і її відносини з навколишнім середовищем — так, мабуть, можна визначити основну тему, що об'єднує всі новели збірника. І хоч який різний принцип підходу до цієї теми, хоч який своєрідний арсенал художніх засобів, використовуваних для її розкриття, спільним у всіх авторів є глибокий гуманізм, любов і співчуття до людини, біль і тривога за неї.

Що ж можуть і хочуть розповісти нам про людину датські письменники? Вони говорять про велич страждання і самопожертви — вона зрівнює між собою екзотичного героя новели Альберта Дама «Мертвий барон» і дуже прозаїчних персонажів оповідання Петера Сееберга «Величальна пісня Марії». Людина цілком поринає у свій інтимний обмежений світ (такою постає перед нами героїня оповідання Фінна Гердеса «Очі в дзеркалі») або марно, але невтомно намагається розгадати таємниці буття — у філософському творі Лайфа Крістенсена «Головоломка Есбена Греннетре». Про страшний вплив монотонної рутини існування і про спроби людини так чи інакше вирватися з її полону розповідає Бенні Андерсен («Таємничий лист») і Улла Далеруп («День крізь день»).

На повний зріст постає одна з кардинальних проблем сучасного буржуазного суспільства: роз'єднаність людей, трагічна самотність людини. Її ми знаходимо у більшості авторів: у Карла Банга («Мавпа»), у Франка Єгера («Зелена веранда»), у Крістіана Кампмана («Між приятелями» та «Парасоль, вікно, шнурок»), у

Клауса Ріфб'єрга («Спочивай у мирі»). Ця проблема трактується не тільки загалом, а й в різних її аспектах. Про граничний індивідуалізм, нав'язаний людині суспільством, його протиприродність веде розповідь у своїй гротесковій повелі «Найкращий з усіх світів» Лайф Пандуро; про марні спроби зруйнувати стіну недовіри й відчуженості розповідає у «Підглядачі» Петер Сееберг. Думка про те, як нелегко досягти взаєморозуміння і яке необхідне воно для людей, голосно звучить у Андерса Бодельсена («Перепони») і в Карла Банга («Мавпа»).

Тривожні роздуми викликають у датських письменників небезпечні тенденції, що виявляються в розвитку самої людської особистості. Адаптуючись до сучасних умов існування, вона загрозливо деформується, зазнає стандартизації, засвоює спотворені уявлення та етичні критерії. Як кінцевий, але логічний з усією своєю абсурдністю результат такої еволюції особистості постають перед нами герої новел Бенні Андерсена «Черевики — велика річ» та Віллі Серенсена «Солдатський святвечір»: для одного з них велика кількість взуття здається єдиною гарантією душевного спокою, для другого сліпе виконання «солдатського обов'язку» заступає всі таємниці світу.

Діапазон художніх засобів, якими користуються сучасні майстри датської прози, надзвичайно широкий. Побутова достовірність, тонкий психологічний реалізм характерні для новел Ганса Крістіана Браннера і Тове Дітлевсен, Андерса Бодельсена і Оге Донса, Улли Далеруп і Крістіана Кампмана. Їхніх героїв легко впізнати, вони живуть і діють у звичайних буденних умовах. У Карла Банга і Петера Сееберга події, що відбуваються, здавалося б, у цілком реальній обстановці, набирають відтінку алегорії. Бенні Андерсен, Лайф Пандуро, Клаус Ріфб'єрг вносять у розповідь на перший погляд реалістичний, більш чи менш чітко

виражений елемент абсурдності. У романтичній, трохи архаїзованій манері написані твори Карен Бліксен, Вільяма Гайнесена, Альберта Дама. У них є відтінок філософської притчі — і в цьому вони наближаються до складних за формою алегоричних новел Віллі Серенсена та Лайфа Крістенсена.

Індивідуальна позиція автора у трактуванні та висвітленні різних сторін і явищ дійсності знаходить свій вияв у виборі певної манери розповіді, і тут перед нами теж розгортається картина, що вражає багатством барв і півтонів. Як спільну для всіх новел рису можна відзначити ту обставину, що їхні автори, як правило, уникають оголеної емоції, і водночас читач завжди дістає можливість досить точно судити про ставлення письменника до зображуваного.

Щире співчуття автора до своїх героїв відчувається за зовні спокійним, а часом і трохи іронічним тоном, в якому ведуть розповідь К. Банг («Мавпа»), Ф. Гердес («Очі в дзеркалі»), А. Бодельсен («Перепони»), П. Сееберг («Величальна пісня Марії», «Підглядач»). Прозорим серпанком смутку за навіки втраченим огорнені оповідання-спогади Г. К. Браннера («Три мушкетери»), О. Донса («Жовтий альбом»), М. А. Гансена («Подвійний портрет у різьбленій рамці»). Гіркий сарказм ховається в рядках фантастичної історії, зовні зовсім безсторонньо викладеної Л. Пандуро («Найкращий з усіх світів»). Складним плетивом співчуття і насмішки постає перед нами авторське ставлення до героїв у новелах Бенні Андерсена («Черевики — велика річ», «Таємничий лист»), Клауса Ріфб'єрга («Спочивай у мирі»), Улли Рюум («Чобіт»).

Не можна не звернути уваги на різноманітність відтінків гумору, що забарвлюють багато новел. Тут і добра, трохи поблажлива усмішка Г. К. Браннера в «Трьох мушкетерах», і уїдлива іронія Г. Кірка («Вза-

ємна допомога»), і майже «чорний» гумор Б. Андерсена, Л. Пандуро, У. Рюум.

Само собою зрозуміло, що знайомство з однією-двома новелами не може дати читачеві повного уявлення про творчість письменника. До того ж для багатьох із названих авторів новелістика не є єдиним літературним жанром. І все ж, на нашу думку, читач може взяти немало цікавого й цінного для себе з цього знайомства — і не тільки тому, що імена більшості авторів будуть, певне, новими для нього.

Новела — жанр хоч і складний, але й вдячний: у ньому майстерність письменника виявляється особливо яскраво і зримо. Спостережливість, почуття міри, вміння виділити головне і другорядне, здатність надати творові композиційної стрункості й завершеності, психологічної чуйності — усі ці якості, властиві справжньому художникові, проходять у стиснутому за обсягом творі суворе випробування й постають у ньому в цілковитій своїй довершеності, ніби побачені крізь збільшувальне скло.

Хочеться сподіватися, що знайомство з цілою плеядою таких різних письменників, які кожен по-своєму виражають певні тенденції у духовному житті сучасної Данії, матиме для нашого читача не тільки пізнавальну цінність, але й принесе йому радість від зустрічі із справжнім мистецтвом.

Ірина Купріянова

НОВЕЛИ

Карен Бліксен

ОБРУЧКА

Діялось це літнього ранку сто п'ятдесят років тому в Данії.

Один молодий дідич і його дружина пішли прогулятися по своєму маєтку. Щойно тиждень тому вони побралися. Їм довелось подолати чимало перепон, бо її батьки були родовитіші й багатші, ніж його. Та молоді — тепер йому було двадцять три, а їй дев'ятнадцять років — кохалися змалку, і врешті її гоноровитим і грошовитим батькам довелось поступитися.

Молоде подружжя було безмежно щасливе. Минулась пора їхніх коротких зустрічей і зрошених слізьми записок, які вони крадькома передавали одне одному. Тепер вони були одним цілим перед богом і людьми, могли на очах у всього світу прогулюватися разом, їздити в одній кареті і могтимуть прогулюватись і їздити так до кінця своїх днів. Нарешті їхній далекий недосяжний рай опустився на землю і, на їхній подив та радість, наповнився буденними речами: жартами й пустощами, сніданками й вечерями, кіньми й собаками, косовицею і возінням сіна, грозами й веселками.

Конрад, молодий господар, свято заприсягнувся собі, що відтепер жоден камінь і жодна тінь не впаде на шлях його коханої. А Ловіса, його молода дружина — друзі звали її Лісою,— вперше в житті відчула, що вона вільна, мов птах, бо не могла навіть уявити, що відтепер матиме від чоловіка якісь таємниці.

Просте сільське оточення в Лісиному новому домі дедалі більше чарувало й захоплювало її. Пораючись у кімнатах, вона не раз зупинялась і всміхалася, бо згадувала, як чоловік тривожився, що життя в його

маєтку не задовольнить її. Ще не так давно минув той час, як Ліса гралась ляльками, і тепер, коли вона розчісувала свої пишні коси, складала білизну в шафі чи ставила у воду квітки, то раптом згадувала щасливий світ дитинства: так само, бувало, виконуєш усе дуже поважно, просто врочисто, а проте весь час чітко усвідомлюєш, що ти лише граєшся.

Був чудовий червневий день. У небесній високості пливли білі купчасті хмари, повітря було напоєне солодкими пахощами. Ліса вбралася в білу муслінову сукню, а на голову надягла кислатого брилика з блакитною стрічкою. Вони з чоловіком пішли звивистою романтичною доріжкою через сад і парк, що далі вужчала, бігла лукою поміж острівцями великих дерев, перетинала річку і попід лісом виводила до кошар. Сьогодні Конрад хотів показати дружині свої вівці. Тому Ліса залишила вдома свого білого песика Біжу, бо він гавкав би на ягнят, а може, й заївся б з вівчарками. Вівці були гордістю Конрада, бо сам він вивчав вівчарство в Мекленбурзі та в Англії і привіз звідти котсволдських і німецьких баранів, щоб поліпшити свою отару. Дорогою він розповідав дружині, яку це може дати йому величезну користь і скільки на нього чекає ще труднощів.

Ліса йшла поряд із Конрадом, уважно слухала його й думала собі: «Як він розуміється на вівчарстві і який він освічений! Скільки він усього знає!» І водночас: «Який він смішний із тими своїми вівцями. Як дитина. Я на сто років старша за нього!»

Коли вони наблизились до кошар, назустріч їм вийшов старий німець-чабан Матіас і сказав сумну новину. Двоє німецьких ягнят здохло, а решта троє хворі. Ліса розуміла, що чоловіка дуже зажурило це нещастя, тож, поки він слухав старого чабана, вона мовчала і тільки лагідно стискала йому руку. Двох підпасків послали до кошари, щоб вони принесли хворих

ягнят. Чекаючи на них, господар і чабан обговорювали подробиці сумної події.

Хлопці довго не поверталися. Ліса почала оглядатися навколо й думати про щось інше. Двічі вона червоніла від власних думок, радісно, поволі, мов троянда, потім той ніжний, яскравий рум'янець спадав їй з лиця,— а чоловіки й далі розмовляли про овець.

Через якийсь час щось у їхній розмові зацікавило Лісу. Вони почали говорити про злодія, що крав вівці.

Той злодій, як вони його називали, останніми місяцями не раз, наче вовк, залазив до навколишніх кошар, наче вовк, убивав і забирав овець і, наче вовк, зникав без сліду. А тепер, три ночі тому, чабан із сусідньої кошари зі своїм сином застукали його на гарячому, і він чабана вбив, хлопця вдарив так, що той зомлів, а сам утік. Розіслали на всі боки людей, щоб спіймати злодія, але так і не знайшли його.

Лісі захотілось почути ще якісь подробиці тієї жахливої історії, і старий Матіас, щоб зробити їй приємність, почав розповідати все від початку.

— У кошарі, мабуть, точилася запекла бійка, тому що в багатьох місцях долівка залита кров'ю. В сутичці злодій зламав собі руку, та однаково, тікаючи, переліз через огорожу з ягням на спині.

Закінчивши розповідь, Матіас сплюнув і побожився, що якби йому попався той негідник, він радо задушив би його власними руками. Ліса схвально кивнула йому головою. Мабуть, слухаючи його, вона пригадувала казку про Червону Шапочку й Вовка, і по спині в неї пробігав мороз.

Конрад думав про свої ягнята і про лихо, яке їх спіткало. Та сьогодні він був такий щасливий, що не міг бажати зла жодній людині на світі. І серед глибокої тиші, яка запала після Матіасової розповіді, в нього несамохіть вихопилось:

— Бідолаха!

Ліса вражено обернулась до нього.

— Що ти кажеш? — обурено спитала вона.— Як можна співчувати такому страшному розбійникові? Моя бабуся правду казала, що ти вільнодумець, чи масон, як їх тепер звуть, і небезпечний для суспільства!

Згадавши про бабусю, вона згадала й про недавні злигодні і забула про щойно почуту криваву драму.

Повернулися хлопці з ягнятами, і Конрад та Матіас заходились пильно оглядати їх. Вони підводили ягнят, пробували поставити їх на ніжки, обмацували, і ті жалібно мекали. Від того мекання Ліса посмутніла, і чоловік помітив її настрій.

— Вертайся краще додому, люба,— сказав він.— Мені ще треба трохи побути коло них. Іди помаленьку стежкою, я тебе наздожену.

Ну от, тепер нетерплячий чоловік, для якого вівці дорожчі, ніж дружина, відсилає її додому. Дивовижна увага до неї, куди вже більшої! Сам привів її сюди дивитися на вівці, а тепер проганяє! Вона скинула бриля, поклала на траву й попросила Конрада, щоб той забрав його, коли йтиме додому,— мовляв, вона хоче, щоб голову їй обвіяло свіже повітря. І поволі, нога за ногою, як і наказував чоловік, рушила стежкою — адже вона хотіла в усьому слухатись його.

Вона йшла, і в серці її з'явилось радісне усвідомлення того, що вона сама, цілком сама, навіть без свого собаки. Це почуття дедалі дужче заполонювало її. Вона не могла згадати, чи колись ходила на прогулянку сама. Навколо розлягався дивовижно тихий, звабливий краєвид, і він належав їй. Навіть ластівки, що шугали високо в небі, належали їй. Бо ластівки були Конрадові, а він належав їй.

Стежка крутилася між кущів і за хвилину вже сховала її від чоловіків біля кошари. Що може бути краще, думала Ліса, ніж іти цією зеленою стежкою, поволі, не кваплячись, щоб Конрад її догнав? Ні, ще

краще, міркувала вона далі, звернути зі стежки до лісу й там загубитися, зникнути з поверхні землі саме тієї хвилини, коли він, утомившись нарешті говорити про вівці, відчує в серці тугу за нею і поквапиться їй навздогін.

Раптом їй сяйнула одна думка, і вона аж зупинилася, щоб зважити її. Два дні тому Конрад їздив оглядати сінокоси, але вона була втомлена і не поїхала з ним. Вона в супроводі свого собаки пішла куди очі ведуть, щоб побачити щось нове. Собака біг попереду, принюхувався, гавкав, знов повертався до неї і завів її в цей самий ліс. Торуючи собі дорогу крізь кущі, вона раптом натрапила на галявинку, маленьку затишну галявинку, ніби альков із золотаво-зеленою запоною. Вона зненацька відчула, що опинилася в самому осередді свого царства, так їй припало до душі те місце. Ох, якби оце знов натрапити на нього! Райське місце! Коли б вона знайшла його, то принишкла б там, сховалася б від усього світу. Конрад усюди заглядав би, шукаючи її, і ніяк не міг би збагнути, де ж вона ділася. За ту коротку мить, поки вона його погукає, він устигне відчути, яким сумним, яким жахливо порожнім був би світ, якби в ньому не стало її. Ліса пильно оглянула узлісся, міркуючи, де може бути вхід до тієї святині, тоді ступила між дерева.

Вона йшла дуже обережно, крок за кроком, намагаючись ступати якнайтихіше. За облямівку її сукні зачепилась гіллячка, і вона поволі відчепила її, щоб не зламати. Вітка вплуталась у її довгі русяві кучері, і вона спинилась, підняла руки й розплутала її.

Далі в глибині лісу земля була м'яка, волога, і її легка хода стала зовсім нечутна. Однією рукою Ліса притискала до уст хусточку, наче хотіла додати своїй мандрівці таємничості.

Нарешті вона знайшла те місце, яке шукала, й нахилилась, щоб відгорнути густе віття, що затуляло

вхід до її зеленої хатини. Нахиляючись, вона настоптала поділ сукні й зігнулась, щоб витягти його з-під черевичка. А коли знов випросталась, то побачила перед собою обличчя якогось чоловіка, що вже був у тій хатині.

Він стояв просто перед нею, на відстані двох кроків, і, видно, стежив, як вона кущами пробиралась до нього.

Ліса одним поглядом окинула його з голови до ніг. Вигляд у нього був страшний: обличчя побите й подряпане, руки замащені глиною і кров'ю, вдягнений у саме руб'я, босий, а голі ноги замотані в ганчір'я. Ліва рука в нього безвладно звисала вздовж тулуба, а правою він стискав руків'я довгого, витягненого з піхов ножа, тримаючи його перед собою. Хлопець був десь її віку. Він і молода жінка дивились одне на одного.

Та зустріч у лісі від початку й до кінця була німа, без жодного слова. Все, що там відбувалося, можна відтворити тільки пантомімою. Для обох учасників тієї пантоміми їхня зустріч не мала часового виміру, а згідно з годинником тривала чотири хвилини.

Ліса ще ніколи в житті не опинялась у небезпеці. Тієї миті вона не пробувала обміркувати своє становище чи прикинути, скільки їй треба часу, щоб покликати Конрада або Матіаса,— вона чула, що ті саме гукали собак. Вона дивилася на невідомого, як дивилася б на лісового духа, що раптом з'явився б перед нею: не загроза й жах, які він міг принести з собою, а сам його вигляд міняли в її очах світ.

Хоч вони не зводили погляду одне з одного, проте якесь інше чуття підказало їй, що зелена галявинка віднедавна обернулась у лігво дикого звіра. Земля була втоптана, на ній лежали мішки, що правили за постіль, валялись обгризені кістки, а ще там ночами,

видно, розпалювали багаття, бо липилися попіл і головешки.

Першої ж хвилини їй стало ясно, що той, до кого вона пильно придивлялася, так само намагається оцінити її. Він був не тільки зацькованим, готовим до стрибка диким звіром, якого нарешті застукали в лігві, а й сам спостерігав. І, помітивши це, вона побачила себе його очима: постать у білому, що обережно й нечутно наближалась до нього, мов сама смерть.

Нарешті він ворухнувся. Не підводячи руки, він помалу повернув кисть так, що кінчик затисненого в ній ножа націлився просто в її горло. Той порух був моторошний, незбагненний. Виконуючи його, хлопець не засміявся, тільки ніздрі й кутики губ у нього задрижали. Потім він так само помалу відвернув кисть і сховав ножа в піхви, що висіли на його паску.

Ліса не мала на собі ніяких оздоб і коштовностей, крім обручки, яку тиждень тому чоловік надяг їй на палець перед олтарем. Вона, впустивши додолу хусточку, стягла з пальця ту обручку й подала її на долоні хлопцеві.

Вона не просила зглянутись на неї і не торгувалась із ним за своє життя. З натури вона була небоязка, і страх, який опанував її, був викликаний не думкою про те, що́ цей лісовий волоцюга може їй заподіяти. Обручкою на долоні вона наказувала йому, заклинала його зникнути так, як він і з'явився, вигнати страх з її життя, щоб він ніколи, ніколи більше туди не закрадався. Той німий жест молодої жінки, одягненої в біле, був такий самий величний і владний, як порух священика, що святим символом заклинає нечисту силу і проганяє її з людського світу в морок.

Хлопець поволі простяг руку їй назустріч, торкнувся пучками її пучок, і Лісині пальці не затремтіли від того дотику. Але він не взяв обручки, вона впала додолу, як і Лісина хусточка.

Вони обоє простежили поглядом за обручкою. Вона трохи відкотилась і спинилася просто перед його босими ногами. Тоді він непомітним порухом відштовхнув обручку від себе, підвів очі і знов глянув Лісі в обличчя. Так він стояв, вона й не сказала б скільки часу.

Він простяг руку і підняв з землі хусточку. Не відводячи погляду від Лісиного обличчя, він знов витяг ножа з піхов і обгорнув довге вістря легенькою, тендітною тканиною. Зламана рука не слухалась, і йому було важко обгортати ножа. Поки він натужувався, обличчя його під брудом і кров'ю дедалі дужче бліднло, аж нарешті засвітилось, мов фосфоричне. Орудуючи обома руками, він засунув ножа назад у піхви. Чи то піхви були завеликі, не припасовані до ножа, чи вістря надто тонке, але ніж з хусточкою вмістився в них. Ще якихось дві-три секунди він дивився на Лісу, тоді підвів угору обличчя, осяяне дивним фосфоричним блиском, і заплющив очі.

Той порух означав рішення. Остаточне рішення. Він показав ним, що зробить так, як вона його благала: зійде їй з дороги і зникне. Вона була вільна.

Ліса ступила крок назад, не зводячи погляду з того сліпого скам'янілого обличчя. Тоді нахилилась, як і перше, коли пробиралася в цей лісовий сховок, і відійшла так само нечутно, як і прийшла сюди.

На узліссі вона зупинилась, пошукала очима стежки через луку і, знайшовши її, рушила до неї, в напрямку дому.

Її чоловік ще не досяг узлісся. Та ось він вигулькнув на стежці, побачив дружину і бадьорим голосом погукав її. За хвилину він уже був біля неї.

Стежка була надто вузька, тому він не взяв дружину під руку, а тримався на півкроку ззаду. Він почав розповідати їй, що треба робити з тими ягня-

тами. А вона йшла попереду й думала: «Всьому кінець».

За хвилину чоловік помітив, яка вона мовчазна. Він заступив їй стежку, глянув на неї і запитав:

— Що сталося?

Ліса помовчала, шукаючи відповіді, і врешті сказала:

— Я згубила обручку.

— Яку обручку? — запитав він.

— Свою шлюбну обручку,— відповіла вона.

Почувши ці слова, вимовлені власним голосом, Ліса збагнула, що́ вони означають.

Її шлюбна обручка! «Цією обручкою я засвідчую, що беру тебе за дружину». Цією обручкою, яку одне впустило, а друге відштовхнуло від себе, вона заручилася з чимось. Із чим? З убогістю, вигнанням, цілковитою самотою. З гріхами й нещастями цілого світу.

А що з'єднає бог, того не може розлучити людина.

— Я випишу тобі нову обручку,— сказав чоловік.— Ми з тобою все одно в шлюбі. Його не скасуєш тим, що згубиш обручку, ми однаково подружжя.

Вираз на обличчі в неї був такий відсутній, що Конрад не знав, чи вона розчула його слова. Його зворушило, що вона взяла так близько до серця ту обручку. Він підніс її руку до своїх уст і поцілува́в. Рука була холодна, зовсім не подібна до тієї, яку він недавно цілував. Він заступив їй стежку, щоб можна було поцілувати її в обличчя.

— Ти не пригадуєш, коли ще обручка була в тебе на руці? — запитав він, поцілувавши її.

— Ні,— відповіла вона.

— А не згадаєш,— повів він далі, щоб показати їй своє співчуття,— де ти могла її згубити?

— Ні,— відповіла вона,— ніяк не згадаю.

ІСТОРІЯ ОДНІЄЇ ПЕРЛИНИ

Близько вісімдесяти років тому в Копенгагені відбулося незвичайне весілля. Один гвардійський офіцер із старовинної родини одружувався з багатою городянкою, єдиною дочкою великого копенгагенського купця, батько якого був ще мандрівним крамарем у Ютландії, поки доля не привела його до столиці. На ту пору такий шлюб був дивиною. Про нього багато гомоніли, навіть з'явилася пісня, яку передавали з уст в уста й виспівували на вулицях.

Наречена, двадцятирічна дівчина, була справжня красуня, висока, квітуча, з чорними косами, білим личком, свіжими малиновими устами і так гарно, міцно збудована, наче природа створила її з особливого матеріалу.

В неї були дві старі незаміжні тітки; зрослий добробут родини переніс їх зі скромного, сповненого щоденної праці буття на плюшеві канапи в місті. Коли до старшої тітки дійшла чутка про те, ким захоплюється її небога, вона надягла капелюшок та мантилью і склала дівчині візит. Вона говорила про погоду, про події в місті, але під час тієї розмови знайшла нагоду розповісти небозі одну історію.

— Коли я була дитиною, голубко,— мовила вона,— молодий барон Росенкранс заручився з дочкою багатого золотаря. Твоя прабабуся добре її знала. Наречений мав сестру-близнючку, придворну даму принцеси Шарлотти Фредеріки, і вона приїхала до золотаря познайомитися з нареченою. Коли вона поїхала від них, дівчина сказала своєму коханому: «Твоя сестра сміялася з моєї сукні і з того, що я не вміла відповісти їй, коли вона озвалась по-французькому. Я відразу помітила, що вона погана. Задля нашого майбутнього щастя ти не повинен більше ніколи зустрічатися з нею». Щоб заспокоїти дівчину, барон по-

обіцяв, що ніколи більше не побачить своєї сестри. Найближчої неділі він повів дівчину на обід до матері. Коли він потім проводив її додому, вона сказала: «У твоєї матері стояли сльози в очах, як вона дивилась на мене. Вона, видно, сподівалася родовитішої невістки. Якщо ти кохаєш мене, то мусиш порвати з матір'ю». Молодий барон Росенкранс був закоханий і несповна розуму, як усі закохані. Він пообіцяв задовольнити прохання нареченої, хоч і з тяжким серцем, бо мати була вдова і мала тільки єдиного сина, його. Невдовзі після цього він послав через свого служника нареченій букет. Другого дня вона сказала йому: «Мені не сподобалась міна, з якою твій служник дивився на мене. Негайно звільни його».— «Мадемуазель,— відповів барон Росенкранс,— мені не потрібна дружина, яка здатна брати до серця міни мого служника. Ось ваша обручка, і прощайте навіки».

Оповідаючи цю історію, стара тітка уважно стежила маленькими, ясними очима за обличчям дівчини. Вона була вольова жінка, не сподівалася вже ніякої радості від життя, не боялась його і давно вирішила жити для інших, вважаючи себе сумлінням родини. Та насправді вона, як безстрашна робоча мурашка, невтомно дбала про чистоту всього мурашника, була носієм моралі, а надто для молодшої парості роду. Небога — її звали Єнсіною — була повнокровна молода жінка, податлива жертва моральних зусиль невтомної мурашки, а крім того, багато в чому вони були схожі одна на одну.

Небога принесла каву. Обличчя в неї було непроглядне, але в голові бушувала буря. Вона думала: «За це тітка Марен заплатить». А водночас тітчині слова, часто сказані немов випадково, глибоко западали їй у душу, і вона назавжди запам'ятовувала їх.

Після шлюбу, що відбувся чудового червневого дня в церкві Богородиці, молоде подружжя подалося до Норвегії, на саму північ, у Гардангер. Таку подорож вважали тоді дуже романтичною, але чоловік спитав Єнсіну, чому вона не вибрала Париж або Італію. Та вона прагнула почати своє подружнє життя на природі і без сторонніх людей. Їй не треба багато нових вражень чи переживань, сказала вона, а в душі додала: «Господи, поможи мені».

Світське товариство в Копенгагені вважало, що молодий офіцер одружився задля грошей, а його наречена — задля аристократичного прізвища, але воно помилялося. То було одруження з любові, і їхній медовий місяць, як дивитися збоку, був справжнісінькою ідилією. Єнсіна воліла б довіку дівувати, аніж вийти заміж без кохання. Ерос був у неї у великій пошані, її дівоча книжкова шафа була повна романів і любовної лірики, і вона вже протягом кількох років, стурбована порожнечею в своєму серці, потайці волала до бога кохання: «Чого ти так баришся?» А тепер вона з дедалі більшим страхом відчувала, що бог, певне, дав їй більше, ніж вона просила, і що книжки й близько не розповіли їй усієї правди про кохання.

Чужа, дика височина, де вона сама пізнала сутність пристрасті, неначе з'єдналась із тією пристрастю, щоб здолати і знищити її. Гардангер улітку був дивовижно прекрасний: небо сяяло блакиттю, скрізь, куди не глянь, цвіла черемшина, що сповнювала повітря солодкими терпкуватими пахощами, а ночі стояли такі ясні, що можна було читати. В кринолініі і з альпенштоком у руці, Єнсіна сходила багато стрімких гір поруч зі своїм чоловіком або й сама, бо вона була дужа й легконога. Вітер шарпав її сукню, а вона, мов зачарована, стояла на вершині. Досі вона жила в Данії і рік у пансіоні в Любеку, тому звикла, що краєвид перед її очима розлягався пласко — рівно або

ледь хвилясто. А тут, у горах, усе якимось дивом ставало сторч, немов велетенський звір, що звівся на задні лапи, й не відомо було, чи він утихомириться, чи роздавить тебе. Вона ще ніколи не була так високо, і повітря п'янило її, мов вино. Скільки око сягало, скрізь на всі лади вигравали потоки, що з запаморочливої висоти збігали вниз до фіордів та озер. З відстані вони скидалися на плетиво срібних жил між скелястими берегами, а зблизька співали й гриміли стрімкими пінявими водоспадами, увінчаними веселкою, наче вся природа гучно реготала чи заходилась плачем.

Спершу для Єнсіни все це було таке нове, що їй здавалося, наче її давні уявлення про світ розвіялися з вітром, пішли в непам'ять разом зі спідницями й шалями. Проте за якийсь час ті потужні нові враження обернулися на такий непомірний страх, якого вона зроду не знала.

Вона виросла між розважними й скромними у своїх потребах людьми. Її батько був чесний купець, що однаково боявся і, продешевивши, втратити свої гроші, і обдурити своїх клієнтів. Цей подвійний страх згодом позначився на його нервах, він зробився понурий і відлюдкуватий. Мати, побожна жінка, ще молодою приєдналась до секти гернгутерів[1] у Копенгагені і була знана серед міської бідноти своїм щедрим добродійництвом. Обидві тітки дотримувались суворих звичаїв і зважали на думку світу. В домашньому оточенні Єнсіну часом сповнювала відвага, і вона прагнула зазнати якихось пригод. Але тут, приголомшена цим новим, диким, романтичним краєвидом, поставлена на коліна невідомими й загрозливими силами власної натури, вона відчувала, що в неї паморо-

[1] Гернгутери — протестантська релігійна секта, заснована 1722 року в Німеччині на засадах суворого аскетизму.

читься в голові, й злякано оглядалась, шукаючи опори,— а де їй було знайти ту опору? Чоловік, який привіз її сюди і з яким вона була зовсім сама, як ні з ким досі, не міг їй допомогти. Навпаки, ще й через нього на душі в Єнсіни було тривожно, бо їй здавалося, що йому також і, може, найбільше загрожують зовнішні небезпеки світу. Адже Єнсіна вже через кілька днів після весілля переконалася в тому, про що, мабуть, здогадувалась від першої їхньої зустрічі: він ніколи не зазнав страху і не здатен був відчути його.

У книжках вона читала про героїв, захоплювалась ними і мріяла про них. Та її Олександр не був схожий на героїв з романів. Він не боровся з драконами й велетами цього світу і не перемагав їх, він просто не знав, що вони існують. Для нього гори були місцем розваг, а всі життєві явища, і кохання також,— товаришами в тих розвагах.

— Адже через сто років, люба моя, все це не матиме ніякого значення,— казав він їй.

Вона не могла собі уявити, як він жив досі, проте знала напевне, що те життя відрізнялось від її власного. Тепер, на свій жах, Єнсіна збагнула, що тут, серед світу таких верховин і проваль, в які їй навіть важко було повірити, вона опинилася в руках людини, що не тільки не усвідомлює закону тяжіння, ба навіть цілком заперечує його.

За цих обставин почуття Єнсіни до чоловіка ставали ще палкішими й виливалися то в глибоку досаду, ніби він навмисне ввів її в оману, то в незвичайну ніжність, ніби він був безпорадною дитиною, що опинилася в небезпеці. А оскільки обурення тим, що здавалось їй відхиленням від загальновизнаної моралі, й ніжність були її найсильнішими почуттями, то тепер, прокинувшись, вони дедалі міцнішали й нарешті цілком опанували її. Єнсіна згадувала казку

про хлопця, якого вирядили в світ пізнати страх, і їй здавалося, що задля себе самої і задля того, щоб захистити і врятувати чоловіка, вона будь-якою ціною повинна навчити його боятися.

Чоловік і гадки не мав, що діялося з дружиною. Він був закоханий у Єнсіну й щиро захоплювався нею. Вона була чиста й невинна, належала до родини, що розумом і працею досягла добробуту, вміла розмовляти по-французькому й по-німецькому, знала історію й географію. До всіх цих чеснот він відчував глибоку пошану. Він був готовий до того, що молода дружина не раз його чимось здивує, бо, власне, дуже мало знав її,— перед шлюбом вони лишалися самі в кімнаті не більше ніж два-три рази. Та він і не намагався зрозуміти жінок, не прагнув цього, вважаючи їхню незрозумілість часткою жіночих чарів. Швидка й раптова зміна настроїв і забаганок у молодої дружини була для нього навіть підтвердженням тієї думки, яку він виніс із першої їхньої зустрічі: що Єнсіна саме така жінка, якої він прагнув і потребував у житті. Але він дуже хотів, щоб вона стала йому не лише коханою, а й добрим товаришем, він подумав, що ніколи не мав справжнього друга чи хоча б близької людини. Він не звітувався перед нею за свої давні любовні пригоди, власне, не міг би говорити про них, якби й хотів, та натомість багато розповідав про себе і про своє життя, про все, що спадало йому на думку. Розповів, як одного разу в Баден-Бадені програв у казино всі свої гроші, тоді поставив на карту останню крону й виграв їх назад, та ще й на чималу суму більше. Він не здогадувався, що Єнсіна тут же, біля нього, подумала собі: «Виходить, він злодій. Якщо навіть не злодій, то приховувач краденого, а приховувач краденого все одно що крадій». Іншого разу він, сміючись, згадав про те, як йому колись бракувало грошей і доводилось хо-

дити бічними вулицями, щоб не зустрітися зі своїм кравцем. Від таких розповідей Єнсіні ставало моторошно. Адже вона ціле своє життя вважала гроші чимось відразним, і тепер їй здавалася майже протиприродним, що її наречений зміг стільки років жити без страху в такому непевному становищі, під постійною загрозою всіляких неприємностей і сподіватися, що доля колись таки допоможе йому вибратися з нього. А проте, думала Єнсіна, це ж вона, багата дівчина, з якою він вчасно одружився, стала тим слухняним знаряддям долі, що виправдало його сліпу віру, як, мабуть, виправдало її навіть в очах того кравця. Іншим разом він розповів їй про дуель з одним німецьким офіцером і показав шрам, пам'ятку про неї. Коли він після однієї такої розповіді взяв її в обійми на гірській вершині, під могутнім небом, вона заволала в душі: «Якщо це можливо, забери від мене цю чашу!»

Тепер, коли Єнсіна твердо вирішила навчити чоловіка страху, вона згадала розповідь тітки Марен і врочисто заприсягнулася сама собі, що не вона проситиме ласки, а це має стати його роллю. А оскільки в її розумінні їхні взаємини були альфою і омегою життя, то цілком природно, що вона найперше спробувала налякати його можливістю втратити її. Вона була щира дівчина і вдалася до простого способу, до якого вдаються діти у своїх іграх та розвагах.

Відтепер під час мандрівок у гори вона виявляла більше мужності й відваги, ніж сам Олександр. Вона ставала на краю провалля, спиралася на парасольку й ніби між іншим питала його, яка може бути відстань до дна. Вона розхитувалась на вузеньких трухлявих місточках, перекинених на страшній висоті над ревучими потоками, і водночас спокійно розмовляла з чоловіком. Вона плавала в бурю на озері в утлому човні. Вночі їй снилися ті небезпеки, на які вона

вдень себе наражала, вона прокидалася від власного крику, і чоловік брав її в обійми й заспокоював. Олександр був здивований і захоплений тим, що тиха, скромна дівчина обернулась у валькірію, але приписував цю зміну подружньому життю й немало пишався цим. Кінець кінцем вона вже інколи й сама не знала, чи наражала себе на ті сміливі вчинки з прагнення навернути чоловіка на свій бік, чи просто хотіла викликати в нього захват і схвалення. В такі хвилини вона відчувала лють і образу на себе й на всіх жінок, а йому і всім чоловікам співчувала.

Часом Олександр ішов на річку ловити рибу. Тоді Єнсіна мала приємну нагоду побути на самоті й зібратися з думками. В таких випадках вона вибиралась на недалеку прогулянку і в своїй картатій сукні здавалася якоюсь дивною, чужою тим горам істотою. Кілька разів під час тих мандрівок вона згадувала свого батька, і на думку про його ласку й турботливість на очі їй набігали сльози. Але вона відганяла від себе батьків образ. Тут їй належало бути самій і знаходити свій власний погляд на обставини й речі, яких вона не знала й не могла знати.

Якось, коли вона, відпочиваючи, сиділа на камені, неподалік зібралася зграйка дітей, що пасли на узбіччі гори кози і спостерігали за нею. Вона підкликала їх і пригостила цукерками. Змалку Єнсіна дуже любила ляльки і потаємно — бо інакше в ті часи й не могли собі дозволити сором'язливі дівчата — мріяла також мати колись дитину. А тепер раптом у глибокій тривозі подумала: «Я ніколи не матиму дитини. Доти, доки я всіма своїми силами опиратимусь його поглядам, у нас не буде дитини». Ця думка так засмутила її, що вона підвелася й пішла своєю дорогою.

Іншого разу під час своєї самітної прогулянки вона подумала про одного хлопця з підприємства свого батька, який її любив. Звати його було Петер Скоу,

він подавав великі надії в торгівлі, і вони знали одне одного змалку. Єнсіна згадала, як Петер, коли вона хворіла на кір, щодня сидів біля її ліжка й читав уголос книжку, як він супроводжував її, коли вона каталась на ковзанах у Копенгагені, як він боявся, що вона вженеться між зухвалих хлопців або заїде туди, де крига була ненадійна, а вона сміялася з нього. З гори, де вона стояла, їй було видно вдалині маленьку постать Олександра. «Так,— подумала вона з дивною, боязкою рішучістю,— це буде найкраще, що я зможу зробити. Коли я вернуся до Копенгагена, то з почуття честі, яка ще в мене є (хоч вона щодо цього мала свої сумніви), візьму Петера Скоу в коханці!»

У день їхнього шлюбу Олександр подарував Єнсіні разок перлів. Вони належали його бабусі, що приїхала до Данії з Німеччини, була красуня і bel esprit [1]. Бабуся віддала перли йому, наказавши, щоб він свого часу подарував їх дружині. Олександр розповів про бабусю Єнсіні, сказав, що й сам закохався в неї найперше тому, що вона нагадувала йому улюблену бабусю. Він просив її носити той разок щодня. Єнсіна раніше не мала перлів і пишалася такою оздобою. Останнім часом, коли їй не раз доводилось утихомирювати в душі неспокій, у неї з'явилася звичка гратися разком перлів і протягати його між губами.

— Якщо ти так гратимешся ними,— сказав якось Олександр,— то шнурок порветься.

Вона швидко глянула на чоловіка. Це вперше вона почула від нього побоювання, що станеться лихо. «Він справді дуже любив свою бабусю,— подумала вона.— Або, виходить, треба померти, щоб здобути ціну в його очах».

Відтоді Єнсіна часто думала про ту стару даму, якої ніколи не бачила. Адже й вона була чужою в чолові-

---

[1] Дотепниця *(франц.)*.

ковій родині і в тих колах, з якими родина спілкувалася. Але все-таки той разок перлів вона отримала від Олександрового діда і ним хотіла залишити по собі пам'ять у родині. «Чи перли були її здобиччю, чи ознакою уярмлення, золотим ланцюгом?» — питала сама себе Єнсіна. Тепер вона вважала ту бабусю своєю найкращою приятелькою в родині. Коли їй було важко, вона часто ловила себе на думці, що залюбки б виявила пошану тій жінці і пошукала б у неї ради на свій власний клопіт.

Шлюбна подорож кінчалася, а дивна боротьба, мету якої знали тільки самі супротивники, точилась далі. Обом молодим було трохи сумно покидати Норвегію. Аж тепер перед Єнсіною в усій силі постала краса гірської природи. Адже, думалось їй, кінець кінцем вона зробила її своїм спільником. Бо тут угорі життєві небезпеки впадали в око і були присутні на кожному кроці. В Копенгагені життя здаватиметься їй спокійнішим, хоч вона не певна була, чи в ньому не причаїлися ще більші небезпеки. Вона згадувала чудовий будинок, що чекав на неї, строкаті муслінові завіси, кришталеві люстри, шафу з білизною і зітхала — як складеться її життя?

Напередодні від'їзду молоде подружжя жило в маленькому селі. Звідти треба було шість годин їхати підводою до пристані, від якої відчалювало прибережне судно. Вони дуже рано подалися на прогулянку. І коли потім Єнсіна сіла біля столика й заходилась розв'язувати капелюшок, разок перлів зачепився за гудзик рукавички й порвався. Перлини розсипались по підлозі, ніби з її очей полились рясні сльози. Олександр став навколішки, щоб позбирати перлини, і, знаходячи їх, одну за одною клав дружині в нелену.

Сама вона сиділа мовчки, охоплена якимось невиразним страхом. Вона порвала єдину річ, яку її

чоловік хоч трохи боявся втратити. Що все це віщує для них?

— Ти знаєш, скільки їх було? — запитала Єнсіна.

— Так,— відповів Олександр з підлоги.— Дід подарував бабусі разок перлів у день їхнього золотого весілля, і в ньому було по перлині за кожен рік спільного життя. А після того він щороку дарував їй одну перлину на день народження. Їх п'ятдесят дві, як карт у колоді, легко запам'ятати.

Нарешті всі перлини були зібрані, і він зав'язав їх у свою шовкову хусточку.

— Я вже не зможу їх надіти, поки ми не вернемось до Копенгагена,— сказала Єнсіна.

Тієї миті господиня внесла каву. Вона відразу ж довідалась, що сталося, й зголосилася допомогти їм. Тутешній швець, сказала вона, може нанизати для пані перли. Два роки тому, коли один англійський лорд зі своєю леді й товариством подорожували тут, у горах, молодій жінці теж скоїлось таке саме лихо, і він їй допоміг, чим та була дуже задоволена. Він добрий і чесний чоловік, але дуже вбогий, та ще й каліка. Молодим він якось заблукав у горах під час сніговиці, і коли через два дні його знайшли, довелось відрізати обидві ступні. Єнсіна погодилась віднести перли до шевця, і господиня пояснила, як знайти його будинок.

Поки чоловік пакував скрині, Єнсіна пішла туди сама й застала шевця в його тісній, темній майстерні. То був невеличкий старий чоловік у шкіряному фартусі з несміливою, лукавою усмішкою на втомленому обличчі, на якому страждання лишили свої глибокі сліди. Єнсіна при ньому порахувала перлини і, вагаючись, наче довіряла в його руки свою долю, віддала їх йому. Він глянув на перлини, тоді на неї і сказав, що намисто буде готове другого дня ополудні. Скінчивши справу з намистом, Єнсіна не квапилась іти,

Вона сиділа на стільчику, склавши на колінах руки й поринувши в задуму. Щоб не мовчати, вона запитала шевця, як звали ту англійку, що порвала своє намисто так само, як вона, але швець не пам'ятав її імені.

Вона озирнулась по майстерні — убогій, простій кімнатці з кількома образами, прибитими на стіні,— і з дивовижною силою і чіткістю відчула, що сюди вона прийшла додому. В цій кімнатці жив нелегким, сповненим турбот життям чесний чоловік. Це було місце, де люди працювали і, добуваючи щоденний шматок хліба, покірно приймали свою долю. Єнсіна зовсім недавно поклала свої шкільні підручники на полицю, тому ще пам'ятала більшість написаного в них і тепер раптом пригадала одне оповідання з зоології. Ішлося в ньому про глибоководну рибу, яка так звикла до тиску багатьох сотень сажнів води над собою, що лопає, коли її витягають на поверхню. Єнсіна міркувала, чи, бува, вона сама не така глибоководна рибина, що почуває себе добре тільки у своїй стихії, під важким тиском? Чи її батько, а ще раніше батьків батько був не такої самої породи? Що ж тоді робити такій глибоководній рибині, думала вона далі, коли її з'єднають з лососем,— вони з Олександром під час своїх рибальських виправ бачили, як лососі вистрибували проти водоспаду,— або з самою летючою рибиною, бо є ж летюча риба? Єнсіна підвелася, попрощалась зі старим шевцем і вийшла з хати.

Вертаючись додому, вона побачила низенького огрядного чоловіка в чорному пальті, що швидко йшов поперед неї стежкою. Тепер вона згадала, що й раніше бачила його, їй навіть здавалося, що він мешкав у тому самому будинку, де й вони з чоловіком. На завороті стежки стояла лавка, з якої відкривався чудовий краєвид на околиці. Чоловік у чорному сів на лавку, і Єнсіна, пам'ятаючи, що це її останній день

у горах, також сіла на неї з другого кінця. Незнайомий ледь підняв капелюха — їй здавалося, що він старий, а тепер вона побачила, що йому десь понад тридцять, не багато більше. Обличчя в нього було широке, похмуре й зосереджене, очі гострі і ясні. За якийсь час він, криво посміхаючись, звернувся до неї:

— Я бачив, як ви виходили від шевця. Невже ви стерли підошви в цих горах?

— Ні, я носила йому перли,— відповіла Єнсіна.

— Ви носили йому перли? — весело перепитав незнайомий.— А я, навпаки, саме в нього хотів їх роздобути.

Вона вже подумала, що цей низенький добродій несповна розуму.

— Той старий унизу,— повів далі незнайомий,— має в своїй хатині силу-силенну найкоштовніших національних скарбів... так, перлин, коли ваша ласка, які я надумав зібрати. Якщо ви любите казки чи пісні, то в цілій Норвегії немає більше людини, що знала б їх стільки, як цей швець. Він колись сам мріяв стати вченим і поетом, але доля тяжко прибила його, і от він змирився з фахом шевця.— Помовчавши хвилину, незнайомий додав: — Я чув, що ви і ваш чоловік приїхали з Данії і що це ваша шлюбна подорож. Наче не годиться втручатись, але ці гори високі й небезпечні. Хто з вас захотів їхати сюди? Ви?

— Я,— відповіла Єнсіна.

— Ну певне,— сказав незнайомий.— Я так і думав, що він той птах, який мусить триматись проти вітру, коли хоче досягти верхів'я... а ви «той струмінь, що несе його в блакить». Ви знаєте цей вірш? Він вам щось каже?

— Так,— збентежено відповіла Єнсіна.

— «Верхів'я»,— з глибокою повагою сказав він, відкинувся на спинку лавки й замовк. А за якусь хвилину повів далі — Але що ми знаємо? Ось ми сидимо

тут і співчуваємо шевцеві, що йому довелось відмовитися від своєї мрії стати поетом, від мрії про славу і визнання загалу. А звідки нам відомо, в чому полягає його щастя? Може, саме в цій відмові? Велич, слава, захоплення мас! Якщо на те пішлося, моя юна пані, то, може, краще махнути на них рукою? Може, в буденному житті з них нема ніякої користі, вони не вплинуть на шевцеву вивіску й на шляхетне мистецтво підбивати підметки до черевиків? Може, найкраще буде поступитися ними задля купівельної ціни? Що ви скажете, пані, маю я слушність?

— Так, думаю, що маєте,— спроквола відповіла вона.

Незнайомий глянув на неї своїми пильними й синіми, як крига, очима.

— От бачите! — мовив він.— Виходить, ви цієї гарної літньої днини радите мені: «Не пхай своєї ноги в чужий черевик»? Ви гадаєте, що розважніше ліпити пілюлі і змішувати мікстури для хворого людства, не забуваючи, звісно, й про тварин, ніж писати трагедії? — Він зайшовся тихим сміхом, що забулькотів у нього в горлі.— Це справді гарне прислів'я, чудова фантазія долі,— сказав він.— За сто років згадають про це й напишуть у книжці: «Одна мила жінка з Данії порадила йому, щоб він не пхав своєї ноги в чужий черевик. На жаль, він її не послухав!» Ваш покірний слуга, пані, ваш шанобливий слуга!

На цьому слові він підвівся і прудко, твердим кроком пішов далі. Вона дивилась, як його темна постать все меншала й меншала на стежці між горами.

Господиня вийшла з хати, щоб дізнатися, чи вона знайшла шевця. Єнсіна все ще стояла й дивилась услід незнайомому.

— Хто цей добродій? — запитала вона.

Господиня приклала долоню до чола і глянула в той бік, куди показувала Єнсіна.

— А, бачу,— відповіла вона.— Це вчений чоловік, велика людина. Він приїхав сюди збирати давні перекази й пісні. Але він має театр у Бергені й сам пише для нього комедії. Звати його пан Ібсен.

Уранці їх сповістили з пристані, що судно відчалить раніше і їм треба швидко виїздити. Господиня послала свого малого сина до шевця по Єнсінині перли. Подружжя сиділо вже на возі, коли примчав засапаний, босоногий хлопчина й віддав перли, загорнуті в аркуш з якоїсь книжки й двічі зав'язаний шнурочком. Єнсіна розгорнула їх і хотіла була порахувати, але передумала й відразу почепила намисто на шию.

— Ти не будеш рахувати їх?— запитав Олександр.

Вона згорда глянула на нього і сказала:

— Ні.

Цілу дорогу Єнсіна була мовчазна. У її вухах усе бриніли чоловікові слова: «Ти не будеш рахувати їх?» Вона сиділа біля нього на возі, мов тріумфатор на колісниці. Тепер вона знала, як себе почуває тріумфатор.

Подружжя повернулося до Копенгагена в таку пору, коли його жителі загалом не сиділи в місті, тож у них не було великого товариства. Проте Олександрові колеги, офіцери з полку, розважали його молоду дружину, приходили до них у гості, і теплими вечорами вони гуртом вирушали в Тіволі. Всі вони дуже високо ставили Єнсіну.

Її дім стояв біля каналу, вікнами на музей Торвальдсена[1]. Вона часто зупинялась біля вікна, дивилась на човни, що снували каналом, і думала про Гардангер. Вона й досі не порахувала перлин, хоч весь час мала таке відчуття, що принаймні однієї з них бракує. Їхня ледь помітна вага на шиї здава-

---

[1] Торвальдсен Бертель (1770—1844) — датський скульптор, представник класицизму.

лась їй інакшою, ніж була раніше. То чим же вона пожертвувала, щоб здобути перемогу над чоловіком? Роком — а може, двома чи трьома — спільного життя до золотого весілля? Те весілля, думала Єнсіна, мріло десь далеко в прийдешньому, а проте кожен рік був такий дорогий, як же вона могла поступитися бодай одним із них?

В останні тижні літа люди почали говорити про можливість війни. Знов загострилася шлезвігсько-гольштейнська проблема. Датська королівська прокламація в березні відхилила всі німецькі претензії на Шлезвіг. А тепер у червні німецька нота, погрожуючи розривом союзу, вимагала скасування тієї прокламації.

Єнсіна була полум'яна патріотка, вона любила й дуже шанувала короля, що дав народові ліберальну конституцію, тому чутки про війну страшенно хвилювали її. Молоді офіцери, Олександрові колеги, що так весело й зарозуміло говорили про велику небезпеку, яка нависла над батьківщиною, дратували її і здавались їй легковажними. Коли вона справді хотіла поговорити про складне становище, в якому опинилась країна, їй доводилось іти до своєї власної родини. З чоловіком вона зовсім не могла розмовляти про війну, але в душі знала, що він був такий переконаний у нездоланності Данії, як у своєму безсмерті.

Єнсіна ретельно перечитувала газети від початку до кінця. Якось у берлінській газеті вона наштовхнулась на такі речення: «Це важлива хвилина для всієї нації. Але, переконані, що правда на нашому боці, ми без страху підемо на смерть».

Мабуть, саме слова «без страху» змусили її зібрати всю свою відвагу. Вона сіла на стілець біля вікна, зняла намисто й поклала на коліна. Якусь хвилину вона торкалась його руками, наче благала дати їй силу, тоді почала рахувати перлини. Їх виявилось п'ят-

десят три. Вона не повірила своїм очам і порахувала ще раз. Але вона не помилилась: перлин було п'ятдесят три, і та, що посередині,— найбільша.

Єнсіна довго сиділа на стільці, геть спантеличена. Вона знала, що її мати вірила в нечисту силу, і тієї хвилини теж повірила в неї. Вона б не здивувалась, якби почула позад себе на канапі переможний регіт. «Чи це всі сили на світі з'єдналися, щоб довести бідолашну жінку до божевілля?» — міркувала вона, мов п'яна.

Коли вона трохи отямилась, то пригадала, як чоловік розповідав їй, що, перше ніж подарувати їй намисто, він віддавав його давньому ювелірові їхньої родини, щоб той полагодив замочок. Той ювелір, мабуть, пам'ятає намисто,— може, він скаже їй, що це таке? Але вона була така схвильована і так погано себе почувала, що не зважилась піти до ювеліра. І аж через кілька днів попросила Петера Скоу, який навідався до неї, щоб той пішов до старого й показав йому намисто.

Петер повернувся й розповів їй, що ювелір надів окуляри, щоб оглянути перли, а тоді, страшенно вражений, сказав йому, що в разку стало на одну перлину більше, ніж було раніш.

— Так, Олександр дав її мені,— мовила Єнсіна й почервоніла, засоромлена своєю брехнею.

Петер подумав те саме, що й ювелір: лейтенантові не важко було дозволити собі таку галантність — зробити багатій спадкоємиці, яку він узяв за дружину, коштовний подарунок. Але він докладно переповів Єнсіні слова старого ювеліра. «Пан Олександр з усіх поглядів добре знає, що робить,— мовив той.— Я можу напевне сказати, що ця одна перлина варта стільки, як решта п'ятдесят дві».

Нажахана в душі, проте з усмішкою на виду Єнсіна подякувала Петерові. Але він пішов від неї засмуче-

пий, відчуваючи, що несамохіть чимось злякав і прикро вразив Єнсіну.

Єнсіна відчула себе недужою, а коли у вересні в Копенгагені настала важка, гнітюча негода, вона спала з лиця і втратила сон. Батько і старі тітки непокоїлися за неї і пробували переконати її переїхати з міста до вілли на Странваєн. Але вона не хотіла розлучатися зі своїм домом і з чоловіком, їй здавалося, що вона не одужає і не зможе знайти рівноваги в житті, поки не розгадає загадки, пов'язаної з її перлами. Через тиждень їй спало на думку, що можна написати шевцеві в Одду. Коли той швець, як оповідав пан Ібсен, замолоду вчився й хотів стати поетом, то він зможе прочитати її листа й відповісти на нього. Тієї миті їй здалося, що в цілому світі в неї нема іншого приятеля, крім того старого, вбогого каліки. Її знов потягло до його тісної, темної майстерні, а вночі приснилося, що вона виходить на стежку і простує туди. Він так ласкаво усміхався їй і знав так багато гарних казок. Може, їй було б легше в нього. Раптом вона подумала, що він міг тим часом померти, і в неї аж серце стислося: адже тоді вона ніколи не дізнається правди.

Наступними тижнями навколо неї зі страхітливою швидкістю зростала тінь війни. Її батька дуже журила думка про війну і звістка про хворобу короля Фредеріка. Тому старий купець майже пишався, що його дочка вийшла заміж за офіцера, хоч раніше був далеко не такий задоволений її заміжжям. І він, і старі тітки радо й за кожної нагоди згадували про Олександра і Єнсіну.

Одного дня Єнсіна майже мимоволі запитала навпростець свого чоловіка, як він гадає, чи буде війна.

— Так,— бадьоро і безжурно відповів він,— війна буде, нікуди не дінешся.

Він почав насвистувати куплет солдатської пісні,

але, випадково глянувши на дружину, кинув насвистувати й запитав:

— Ти боїшся війни?

Вона вважала безнадійною справою, навіть соромилась пояснювати йому, що вона почуває на думку про війну.

— Ти боїшся за мене? — знов запитав він.

Єнсіна відвернула голову.

— Тобі якраз личитиме бути вдовою полеглого героя, золотко.

В неї набігли на очі сльози так само з люті, як і з жалю.

— Якщо я поляжу,— не вгавав чоловік,— то останньої хвилини для мене буде розрадою, що я цілував тебе стільки, скільки ти дозволяла.— Він і тепер поцілував дружину й запитав: — А тобі це також буде розрадою?

Єнсіна була чесна дівчина і, коли її про щось питали, намагалась відповісти правду. Тому вона задумалась: чи буде це для неї якоюсь розрадою? Але не змогла знайти в своєму серці ніякої відповіді.

Всі ці думки так заполонили її, що вона майже забула про шевця з Одди. Тож коли одного ранку знайшла на накритому до сніданку столі листа від нього, то подумала, що то клопотання якогось прохача, бо вона їх багато отримувала щодня. Та наступної миті геть зблідла. Чоловік, який сидів навпроти неї, запитав, що сталося. Вона не відповіла йому, а мовчки підвелася, пішла до своєї кімнати й розпечатала там листа. Побачивши перед собою рівно списаний аркуш, вона так виразно уявила обличчя старого, наче він прислав їй свій портрет. Старий писав:

«Люба моя пані!

Так, це я додав одну перлину до вашого намиста, хотів зробити вам маленьку несподіванку. Ви так уважно рахували перлини, коли давали їх мені, наче

гадали, що я міг би приховати одну для себе. Старі люди люблять часом трохи пожартувати, як і молоді. Та якщо я злякав вас, то прошу вибачити мені. Та перлина опинилася в мене два роки тому. Коли я нанизував на шнурок перлини тієї англійської леді, то одну забув нанизати і знайшов її аж згодом. Вона лежала в мене два роки. Але мені вона ні до чого, краще, коли вона буде в молодої жінки. Я згадую, як ви сиділи в мене на стільці, молода, вродлива. Бажаю вам щастя, і хай вас спіткає якась радість того дня, коли ви отримаєте цього листа. Носіть же ту перлину ще багато років з покірним серцем, з вірою в господа нашого на небі і з теплою згадкою про старого шевця тут, в Одді.

Щиро прихильний до Вас *Петер Вікен*»

Читаючи листа, Єнсіна сперлася ліктями на камін, а то була б упала. А коли скінчила й підвела голову, то зустріла в дзеркалі над каміном свої очі. Вони були дуже поважні й дуже суворі. Вони немов казали: «Отже, насправді ти злодійка. Якщо навіть не злодійка, то приховувачка краденого... А приховувач краденого все одно що крадій». Вона довго стояла непорушно, наче прикипіла до місця. Нарешті вона подумала: «Все пропало. Тепер я добре бачу, що ніколи не дам собі ради з цими людьми. Як у Біблії: «Я розчавлю їхні п'яти, а вони розчавлять мою голову!» А щодо Олександра, то йому треба було одружитися з тією англійською леді».

На превеликий свій подив, вона помітила, що її поразка не мала ніякого значення. Сам Олександр став зовсім маленькою постаттю на другому плані життя. Те, що він робив чи казав, власне, теж не мало ніякого значення. Навіть те, що з нею самою повелися як з дурненькою, не мало значення. «Через сто років,— подумала вона,— все це не матиме ніякого значення».

А що ж тоді має значення в цьому світі? Вона спробувала зосередити свої думки на війні, але переконалася, що й війна вже не має великого значення. Їй дивно паморочилося в голові, підлога під нею здіймалась і осідала, проте їй від цього не було неприємно. «Невже всяка різниця зникла? — міркувала вона.— Невже не лишилось нічого незвичайного на нашій старенькій матері землі?»

Тільки-но вона згадала стареньку матір землю, як перед очима в неї, в дзеркалі, немовби постав чіткий образ. Дві молоді жінки довго дивились одна на одну, пильно й поважно, наче між ними існувала якась таємниця, що її, крім них, ніхто не знав. Так, є щось таке, що має вирішальне значення в світі, сказала сама до себе Єнсіна, і що й через сто років збереже своє значення. Перли. Через сто років, подумала вона, молодий наречений дасть своїй дружині намисто й розповість його історію, як Олександр давав їй і розповідав про свою бабусю. Думка про невідому молоду пару, що житиме через сто років, так зворушила Єнсіну і сповнила такою ніжністю, що на очі їй навернулися сльози і на серці стало радісно, ніби вона віднайшла давніх друзів.

«Не складати зброї? — міркувала вона.— Не просити пощади? Ні, я кричатиму, благатиму пощади так голосно, як тільки зможу. Тепер я ніяк не згадаю, чому не хотіла кричати».

Олександр, постать якого раптом так здрібніла, озвався до неї від вікна другої кімнати:

— Он іде твоя старша тітка з великим букетом у руці.

Поволі, дуже поволі очі й думки Єнсінині вернулися від дзеркала до дійсності.

— Так,— мовила вона.— То квітки з «Белли Вісти».

Так звалася батькова вілла на Странваєн. Чоловік і жінка, кожне зі свого вікна, дивились на вулицю.

Вільям Гайнесен

ЯК ЙНА ГАМАЛІЄЛЯ НАЙШЛА МАНА

Ця розповідь про чудні події в давньому Торсгавні почасти основана на моїх власних невиразних спогадах з часів дитинства, а почасти на цілком тверезих нотатках Гелени Ремер, сестри моєї баби, уривки з яких я дозволяю собі наводити в тих місцях, де вони необхідні, щоб підтвердити правдивість моїх слів. Події ці відбуваються 1906 року, того історичного року, коли в Торсгавн урочисто протягнено телеграфний кабель, що започаткував нову добу в незвичайно живучому середньовіччі, яке й досі буйно процвітає на Фарерських островах.

Управитель Рупрехтсен, якого ще прозивали Потіфаром, завжди приходив до своєї контори в головному будинку Торгового дому Ремера рівно о сьомій і перші півгодини залюбки проводив у товаристві свого довіреного помічника, наглядача Гамалієля Йогаппесена, або ж Потіфута. Ці добродушні, жартівливі прізвиська — так само як і інші, не раз багато дошкульніші,— вигадала рибацька братія, і з часом вони так прижилися, що інколи Гамалієль забував і величав управителя паном Потіфаром, а Рупрехтсен, говорячи про наглядача, майже завжди звав його Потіфутом.

Гамалієль був низенький, меткий чоловічок років за тридцять із великими всюдисущими очима. Рухався він так, що нагадував тих пташечок, які, пенастанно махаючи крильцями, утримуються в повітрі на одному місці. Через цю пташину властивість і через його чемно-прискіпливий погляд Гамалієля, крім того, прозивали ще Янголятком. Він був наглядачем у най-

ширшому розумінні цього слова — наглядав за цілим підприємством Ремера, у ті часи найбільшим на островах. Протягом дня він підлітав то сюди, то туди й завмирав у повітрі — невеличкий, з чемно-уважними очима і міцно стуленим ротом між старанно підстриженими, клинцюватими баками. Ніхто ніколи не знав, де обертається Потіфут, він міг опинитися скрізь; ніхто не почував себе в безпеці, бо Гамалієль зненацька з'являвся у коморах і біля верстатів, у броварні і біля печі, де підсмажували каву, біля ваг і біля казанів, де варили риб'ячий жир, на найдальших горищах, де лежав брезент, і в темних льохах, де тримали сіль, на палубі кораблів і на вантажних яхтах чи на майданчиках, де сушилася риба. Потіфут знав, де що робиться, і знав усе про всіх. Він був сумлінним шпигуном Потіфара, небезпечною людиною. Всі боялися Гамалієля і сходили йому з дороги, всі, крім жінок із риб'ячих сушарень, для яких не було нічого святого. Вони раз назавжди оголосили війну цьому мершавому винюхувачеві, прозивали його не Потіфутом чи Янголятком, а просто Нишпоркою. Щоразу, коли його хитра фізіономія донощика з'являлася в їхньому вітряному, просоленому наскрізь царстві, на пього налітала ціла злива натяків і відвертих прокльонів. Проте з часом Гамалієль звик спокійно витримувати їх; він застигав, тріпочучи крильцями, і тільки пильно приглядався до всього навколо.

Він навіть не відчував ненависті до того просякнутого риб'ячим духом жіноцтва: людина на такій високій посаді, яка випала Гамалієлеві, не повинна керуватися ні ненавистю, ні любов'ю. Але в глибині душі він боявся тих жінок, як і весь чоловічий рід на землі боїться жіночого, що в своїй поведінці не визнає ні такту, ні розважності, тільки або цілковиту відданість, або нестримну жадобу вбивства. Особливо ж небезпечні жінки, коли їх збирається багато ра-

зом: тоді вже не можна брати до уваги навіть їхню стать. Власне, це вже не людські істоти, а щось інше, схоже на комашню. Вони рояться, гудуть, кусають, і тоді на них є тільки одна зброя — тверда рука.

Ось як слушно й тверезо міркував про це Гамалієль. І саме тепер на ремерських сушарнях така рука виявилась ганебно безсилою. Не стільки ще на східніх, у «Китаї», де владу тримав Залізний Оле, як у «Африці», де Мавпяча Лапа вже мало не склав зброї, Африкою називали широку скелясту відрогу коло західної протоки, де тепер містяться силосні ями і цистерни з паливом. Тут панував кричущий нелад. Брак дисципліни загрожував скінчитись катастрофою, продуктивність упала майже наполовину, жіноцтво наче збожеволіло й вимагало, щоб їм підвищили платню з восьми до десяти ере за годину! І ця манія величності поширювалась, як чума, уже й вантажники та матроси почали виявляти велике недовір'я до давніх, солідних ставок ремерського Торгового дому.

Певна річ, Гамалієль стежив за цим нечуваним бунтом від самого його початку й міг пояснити, як він виник і розвивався. Він почався невдовзі після того, як дзвонарева Нанна повернулася з Англії. Нанна була заручена з британським капітаном траулера і якийсь час жила в шотландському містечку Абердіні, та потім заручини розпалися. Після того Нанна працювала на фабриці риб'ячого борошна й гуано в Гулі, проте минулої зими раптом повернулася до скромного житла своєї матері — кімнатки дзвонаря на Церковній вулиці. Йшла чутка, що дівчину вислали з Великобританії за участь у невдалому страйку. Нанна була бунтівниця й небезпечна жінка. Треба було її усунути. Мавпячу Лапу теж треба було звільнити й замінити якоюсь іншою, надійпішою силою.

— Якщо така сила взагалі є,— докінчив Гамалієль і з синівською відданістю глянув у вічі своєму принципалові—. Бо я сумніваюся.

— Ну, ну, я вас слухаю,— мовив Рупрехтсен і засміявся.

Потіфар завжди сміявся, коли був стурбований чи мав якийсь клопіт. Він тоді потирав себе по стегнах і сміявся так, що в очах у нього виступали сльози, а на щоках з'являлися симпатичні ямки. Той сміх справляв дивне враження, навіть часом спантеличував того, хто не знав управителя наскрізь, як знав його Гамалієль: то була просто давня звичка, що колись з'явилась у нього як засіб самооборони в боротьбі за існування в небезпечних і підступних джунглях торгового світу.

Управитель раптом перестав сміятися, і очі в нього стали пронизливі й тверезі.

— Голубе мій,— сказав він,— та звільніть ту дзвонареву Нанну!

— Я? — вражено перепитав Гамалієль.

— А хто ж!

Гамалієль благально глянув на управителя і глибоко зітхнув.

— То що ви хотіли сказати? — запитав Рупрехтсен, завзято розтираючи стегна.

— Нічого,— видушив із себе Гамалієль, дивлячись убік.

— Не зважуєтесь?

Гамалієль раптом випростався й глянув управителеві у вічі.

— Якщо казати щиро, то таки не зважуюсь,— відповів він.

— Що я чую! — вигукнув Рупрехтсен.

— І ви добре знаєте чому,— додав Гамалієль.

Рупрехтсен знав чому, і наглядач знав, що він знає. Управитель також знав, що Гамалієль знає, що він

знає. Отже, вони могли говорити відверто — або зовсім не згадувати про це. Йшлося про матір Нанни, дзвонариху Фредеріку, яку ще звали Гуррою. Гурра була містечковою ворожкою, мала таємничу силу, вміла лікувати хвороби і вгадувати майбутнє. Але й усі знали, що в Гурри були погані очі й колючий язик, вона могла наврочувати людей, змінювати плин їхнього життя і накликати на них біду. Було багато прикладів того, що Гурра своїми чарами завдавала людям клопоту чи навіть позбавляла їх глузду.

Тітка Гелена: Звичайно ж, це було перебільшення. Я особисто знала дзвонареву вдову та її дочку. Стара була проста, чесна й побожна жінка, що пам'ятала багато давніх домашніх засобів і вміла користуватись ними, а також розумілась на народній медицині, яка заслуговує тільки пошани, а не зневаги. Розмови про те, що вона вклала угоду з чортом, насилала на людейману і, між іншим, своїми чарами вкоротила віку сердешному дядькові Андресові (Рупрехтсенові), я вважаю цілком безпідставними, безбожними плітками темних людей з дитячим розумом. Але такими були в той час люди і, на жаль, не дуже відтоді й порозумнішали. Її дочка була на свій лад суфражисткою. Цих поглядів вона набралася в Англії, де на них саме запанувала мода. Вона мала нестримну, запальну вдачу, але багато в чому випереджала більшість жителів нашого містечка і серед них дядька Андреса й Гамалієля, які були доволі таки обмежені й забобонні, що не тільки не давало користі Торговому дому Ремера, а, навпаки, шкодило йому.

Та вернімося до роздумів у конторі управителя.

Рупрехтсен набрав у груди повітря й видихнув його протяглою, підскочистою, начебто безжурною мелодією: бом, бомелом, бом-бом. Це був тріумфальний марш Фредеріка Великого, улюблена мелодія Потіфара. Водночас він задер голову і втупився в стелю, немов побачив примару в мороці між товстими сволоками.

— Капітан Брангольм! — вигукнув він, далі вже вистукуючи мелодію пальцями по столу. Потім пильно глянув на Потіфута і ще раз вигукнув: — Капітан Брангольм!

Гамаліель покірно чекав докладнішого пояснення.

— Може, капітан саме та людина, що нам потрібна? — повів далі Рупрехтсен.— Ось послухайте: капітанові Брангольму плавання вже остогидло. Та й не дивно, бо він плаває чи не з півсторіччя, і останні двадцять п'ять років на нашому пароплаві «Копенгаген». Тепер він хотів би звільнитися й отримати якусь роботу на березі. То як?

Гамаліель похилив голову й на якусь мить завмер, звісивши дзьоба, мов хворий птах. Проте Рупрехтсен знав, що Потіфут не завмер, а глибоко задумався.

— Капітан Брангольм — твердий і вимогливий чоловік,— пояснював управитель.— Весь час, поки він порядкував на борту «Копенгагена», то був зразковий пароплав. Він нам відданий усією душею і не любить церемонитись. Якщо вже він не приборкає африканського жіноцтва, то його ніхто не приборкає. А ви як думаєте?

Гамаліель неквапом кивнув головою, глянув на свого принципала й підвівся. Видно було, що він задоволений і що думка його напружено працює. Очі в нього знов стали пильні й сторожкі.

— Давайте його сюди! — наказав управитель.

Гамаліель затріпотів крильцями.

Тітка Гелена: Дядько Андрес (Рупрехтсен) був, безперечно, сумлінною людиною, добрим фахівцем, але в багатьох питаннях і страшним невігласом. За його вдаваним скептицизмом ховалось чимало забобонів. Коли йому перебігала дорогу сіра кішка, він або негайно повертався назад, або вдавався до смішних, старосвітських заходів, що мали вберегти його від лихої пригоди: плював, хрестився тощо. Він мав слабке серце і пив забагато рому ввечері перед сном — це його й доконало. Він помер того самого дня, коли витягли на берег телеграфний кабель.

Потіфут був хирляк і боягуз, аж надто добрий до своєї чарівної дружини Секси (Сексагесіми), яка без будь-яких на те підстав обожнювала свого свинякуватого чоловіка. Секса була дуже наївна й досить легковажна, зате справжня красуня, до того ж мила й віддана жінка. І дядько Андрес, і капітан Брангольм (а також учитель танців Лінденсков) дуже упадали за нею, але надаремне.

Капітан був обмежений хвалько, проте вродливий, пристойний чоловік з чутливим, як звичайно в моряків, серцем. Він закохався в дзвонареву Нанну, на тридцять сім років молодшу за нього. Їхнє коротке подружнє життя було дуже щасливе.

Справді, капітан Брангольм виявився тією людиною, що треба. Певна річ, він не розумівся на тонкощах сушіння риби. Але для цього й далі був під рукою Мавпяча Лапа. Зате ніхто так не вмів тримати в шорах неспокійний люд Африки, як капітан.

Це був незворушний, небалакучий чоловік, ніби на те й народжений, щоб наказувати. Очі його майже сховані під кущуватими, різко окресленими бровами, випромінювали тверду непохитність.

Обійнявши владу в Африці, він чи не насамперед спорудив на найвищому місці шибеницю. На шибеницю він наказав почепити корабельний дзвін, і за його сигналом робітниці починали розстеляти, обертати, наколювати рибу, і то без будь-яких жартів, сміху чи балачок. Ніхто вже не перекидав, ніби ненароком, тачок з рибою, ніхто не хитрував.

Далі Брангольм звільнив дзвонареву Нанну. Звільнив на рішучу вимогу управителя Рупрехтсена. Щиро казати, капітанові дуже не хотілося цього робити. Нанна була гарна жіночка, безперечно, найвродливіша в Африці, стрункa й зграбна, з упертими, холодними очима. Вона гнівно глянула на капітана, потім хвилину постояла, похиливши голову, і обличчя їй затулили буйні чорні коси. В капітана аж пальці засвербіли, так йому кортіло підвести голову ображеної дівчини і сказати їй на прощання ласкаве слово. В нього була дочка Наннного віку, практична й запальна дівчина, яка теж хотіла, щоб її слово було першим. Так, але не можна починати з поступок. Капітан Брангольм звик бути твердим і уникати зайвих балачок. Нанна стріпнула головою, повернулась і поволі пішла геть. Жінки глянули їй услід. Їм ніхто не забороняв дивитися, та коли декотрі з них спробували підійти до Нанни, капітан визнав за потрібне втрутитись. Він один-єдиний раз ударив у дзвін і гукнув голосно, але спокійно:

— До роботи!

Коротка й стисла команда справила враження на жінок, що звикли до брутальних і непристойних глузувань Мивпячої Лапи. Вони послухались, і Нанна пішла, піднявши голову й не озираючись.

Далі — а саме настали чудові дні середини літа — робота в Африці спокійно посувалася вперед. Потіфар був задоволений і поплакував у бороду, капітан також був задоволений. Єдиним, кого доводилось приструнчувати, був Мавпяча Лапа, що ніяк не міг позбутися своїх звичок погонича рабів. Той підлабузник хибно оцінював становище і, ревучи, мов горила, накидався на жінок, коли чув, що котрась із них співає чи сміється.

— Не втручайся не в свої справи,— казав йому капітан.— Співати можна під час роботи, пісня додає сили, а здоровий сміх добрий на печінку й на серце.

Капітан Брангольм рідко розтуляв рота, він чудово обходився без слів, тільки спокійно, але дуже виразно показував рукою чи пальцем, що треба зробити. На противагу Мавпячій Лапі, що послуговувався маленьким, засмальцьованим театральним біноклем, капітан користався великою, окутою міддю нельсонівською підзорною трубою. Коли він з тією, схожою на гармату, трубою ставав на горі під шибиницею, де висів дзвін, усі знали, що ніщо не сховається від його ока. В Африці запанували мир, злагода і, сказати б, не позбавлена вдоволення тиша. Потіфут з'являвся і зникав, принижуваний тільки неприязними поглядами та промовистою мовчанкою.

— Жінки не бояться капітана,— сказав він якось під час ранкової наради з Рупрехтсеном.

— Не бояться? Цебто як? — запитав Рупрехтсен із заклопотаною міною, як завжди, коли був чимось задоволений і в доброму гуморі.

— Вони його люблять і обожнюють,— відповів Гамалієль, а тоді додав: — Майже так, як наші люди люблять і обожнюють вас, пане По... пане Рухрехтсене, хотів я сказати.

Капітан Брангольм був дуже вдоволений своєю новою роботою. Після багатьох років, проведених у морі серед шорстких, похмурих чоловіків, праця серед цього жіноцтва була для нього приємною зміною. Невтаємничений, мабуть, уявляє собі робітниць із риб'ячих сушарень бридкими, вульгарними, підтоптаними бабами, і серед африканок справді було кілька й таких. Проте більшість їх були дівчата на виданні чи жінки в розквіті літ, не конче писаних красунь, боронь боже, але з шельмуватими очима й засмаглими обличчями, що світилися з-під яскравих хусток. Щиро казати, не на одну з них приємно було навести підзорну трубу. Кілька робітниць було при надії, інші мали дітей, що приходили до них під час перерви на обід. Капітан купував цукерки й не раз нишком совав їх у рот здивованим дітлахам.

Якось укладаючи рибу в стоси, одна з африканок незграбно замахнулась і звихнула собі руку. Капітан вправив її на місце. То була рудоволоса дівчина, що весь час мужньо всміхалася, поки тривала операція, хоч їй дуже боліло. Коли все скінчилося, капітан, на ознаку свого схвалення, ляснув її по задку, від чого глядачі були в щирому захваті. Гамалієль, який саме нагодився тієї хвилини, остовпів. Ніхто не пояснив йому, що цьому передувало, отже, він мусив додумуватись сам. Капітанові теж було байдуже, що подумає Потіфут. Він тільки сказав: «Бачили, яка знялась курява?» — і повернувся на свій спостережний пункт, не звертаючи уваги на хвилю сміху, що вирувала навколо розгубленого Гамалієля.

Гамалієль затаїв гіркоту цього переживання й не розповів про нього Рупрехтсенові. Та коли другого дня під час інспекції Африки його знов зустріла хвиля щирого сміху, хоч капітан і оком не змигнув, він не зміг довше мовчати.

— Боюся, що з капітаном почалося,— поділився він своїми враженнями з управителем і зітхнув.

— Та що ви кажете! — сміючись, вигукнув Рупрехтсен.— Гадаєте, що це Гурра?

Гамалієль кивнув головою і глянув принципалові у вічі.

— Хотів би я помилитися,— сказав він.— Але капітан почав плескати бабів по заду.

— О! — вихопилось у Рупрехтсена.— Гм, а це справді погана ознака?

— Є ще й інші,— мовив Гамалієль, стишуючи голос до шепоту.— Моя дружина розповіла, що коли вона вчора йшла повз капітанів будинок, то почула там голос дзвонаревої Нанни. Виразно вчула голоси капітана й Нанни. Обоє сміялися.

— Отуди к бісу! — вигукнув Рупрехтсен.

Він відхилився на спинку стільця і втупив очі в морок між сволоками на стелі, а його неспокій вилився в тріумфальному марші.

— Хоч, правда, то міг бути й хтось інший,— додав він, задумливо погладивши себе по бороді. Тоді надув щоки, випустив з них повітря і ще раз проказав: — Міг же бути хтось інший?

— Хто інший? — понуро спитав Гамалієль.

— Та ні, що я верзу,— закінчив управитель, уникаючи погляду Потіфута.

Він подумав про Сексу.

Наступний день добре дався втямки Гамалієлеві, йому довелось побачити багато дивного.

То була п'ятниця, тринадцяте липня; той день взагалі виявився незвичайним і неспокійним. Нагрітий сонцем вітер з півночі, що незмінно панував останні кілька тижнів і гарно підсушив рибу, раптом затих і почалася нестерпна спека. На сонці все аж шкварчало, а великий термометр, що висів на Торговому

домі Ремера, вже зранку показував вісімнадцять градусів у затінку. Найстарші люди не пам'ятали такої спеки, трава на дахах будинків поскручувалася, мов стружки, просмолені стіни плакали чорними слізьми, всі вікна були відчинені навстіж, а старі і хворі, яких ніхто не бачив роками на свіжому повітрі, повиходили на світло денне і мружили очі з якоюсь таємничою, неземною усмішкою. Вважалося, що це шкідливе тепло, що від нього можна дістати сонячний удар, тому багато людей завбачливо трималися затінку. Але й там спека давалася взнаки, піт котився градом при найменшому зусиллі, а хто сидів, того відразу огортала нездорова сонливість. Від хати до хати кружляли поголоски про нещасні наслідки спеки. Хтось наче бачив не відомих досі жуків, смугастих мух і неприродно великих метеликів. У щипавок і бліх почали рости крила, а в мух з'явилися зуби. Грабар Нікодемус знайшов на цвинтарі стоногу завбільшки з дитячу ступню. Едіп, старезний пудель бухгалтера Померенке, сказився й до крові покусав свого власного хвоста, а вісімдесятиодноріч на стара панна Еферсе зомліла в себе в коморі, так її там і знайшли з затиснутим у кулаці віялом з часів рококо. Двоє чоловіків, що вилізли на скелі поглянути, чи не наближається пароплав «Копенгаген», побачили марево на обрії — зарослий пальмами берег і білі гори за ним, а за пасторовою дочкою Дікке, що зважилась скупатися в протоці, погнався морський чорт, і вона тепер лежить у ліжку після нервового струсу.

Тітка Гелена: Того дня справді було незвичайно тепло, проте не більше як двадцять градусів за Цельсієм, але нам і це могло здатися тропічною спекою, коли зважити, що влітку середня температура на Фарерських островах не перевищує дев'яти градусів.

На скелястій відрозі, званій Африкою, в полудень не сушили риби, щоб вона не спеклася. Мавпяча Лапа хропів на осонні. Старші жінки поховалися в затінку піддашшя, а молодші, котра більше, а котра менше роздягнута, юрмилися на березі. Здавалося, що кілька з них навіть хотіли залізти у воду. Капітан, який стояв під дзвоном зі своєю підзорною трубою, нетерпляче ворухнув ліктями, даючи Гамалієві знак, щоб той йому не заважав дивитися.

— Після такої спекоти буде справжній Ноїв потоп! — сказав він.— Може, навіть з громом, бо повітря он яке наелектризоване. Чути всім тілом. А може, настане й судний день, хтозна. В кожному разі, добре завчасу підбити рахунки, як співає он та нагорі.

На ці дивовижні слова Гамалієль здвигнув плечима. Хіба нормальна людина так розмовляє? «От тобі й маєш,— невесело подумав він.— А що я казав?»

— «Підбити підсумки пора»,— замугикав капітан, не відводячи труби від очей.

«Дуже все це неприємне»,— подумав Гамалієль, готуючись летіти. «Підбити підсумки пора»,— бриніло йому у вухах. Та це ж початок відомого похоронного псалма!

— «Підбити підсумки пора!» — завів раптом пронизливий жіночий голос із зовсім іншого боку. Пісня долинала з відчиненого, але загратованого вікна божевільні. То співала дурна Бріта. Зрештою, вона співала весь час, і переважно псалми. Дивно тільки, що тепер саме цей псалом!..

Гамалієль звернув з дороги — не конче ж йому йти повз божевільню — і обминув будинок великим гаком. Але пісня переслідувала його, він і далі чув її настирливі слова:

Коли ж хоч мить іще б ти мав,
Подумай щиро й ревне,

Які таланти закопав
Ти в землю надаремне.

Ґамалієль утікав від пісні, не хотів її більше слухати, адже Бріта божевільна. На жаль, капітан теж, здається, втрачає глузд. Дуже все це неприємне. А як із ним самим? Дзвонареву Нанну звільнив капітан, але за наказом Рупрехтсена. А хто порадив звільнити її Рупрехтсенові?

Гамалієль почав насвистувати Потіфарів марш, щоб заглушити настирливу пісню з божевільні. Зненацька вона урвалася. Слава богу! Він сів на камінь посеред квітучої луки. Яка ж тут благодатна тиша і спокій! Жовтець і стокротки утворювали цілі килими яскравого цвіту. Подекуди серед них прозирали червонясто-бузкові квіточки чебрецю. В одній такій латці щось блищало, мабуть, поліроване, бо відбивало сонячне проміння з такою силою, що аж сліпило очі. Треба подивитися, що то таке.

Окуляри! Дивно. Дешеві, старі окуляри в дротяній оправі. Як же вони опинилися тут, посеред безлюдної луки? Гамалієль підняв їх і почепив на ніс, але не побачив нічого, крім миготливого різнобарвного, як веселка, світла. Може, їх згубив бухгалтер Померенке? Він носив дротяні окуляри і мав звичку збирати рослини для гербарію. Окуляри носив і директор школи Берт, але в золотій оправі. Гамалієль сховав окуляри в кишеню.

Трохи далі з'явилися дві жінки, що йшли схилившись, ніби шукали щось у траві, може, якраз окуляри. Ось одна з них випросталась, і Гамалієлеві аж кров ударила в голову. Він упізнав Нанну. Отже, та друга — її мати Гурра.

І справді, то була вона. А коли так, то це її окуляри в кишені. До всього дурна Бріта знов завела свою пісню,

Що ж, треба було вибрати одне з двох: або віддати окуляри власниці, або покласти там, де він знайшов їх, і якнайшвидше вшитися звідси. Гамалієль вибрав перше: як-не-як, а він уже не хлопчак, крім того, траплялась нагода справді прислужитися Гуррі, а за це його мало спіткати тільки щось добре, якщо існує справедливість і якщо все це — не проклята пастка, наставлена на нього!

Стара без окулярів мала дуже дивний вигляд. Вона нічого не бачила і принюхувалась, роздимаючи ніздрі, мов заблукана тварина, та коли почепила окуляри, то зразу ж, мов за помахом чарівної палички, обернулась на зрячу істоту, на людину. Вона приязно, вдячно глянула на Гамалієля і сказала низьким, лагідним голосом:

— Ох, яка ж це радість — отримати назад свої очі! Хай від тебе ніколи не відступиться щастя, синку. Щиро дякую.

— Нема за що,— відповів Гамалієль.

Він аж зіщулився під поглядом старої, бо знав ціну її побажанням: вона мала облудний язик і думала протилежне тому, що казала. Ні, краще вже Ханнині очі, що світилися відвертою ненавистю. Він низько вклонився їй. На її вродливому, неприв'ітному обличчі з'явився здивований вираз. І враз сталося щось несподіване: дівчина всміхнулася й ласкаво глянула на нього.

Коли Гамалієль залишився знов сам, він негайно послинив палець, торкнувся ним обох повік і проказав:

Дивись не на себе, а в світ,
Будь чистий до старості літ,
І серця вогонь не обернеться в лід.

Потім висунув язика і на всі чотири сторони світу прошепотів:

Філла фалла
арунна о.

Це були примовки від злих очей і облудних язиків, яких він навчився ще хлопцем від своєї бабусі, а та знову ж таки від свого дідуся, що був ірландцем і знав багато дивовижних молитов та примовок.

Проте Гамалієль ще не зовсім заспокоївся. Його брали холодні дрижаки, хоч надворі стояла спека, а у вухах і досі бриніли Гуррині слова подяки, такі подібні до прокляття, і зливалися зі словами псалма:

Коли ж хоч мить іще б ти мав,
Подумай щиро й ревне,
Які таланти закопав
Ти в землю недаремне.

Він відчував, що ці біблійні слова були звернені до нього, тільки не знав, як їх розуміти. Вони означали щось протилежне своєму змістові, як і Гуррине благословення, якийсь виклик і глум. Він-бо не схожий на того служника, що закопав свій талант у землю, а, навпаки, подібний до двох інших, що дістали зиск зі своїх талантів, віддавши їх на проценти. Гамалієль мав гроші, вкладені на проценти в Торговому домі Ремера, і ті проценти росли з року в рік, бо він жив скромно, дружину мав ощадливу, а дітей у них не було.

Крім грошей, що давали проценти, Гамалієль мав ще й землю, невеличке господарство з коровою, свиньми, телям, сімома валашеними баранами і безліччю курей. І не тільки гроші, вкладені на проценти, не тільки землю, худобу й гарний дім мав Гамалієль, а й дружина його, Секса, як відомо, була справді найвродливішою жінкою в містечку, перед якою упадали сам Рупрехтсен і капітан Брангольм, упадали надаремне, бо Секса була вірна, золото, а не дружина.

І ось, може, лишилася тільки коротка мить...

«Пусте! — сказав він сам до себе.— Це спека так тобі забила памороки! Якщо твій талант дав тобі про-

центи, то тільки завдяки чесній і пильній праці. Ти завжди був працьовитий, відданий і корисний Торговому домові Ремера. Потіфар задоволений тобою, навіть більше: взагалі не може без тебе обійтися. І якщо я добре пам'ятаю, то в притчі взірцем були саме ті двоє здібних і вірних слуг, а не той ледащо, який закопав свій талант у землю!»

Отож-бо. Такі його підсумки, саме такі, як і належить.

Приглушений і розкотистий відгомін гарматного пострілу зненацька поклав край Гамалієлевим роздумам. Стрепенувшись, він підвів голову. Сонце й далі світило, проте якось тьмяно, ніби крізь запону, по всьому небі пливли просякнуті світлом фіранки й запони, подекуди між ними спалахувала блискавка. Капітан правду казав, що повітря дуже наелектризоване, Гамалієль відчував це всім тілом. Щось кололо у волоссі і в пігтях, щипало за очі й за вуха. Літні бурі тут рідкісне явище, Фарерські острови — край зимових бур. Гамалієль тільки раз у житті був свідком літньої громовиці — дощ лив цілу ніч, і в кілька місць ударив грім, розтрощив флагшток у старого Ремера і вбив верхового коня пані Естрем. Гамалієль добре пам'ятає того чудового коня, якого багата дама хрестила в шампанському. То був чистокровний скакун білої масті, з підпалиною на гриві і біля хвоста. Він вирвався зі стайні під час бурі й гасав навколо, мов шалений, ставав дибки назустріч блискавкам, наче бойовий жеребець, поки котрась не влучила в нього. А вбитий він змінив колір — біла масть стала блакитною, а підпалина почорніла. Невдовзі після того велика фабрика Естрема збанкрутувала, і багата дама виїхала з островів зовсім зубожілою. Відтоді минуло чимало років, але такі події ніколи не забуваються.

Повернувшись додому, Гамалієль застав там страшну картину: їхня корова сказилась і гасала кружка

по картоплі на грядці. Тихомирна худобина обернулася на запіненого дикого звіра, що поров рогами землю, підкидав її разом з картоплею і безтямно ревів не своїм голосом. І не тільки з коровою таке сталося — з баранами також діялося щось дивне: ці ледачі вовняні клунки, ні на мить не стуляючи писка, качались по траві й мало не душились у своїх путах, і з хліва долинав такий жалібний вереск, наче то верещали прокляті душі в судний день. А в порожньому коров'ячому стійлі сиділа навпочіпки Секса і схлипувала, сховавши в долоні обличчя.

Гамалієль схопив відро з кукурудзою і спробував приманити корову — витолочить дурна тварина всю картоплю! Та дарма, корова загарчала на нього, як пес, і вищирила зуби. Довелось махнути на неї рукою — хай робить що хоче. А буря дедалі дужчала, небо нагадувало величезний казан, у якому кипіла каша.

Гамалієль завів дружину до хати й почав заспокоювати її, але також дарма. Секса стогнала, немов потопельник, і не могла ні встояти, ні всидіти на місці. Він поклав її в ліжко й накрив периною. Будинок стояв високо, і з вікна спальні видно було, як клубочилися хмари в безмежному просторі неба, наче безліч рук квапливо скубли вовну. Час від часу озивався грім, але вже не справжнім гуркотом, він тепер нагадував кудкудакання переполоханих велетенських курей. Людей не видно було й сліду, зате гасали нажахані тварини: бігали, виючи, собаки, тікала худоба, якийсь схарапуджений кінь промчав із розтрощеним возом. Далеко з-за обрію поволі вилазив на тисячі ніг велетенський жук. Назустріч йому виступило багатоголове військо і спробувало прогнати почвару. За тим військом з'явилося інше, ще численніше, і раптом у хмарі блиснуло видиво, старе, розгніване око, тільки одне, друге було сліпе.

Гамалієль завмер на місці й лише дивився. Він не міг уже ні думати, ні щось робити, в голові в нього щось чудно вирувало, сіпало за волосся й за нігті, і раптом настало те, чого він весь час потай чекав: небо розітнула ламана блискавка, той моторошний знак, який показує, що світ розколюється, а тоді пролунав оглушливий грім. Гамалієлеві аж полегшало, наче він розсипався на порох і полетів за вітром. Почуття це тривало навдивовижу довго. Гамалієль похопився, що стоїть і махає ліктями, його пойняло майже непереборне бажання знятися й полетіти. Секса стягла з себе ногами перину і стогнала, лежачи з заплющеними очима. Гамалієль чекав наступного грому: він хотів злетіти, коли знов загуркотить. Нарешті загриміло, проте надто гучно, щоб можна було бодай поворухнутись, будинок здригнувся, шибки забряжчали, небо на мить почорніло, як сажа, тоді стало бузкового кольору, і Секса, що вже стояла на ліжку, гукнула, пересилюючи гуркіт:

— Чого ти танцюєш, Гамалієлю? Гамалієлю! Перестань!

— Я не танцюю! — крикнув він, хоч справді виконував якийсь танець: похитувався вперед і назад у синюватому світлі, згортаючи його руками в чудесні хвилі.— Ти ненавидиш мене, Нанно! —вигукував він.— Хоч тобі й личить така міна! Я бачив уже цю блискавку в окулярах твоєї матері! Потанцюємо?

Гамалієль глянув у нажахані очі, що благали не чіпати їх. А проте він схопив її і закрутив у повільному, ритмічному танці. Зломлена й покірна, вона здалась на його волю. Все-таки цей танець трохи зменшив страх.

Вони танцювали так до третьої блискавки й до третього грому.

— Третій не останній,— сказав він.— Буде сім, а тоді кінець. Ти маєш рахівницю?

— Ні,— злякано прошепотіла Секса.

— То, може, обійдемось пальцями? — сказав він і, танцюючи, ще довго реготав зі свого дотепу.

Четвертий грім був могутніший за всі попередні. Будинок кілька разів підстрибнув на місці, а шибки забряжчали так прикро, наче хтось безсоромно виблював. Секса, непритомніючи, притулилась до чоловіка, і він заспокійливо поцілував її в голову. Вона вся тремтіла, ніби сіла в крижану воду і мала в ній потонути. Гамалієль відчув дивне піднесення й тихенько замугикав вальс із часів їхніх заручин, незабутні слова, які в ту пору були в усіх на устах:

Дай, мила, устонька свої,
Поки ще ніч триває...

За вікном палав цілий світ, можна було й не приглядатися до нього ближче. Найдужче страждала худоба. Корова вже не гарчала, а пищала, мов пацюк, свині кувікали безперестанку, як навічно накручені будильники. Гамалієль та його дружина вже пережили перший, найгірший напад страху і тепер переходили до наступного — вони сп'яніли й відчули хіть. П'ятий грім їм уже не завадив лягти в ліжко, і поки біло-зелені й блакитно-бузкові спалахи танцювали по стінах, Гамалієль цілком спокійно роздяг дружину, навіть старанно склав одяг і повісив на спинку стільця. Секса не просто віддавалася, а всім тілом линула йому назустріч, її розсипані коси ворушилися самі собою, під його пальцями з них вилітали іскри. Гамалієль невимовно пишався тією силою, що враз переповнила його, такої сили він не відчував у собі від невситимих днів першої закоханості.

— Ох, та я ж кохаю тебе, Нанно,— плачучи, сказав він.— Чому ти мене ненавидиш?

— Де ж би я тебе ненавиділа,— крізь сльози відповіла Секса.— І мене звуть не Нанна.

— А як тебе звуть, люба? — ніжно спитав Гамалієль.

Відповідь Секси, вимовлена крізь хлипання, потонула в шостому громі. Цього разу гуркіт був такий, що поглинув геть усе. На світі існував тільки цей грім, а ще Секса й Гамалієль. Він був могутній і водночас приємний. Гамалієль, мов немовля, притулився до грудей дружини, а вона по-материнському пестила його й шепотіла йому на вухо всілякі ніжні прізвиська.

Нарешті вдарив сьомий грім, глухіший за попередні, в ньому було вже щось лагідне, схильне до поступок, наче заспокійливе й віддане Сексине лебедіння вплинуло й на сліпі стихії, позбавило їх запеклості. Грім прогуркотів протягло, закінчившись глибоким, смертельно втомленим зітханням неба, й непомітно перейшов у новий звук, також протяглий і оглушливий, але милосердний, благословенний шум, ніби мирна хода крилатих загонів. То був дощ, вода, яка ще раз перемогла вогонь. То була злива.

— Хай іде! — прошепотів виснажений Гамалієль.

— О так! — в лагідному екстазі зітхнула Секса.

Нарешті був уже тільки дощ, благословенна волога, що огорнула стомлений світ своїм милосердним крилом, велетенським і темним, але затишним, підбитим барвами веселки.

Секса не стримувала сліз, та крізь плач, на свою невимовну радість, вона почула, що корова знов реве природним голосом, вівці мекають так, як і належить вівцям, з хліва долинає знайоме, спокійне рохкання, а півень співає голосно й переможно.

— Нанно,— прошепотів Гамалієль,— ти перестала ненавидіти мене?

Секса штовхнула чоловіка:

— Гамалієлю, коханий, ти забув моє ім'я?

— Я ніколи його не забуду,— мовив він, зітхаючи й не розплющуючи очей.— Ти вже не гніваєшся, Нанно?

— Гамалієлю! — хрипко мовила Секса і труснула чоловіка.— Ти збожеволів?

Гамалієль розплющив очі.

— Ти також тут, Сексо? — спитав він, недовірливо дивлячись на неї.

— Тут, а де ж іще?

Гамалієль витріщив на неї очі, роззявивши рота. Вона не могла витримати того погляду, він був такий дивовижно чужий, наче на неї дивилися не Гамалієлеві очі, а чиїсь інші. Вона не могла змиритися з тим поглядом чужого чоловіка — відсутнім, застиглим і трохи зизим. Звичайно Гамалієль не був зизоокий. Вона знов труснула його, та все дарма: Гамалієль і далі дивився на неї чужими, зизими очима.

— Ой боже мій! — зойкнула Секса і схопилася з ліжка.

— Що сталося? — пробелькотів Гамалієль, дивлячись і далі непритомними очима й роззявивши рота.

Секса намочила рушник і зволожила Гамалієлеві лоба, потім витерла руки, плечі і все тіло, далі скропила й зачесала волосся, підвела його на ліжку, почала кричати йому у вухо, стискати за пальці, щипати за руки, гупати в спину, та ніщо не допомагало: Гамалієль не стуляв рота й дивився на неї потьмареними очима.

Тоді Секса обернулась і, голосячи, збігла сходами вниз.

Після обіду Гамалієлеві погіршало: йому відібрало мову, а в застиглих очах зовсім не було життя. Покликали доктора Манікуса, але він здвигнув плечима:

— Треба набратися терпцю й чекати. Мабуть, у нього нервовий струс. Не лише йому буря подіяла на нерви. Все минеться само собою.

— Ой ні! — жалібно заперечила Секса.— Це не що інше, як мана! Я знаю. Він увесь час говорив про

дзвонареву Нанну! Казав: «Ти вже не гніваєшся, Нанно?» Не інакше як Гурра наслала на нього чари, щоб помститися за Нанну.

— Дурні теревені! — сказав капітан Брангольм, якого незвичайна звістка також приманила до будинку Гамалієля.— Він просто ковтнув блискавку. Я вже таке бачив! — Капітан обняв Сексу за стан теплою спокійною рукою.— Я пам'ятаю одного моряка, з яким було те самісіньке, одного боцмана, що також ковтнув блискавку в Північному морі. Він поводився так, як оце Потіфут, але ми дали йому блювотного порошку, і тільки-но він виблював блискавку, як знов став меткий, наче рибина. Дайте йому блювотного порошку, і все буде гаразд, от побачите!

Проте лікар похитав головою і не захотів виписувати блювотних ліків. Секса також не послухалась капітанової поради. Він пішов від неї ображений.

Секса стояла на своєму і з розпачу послала по священика, щоб той дотиком своїх рук і молитвою прогнав чари. Священик, лагідний і поступливий чоловік, робив, що міг, але без жодного наслідку.

Надвечір з'явився управитель Рупрехтсен. Він підбадьорливо всміхнувся Сексі, поплескав її по щоці, і вони довго радились віч-на-віч.

— Побачимо, чи до ранку йому не покращає,— сказав управитель.— Якщо ні, то підеш побалакти з Гуррою. Послухаєш, що вона скаже і які поставить умови. Тоді прийдеш до мене, і ми ще порадимось. Нам треба поставити Пот... поставити твого чоловіка на ноги, ми просто не можемо обійтися без нього на роботі.

Секса й гадки не мала чекати цілу ніч, вона не витримала б і півгодини, тому, коли управитель зник за дверима, нишком побігла до дзвонарихи і, плачучи, виклала їй своє прохання.

Стара похитала головою і перехрестилася.

— Бідолашна моя дитино!— мовила вона, беручи Сексу за руку.— Що ти собі вигадала про мене? Присягаюся господом богом, що я не вмію ані чарувати, ані насилати на людейману!

Секса глибоко зітхнула, не перестаючи плакати. Вона сподівалась такої відповіді і озброїлася терплячістю. Нанна також була в кімнаті, сиділа, напівобернувшись, біля вікна й дивилася в сірий присмерк.

— Ви отримаєте добру винагороду,— прошепотіла Секса на вухо старій жінці.

— Та я ж тобі кажу, дитино... Господи, ти просто ображаєш мене! Щоб я... щоб я...

— Яку винагороду? — спитала Нанна, втрутившись раптом у розмову, проте не обертаючись до них.

— Яку ви схочете! — з надією в голосі сказала Секса.

— Ти прийшла тільки від свого імені?— запитала Нанна.

— Ні! — відповіла Секса.

— А від чийого ще? — запитала Нанна і обернулася до неї.

— Від імені Рупрехтсена,— прошепотіла Секса.

— Вийди на хвилинку,— мовила Нанна й підвелася.— Я тебе потім покличу.

— О, будь ласка! — мовила Секса, слухняно й квапливо залишаючи кімнату.

Десь об одинадцятій, коли Рупрехтсен хотів вихилити третю й останню вечірню чарку, хтось несміливо постукав у двері. То була Секса.

— Це ти, люба?— озвався управитель.— Заходь і сідай. Ти наче схвильована. Йому покращало?

— Ні, але я розмовляла з ними обома,— сказала Секса і розповіла, як вона ходила до дзвонарихи.

— Отже, ти не дочекалася ранку,— мовив Рупрехтсен, і на щоках у нього під щетиною з'явилися ям-

ки.— То вона погодилася зняти чари? І якої вона хоче винагороди? Кажи!

Управитель неспокійно потер стегна.

— Тих два ере,— майже нечутно мовила Секса.

— Чого, чого?

— Два ере доплати за годину роботи біля риби! — пояснила Секса.

— Ага! — тільки й сказав Рупрехтсен і почав насвистувати й тарабанити пальцями по столу. Тоді раптом відкинувся на спинку стільця і, дивлячись у стелю, засміявся.— Про це не може бути й мови! — голосно й чітко проказав він.— Не може бути й мови!

— Ні? — нечутно перепитала Секса й почервоніла. З очей у неї котилися рясні сльози.

— Ми були погодились чекати до ранку,— лагідно нагадав їй Рупрехтсен.— Може, йому вже краще.— Він підвівся, надушивши зарослі щоки, і сказав тихо, але чітко: — В кожному разі, я не дозволю, щоб мною командувала така шльондра, як дзвонарева Нанна! — Він підійшов до Секси, поплескав її по щоці, ласкаво поцілував у лоб і мовив: — Іди додому, дурненька. Мені зроду ще такого не траплялося!

Раптом Рупрехтсен скривився, ніби об щось ударився.

— Що з вами? — злякано спитала Секса.

— Нічого,— відповів Рупрехтсен, хапаючись за серце.— Просто нога затерпла. Вже майже відійшла.— Він замахав обома руками.— Йди, йди, дитино, все якось уладнається, ось побачиш!

Тітка Гелена: Цю ризиковану спробу дзвонаревої Нанни небезпідставно можна назвати і немудрою, і не тактовною, але здебільшого такою і є політика, навіть велика, а дівчина була природженим політиком, хоч і з малими можливостями. Того

разу Нанна не домоглася свого, та через рік, коли вона вже вийшла заміж за капітана Брангольма, а мого бідолашного старого дядька Андреса замінили нові, молодші сили, їй таки пощастило підвищити платню, без найменшої шкоди Торговому домові Ремера.

Дзвонарева Нанна сприйняла відмову управителя Рупрехтсена мовчки, тільки насупилась. Гурра всіляко намагалася заспокоїти охоплену розпачем Сексу, що благала її все ж таки допомогти Гамалієлеві, вивести його з темряви, в яку він поринув.

— Я можу лише молитися,— казала їй стара.— І молитимусь, будь певна, голубко.

— Дякую, але ви можете не тільки молитися! — хлипала Секса то крізь сльози, то крізь сміх.— Ви можете й інше. Можете й інше, Гурро! Я дякуватиму вам до кінця своїх днів, якщо ви зглянетесь на моє благання. Віддячу вам, чим ви тільки захочете! — Вона обернулася, простягла руки до Нанни, пригорнула її до себе і знов проказала: — Ви можете й інше, правда, Нанно?

— Ну добре, добре,— відповіла Нанна.— Усе добре, Сексо. Іди лишень додому, бо й ти вже божеволієш.

Прийшовши додому, Секса побачила, що Гамалієль поринув у глибокий сон. Вона вирішила сидіти біля нього цілу ніч і влаштувалася на стільці в головах його ліжка.

Гамалієль проспав до ранку, а коли нарешті прокинувся, то був знов здоровий і бадьорий, не зизоокий, чари спали з нього, про вчорашні події він зовсім забув, пригадував лише, що гриміло й блискало. Зате він дуже добре пам'ятав, що саме сьогодні витягатимуть на берег телеграфний кабель і що кабельне

судно «Гамбрія», прикрашене прапорами, вже стоїть у затоці. Він попросив, щоб дружина приготувала йому святковий костюм — хотів у такий урочистий день бути у фраці й циліндрі.

Для Секси це був радісний ранок, вона нетямилася з утіхи, танцювала навколо чоловіка, засипала його дитячими пестощами й поцілунками.

— Ну годі вже, Сексо,— сказав Гамалієль,— спробуй хоч раз поводитись, як належить, зроби мені таку ласку!

Ганс Кірк

ВЗАЄМНА ДОПОМОГА

Оптовик Б'єрнільд — «Консерви, соя і трунки» — застиг посеред вітальні й церемонно вклонився в дзеркало. У дзеркалі також з'явився якийсь добродій і шанобливо віддав йому чолом. Коли вони обмінялися вітанням, Б'єрнільд озирнувся навколо, щоб побачити, де він опинився. На веранді хтось кашлянув, і він заквапився туди. Там, схилившись над ящиком зі слимаками, сидів моложавий, лисий, худий чоловік із великими руками.

— Милий мій друже, любий Танге,— почав Б'єрнільд,— який я радий знов зустрітися з тобою...

— Кандидат Грен,— перебив мову йому високий добродій.— Я зять...

— Отаке-о кутове дзеркало,— повів далі Б'єрнільд,— страшенно практичне. Можна сидіти на веранді і бачити все, що робиться у вітальні. Я й собі куплю таке. Моє прізвище Б'єрнільд, «Консерви, соя і трунки», мабуть, ви чули про мою фірму? Це слимаки, правда?

— Це ось helix nemoralis, дуже рідкісний вид,— пояснив кандидат Грен, а це helix aspersa, їстівний слимак, що трапляється тільки біля обсерваторії... Я маю намір розвести їх у садку свого зятя.

— Ви, бачу, вчений, знаєтесь на слимаках, як я розумію, зоолог,— мовив Б'єрнільд.— Так, наука... я захоплююсь наукою. Вона фактично основа всієї теперішньої культури. Ніхто ніколи не змусив би мене сказати погане слово про науку, хоч у всьому іншому я твердо переконаний в абсолютній правдивості християнської віри.

Оптовик Б'єрнільд енергійно випнув підборіддя і тієї ж таки миті кинувся назустріч начальникові відділу Танге. Він щиро обняв його, затарабанив по його спині своїми пухкенькими ручками й патетично вигукнув:

— Милий друже, скільки минуло років! Я часто, дуже часто намірявся провідати тебе, та все якось не виходило. Ти сам знаєш, що світ комерції поглинає людину всю до решти... А нині я випадково проходив повз твою розкішну віллу, і мені раптом сяйнуло: оце зараз таки й зайди! Зайди й привітай свого любого давнього товариша з часів дитинства Бернгарда Танге, який тепер доскочив посади начальника відділу в національній пароплавній компанії. І я зайшов, фактично подзвонив у твої двері, і доля захотіла, щоб ти був удома. Як ти живеш, голубе? А твоя дружина? Я дуже високо ставив твою дружину, коли ми були молоді.

— Дякую, дякую,— мовив приголомшений начальник відділу, незграбно випручуючись з Б'єрнільдових обіймів.— Магда почуває себе чудово. А це її брат, дозвольте познайомити вас.

— Ми вже познайомилися,— мовив Б'єрнільд, вклонившись у бік кандидата Грена.— Ми мали страшенно цікаву розмову про слимаків. Твій швагер учений. У Франції я їв слимаків, але фактично не зношу їх. Волію устриці. В Парижі чудові устриці — huîtres.

— Ходімо до мого кабінету, там знайдеться сигара,— сказав начальник відділу.— Мій швагер зайнятий своєю... гм... роботою.

— Рідкісний слимак,— пошепки сказав Б'єрнільд, коли вони йшли просторою вітальнею до кабінету Танге.— Правда?

— Він, безперечно, трохи дивак,— холодно сказав Танге,— але ясний розум і експерт у своїй царині.

— Я відразу побачив це,— підхопив Б'єрнільд.— У нього інтелігентна форма голови. І він так учено розповідає про своїх слимаків. Новий різновид. Мене завжди цікавила наука. Фактично я сам мав стати вченим.

— Он як? — здивувався Танге.— Прошу, сідай... ні, в це мальоване крісло. Хочеш віскі?

— Дякую, хіба як виняток,— сказав Б'єрнільд.— Бо звичайно я не вживаю спиртного. Я був би страшенно радий привітатися з твоєю дружиною.

— Я її зараз покличу,— сказав, підводячись, начальник відділу.— Думаю, що вона вдома. Вона тепер разом з принцесою Іреною дуже багато працює на користь російських емігрантів.

— Прекрасна мета, справді прекрасна,— переконано сказав Б'єрнільд.— Тобі, мабуть, цікаво бути одруженим з аристократкою. Адже перший чоловік твоєї дружини був барон. Я його трохи знав, ми якось розмовляли з ним на пароплаві «Аргус», і я страшенно засмутився, коли його не стало. Я чув, що то було самогубство. Так, усі ми маємо свою гризоту. Але небіжчик, хоч би де він тепер опинився, певне, має велику розраду в тому, що його вдова попала в добрі руки.

— Я попрошу тебе не торкатись цієї теми, коли зайде дружина,— сказав Танге.— Це вже пережите, якого не треба ворушити.

— Ну певне, любий, невже ти гадаєш, що я не маю такту! — докірливо мовив Б'єрнільд.— Фактично мало знайдеться тактовніших за мене людей. О, пані... ви самі несете тацю!

Б'єрнільд схопився з крісла і кинувся назустріч пані Танге, що з'явилася в дверях із содовою водою та чарками. Він відібрав у неї тацю і поставив її на письмовий стіл перед начальником відділу.

— Ваш чоловік напевне розповідав вам про мене,— сказав Б'єрнільд.— У дитинстві ми були нерозлучні. Так, дитячі роки завжди згадуєш з тугою. Я колись мав приємність зустрічати вас на балу в консула Мюллера на Набережній. І ваш шановний перший...

Б'єрнільд кинув зляканий погляд на Танге, що ледь насупив брови.

— Е-е-е... перший бал,— швидко похопився Б'єрнільд.— Ну, може, й не перший, але ви були в розповні молодості. Я ніколи не забуду того вечора.

Б'єрнільд захоплено глянув на пані Танге, високу, кістляву, з жовтим конячим обличчям і довгими зубами. Вона люб'язно всміхнулася йому і сказала:

— Мій чоловік часто розповідав про вас. Ви комерсант, правда? Ваша фірма велика?

— Фактично не така й мала,— відповів Б'єрнільд.— Маємо в конторі десяток людей і розширюємо свою діяльність. «Консерви, соя і трунки», ви, мабуть, помічали цю назву на наших великих товарних машинах. Вони блакитні, а назва фірми написана ззаду червоними літерами.

— Ви одружені, шановний добродію? — запитала господиня.

— Так,— відповів Б'єрнільд.— Одружився шість років тому, а через рік дружина народила близнят. Виняткові діти. Вже важать разом сто одинадцять фунтів. Та, на жаль, на зовнішнє враження не завжди можна покладатися. Я сам на вигляд здоровий, як дуб, і важу сто дев'яносто фунтів, а мене чотири рази оперували. І кожна операція була небезпечніша за попередню. Ви, пані, заміжня жінка, перед вами соромитись нічого, як вам цікаво, я покажу свій живіт. Він позшиваний уздовж і впоперек. Ви ще не бачили такого живота.

— Дякую,— мовила господиня,— але, здається... мож-

на тебе на хвилину, Бернгарде? Вибачте, шановний добродію, всілякі хатні справи...

Пані Танге силувано всміхнулась і вийшла з чоловіком до вітальні.

— Хто цей божевільний? — запитала вона пошепки, зачинивши за собою двері.

— Ми ходили з ним разом до школи,— відповів начальник відділу.— І не бачились п'ятнадцять років. Він каже, що випадково проходив вулицею і помітив на брамі табличку. До речі, він справді орудує в непоганій фірмі.

— А ти не міг би попросити, щоб він щось зробив для Олуфа? — так само пошепки спитала пані Танге.— Я вже не можу витримати, коли бачу його тут. Він мене до сказу доводить тими своїми слимаками. А в конторі йому знайшлася б бодай якась робота, хоч він і страшенно непрактичний.

— Я спробую поговорити з Б'єрнільдом,— пообіцяв начальник відділу.— Але не дуже вірю, що з цього щось вийде.

Танге повернувся до кабінету.

— Ходи сюди й замкни двері,— сказав Б'єрнільд.

— Навіщо? — здивовано запитав Танге.

— Я тобі покажу свої шви. Може, і твоєму швагрові як науковцеві буде цікаво глянути на них. Що, ні? Але ти глянь.

Б'єрнільд розстебнув штани, закотив сорочку та білизну й виставив своє черево, помережене вздовж і впоперек білими швами.

— Правда, цікаво?— запитав він, запихаючи білизну в штани.— Мій живіт унікальний. Я думаю, що після моєї смерті його заспиртують.

— Ха-ха-ха! — трохи силувано засміявся Танге.— Випий віскі, друже. Приємно, що ти заскочив. І дивно: саме днями я зважував, чи не попросити в тебе поради в одній справі.

Б'єрнільд недовірливо похитав головою.

— Ти кажеш так тільки з люб'язності, Танге,— мовив він.— Навіщо в біса я тобі здався? В школі ти завжди був перший, а я пас задніх у класі. І тепер ти відома людина у своїй галузі. Я чув, що тебе лаштують на директора національної пароплавної компанії, коли Огор піде на пенсію.

— На заступника директора,— поправив його Танге.

— Яйце є яйцем, а директор директором,— сказав Б'єрнільд.— У тебе й так дуже відповідальна посада — начальник відділу постачання продуктами. А в мене тільки маленька фірма, і то я лише її співвласник. І я оце, сидячи з тобою за чаркою чудового віскі й так приємно згадуючи давні часи, подумав собі — а чи не могли б ви в своїй пароплавній компанії трохи скуштувати й наших консервів?

— Але ж ми вже віддавна клієнти фірми «Скандінавські консерви»,— нерішуче мовив Танге.

— Це я знаю, любий друже, знаю,— відповів Б'єрнільд.— Мені зроду й на думку не спало б ганити товар конкурентів. Продукція «Скандінавських консервів» завжди добра. Але ми маємо щось особливе. Салат з омарів для офіцерської кают-компанії фактично не можна зрівняти ні з чим. Я пришлю тобі банку на пробу, і ти поставиш її на стіл, коли в твоєї дружини снідатиме принцеса Ірена. Крім того, ми випускаємо найдешевші рибні котлети... Слухай, заглянь колись на нашу фабрику. Тобі буде цікаво, а мене ніщо так не втішило б, любий друже, як змога торгувати з тобою і з твоєю компанією.

— Я й сам добре не знаю,— мовив Танге.— Може, ми задля проби й купимо дещо в тебе.

— Прекрасно, чудово! — вигукнув Б'єрнільд.— Я пришлю тобі взірці всіх наших консервів! Будь певен, що вони тобі сподобаються. А такої сої, як наша, немає ніде в світі.— Б'єрнільд стишив голос, ніби зби-

рався поділитись найзаповітнішою таємницею: — Ми постачаємо її до двору, і можу тобі сказати, що скоро станемо головними його постачальниками. Двірський кухар — дуже гарна людина. Я послав його синові подарунок на конфірмацію. Книжку «Бен Гур» — ти читав її? Блискуча, глибоко релігійна річ.

— Ні, не читав,— неуважно відповів Танге.

— То я тобі її подарую, таку книжку треба прочитати,— переконано казав Б'єрнільд.— Цієї зими я читав її вголос дружині. На великдень ми поїхали в Париж, і я вкинув її у валізку, щоб дочитати. Ми сиділи в готелі й читали. До речі, мене розчарували французькі готелі. Уяви собі, в номерах немає... гм, словом, немає однієї кімнатної вигоди, і страшенно важко було втовкмачити покоївці, що нам треба un pot du chambre[1]. Адже такого слова нема в розмовниках. І фактично по-дурному його туди не ввели, бо це те, що кожному треба. Ну, то ми поговоримо по телефону щодо замовлення для національної...

— Так, так,— мовив приголомшений Танге.— Я спробую... зроблю, що зможу. Але що я хотів тобі сказати... Ти звернув увагу на мого швагра? Він учений, мудра голова, проте дуже вузької спеціальності. На слимаках він розуміється по-справжньому, та через це йому трохи важко знайти практичну стежку в житті. Він має невеличку ренту, проте не достатню, щоб прожити на неї. Він працював у зоологічному музеї, але втратив місце. В тебе є зв'язки в комерційному світі, то чи не зміг би ти напитати для нього якусь невеличку посаду? А зі своїми слимаками хай би вовтузився в неділю...

— Аякже, любий друже! Чому ти мені раніше не сказав? — радісно вигукнув Б'єрнільд і з надміру почуттів аж обняв Танге.— Нам саме потрібний у кон-

---

[1] Нічний горщик *(франц.)*.

торі працівник. Платня, звичайно, невелика, але ту роботу кожен може виконувати. Треба просто реєструвати листи й рахунки, фактично це забавка, а не робота для вченої, тренованої голови. Пришли його завтра до мене, і я все влаштую.

Через годину оптовик Б'єрніль зустрів у ресторані свого компаньйона, оптовика Гартсена.

— Ну, як скінчилися твої відвідини? — запитав той.

— Чудово,— сказав Б'єрнільд.— Блискуче! Ми матимем замовлення. А коли просунемо до них лапку, то заліземо й самі. Як до речі я згадав, що ходив до школи з такою корисною людиною! Але чуєш, Гартсене, нам доведеться прилаштувати його швагра попихачем у себе в конторі.

— І доки ми маємо панькатися з тим бевзем? — невдоволено спитав Гартсен.

— Він добрий учений, фактично знає все про слимаків,— сказав Б'єрнільд.— Якщо він сидітиме в нашій конторі, то ми більш-менш будемо певні, що отримуватимем замовлення від національної пароплавної компанії. Зараз прикину... Доведеться звільнити Гансена. Мені важко буде сказати йому про це, але ми дамо йому рекомендацію, чудову рекомендацію.

— Оцього вже я ніяк не можу до пуття збагнути,— буркотливо мовив Гартсен.— Інколи мені здається, що ти м'який як віск, а інколи — що найтовстошкіріший і найбезцеремонніший комерсант з усіх, кого я зустрічав на своєму віку. Зрештою, мені начхати на це, коли фірма виграє.

— Дуже мило з боку твого приятеля,— сказала пані Танге.— Він добрий чоловік, хоч і трохи дивно поводиться. Звичайно, спілкуватися з ним нам не випадає, але можна подбати, щоб компанія купила в нього консерви й забарвлювачі для підлив. А тобі, любий

Олуфе, треба нарешті триматися свого місця. Прикро, що ти не маєш роботи.

Кандидат Грен меланхолійно дивився в порожню тарілку. Він мріяв швидше вернутися до своїх слимаків.

— Та вже ж, що треба,— сказав він.— Аби я зміг розвести тут, у садку, helix aspersa! Тоді твоя вілла, любий Бернгарде, прославилася б.

Ганс Крістіан Браннер

ТРИ МУШКЕТЕРИ

Ми мали спільний льошок у Йогановому великому занедбаному садку і одного березневого дня зібралися там, щоб поділити ролі. Вгорі, наїжачившись чорним віттям у тумані, стояли мокрі дерева й кущі, а нам, що забралися вглибину зі спиртівкою і трьома яєчками в каструльці, лоскотав ніздрі дух мокрої землі й зіпрілого листя. Йоган примостився на дерев'яному ящику, а Торбенові й мені довелося вже сісти на голу долівку.

Певна річ, що Атосом мав бути Йоган.

Торбен і я в душі також воліли цю роль, проте не зважувались домагатися її. Бо Йоган і Атос були невіддільні один від одного. Ще й тепер я бачу шляхетного героя Атоса рудим тринадцятирічним хлопцем з білими бровами й маленькими блакитними очима, майже альбіносом. Він мовчки ступає товстими, рожевими, кривими ногами в гольфах. «En garde[1], пане!» — каже він і стає зі шпагою напоготові, а при слові «міледі» в очах у нього спалахують зелені іскри.

Бо Йоган ненавидів жінок, як і Атос, і так само, як Атос, мав вагому, таємну підставу відчувати до них огиду. Довгими, кружними шляхами ми вивідали в нього, що колись була така собі Мадлен, через яку він зненавидів весь жіночий рід, проте глибше не докопувались до його таємниці. Відомо одне, що відтоді Атос шукав смерті і жив тільки для того, щоб оборонити свою честь і помститися. Якось він узявся доводити науково, що жінки — взагалі не люди. Ми сіли

[1] Бороніться *(франц.)*.

за столик, застелений зеленим сукном, і поставили на ньому карафку й чарки. Я був його супротивником у словесній сутичці, а Торбен — суддею.

— Такі мої докази,— закінчив Йоган з кам'яним обличчям.— А ваші які?

Мені й досі здається, начебто він і справді довів тоді, що жінки — не люди.

Ми з Торбеном ще трохи посперечалися за роль д'Артаньяна, але й тут нарешті по-диктаторському втрутився Йоган і призначив Торбена Портосом. Торбен ще довго відмагався, та потім збагнув свою безвихідь і з горя вдав веселого. Торбен був огрядний, зизоокий хлопець, єдина дитина в своїх заможних батьків. Він багато раніше за нас почав носити комірець, краватку і піджак з поясом ззаду. Взагалі-то він переборщував із тією своєю огрядністю і зизуватістю, вихвалявся ними, блазнював, проте часом найменший натяк на ці вади доводив його до такого сказу, що він ревів, скреготів зубами й ганявся за нами з палицею. Я тримався осторонь, коли він так шаленів, але Йоган з кам'яним обличчям запекло накидався на нього, клав на лопатки й сідав верхи. Торбен ревів, відбивався руками й ногами, але раптом міг засміятися і звести все на жарт, хоч обличчя його було підпухле й мокре від сліз. Такий був Торбен. Кінець кінцем було немало підстав саме йому доручити роль Портоса.

— Ergo [1],— мовив Йоган, дивлячись на мене блакитними, невблаганними очима,— ergo, ти будеш д'Артаньяном.

Ergo, я став д'Артаньяном.

Я тоді був блідим хлопчиком з гострими коліньми, відстовбурченими вухами й білою, як яйце, стриженою головою. Боюся, що в мене було дуже мало рис

---

[1] Отже *(лат.)*.

сміливого гасконця. Але я зробив з велосипеда гарячого жеребця, вмів по вінця наповнювати все таємничістю і нюхом чув викрадачів та шахраїв, хоч би як вони перевдягалися. Крім того, я весь час був закоханий, підострожував свій велосипед і мчав до лісу — «Лети, мій соколе!» — а потім таємниче натякав, що був на побаченні. Мої товариші пробували вгадати, як її звуть, називали то те, то інше ім'я, бо я був авантурник і мав багато коханок. Обидва вони добре знали, що це неправда, і я знав, що вони знають це, та що з того? Ми сиділи в своєму льошку, і в нас аж голови гули від таких розмов. Торбен надимався, скошував очі й сипав бридкими словами — його батьки не повірили б, що він їх знає, а Йоган сидів з закам'янілим серцем, гірко всміхався і пророкував мені всілякі нещастя. Отже, в цілому я, може, був і не найгірший д'Артаньян.

Ми спробували воду в каструльці, та вона тільки ледь нагрілася. Врешті ми не витерпіли — продовбали дірочки в яйцях і випили їх такими, як є. Цокнулися шкаралущами й вигукнули:

— Один за всіх, і всі за одного!

Потім вилізли на дощ, витягли свої шпаги, схрестили їх над головами і склали присягу. Ми казали один одному «ви» і «пане».

Атос, Портос, д'Артаньян.

Перший час нічого особливого не відбувалося. Мушкетери зустрічались щодня в школі, в кутку спортивного майданчика, і таємно передавали один одному записки. В них шифром писалося про наші завдання і про місце зустрічі на той день. Інколи там ще стояло слово: «Небезпека!» Чи: «Будьте обережні, нас зраджено!» Бо кардинал Рішельє сидів невідомо де і скрізь мав своїх перевдягнених прихвоснів. Після обіду ми вештались вулицями в районі вілл, перегукувались і пересвистувалися в присмерку або скра-

далися за кожним перехожим, який здавався нам підозрілим. Потім зустрічалися і складали рапорт. Ми говорили, захлинаючись, витягали шпаги, і кров у нас закипала. Проте були дні, коли ми сиділи в льошку і просто балакали про дуелі, про похід до Англії, про викрадання жінок і камери тортур у Бастілії. Ми здатні були говорити до отупіння. Бували й нудні, мокрі неділі, ми тоді вибирались далеко в поле і безнадійно говорили про лиху, жорстоку, вродливу міледі. Портос сипав грубими жартами про її стать і сам так реготав із них, що аж захлинався й закашлювався. В Атоса спалахували в очах зелені іскри, і він ладен був почетвертувати її живою. А юний д'Артаньян носив у серці тугу, мов важкий камінь, і мав з міледі уявне побачення в лісі біля старого дуба...

Графиня де ля Фер, тобто міледі, мала довгі кучері й карі очі. Своє гріховне й злочинне минуле вона приховувала під звичайнісіньким датським ім'ям Муса Мортенсен. Для Атоса вона колись раніше була Мадлен, і спершу він звав Мусу «новою міледі», принаймні всі ці імена починалися з літери «М». Ми давно вже вибрали її для пароля. Зустрічаючись, ми казали коротко: «М!» — і цього вистачало. Міледі мала чотирнадцять років і була на два класи старша за нас із Портосом, отже, ми для неї не існували. Вона звертала увагу тільки на великих хлопців, тих, що з гімназії. На перервах ми мовчки стояли в кутку і спостерігали, як вона випробовувала на них свої чари: вони залицялися до неї незграбно й галасливо, тому часом вона скубла їх за чуба. Та це тільки жіночі хитрощі, казав Атос. Вона вже тримала їх у своїх тенетах. Дорогою додому ми їхали віддалік за ними й бачили, як хлопці юрмилися навколо Муси, сигналили велосипедними дзвониками й через неї штовхали один одного в канаву. А вона їхала тротуаром

і зваблювала їх усіх на загибель підступною усмішкою міледі.

— Її треба знешкодити,— сказав Атос і присилував нас сказати те саме.

Ми збиралися в льошку і снували плани, як її заманити й випекти на ній тавро. Атос сам хотів прикласти їй до плеча розпечене залізо. Проте все це були тільки слова й фантазії, часом ті розмови так пригнічували нас, що ми собі місця не знаходили. Ми вилазили з льошка, лягали горілиць в ріденьку шелестку весняну траву, дивилися на хмари, а говорили й далі про те саме. Портос з розпачу блазнював — бо що міледі до нас? Ми були малі, безсилі, ніхто з нами не рахувався. А за всім цим стояв таємничий, могутній кардинал і смикав усіх за ниточки, наче мертві ляльки, навіть міледі була тільки пішаком у його грі. Я вдивлявся в хмари, а серце моє краяла журба. Портос підстрибував, мов кролик, і гавкав, мов собака. Тільки Атосове червоне обличчя мало рішучий вираз: він твердо стояв на своєму, що міледі треба знешкодити. Він скидався на Катона Старшого.

Отож ми встановили варту біля її будинку. То був великий будинок з великим садком і голим полем навколо. Ми викопали в полі яму і по черзі вартували в ній.

— «М!» — урочисто проказували ми, коли змінювали один одного і складали рапорт.

І таки було про що рапортувати: М. кудись їздила й поверталась додому. Біля будинку зупинялась машина. Приходив листоноша з великим жовтим конвертом. М. гуляла в садку з приятелькою. М. світила світло в своїй кімнаті й запинала завіси. За всім цим простежував полум'яними очима з ями в полі мушкетер, про все це він записував у книжечку і ховав її в льошку в коробці з-під сигарет. Часом відбувались і важливіші події: якось увечері ми побачили, що М.

махає з вікна білою шовковою хусточкою — може, коханцеві, який сховався в садку? Іншого вечора ми підкралися до самого будинку і знайшли клаптик паперу, списаного олівцем. Дощ майже цілком змив літери, але для нас то однаково була важлива знахідка.

Однієї неділі мушкетери скликали раду. Ми витрусили всі записи, що тримали в коробці з-під сигарет, і почали переглядати їх. Тлумачив записи Атос.

— Ergo,— сказав він наостанці,— такі мої докази, а які ваші, панове?

Ми висували свої докази, фантазували, аж поки зовсім очманіли. Нас охопили шал і лють.

— На коней, друзі мої! — гукнув я, д'Артаньян, і ми помчали до лісу на своїх гарячих жеребцях.

Був квітневий вітряний день. Ми вилізли на високе дерево й почали гойдатися разом з ним. І звідти молодий герой д'Артаньян навмисне впустив картку, яка, замигтівши між гіллям, упала на кущ.

— Отуди к бісу! — закричав я і почав квапливо злазити, проте Атос перший схопив картку.

То була візитка з прізвищем Муси Мортенсен, надрукованим гарними літерами. Я вкрав ту картку з її велосипедної сумки. А з другого боку картки було написано червоним олівцем: «Ввечері о сьомій біля великого дуба! М.»

— Сердешний д'Артаньян,— мовив Атос, ніби читав з книжки,— я давно здогадувався, що ви спіймались у тенета цієї жінки.

— Пане! — вигукнув молодий герой д'Артаньян, вихоплюючи з піхов шпагу.— Ви не маєте права читати мого листа. Негайно віддайте його або ми схрестимо шпаги!

— Ходіть сюди, Портосе, треба роззброїти його! — вигукнув шляхетний Атос.— Та відьма вже так закрутила йому голову, що він зовсім утратив глузд!

Три пари ніг шалено затупотіли в опалому листі,

затріщало сухе гілля, і нарешті молодий герой д'Артаньян залишився без шпаги.

— Пане, надалі вважайте себе нашим в'язнем,— мовив шляхетний Атос.— А тепер мчімо до великого дуба!

Шляхетний Атос дістав підтвердження найгірших своїх здогадів. На дубі було вирізане пробите стрілою серце, а в ньому — ініціали міледі й д'Артаньяна. На тому ж таки місці вчинено суд. Атос походжав під дубом, схрестивши руки, і проказував, ніби читав з книжки:

— Обставини змушують нас діяти швидко. Проте з усього видно, що ця жінка має надто могутнього заступника і ми не зможемо здійснити свій план, випекти на ній тавро, як вона заслужила. Тому я пропоную обмежитись тим, що ми відріжемо їй кучер. Принаймні це на якийсь час перешкодить їй чарувати чесних чоловіків і доводити їх до біди. Яка ваша думка, панове?

У Портоса була така сама думка, а з моєю не рахувалися, бо я був полонений і, крім того, засліплений коханням.

— Вирок винесено! — врочисто оголосив Атос.— Тепер перейдемо до виконання. Пункт А: хто здійснить вирок? Пункт Б: де, коли і як?

Пункт А залагоджено жеребкуванням між Атосом і Портосом. Портос витяг довшу соломинку, отож дістав право відрізати міледі кучер. Так вирішив Атос. Сам Портос вважав, що довша соломинка якраз відбирала в нього таке право, проте Атос був невблаганний.

— Жеребок випав вам,— сказав він,— а закони мушкетерів непорушні.

Виконання призначено на вечір у середу, коли міледі звичайно вертається сама на велосипеді із шкільних курсів танців. Мене погрозами змушено зіграти

роль зрадника: на останньому безлюдному відтинку вулиці перед будинком міледі догнати її на своєму велосипеді й завести з нею розмову. Коли ми досягнемо хвіртки, мав вискочити Портос у масці на обличчі й відрізати їй ножицями кучер. Мені належало вдавати, що я захищаю її. Тим часом Атос повинен був ховатися в канаві і втрутитись лише тоді, якби виникла доконечна потреба. Врешті я теж запалився так само, як вони, і мені повернули зброю. Ми стали, схрестивши шпаги, й вигукнули:

— М! — А тоді: — Один за всіх, і всі за одного!

У середу ввечері я опинився з велосипедом неподалік від будинку М. Я стояв, наче неприкаяний, на краю тротуару, і в скронях у мене з ляку стугоніла кров. Атос і Портос були на своїх місцях. З'явилася М. з товаришкою; попрощавшись на розі вулиці, вони гукнули одна одній: «До завтра!» Ось і вона. Я відчував, що кров у мене стугонить уже в очах, з кожним її стуком перед моїм зором наче спалахував миготливий шлейф із блискучими цятками: вона їде, вона, вона! Ось вона вже минула мене — суворий, недосяжний профіль. Вона не дивилась на мене, не знала мене. Ми ніколи не розмовляли. Все це була брехня: візитка, побачення і герой д'Артаньян. Я раптом став зовсім мізерний зі своїм велосипедом. Та все ж таки якось спонукав себе наблизитись до гарячого туману, серед якого, паралізуючи мене, блищали карі очі, і сказав:

— Добрий вечір, Мусо.

— Добрий вечір,— відповіла вона, дивлячись попереду себе.

Мовчанка. Двоє шурхотливих велосипедних коліс і недосяжний профіль.

— Ти була на танцях?

— Так.

На ногах у мене позагиналися великі пальці.

— А тепер їдеш додому?

Вона, мабуть, вирішила, що на це запитання взагалі не варто відповідати, бо вже була вдома. Вона злізла з велосипеда, щоб відчинити хвіртку. У моїй голові відкрилася заставка, і все змішалося в суцільному вирі: мерехтлива сітка огорожі... Муса... міледі... Атос... Портос... д'Артаньян і ножиці. Серед того виру я вхопився за соломинку.

— Слухай, Мусо, ти знаєш Йогана Бертельсена?

Міледі спинилась біля велосипеда, невдоволена й здивована.

— Ні, не знаю.

— Та знаєш,— відчайдушно вів далі я.— Такий здоровий, рудий, із шостого класу!

— Ні,— сказала міледі.

— Справді? Він трохи схибнутий. Знаєш чому? Бо ненавидить жінок.

— Так?

— Еге ж, трохи схибнутий, ходить із ножицями й відрізує в усіх дівчат кучері. Мені просто здавалося, що тобі треба про це сказати.

— Он як. Але мені вже час іти. До побачення,— сказала міледі.

Вона зникла в темряві. Латочка світла від велосипедного ліхтарика замиготіла на піщаній стежечці, і ось її теж не стало. Запала мертва тиша. Тоді з канави викотився Атос, його рожеві криві ноги незграбно рухались вулицею, не віщуючи нічого доброго.

— Оце так, панове? — сказав він.— Оце так ви дотримуєтесь своєї присяги? Тепер усе пропало. Ану вилазь, любий мій Портосе! — додав він, звертаючись до темних кущів за огорожею.— Все пропало!

У кущах щось зашурхотіло, захарчало, глухо закашляло, але Портос не виходив. Нарешті Атос заліз у кущі і знайшов його. Він лежав там, скрутившись, і аж носинів з реготу.

— Ха-ха-ха!— захлинався він. Ти знаєш його, такий здоровий, рудий, із... Ой, не можу!

Нам довелось підвести Портоса й витягти на вулицю. Його напала страшна гикавка.

— Стули пельку! — гримнув на нього Атос, бо тієї миті у вікні міледі засвітилося світло.— Краще поясни мені, чому ти не виконав свого обов'язку?

— А ти хіба не чув, що він казав... гик... такий здоровий, ру... гик... трохи схибнутий... гик... ходить... гик...

— Годі! — крикнув Атос.— Те, що й він підвів, тебе нітрохи не виправдує. Ви обидва мерзенні зрадники!

Ми поволі рушили додому.

— До речі, вона брехала, що не знає мене,— раптом озвався Атос.— Це чиста брехня. Я маю докази, що знає...

І далі Атос цілу дорогу розповідав, як він недавно підслухав розмову міледі з її товаришкою. Спершу він поклав собі, що нікому не пробалакається про це, але тепер, як ми обидва спіймалися в тенета тієї відьми... А крім того, все вже пропало. Ми з Портосом поглядали на нього, кожен зі свого боку, а він ступав, не згинаючи колін, і розповідав далі сухим, незворушним голосом. М. з товаришкою сиділи на пагорку в садку міледі, а він лежав під живоплотом і все чув. Спершу вони балакали про Портоса, але не дуже довго. М. сказала, що він блазень, товстий бовдур. Однаково що він є, що його немає...

— Брехня! — не витерпів Портос.

— Вір чи не вір — твоя справа,— незворушно сказав Атос.— Хоч ти й зрадив честь мушкетера, я, на щастя, ще маю її... Ну, а потім вони перейшли до д'Артаньяна. Міледі сказала, що він дуже милий кавалер, з яким можна трохи розважитися. Тихенький хлопець...

— А ти? — недовірливо запитав Портос.— Що вони про тебе казали?

— Дещо казали,— відповів Атос.— Про мене вони довго говорили. Скидається на те, що міледі за щось ненавидить мене. Чогось поганого про мене вона не казала, навпаки. Але вона ненавидить мене. Мовила, що не матиме спокою, поки не помститься мені. А причини своєї ненависті не назвала.

— Ось побачиш, що вона закохалася,— мовив Портос, підморгуючи мені.— Закохалася в тебе.

Атос здвигнув плечима:

— Може!

Ми довго стояли під ліхтарем біля Атосової хвіртки і все говорили про це. Я не здавався, не хотів відмовитись від ролі коханця міледі, адже були візитка й вирізане на дереві серце, а крім того, я єдиний розмовляв з нею. Проте Атос сказав, що це ще нічого не означає, і поводився так, ніби сам мав доказ прихильності міледі, тільки не хотів казати який: мовляв, угадайте. І ми вгадували, фантазували, втомлені й бліді, як смерть, у зеленому світлі ліхтаря. Але не могли вгадати. Портос закочував очі, обіймав ліхтарний стовп, ніби то була міледі, а тоді щось накреслив паличкою на тротуарі і заіржав, мов кінь. Аж ось у будинку відчинилось вікно, і Атосів батько спитав, чи ми знаємо, що скоро десята година. Ми цього не знали, злякано перезирнулись і чимдуж кинулися кожен у свій бік. Серця стукотіли в нас аж десь у горлі.

Другого дня Атос був у препоганому гуморі. На великій перерві він сів на смітницю в кутку шкільного подвір'я і мовчки з'їв сніданок, а після обіду, коли ми зайшли по нього, не схотів нікуди йти — ні в наш льошок, ні вартувати біля будинку міледі, не хотів нічого. Він спустив завісу на своєму вікні і вмостився на зеленій плюшевій канапі, підібгавши ноги і згорнувши на колінах руки. Час від часу його

змагала така втома, що він не витримував і заплющував очі. Ми з Портосом відразу збагнули, що його поведінка якось зв'язана з міледі, але нам ще довго довелось шепотіти в присмерку за спущеною завісою, поки ми вивідали в нього, що сталося. Виявляється, він наївся насіння жовтої акації, якого торік був назбирав. Наївся, бо вирішив померти стоїчною смертю. Мовляв, сталося найгірше: навіть він, Атос, почав уже здаватися. Та спокусниця застосувала проти нього нову пекельну штуку, і він більше не ручиться за себе. Як людині честі, йому не лишилось іншої ради, тільки з'їсти акацієвого насіння. Але скидалось на те, що воно не подіяло так, як він сподівався, видно, вищі сили не захотіли, щоб його поминуло прокляття кохання, сказав Атос. А коли так, то він вип'є тепер свій келих до дна — покаже нам, що він помітив уранці дорогою до школи.

Ми посідали на велосипеди й неквапом поїхали Кам'яною вулицею — Атос попереду, а ми з Портосом за ним. На розі біля ринкового майдану жив фотограф — там Атос зупинився і прихилив велосипед до підмурка на краю тротуару. Він нічого не казав, але й не було потреби щось казати. Посеред вітрини красувалася міледі. На плечі їй спадали два кучері, і в них можна було розрізнити кожен волосок. Видно було також чарівну заглибинку на шиї, легеньку тінь на чолі від того, що голова була піднесена, і — ох! — карі очі, які пронизали наскрізь Атоса, Портоса й д'Артаньяна, зовсім паралізували їх. Серце нам стислося, тіло якось дивно обважніло, дух забило в грудях. Портос дурнувато хихикнув, Атос кашлянув і стиснув губи.

— На коней, друзі! — нарешті вигукнув я і цим привів усіх до тями.

Ми скочили на своїх гарячих жеребців і щодуху помчали додому, до свого льошка. Ми з Портосом геть

занепали духом і зразу ж витягли півпляшки ситра, що давно вже стояло в нас напоготові.

— Ми пропали, друзі! — вигукнув я.— Ми всі троє закохані в неї. І це червоне іспанське вино ми вип'ємо за смерть і за прекрасну, жорстоку міледі!

Проте Атос опустив свою чарку.

— Нізащо! — твердо сказав він.— Обов'язок мушкетера — боротися до останнього подиху! Подумай про всі ті безборонні душі, яких ця жінка доведе до біди своїм портретом. Тепер лишилась тільки одна рада, і ми цієї ж таки ночі на неї зважимось. Треба викрасти знімок і знищити його!

Ми з Портосом захоплено вигукнули:

— Ура! Вип'ємо за викрадення міледі!

Та скоро між нами спалахнула запекла суперечка за право на знімок, бо Атос хотів сам викрасти і спалити його, не покладаючись на нашу душевну силу. А ми не покладались на нього, не вірили, що він спалить знімок. Ми всі троє хотіли заволодіти ним.

— Але ж ми можемо влаштувати дуель, якщо буде потрібно,— сказав нарешті Атос і заходився докладно розвивати план викрадення.

Пункти А, Б і В. А — Портос розіб'є ломиком вітрину, Б — я виріжу ножиком фотографію і В — передам її Атосові, який стоятиме осторонь і дивитиметься, щоб ніхто не надійшов. Потім ми розбіжимося в різні боки, щоб збити зі сліду кардиналових прихвоснів.

Наостанці Атос звелів нам скласти присягу, що ми не зрадимо нашої таємниці навіть у поліційній камері тортур.

— У цій справі треба передбачити все, що може стати на заваді,— мовив він і задумався.— Панове, зустрінемось за тридцять хвилин перед дванадцятою...

Усе, що могло стати на заваді, було передбачене, але й цього разу події розвивалися не згідно пунктів А, Б і В. План з самого початку був приречений на

невдачу. Мушкетери зустрілися не за тридцять хвилин перед дванадцятою, а за цілих три години, бо Портоса за щось вилаяв батько і звелів йому бути вдома щонайпізніше о пів на десяту. Отож ми прийшли до будинку фотографа й почали операцію з ломиком майже завидна. Майдан був повний людей, бо навпроти містилася стоянка для машин, а поки ми очікували смерку, над нашими головами засвітився великий дуговий ліхтар.

— До діла! — скомандував Атос.

Може, наша витівка, незважаючи на всю її зухвалість, і вдалася б, якби ми були рішучіші. Але Портос геть розгубився, коли почув брязкіт. Він мерщій сховав ломика під полу і шаснув у найближчу браму. Хвилин із п'ять ми, тремтячи, перечекали там, тоді спробували ще раз. Але з таким самим успіхом. За третьою спробою з-за будинку вигулькнуло двоє поліцаїв. Вони були не далі як за три лікті від нас, коли ми їх помітили. Атос застиг на місці, не подаючи ні звуку.

— Що ви тут робите? — запитав поліцай.

— Нічого,— відповів Атос.

Але Портос посірів на обличчі, губи в нього задрижали, і він так і лишився стояти з ломиком у руках.

— Ану, ходи сюди, приятелю, з цією штукою,— сказав поліцай і взяв у нього ломика.

Дорогою до дільниці вони були дуже чемні і приязні. Один вів нас із Атосом, а другий ішов попереду, лагідно тримаючи руку на Портосовому плечі. Мабуть, вважав його за найнебезпечнішого — адже він мав ломика та й здавався старшим за нас у своєму піджаку з пояском. Ми нічого не говорили, але я млів з ляку, згадуючи про нашу присягу мовчати.

І було чого боятися: Портос не витримав і заплакав, тільки-но побачив зелені ліхтарі поліційної дільниці. Його відразу ж повели на допит до сержанта із зачесаним догори їжакуватим чубом і в окулярах

із позолоченою оправою, що сидів за переділкою. Мені й Атосові не дозволили бути присутніми при тому допиті, а завели нас до сусіднього приміщення — кімнати зі шкіряним тапчаном під стіною. Та, приклавши вухо до дверей, ми змогли почути дещо з того, що там відбувалося. Почули клацання друкарської машинки, Портосів плач, що з невеликими проміжками то починався, то знов затихав, і голос сержанта, який заспокоював Портоса. Казав, що йому не зроблять нічого, коли він щиро все розповість.

— То-о-о не я,— захлипав Портос.— То він, Йоган... Йоган Бертельсен... той, рудий... Він сказав, що спалить її... Атож... Бо він за-а-акоха-ався в неї... Не-е-е знаю, але він, мабуть, трохи схибнутий. Уявив себе Атосом... Атосом із «Трьох мушкете-е-е-ерів»...

Ми з Атосом перезирнулися.

— Он звідки повіяв вітер! — прошепотів він.— Тепер можна спокійно розповісти, як і що. Однаково все пропало!

Нам, власне, багато й не довелося розповідати, видно було, що Портосове пояснення цілком вдовольнило сержанта. Він тільки ще записав наші прізвища, вік, адреси й посади батьків, тоді ледь відсунув назад стільця і зміряв нас поглядом. Нас звинувачують у пошкодженні чужого майна і в спробі вчинити крадіжку, сказав він. Ми, певне, чули вдома про виправний заклад. Проте поліція поки що не вживатиме ніяких заходів, тільки Йоганові як призвідникові надішлють додому листа. Але наші прізвища залишаться в протоколі поліції, і часом би ми в майбутньому якимось чином порушили закон, про них згадали б знов. І це дорого коштувало б нам...

Він казав це, і його очі за скельцями золотих окулярів суворо поблискували. Наостанці він запитав Йогана, чи це правда, що він хотів спалити фотографію дівчини.

— Так,— відповів той.

— Але навіщо? Що ти хотів її вкрасти, я ще можу зрозуміти. Але спалити? Чому?

Атос відкашлявся і сказав:

— Я хотів перешкодити цій жінці доводити безборонні душі до біди.

Запала дивна тиша. Молодий поліцай за друкарською машинкою раптом припинив свою роботу і вийшов за двері до кімнати чергових. Сержант також підвівся, вперся руками в переділку й наморщив лоба.

— Що? — перепитав він.

— Я хотів перешкодити цій жінці...— знов почав Йоган.

— Он як,— мовив сержант. Він обернувся до нас спиною, витяг з кишені хусточку і висякався.— Хвилинку,— додав він і також зник за дверима, як і його секретар.

Щось там, мабуть, раптом сталося, бо ми почули гучний кашель.

— Можете собі йти! — вже зовсім не суворо гукнув нам із-за дверей сержант.— Ми більше не будемо вертатись до цієї справи.

Не прийшов також лист Атосовому батькові. Але Портос однаково розповів про все вдома. Думаю, що він, признавшись, довго ще плакав у ліжку, і врешті батькам довелось заспокоювати його й пообіцяти йому новий велосипед, який він уже давно просив. У кожному разі, через кілька днів він з'явився на новісінькому велосипеді з вільним ходом і нікельованими обідками, але не зупинився, щоб показати його нам з Атосом, а, навпаки, ще дужче натиснув на педалі й лише кивнув головою, минаючи нас. Здається, відтоді він взагалі перестав розмовляти з нами. Може, з такою умовою йому й купили велосипед.

Атос і я ще якийсь час казали один одному «ви»

і «пане», та потім і нам це набридло. Так розпалося товариство мушкетерів.

Відтоді минуло двадцять років...

ДВІ ХВИЛИНИ МОВЧАННЯ

Машина так розігналася, що проминула хвіртку, і коли гальма заскреготіли, Тідемана хитнуло вперед. Йому довелося схопитись за сидіння, капелюх його з'їхав на лоба. Від цього раптового поштовху все, що він з'їв за ситим сніданком і випив того дня, підкотилося йому до горла. Якусь мить він сидів нахилений, відчуваючи на лобі холодний піт і тупо дивлячись на попільничку перед собою, в якій тліла товста недокурена сигара. Та поки машина заднім ходом під'їздила до хвіртки, він трохи оговтався і навіть устиг поправити капелюха й застебнути пальто, наче великий напівздохлий жук, що пробує причепуритися неслухняними лапками й вусиками. Вилазячи з машини, він звичним рухом сягнув до спідньої кишені по гаманця й дав шоферові цілу асигнацію. Плата була занадто щедра, але він не захотів чекати на решту, адже його могли побачити з вікон. Він приклав пальця до капелюха, показуючи цим, що решти не треба, і швидкою, сягнистою ходою рушив до хвіртки. Але шофер догнав його і гукнув:

— Пане, ви забули ось це! — і подав йому жовтий портфель.

— Ага, дякую! — роздратовано сказав він.

Ану ж його бачили з вікон? Там уже, мабуть, зійшлося багато людей, бо минула ціла година, поки службовці з контори знайшли його в місті. Та відразу ж він подумав, що якби вони й помітили в ньому щось, то вважали б, що це шок. Зрештою, це й був шок, адже він випив не більше, ніж звичайно,

Ідучи викладеною плитками стежкою, Тідеман машинально пошукав у кишені ключів, проте вони не знадобились: двері відчинилися зсередини, і він побачив Лісбет у чорній сукні і в білому фартушку. Обличчя покоївки почервоніло й запухло від сліз. Це його розсердило — а їй чого плакати? Але її жаль заразив і його: він не зміг ворухнути губами й сказати бодай слово, лише кивнув головою, віддаючи дівчині пальто й капелюх, і рушив далі передпокоєм. Так він і знав: хтось уже вийшов з вітальні йому назустріч, дякувати богу, тільки Ельса, його сестра Ельса, гостроноса й засмучена. Вона простягла до нього руки й промовила:

— Акселю!

Він узяв її за плечі, поцілував у щоку, не забуваючи стримувати віддих, щоб сестра не вчула запаху вина.

— Не треба нічого казати, я все знаю,— мовив він, а біля сходів додав: — Іди посидь з ними у вітальні. Я скоро прийду.

Він підіймався дуже повільно, весь час дивлячись на сірий хідничок, і помітив, що в багатьох місцях він витерся. Тепер, коли ця вічна біганина сходами скінчилася, треба буде купити новий. Він похопився, що мало не втратив контролю над своїм обличчям, і подумав, що все виявилось інакшим і багато гіршим, ніж йому уявлялось, хоч він давно на нього чекав і майже прагнув його. Треба ж, щоб це сталося саме сьогодні, коли він мав діловий сніданок з трьома колегами, і його покликали додому просто з бару. Він гірко подумав, що тут напевне не обійшлося без якихось темних сил — долі чи, може, бога. Посеред сходів він зупинився і, відсапуючись, сперся на поруччя, а здолавши останні східці, відчув, що треба було б зайти в туалет, а може, й засунути два пальці в рот. Він уже був завернув до ванної, але потім нерішуче

спинився. В будинку було дуже тихо, і внизу, у вітальні, почули б, якби він спустив воду. І він пішов праворуч, до своєї спальні, поволі, невпевнено, мов чужий, і кинув безпорадний погляд на ліжко: якби можна було заснути, заснути хоч на годину й ні про що не думати! Та на нього чекали свідоцтво про смерть, оголошення в газетах, трунар, похорон, церква, священик. І хоч він думав про все це не раз і навіть вибрав потрібні псалми, насправді воно виявилось цілком інакшим і захопило його зненацька. Він зайшов до гардеробної із закритими шафами, де на вішалках висіли цілі ряди її суконь, костюмів, плащів, пальт, стояло пар із п'ятдесят різного взуття і лежало безліч інших речей. На мить у голові його майнула думка, що треба буде все це сховати або розпродати поодинці чи разом, та він поквапився відігнати її і опустив очі на килим із синім візерунком на червоному тлі. Вічно той самий червоно-синій візерунок, що кінчався біля порога і знов починався в Рагниній спальні. Він зайшов туди, і в сутінку за спущеними завісами його зустрів знайомий запах. Із стільця схопилася біла постать.

— Можете йти вниз, панно Якобсен,— сказав він.— Я хочу побути тут.

Не встиг він вимовити ці слова, як м'язи навколо рота знов затремтіли. Вона прудко підійшла до вікна, підняла завісу, прочинила двері на балкон і взяла їх на защіпку. Він побачив, як спокійно, впевнено вона все те робила, і на мить йому захотілося, щоб вона лишилася з ним, але дівчина вже вийшла. Він сів у низьке крісло коло ліжка. Легка хода на сходах затихла внизу, і запала цілковита тиша.

«Померла,— подумав він,— Рагна померла». Та коли він зважився глянути на ліжко, де під шовковим укривалом лежало щось довге й нерухоме зі схрещеними на грудях руками й відкинутою назад головою,

в очах йому потемніло й до горла знов підступила нудота. Підборіддя в Рагни було підв'язане чимось білим, і хоч він добре не роздивився його, тільки ковзнув по ньому поглядом, а проте зрозумів, що підв'язка підтримує нижню щелепу, щоб не роззявлявся рот, і подумав: «Труп міг би озватися, з його уст міг би почутись голос».

Він знов опустив очі на синьо-червоний візерунок килима, зіщулившись, звівши плечі і стиснувши руками коліна, щоб побороти нудоту. Посидівши так якийсь час, він витяг з нагрудної кишені хусточку, витер піт, розстебнув жилет і верхній гаплик на штанях, що нестерпно стискали його, оглянув себе в дзеркалі й подумав: «Ні, вже не приховаєш, почав рости живіт, треба менше їсти й пити. Але що вдієш, коли ти саме продав маєток удвічі дорожче, ніж він коштує, і всі знають, що ти заробив на ньому не менше як дванадцять тисяч, а може, й тринадцять або чотирнадцять». Він почав машинально вправляти, скільки в нього лишиться чистими, відрахував навіть кошти на сніданок, але наступної миті похопився й подумав: «Рагна померла, це вона лежить мертва на ліжку. Я не можу сидіти довго біля неї, скоро доведеться піти до них — тих, що сидять у вітальні. Хоча б заплакати,— стривожився він,— хоча б заплакати!»

Та йому не плакалось, і він соромився цього, соромився, що сидить розстебнутий. Він не хотів дивитися на себе й думати про себе, блукав безпорадним поглядом по кімнаті, поміж Рагниними речами, мертвими й мовчазними Рагниними речами, затримався на великому дзеркалі в хромованій оправі і згадав напівкруглий хромований бар, де вони снідали. Янус розповідав про одну зі своїх дівчат, сам він також розповів про Кате, а Густав, стоячи між пляшками, шурхотів покришеною кригою в міксері й по-змовницькому всміхнувся, коли в дверях з'явився служник і ска-

зав, що пана адвоката кличуть до телефону. Друзі засміялися, подумавши, що то Кате, й почали вимагати, щоб він негайно послав по неї машину. Янус гукнув, що коли Кате приїде, він запросить усіх на обід. І навіть коли він повернувся з телефонної будки, друзі не сприйняли трагічно того, що сталося: один допоміг йому надягти пальто, звівши коміра і обсмикавши поли, другий натяг на голову капелюха, а як машина рушила, замахали руками, стоячи посеред вулиці. І все це було щойно кілька хвилин тому, він ніби ще й досі бачив крізь задню шибку машини, як вони махають йому руками і як ворушать губами. Та й сам він не міг ще сприйняти смерть у всій її глибині, йому здавалось, що сталося щось дивне, незрозуміле і трохи смішне. Він не міг позбутися цієї думки, вона все крутилась у голові, аж поки з смішної стала майже божевільною. Він немов їхав, не рушаючи з місця, в закритій скрині, на нього напливали вулиці, обминали його, він бачив будинки, трамваї, коней і людей десь дуже далеко, зовсім крихітними, і водночас дуже близько й страшенно великими. Нескінченна валка закритих скринь, і в кожній сидів він у капелюсі, що сповзав на лоба або зсувався на потилицю, і думав: «Смерть, смерть, смерть». Йому хотілось засміятися, але він не зважився, побоявся темної сили — може, долі, а може, бога. Ось він піднімається сходами, заходить до своєї спальні і далі через гардеробну до спальні Рагни; він усе йде, йде, споглядаючи в повітрі навколо, ніби в дзеркалі, тисячі своїх облич і ніг, і думає: «Мене нудить!» І: «Все виявилось цілком інакшим, ніж я сподівався!» І: «Хоча б заплакати, мені полегшало б, якби я заплакав!» І: «Я посиджу тут лише хвилинку, треба думати не про себе, а про неї!»

Він сидів, чекаючи, поки перестане ця хитавиця, потім відвів погляд від візерунка на килимі й пошу-

кав якоїсь речі, що допомогла б йому думати про Рагну. І побачив на столику біля ліжка червону хустину. Він простяг руку і взяв її, але хустина була така тоненька й легка, що пучки пальців майже не відчували матерії. Він підніс хустину до обличчя, подивився крізь неї і вловив легенький дух парфумів, ніби червоний подмух, тендітне коливання павутини. Йому здалося, що він побачив Рагну в червоній сукні, такою, як вона була тоді, багато років тому. Та одночасно він чітко усвідомлював, що хоче думати зовсім не про Рагну, а про Кате, про вчорашній вечір і Кате в червоній нічній сорочці. Він розпачливо відбивався від цього бажання, та все ж таки врешті вернувся думкою до сцени перед дзеркалом, побачив, як він обіймає її своїми великими руками, а вона бере його за підборіддя й каже: «Правда, гарно, що я в сорочці, а тобі однаково видно все: мої груди, мій живіт? Дивись на мене, дивись!»

І він бачив її в дзеркалі, бачив її груди й живіт під серпанком з миготливих червоних цяток. Обличчя його скривилось, ніби з болю: вони так стояли не вчора, а тепер, цієї миті, і стоятимуть завтра й післязавтра. «Ні,— подумав він,— я порву з нею. Тепер, коли Рагна померла, я порву з нею». Але водночас добре знав, що не зможе порвати.

Він зім'яв червону хустину в клубок, витер нею піт з рук та з лоба і відкинув її геть. А однаково бачив її, і не тільки червоною, а й жовтою, зеленою, фіалковою; вона, мов веселка, пливла в нього перед очима, і він знов подумав: «Мене нудить!» І: «Все виявилося багато гіршим, ніж я гадав!» І: «Я ще можу посидіти тут хвилину!» І: «Там лежить Рагна, вона мертва!» І: «Я не такий боягуз, щоб не зважився глянути на неї, не такий боягуз...»

Біла, відкинута голова ніби відступила десь далеко, але він дивився на довге, нерухоме тіло під шовко-

вим укривалом і думав: «Це Рагна. Хіба я не знаю її? Хіба ми не прожили вкупі чотирнадцять років?» Він уже розрізняв руки, худі, закляклі руки, складені навхрест, і пласку обручку на пальці. Він затримав погляд на обручці, і йому здалося, що вже відбувся похорон, вони сидять за столом, він підводиться, і навколо западає тиша: «Я втратив людину, що стояла поруч зі мною в добру й лиху годину...»

Нарешті він зміг заплакати, його обличчя скривилось, проте він добре знав, що плаче не над Рагною, а над самим собою, над своїми словами, над своїми порожніми очима, в яких відбивалось і розпливалося світло від настільної лампи, над блискучою обручкою на пальці, що теж розпливалась і оберталася на безліч обручок. Потім він перестав плакати й сидів непорушно, лише кліпав очима. Щось у ньому сліпо, відчайдушно поривалося до Рагни, до мертвої Рагни, але він не міг нічого згадати, тільки довгі дзвінки в будинку, ненастанні дзвінки з її спальні, і Лісбет, що гасала то вгору, то вниз сходами, Лісбет у чорній сукні і в білому фартушку, тільки таці з майже неторканою їжею і запах, завжди відчутний, незважаючи на квітки й одеколон. Він заходив до неї лише на хвилину, і то намагався не дихати. А тепер цей присмерк, запнуті завіси, обережні кроки, приглушені голоси. Йому хотілося, щоб усе це швидше скінчилось, а кожна хвилина розтягувалась у вічність. Ні, так йому не вибратися з цих тенет. Він вернувся думкою до того дня, коли лікар сказав: «Треба рахуватися з тим, що це рак».

Слово «рак» прозвучало тоді вперше й ніби паралізувало його, він втупився в підлогу, щоб ніхто не бачив його відчаю, але водночас знав, що то зовсім не відчай, а тріумф, нечуваний тріумф: вільний! Нарешті я цілком вільний, ні від кого не залежний, немає вже нікого, хто знав мене мізерним і вбогим,

ніхто, дивлячись мені в обличчя, не думатиме про ті манівці й кружні шляхи, якими я йшов багато років тому, про тодішні мої дрібні хитрощі й не зовсім чесні вчинки, про те, як мені вдалося відкрити свою власну контору і як я зійшовся з Троком та його колом. Так, він знов згадав ту вечірку, коли Рагна й Трок вийшли й довго не поверталися, а решта всі вдавали, немов нічого не помічають. І як раптом вони з'явилися, тримаючись за руки, і Рагна, силувано всміхнувшись, сказала: «Акселю, ходи випий на брудершафт з Калле. Ми з ним уже випили на брудершафт!» І аж тієї хвилини він упевнився, що вони тепер твердо стали на ноги. Він заплющив очі на те, що сталося,— ні, не заплющив очей, він знав усе, добре бачив його, але все одно що заплющив, все одно що нічого не знав, бо ні про що не питався і потім вони ніколи не говорили про це. Але тепер йому здалося, що він нарешті побачив перед собою Рагну, почув, як вона розмовляла, голосно й облесливо, побачив, як вона сміялась усіма своїми білими вовчими зубами, а очі її стежили одночасно за всім, побачив, як вона порядкувала вантажниками, що перевозили речі, столярами й малярами, коли вони переселялися з квартири у невеличкий будиночок, а тоді з будиночка — у великий дім, побачив так чітко, наче вона тепер, сьогодні переставляла меблі, оглядала люстри, килими й завіси, стояла в крамницях перед сувоями матерії, обмацувала її, питала про ціну й торгувалася, як зустрічала в передпокої гостей, брала їх під руки, підводила одних до одних і потім сиділа в кінці столу за рядами засвічених свічок і говорила, говорила, звертаючись то праворуч, то ліворуч, не спускаючи з ока найдрібнішої речі, всім порядкувала, показуючи свої білі вовчі зуби. Все це немов відбувалося тепер, відбувалося без будь-якого ладу, бентежило й приголомшувало його, а він сидів і бачив тільки речі, безліч

речей, бачив очі, що стежили за тими речами, руки, що пересували їх, і чув голос, владний вовчий голос, що стояв за тими речами, був їхньою душею. Знов десь далеко майнула думка, що тепер нарешті вона померла, і він вільний, ні від кого не залежний. Водночас він відчував, що так думати не можна і його за це покарають якісь темні сили, може, доля, а може, бог. І знав, що це неправда, неправда, що десь має бути щось інше, таке, за що можна вчепитись і триматися. Його ніби хтось примусив підвестися з крісла й підійти до узголів'я ліжка. Він спинився там і глянув просто у звернуте догори обличчя, але не відчув нічого, крім страху, і раптом став ніби малим хлопцем, тим самим хлопцем, що колись не так ступив і посунувся кручею в річку. І тепер, цієї хвилини, він знов сунувся вниз кручею, хапаючись за грудки землі й за траву, та вона вирівалася, і він сунувся далі. А внизу зяяла крижана пітьма, вона поглинула його, і врешті він відчув, що вже нема чого боятися, навколо не було нічого, крім тиші.

Ні, він не знав її. Не знав, хто вона. Те, що йому здавалось Рагною, було тільки гримасами, грою світла й тіні, брижами на воді, жменею куряви, знятої вітром, ба чимось іще мізернішим — пучкою сухозлотиці, смужкою миготливих цяток. Тепер усе це розвіялося, зникло, всі зморшки, і менші, і більші, розгладились, останній слід думки давно згас з її виду, і крізь тріснуту оболонку поволі й невідворотно пробивалось до світла інше обличчя, воно лежало тут і жило своїм холодним, чужим життям. Він не міг більше торкнутися до нього руками, здавалось, навіть не мав права дивитися на нього, таке воно було недоторканне, так мало стосувалось до нього і до його думок. Він почував себе так, ніби сам помирав, був на смертній дорозі, а вона вийшла йому назустріч і сказала: «Хто ти? Я тебе вже колись бачила?» Бо й вона не знала

його, як він не знав її, а проте їм хотілося запитати щось одне в одного, ніби вони разом шукали чогось навпомацки в пітьмі. Може, вони й зустрічалися раніше, тільки так давно, що ніхто з них не пам'ятав цього. Він довго стояв, розмірковуючи, а проте не міг згадати, де вже бачив це чуже обличчя, це молоде обличчя, яке лежало перед ним, навіки скуте смертю. Та нарешті він відчув, що більше не повинен ображати її своїм поглядом, відступив від ліжка, підійшов до дзеркала й спинився нажаханий, бо в ньому раптом знов побачив її — ті самі зморшки на лобі, синці навколо очей і дві прямовисні складки від ніздрів до рота, вовчого рота. «Вона стала мною,— подумав він, зовсім розгубившись,— те, що мені здавалось нею, це я, я сам! Чи я став нею, прийняв її душу в свою і маю носити її в собі до самої смерті? Невже це в мене вовчі зуби і голодні вовчі очі?» Він безпорадно озирнувся навколо й побачив, що не тільки обличчя в дзеркалі, а й саме дзеркало, і всі речі в кімнаті мають голодні вовчі очі, він був оточений вовчими очима, вовчі очі й вовчі зуби чатували на нього...

Він шарпнув защіпку балконних дверей і вийшов, хитаючись і стогнучи, на повітря. Його знов оточила тиша, біла тиша з далеких околиць. Він помітив, що надворі весна, і простежив поглядом шлях легенького нечутного вітерцю по садках, аж поки той, наче з якимось таємничим наміром, загубився серед великих дерев. І він подумав, що там, за деревами, простягається морський берег, і саме там він зустрів її багато років тому, коли ще не був нічим, тільки юнаком, а вона — тільки дочкою рибалки. Вони мало розмовляли, бо вона тоді була дуже сором'язлива і майже не озивалася, він трохи боявся її, а вона трохи боялась його. І все-таки вона щодня приходила до його намету, сідала, підібгавши під себе ноги, й дивилася на воду й на хмари. Так, вони майже не розмовляли, але

зустрілись там. Вітер погойдував метелицею, по небі поволі пливли великі білі хмари, на піщаному березі сонце чергувалося з тінню, і все це було наче тепер, наче сьогодні. Він лежав горілиць, і слухав плюскіт хвиль, і бездумно дивився на білі хмари, а неподалік сиділа навпочіпки вона, мовчала й писала щось паличкою на піску. Він запитав її, що вона пише, але вона не схотіла сказати, а коли він підійшов глянути, вона швидко, збентежено стерла все і раптом міцно обняла його за шию й зазирнула йому в очі. А хмари пливли й пливли у високості, і над піском мерехтіло марево, наче тінь від полум'я. Так вони мовчки зустрілися, все, що треба було сказати, вона написала на піску й стерла, і він так і не побачив його...

У цю картину, яку намалювала його пам'ять, закралось щось темне й довге, закралось нечутно, немов тінь акули на ясне піщане дно. Він не відразу помітив його, бо дивився тільки на паличку, яка писала щось на піску, і намагався прочитати криві літери, поки не втрутилась її рука й не стерла їх. Та враз думки його сполохались, немов перед грізною небезпекою, він опам'ятався й побачив, що темна тінь була машиною, довгою, блискучою машиною, яка тихо спинилася біля його хвіртки. Шофер у формі вже встиг відчинити дверці, і з них неквапом вийшов високий чоловік у чорному, вийшов Карл Трок, власник фірми «Текстиль Трока». Перед ним відчинили хвіртку, він поволі рушив стежкою і зник за рогом будинку.

Тідеман не схотів чекати, поки почує дзвінок. Він миттю опинився у ванній, сполоскав руки й обличчя, скривившись, поправив краватку, провів гребінцем по волоссю, застебнув жилет та піджак і востаннє глянув на себе в дзеркало, але тільки мимохідь, бо його думки давно вже були на шляху в майбутнє й квап-

ливо бігли попереду ним сходами вниз, назустріч Трокові. Він схопив його за руки і, хоч м'язи навколо рота не слухались, усе ж таки сказав:

— Дякую, Карле, що ти прийшов. Ти не уявляєш собі, яке це має для мене значення, що саме тебе я першого побачив після того, як Рагна... Рагна... як Рагна померла.

Оге Донс

ЖОВТИЙ АЛЬБОМ

Найдорожчим Нільсовим скарбом був жовтий альбом. Він для нього важив стільки, скільки для інших хлопців поні, олов'яні солдатики, іграшкові залізниці, іграшкові тварини чи веслові човни.

Управитель Мюнте вмів малювати і мав незвичайний вплив на Нільсове життя на Дубовій косі.

Ніхто не міг зрівнятися з Мюнте. Він дуже відрізнявся від білявої простацької челяді маєтку. На думку Нільса, він схожий був на героїв тих романів, що друкувалися в «Ілюстрованому журналі для родини». Його карі очі були задумливі, як у лорда Ловласа, обличчя смагляве, як у синьйора Альбероніса, а чуб чорний, як воронове крило. Їхня швачка, добродушна Лаура, читала Нільсові ті романи з продовженням, і в нього складалися найдивовижніші уявлення про деякі слова, яких ні він, ні Лаура не розуміли.

Нільсові було дев'ять років, і він страшенно любив усе яскраве, що пахло пригодою. Брати Грімм подобались йому більше, ніж Андерсен, а старий замок на Дубовій косі збуджував його фантазію. Коли Мюнте ніжними пастельними фарбами вичаровував «Таємницю лісового озера» (назву взято з роману Палле Росенкранса, і в уявленні Мюнте це була німфа), Нільсові здавалося, що то озеро з їхнього парку, і, гуляючи самотою, він щоразу сподівався побачити, як з темної води, на якій велично плавали баронові лебеді, вирине в легенькій сукні дівчина. Але Мюнте малював не тільки німф, дам у сукнях з глибокими викотами та балерин. Він робив сатиричні малюнки й карикатури. В його ескізнику опинилися і Шовко-

вий Йоган, і Оліна. Крім того, він ілюстрував усі події на Дубовій косі.

Про Мюнте ніхто нічого не знав, він не мав історії і про себе самого ніколи не розповідав. Він походив з доброї родини і приїхав з Копенгагена — це все, що про нього знали. Він мав добрі рекомендації (що дивувало посесора), хоч йому не завадило б бути чемнішим.

Оліна, пташниця, була також важливою особою в Нільсовому світі, і її доля, на противагу Мюнте, була всім відома.

Вона походила з Борнгольма, і батьки її були шведи. В цих краях вона з'явилася десь на зламі сторіч, уже вдовою втонулого наймита з сімома дітьми. Вона була така вбога, що оселилася в притулку для бідних і почала працювати в дворі: полола грядки, допомагала під час жнив, а також прала й прасувала разом з челяддю. Оліна була кмітлива, охайна, сумлінна і до того ж дуже працьовита, але страшенно гостра на язик і непривітна. Певна річ, що серед челяді її не любили, та вона не дуже брала до серця їхню неприязнь. Діти підростали, йшли в найми і також десь прилаштовувались. Одна дочка вийшла заміж у Ютландії, друга зачепилась у Копенгагені, придбала дитину й пішла на фабрику. А Оліна так і залишилась сама в притулку для бідних, хоч уже вбилася в пір'я. Завдяки пильній і запопадливій праці, вона поступово змогла гарно обставити своє житло.

Потім дочка, яка мала нешлюбну дитину, написала, щоб вона перебиралася в Копенгаген. Мовляв, мати вже надто стара, щоб гнути спину в дворі, їй краще буде доглядати хату й дитину, поки дочка працюватиме.

Навряд чи Оліна була чуйною матір'ю, але думка про переїзд і нову царину діяльності не давала їй спокою. Звісно, тут їй непогано, та, може, вкупі зі своїми

буде ще краще. Вона кілька днів вагалася, а тоді враз вирішила. І, не повідомивши громадську опіку чи будь-кого іншого про свій від'їзд, вибралася з притулку, дбайливо спакувавши майно, яким дуже пишалася. Довго про неї ніхто не чув, і ніхто не жалкував, що її нема.

Проте через кілька років Оліна вернулася, ще вбогіша, ніж тоді, як з сімома дітьми оселилась у притулку для бідних. До двору вона приїхала з молочарем, бо знала, коли він вертався з міста. Вона була худа, виснажена, в жалюгідній ситцевій сукні, що хляпала по литках. Аж за чашкою кави — Оліна завжди любила каву — з її суворих уст потоком полились сумні, гіркі слова. Діти пограбували її. Вона не має нічого, крім того шмаття, що на тілі. Все її ошатне вбрання, постільна білизна, подушки та інші хатні речі пропали. А заощадження! Книжка також порожня! Діти забрали її невеличкий капітал. З тонких Олініних губ вирвався глухий крик, злісна скарга. Та загалом вона не вдавалася в подробиці. Може, вони були надто ганебні? Чи вона соромилась власної довірливості? Чи той крик, як запобіжний клапан, випустив стільки пекучої люті, що тепер вона знов могла мовчки кипіти всередині? Після цього Оліна більше ніколи не згадувала про своє нещастя. Перші шість місяців вона була тиха, і челядь глузувала з неї, вважаючи, звичайно, що Оліна заслужила таку долю. Прийшла нарешті її лиха година! Олініною твердинею була незламна мовчанка, своє лихо вона забувала в роботі. Але знов настав час, коли вона почала відбиватися ще з більшим запалом, ніж раніше. Вся отрута з її ран скупчилася на язиці.

Оліні більше не дали кімнати в притулку. Громадська опіка не забула, як вона з нею повелася. Ніхто їй не поспівчував. Так вона оселилася в дворі. З дівчатами вона не ладнала, вічно сварилася з ними,

лаяла їх за розпусту. Врешті посесор дав їй кімнатку в сироварні.

Наскільки можна було, Оліна й працювала окремо від інших. Їй доручили курей, гусей та індиків, і вона дбайливо їх доглядала. Квочки також належали їй — голос у неї ставав майже ласкавий, коли вона скликала їх годувати. Інколи вона помагала в кухні. Вона любила мішати в чавунах, і ті дівчата, що догоджали їй (а таких виявилось чимало, бо краще було не ворогувати з Оліною), давали їй змогу поратися біля чавунів. Молоко ніколи не пригорало, коли біля плити стояла Оліна.

Але в Оліни був ще один, найважливіший її обов'язок, яким вона пишалася: будити челядь. Влітку її сердитий голос лунав перед вікнами вже о третій годині.

— Вставайте! Нема коли спати!

Сама Оліна ніколи не просипала. Вона була досвітня сварлива богиня в білому нічному чепці.

Челядь боялась Оліни, бо в її худому старечому тілі сидів біс. Цікава і зловтішна, природжений оскаржувач, вона не давала спуску нікому, крім посесора. Він лишився недоторканним. Але не тому, що мав найвищу владу. Вона просто покладалася на нього, довіряла йому свої заощадження. Коли опівдні він заходив до кухні покуштувати їжу, вона обслуговувала його. Вона дуже не любила, щоб хтось інший подавав йому до столу.

Хто краще за Оліну здатен був так лицемірно випитати в когось біля балії з пранням чи біля чавуна з картоплею всі його таємниці? Або замкнутися в мовчанці, коли інші гомонять, а тоді раптом кинути слово, що влучало, як добре виміряний ляпас? А хто краще знав про всі любовні стосунки в дворі? Оліна мала добрий нюх, особливо на нечисте. Вона знала гірку втіху добропорядності і приємний лоскіт морального

обурення. В пізніші часи вона могла б вибрати фах жіночого детектива, а тепер задовольнялася тим, що викривала дівчат із сироварні, якщо котрась із них крала масло. Не приховувала Оліна й того, що знає, котра з дівчат вскочила в біду і на якому вона тепер місяці. І хто винуватець. Визначення групи крові було зайве.

Знання дає силу. Жіноча половина челяді ненавиділа Оліну — і виструнчувалась перед нею навшпиньки. А проте навряд чи так усе складалося б, якби Оліна не була послана долею грізна мати, яку треба терпіти, якби вона не була така працьовита, старанна і щиро віддана своїм господарям.

Вона зручно влаштувалася під шиферним дахом сироварні, де влітку було душно і звідки відкривався чудовий краєвид на парк. Усе там було вишаруване й пахло гіркуватим духом мила. Покривало на ліжку з цілою горою подушок і подушечок — недарма Оліна була пташницею! — аж сяяло, таке було біле. Нарешті вона знов мала м'яку, розкішну постіль і чорні вовняні сукні в шафі. Між фотографіями на комоді стояли три грації, три гладенькі виточені дівчини в легеньких шатах — Олінина данина жіночій красі. Так, вона мала чуття і на чоловічу, й на жіночу вроду, хоч глузувала й оббріхувала тих нещасних, що ставали жертвою її завидющого ока. Вікно в себе вона переважно тримала зачиненим, тому в кімнаті, хоч як там було чисто, тхнуло кислуватим духом старого тіла. Сироварниці запевняли, що вона виливає у вікно нічний горщик і ходити під ним небезпечно. В кожному разі, Нільс далеко обминав його.

Мюнте намалював Оліну казковою відьмою, і йому не довелось багато додавати до малюнка з уяви. Вона справді скидалася на лиху відьму. Так здавалося Нільсові, він навіть трохи боявся її. Але він запобігав перед нею і з іншої причини: якщо Мюнте вмів малю-

вати, то Оліна була чудовим оповідачем і розповідала про справжніх людей, а не про німф і русалок. Хоч сам Нільс любив фантазувати, а проте його дуже вабило реальне життя.

Оліна не зносила Мюнте. Може, найдужче тому, що про нього ніхто нічого не знав. Він не мав у тих околицях коханої, не бігав за дівчатами в дворі, зате часто їздив у Копенгаген, що, на жаль, було поза Олініним контролем. Між іншим, його легко було ганити. Управитель з нього був абиякий, а в тому маленькому світі, де найменше відхилення від сірої буденності зустрічали неприхильно, він легко ставав жертвою. Насамперед через свій зовнішній вигляд. Як на чоловіка, він був надто жіночний, одягався інакше, ніж челядь у дворі,— в зелені вершницькі штани, блискучі чоботи і строкату краватку. На Дубовій косі пристойною краваткою вважали тільки чорну. В його вдачі флегматичність поєднувалась із зарозумілістю і запальністю. Він умів бути дуже привітним, але часом на нього находив якийсь сказ, і він вражав усіх своїм зухвальством. Або раптом без будь-якої видимої причини лягав у ліжко й поринав у глибоку меланхолію. Чи хто бачив таке? Виходячи зі свого багаторічного досвіду, Оліна сказала посесорові, що Мюнте не постаріється в дворі. І не помилилася.

Оліна мала скептичний розум, і Нільс також викликав у неї велику недовіру. Він був не такий, як інші діти, і, дивлячись на нього, вона хитала головою. Де таке бачено, щоб хлопець на селі зовсім не цікавився хліборобством, насилу вмів відрізнити жито від пшениці? Та аби тільки це! Він був боязкий, не вмів розмовляти з людьми, не знаходив потрібних слів, ставав несміливий і мовчазний. Оліна, яка добре орудувала язиком, вважала, що він не інакше як недоумкуватий.

А крім того, Оліна була певна, що Мюнте погано впливає на хлопця. Що це за витребеньки — те малювання в жовтому альбомі! Феї і ельфи! Життя навчило її рахуватися з відчутним на дотик, а не безтілесним. Вона рахувалася з посесором, бо він мав двісті дійних корів і з усіх мешканців села платив найбільший податок. Рахувалася також з господинею. І взагалі завжди трималася того, що здатні були знищити міль та іржа. Вона вірила в місце на цвинтарі, що його, як прийде пора, хотіла собі купити, а не в церкву й небесну справедливість. І в земну також не вірила — бо що ж вона отримала за свою тяжку працю і вправність? Кімнатку над сироварнею та семеро дітей, які її довели до злиднів.

Зрештою, Нільс був важкою дитиною. Він не мав тих здорових рис, які звичайно властиві сільським дітям, зате був щедро — ще й як щедро! — наділений чутливістю, яка непокоїла його батьків, і незрозумілим страхом перед життям та людьми. Це все було видно з його поведінки. Отже, він заслуговував, щоб, згадуючи про нього, люди хитали головою, а особливо така твереза й мудра жінка, як Оліна.

Нільсом керувала непогамовна цікавість, що завжди призводила його до якоїсь халепи. А Оліна, яка знала геть усе, що робилося в дворі, на відміну від інших дорослих, нічого не приховувала. Вона була живою газетою Дубової коси. Від неї Нільс навчився дуже багато. І Оліна, і Мюнте, кожне по-своєму, загострювали його спостережливість.

Нільс захоплювався Мюнте, але то не була щаслива любов. Мюнте мав свої химери. Раз він міг терпляче читати хлопцеві Аладдіна й ілюструвати його барвистими малюнками, а другий раз робився неприступний. Нільсові з його сімома чуттями досить було глянути на Мюнте, щоб знати, в якому він гуморі. Якщо в поганому, то лишалось тільки посилати ідолові

розпачливі погляди і триматися осторонь від нього. Мужнім він не був і ніколи не став.

Він не знав, від чого залежить настрій Мюнте. Слова «меланхолія» і «мігрень» були ще для нього загадками.

Нільс не розумів також, чого Мюнте взявся до сільського господарства. Навіщо йому працювати в полі, якщо він уміє так малювати? Він дивувався, що той не віддавав малюванню весь свій вільний час. Мюнте був то впертий, то поступливий, завжди неврівноважений, більше невтомний, але часто ледачий і похмурий.

Якось увечері вони сиділи під розлогим кленом. Хисткий столик перед ними був завалений папером, акварелями й пензлями. На чистому аркуші жовтого альбома мала постати нова казка. Нільс, тремтячи з напруги, сподівався якихось принцес і пажів, його мати також увечері співала пісню про принцесу, що сиділа високо в своєму покої, а паж сурмив у ріг унизу під вікнами.

Та Мюнте був не в тому гуморі.

Нільс звик до глузів, якими щодня діймали його брати, мавши на те безперечну підставу. Та хоч скільки вони вправлялись, а були незграби проти в'їдливого Мюнте. Нільс ніколи не почував себе таким нещасним від їхніх простацьких глузувань, як від вигадок Мюнте. Його шпильки кололи хлопця в найвразливіші місця, і він мало не плакав, особливо коли Мюнте вигадував довгі історії про нього й Шовкового Йогана.

Шовковий Йоган також служив у дворі. Він мав сварливу дружину і купу дітей. Крім того, був найбруднішою істотою на світі. Його робочий одяг, завжди той самий, був такий засмальцьований, що блищав, мов шовковий, і так густо поцяткований коров'ячим гноєм, як королівська мантія золотом. Шкіра його

була вкрита суцільними сірими смугами бруду й вічно лущилася,— Мюнте називав її слонячою шкірою,— і від нього здалеку тхнуло потом.

Хоч Нільс уникав Шовкового Йогана, Мюнте запевняв, що вони близькі друзі. Він вигадував історії про те, як Нільс вирушив у світ у супроводі Шовкового Йогана, немов принц датський із Каспаром Димарем. Вони їдуть до двору Лотти Кривої [1], Шовковий Йоган у сідлі, а перед ним Нільс, який ще не вміє їздити верхи. День і ніч вони мчать горами й долинами, Нільс прихиляє свою втомлену голову до гаптованих золотом грудей Шовкового Йогана й засинає, вдихаючи приємний запах троянд.

У Нільса свербіло все тіло, тільки-но Мюнте починав розповідати ті вигадки. Йому здавалося, що він от-от помре від приниження.

Того вечора жертвою був не Нільс, а Оліна. І Мюнте, який малював принцес та ельфів найніжнішими акварелями, зобразив її не відьмою, що летить на Лису гору, як зображав досі, з зіркими очима па пучці кожного пальця, з величезною бородавкою на лобі й довгими вухами.

Була пора квоктання, і на просторому майданчику стояло кілька дротяних кліток з сердитими квочками та їхніми пухнастими курчатами.

Тож не диво, що Оліна саме йшла туди, щоб загнати їх на ніч у курник. Адже вона старанно виконувала свої обов'язки.

Оліна насторожено зиркнула на Мюнте, кивнула головою і взялася до курчат. Поралася вона з ними довгенько. Потім підійшла до Мюнте і сказала, єхидно посміхаючись:

— Нільс радий, що ви малюєте для нього. Він без вас просто обійтися не може...

---

[1] Герої народних балад.

Нільс аж застогнав з напруження. Бо Мюнте саме малював Оліну: вона стояла біля вікна й виливала горщик на кількох практикантів, що кидалися врозтіч. Що буде, як вона побачить малюнок?

Мюнте вишуканим порухом запалив сигарету й глянув на Оліну очима художника. Дуже до речі, що модель підійшла сама.

— А ви думаєте тільки про свій обов'язок,— сказав він.

Оліна криво посміхнулась:

— Так, хтось повинен загнати курчат. Ви ж цього не зробите.

Мюнте почав пускати рівні кільця диму, що одне за одним танули в тихому надвечірньому повітрі. Пізніше для Нільса це стане найчестолюбнішою мрією: навчитися пускати такі самі кільця, як Мюнте.

— Ви, бачся, мене малюєте? — запитала Оліна і, хоч любила фотографуватись, не дуже зраділа. Вона завжди була підозрілива. Зморшки над її прив'ялою верхньою губою з наїжаченими волосками стали ще помітніші, рот грізно скривився. Вона випросталась, скільки дозволяла її зігнута спина.

— Та пробую,— глузливо відповів Мюнте.

— Скажете мені, коли скінчите.

Мюнте швидко малював, а Нільс аж тремтів з хвилювання. Як же осатаніє Оліна, коли побачить малюнок! Він ладен був утекти геть.

За якийсь час Мюнте відклав олівця і всміхнувся:

— Дякую, Оліно, я не буду вас більше затримувати. У вас, певне, вже й ноги заболіли?

— Чого б вони заболіли? — буркнула Оліна.— Дайте-но глянути, що там вийшло.

— Я ще не зовсім скінчив, а на малюнок не дивляться, поки він не готовий.

— Ви ж, гадаю, намалювали мене гарною.— Вона зло подивилась на Мюнте.— Що ж, я почекаю.

Більше вона нічого не сказала. Була певна, що побачить малюнок. Вона завжди бачила те, що хотіла, а щоб когось просити... Ну, ні!

Оліна неквапом, з невимовною гідністю пішла геть. Вкутана шаллю спина і великий білий чепець зникли між кущами в садку.

— Ну що, готовий малюнок? — запитала Оліна через кілька днів.

Нільс сидів на веранді й читав. Запитання захопило його зненацька, тому він відповів, що не готовий. Так було найпевніше. Насправді ж малюнок був готовий.

— Все одно покажи мені його, хлопче,— мовила Оліна небезпечно ласкавим голосом.

Нільс відмовився.

— Я тобі зіб'ю гогель-могель.

Це була незвичайна обіцянка. Оліна збирала в курнику яйця й відповідала за них. То було почесне завдання, і вона не хотіла виявитись не гідною його. Хлопець згадав, що вона любить фотографуватись. Вона фотографувалась і в Петерсена, і в найближчому містечку, і коли хтось із гостей робив аматорські знімки. В таких випадках Оліна наводила на себе як найбільший лоск. Вона з приємністю давала себе увічнювати. Шикарно було подарувати комусь картку на різдво. В господарів Дубової коси Оліна була в багатьох виданнях.

— Дякую, не треба,— злякано відмовився Нільс.

Він знав, як важко догодити Оліні, вона не могла бути гарною і сердилась, коли знімок був не такий, як їй хотілось. А що буде, коли Оліна побачить малюнок Мюнте, де вона виливає на голови практикантам нічний горщик!

Олінині очі вп'ялися в Нільса. Вони були мов скальпель, що різав його злякане обличчя, поки не оголив правди.

— Ну що ж,— пробурмотіла вона й твердим кроком пішла геть.

Оліна завжди шукала образ. Переслідування було її долею. Вона прийняла цю роль у житті. Вона завжди була ображена і відчувала в цьому потребу.

Тому Оліна почала кампанію проти Мюнте. Ще до того, як побачила малюнок. Тиняючись садком, Нільс часто чув, як вона казала: «Управитель воліє малювати для хлопця, а не їхати в поле». Або: «Так, йому, власне, більше личило б бути пянькою». Або: «Рано управителя не добудишся, а на ніч він мусить пити порошки». Це діялося ще в ті щасливі часи перед усіма світовими війнами, коли такі порошки були на Дубовій косі чимось майже невідомим, принаймні дуже підозрілим, а надто як їх уживав молодий хлопець, до того ж управитель.

Одного дня жовтий альбом зник. Незрозуміло, де він міг дітися. Щоправда, Нільс сидів із ним біля хисткого столика під кленом і, мабуть, забув його там... Його міг кудись завіяти вітер, але міг і хтось украсти. Нільсові батьки похитали головами:

— Хто б його вкрав?

— Оліна,— схвильовано відповів хлопець.

— У тебе надто буйна уява. Навіщо б вона крала. його? Не вигадуй дурного.

Нільсова розповідь про малюнок Мюнте не справила враження на батьків. Багато що можна сказати про Оліну, але вона чесна, таке звинувачення треба відкинути. А той, хто так недбало поводиться зі своїми речами, кидає їх у садку, не має права скаржитись, що вони пропадають. Дарма Нільс плакав: свого альбома він більше не побачив.

Коли ж він нарешті зважився сказати про це Мюн-

те, той здивував хлопця: він лишився байдужий і жодним словом не втішив його. Наче йому було однаково, що діється на Дубовій косі. Може, він у такий спосіб виявляв свій жаль, що альбом пропав? Він був неприступний і не хотів більше малювати. А одного чудового дня і сам зник. Поїхав, як звичайно, на неділю в Копенгаген, а в понеділок від нього прийшов лист. Він, мовляв, захворів і не може більше працювати в дворі. Але одна дівчина з кухні, яка не любила Оліну, сказала, що він не захотів повернутися через плітки старої. Нільс був у розпачі, він дуже хотів довідатись, що ж то за плітки, але ніхто нічого до пуття не знав, а сама Оліна тільки раз висловилась про цю справу. Вона сказала:

— Ну й добре, що управитель ушився, він тільки голову тобі задурював.

Отже, не стало ні Мюнте, ні жовтого альбома. Нільс дуже побивався за ними, не хотів більше розмовляти з ненависною відьмою Оліною, через яку все це скоїлося, й почав ще дужче боятись її.

Він спробував сам малювати, але в нього нічого не вийшло. Трохи згодом, навчившись краще писати, він узявся малювати словом. Наслідок був такий самий мізерний. Лишилась єдина втіха — шафа з ілюстрованими книжками Г. К. Андерсена, Інгемана й Гольберга, а ще дивовижний Гогарт (бозна-як він опинився серед тих пристойних книжок, що їх дарують на конфірмацію). Нільс читав його, тремтячи з захоплення. У Гогартових книжках були чудові, веселі ілюстрації, але він не розумів їх. Що таке повія і що таке бурлеск? Принаймні там були майже голі дами, проте зовсім не такі, як німфи Мюнте. Вони цілими днями спочивали на ліжку в обіймах чоловіків. Мати суворо заборонила йому нишпорити в книжковій шафі.

Спливло багато років — навіть Нільс зі своєю буйною фантазією не міг уявити, що час такий довгий. І одного чудового дня він сам став тим, кого, бувши дитиною, назвав би старим. Він стояв у парку на Дубовій косі вже як гість. Його батько помер, а сам він, виїхавши з двору, жив у багатьох місцях.

Дубову косу розпарцельовано, в замку ніхто не жив, а парк, до якого в давнину навколишній люд ходив, мов на прощу,— такий він був гарний,— тепер заріс і здичавів, як ліс. Поверхню обмілілих каналів покривала сіро-брунатна цвіль, під нею лежав товстий шар мулу, а з нього, мов руки кістяка, загрозливо стирчало чорне гілля. Тоненькі саджанці верб на Лебединому острові обернулись у велетенські дерева. За кам'яним муром і розлогими деревами прозирали сироварня й господарські комори і шурхотів вітряк, брутальний узурпатор, якого раніше не знала Дубова коса, порушник спокою, давньої ідилії двору. Сірожовті стовпці гратчастої хвіртки були помащені брудно-червоною глиною. Всі закохані в дворі протягом багатьох років видряпували свої імена на каменях муру, а тепер їх покрила глина. В чавунних вазах, що увінчували стовпці, ріс бур'ян замість яскравих, червоних бегоній, як за часів барона. На моріжках розрісся козолист, на стежках буяла кульбаба та інше зело.

Нільс, безпорадно озираючись, зважився дійти тільки до гратчастої хвіртки. Тепер йому справді здавалося, що він старий, це запустіння зробило його старим. І він квапливо подався геть.

Він ішов, сам не усвідомлюючи куди, проте ноги вивели його ліском на цвинтар, де був похований батько.

Тихе липневе надвечір'я, сіра імла й задуха, що віщувала на ніч дощ. І спокій, цілком інший спокій у саду мертвих, ніж у мертвому парку.

Більшість могил були скромні, без показного блиску — дешеві плити, дешеві хрести, декотрі дерев'яні. Вітер і дощ позмивали позолоту з написів, вибитих на полірованому боці. Мармурові голуби, скорботно схиливши голівки, клювали камінь, наче й вони хотіли відщипнути крихту позолоти з написів. У надвечірньому світлі їхні очі, тобто заглибини для очей, неначе спалахували сірим полиском. Солодко духмяніли білі застиглі лілеї, той запах був сильніший, ніж у крамниці парфумів, повній різних есенцій. Цвинтарний живопліт і старі липи були вкриті цвітом. Над ними здіймалися пахощі, мов чад. Багато маленьких убогих могил скидалися на садки, які Нільс робив собі дитиною,— обгороджені камінням, прикрашені гілками, квітками та індичими перами з химерним візерунком. Навколо ще позалишалися безживні штучні вінки з майстерно скрученого дроту, слюди і бісеру.

Нільс підійшов до батькової могили і спинився, запаморочений спогадами й пахощами лілей та липи. Але потім він почав відганяти від себе спогади, віддаватись їм було небезпечно. За якийсь час він почув, як клацнула залізна хвіртка і хтось неквапом зайшов на цвинтар. Спершу Нільс не зацікавився прибулим, бо нікого вже тут не знав, і аж коли той зупинився біля могили, він підвів очі.

То виявилась дуже стара жінка. Лице її було таке саме гудзувате, як і палиця, на яку вона опиралась. На лобі в неї виступали гулі зі старечими темними плямами, на скронях понабрякали жили. Риси обличчя були дуже характерні: синюватий римський ніс, випнуте підборіддя, тонкий рот, ніби вигнута вниз рисочка. Маленькі сірувато-водяві очі глибоко запали. Оліна? «Дивно,— подумав Нільс,— що Оліна так виразно стоїть у моїй пам'яті, а Мюнте швидко забувся. А може, й не дивно, бо ж Оліна — груба дійс-

ність, а Мюнте зітканий з того самого матеріалу, з якого тчуть мрійників».

Щоки старої перетнули дві глибокі зморшки, коли вона побачила Нільса. Вона всміхнулась, видно, нітрохи не здивована.

— Отакої, це ти? Отже, деколи й ще хтось навідується до могили, не тільки я. Так, навідуватись треба, бо паламар...

Нільс згадав, що оскаржувати вона вміє, і перебив її:

— Оліно, невже ви ще живі?

Мабуть, вона звикла до такого запитання, бо спокійно відповіла:

— Я не можу не толопкатись, хоч мені далеко за дев'яносто. Так, далеко...

— Ви тут доглядаєте чиюсь могилу?— запитав Нільс.

Вона показала на могилу посесора і сказала:

— Так. Адже тут лежать усі, хто жив раніше в дворі. І я також маю тут місце. Купила вже собі й виплатила гроші, бо хочу мати певність.

Вона показала гудзуватою палицею на маленький зелений чотирикутник під цвинтарним муром. Він був зарослий травою і обсаджений лавандою. Оліна розповіла, що знов вернулася в ці краї. Коли посесор виїхав, вона також не захотіла тут лишатися. Не могла дивитись на порядки, які заводили нові господарі. Їй запропонувала переїхати до себе пані Людвігсен, що повернулася «до рідних пенатів». Така дивачка, як і Оліна. Там їй жилося не з медом, та Оліна була витривалої породи і все перетерпіла. І ти ба — вмираючи, та пані залишила їй невеличку ренту. Не так з любові, як з примхи, сухо пояснила Оліна. Після того вона повернулася сюди і найняла собі кімнатку в одній гусманській родині, якою напевне верховодила.

— Ну, і весь час думала про одне,— сказала вона,— що повинна лежати разом зі своїми господарями й тими, з ким разом служила. А поки що ходжу й виполюю найбільший бур'ян на їхніх могилах, бо паламар...

Хоч тепер Олінин голос був кволий, проте не втратив наступальної сили. Паламареві дісталося від неї по заслузі.

— Звичайно, мої кістки доглянуть, коли прийде та година, але не він.

— А хто? — запитав Нільс.

— Діти Ларса Крістенса, в якого я мешкаю, кожному з них залишиться від мене по три сотні крон, щоб доглядали мою могилу,— з гідністю сказала Оліна.

— Отже, на старість ви почали вчащати до церкви?

— Та де! Я ніколи туди не ходила, то чого б раптом кинулась? Це мені не допоможе. Як маєш гріх, то маєш. Я ціле життя лише одне вміла — працювати. Ну, а тепер тільки чекаю, щоб чесно лягти в землю.

Гарно померти — ось до чого готувалась Оліна. І, мабуть, готувалась успішно. Раніше в неї було так само мало часу, як у тих сердитих квочок, що їх вона доглядала. Вона була не добра жінка, але й не байдужа. І шанолюбна. А тепер усе її шанолюбство було спрямоване на могилу, не на небо. Вона хотіла чесно лягти в могилу і хотіла, щоб ту могилу доглядали так, як баронову.

Нільса змагали солодкі пахощі цвинтарних квіток і спогади. Воскресли всі давні образи з жовтого альбома, бо Оліна була тут, жива-живісінька серед мертвих. Оліна, що в його дитинстві була грубою жрицею дійсності, за довгі роки якимось дивним чином сама стала казкою.

Нільс давно вже не згадував про Мюнте і його малюнки. І сам Мюнте зник. Куди? Він-бо не мав Олі-

нині здатності витримувати найлютішу зиму, мов загартований полярний кущ.

За той час, поки Оліна розмовляла з Нільсом, він упевнився, що недарма звинувачував її в крадіжці альбома. І йому спало на думку, що все, за що він брався протягом життя, було, як добре приглянутись, тільки спробою створити заміну своєму дитячому альбомові.

Тепер він міг вибачити Оліні. Альбом не був такий гарний, яким залишився в його уяві,— і одна з казок Мюнте стояла тепер поряд із ним.

І вони завели розмову про давні часи.

Мартін А. Гансен

СТРАУС

Здавалося, що дневі перед моїми іменинами не буде кінця. «Ох, який же він довгий,— думав я,— і який нудний».

Після школи я прийшов додому, і ми з сестрою вирушили на прогулянку. Я взяв з собою лука і три стріли. А сестра — Скляного Оле, свою ляльку. Лялька була без голови, та це невелика вада, сестра однаково дуже любила її. Ми йшли сільською вулицею, тримаючись узбіччя, вкритого товстим шаром пилюки. Так не було чути наших кроків.

— Не забувай, що сьогодні день перед моїми іменинами,— нагадав я.

— Не забуду, аякже,— сказала сестра.— Але це не означає, що ти маєш робити те, чого не можна.

— Цить,— сказав я,— завтра я буду на рік старший.

— Ми вже чули,— відповіла сестра,— та коли ви не будете чемні, я скажу матері.

Сестра часом «викала» мені, їй здавалося, що так цікавіше.

Ми йшли в напрямку церкви, я попереду, а сестра за мною, несучи на руках Скляного Оле. Світило сонце. Я йшов навшпиньки і оглядався на всі боки, наче жовтий вовк. На лукові я тримав напоготові стрілу, та скидалось на те, що в селі не буде в кого стріляти. На подвір'ях походжали й сокорили кури, на осонні вилежувались коти й собаки. Але ж я всіх їх знав: не буду ж я отак знічев'я стріляти в них.

— Скляний Оле лишився після уроків,— сказала десь ззаду сестра.— Він не вивчив псалма.

Я підкинув ногою пилюку й вигукнув:

— От собача лапа!

— Що сталося? — запитала сестра.

— Так прогавити! — крикнув я.— За шевцевим тином стояв страус, але встиг чкурнути.

— А куди він побіг? — спитала сестра.

— Ет, за ним не вженешся. Він так біжить, що й оком його не простежиш. Мигне — й нема. Прогавив, роззява!

— Шкода. От бісова душа! — сказала сестра.

— Ти б мала страусове перо на капелюшок,— сказав я.

— Ой-ой! Бісова душа! — забідкалась сестра.

Ми йшли вже повз цвинтар. Крізь крони дерев просотувалось сонячне проміння і вкривало вулицю золотими блюдцями. В золотих коритцях купалися горобці. Вони розпушували пір'я і нагрібали навколо себе золотої пилюки. Вони так розледачіли, що навіть не тікали, як ми надходили. Я міг би настріляти їх цілу купу, та що вони варті?

— Як тобі не соромно, Скляний Оле! — сказала сестра.— Сьогодні ти повинен вивчити псалом!

— Цить! — гримнув я.— Ти порозганяєш усю звірину, як балакатимеш так голосно. І нічого вдавати, що ти щось тямиш у псалмах. Ти ще не ходиш до школи.

— Дбайте про свої власні справи! — відрубала сестра.

Ми дійшли до зрошувальної канави. Над нею росла плакуча верба, опустивши віття до самої води. Я б залюбки виліз на вербу і подивився з неї трохи у воду — там було на що дивитися. Але сьогодні ми вийшли на полювання. Щоправда, на воді плавали й качки, й гуси. Але в них було б надто легко стріляти.

Біля канави стояв будинок, де мешкали два знайомі хлопці. Коли ми їх погукали, мати крикнула нам в хати, що вони пішли до річки.

— Не йдімо туди,— сказала сестра.

— А ти хіба забула, що завтра мої іменини? — спитав я.

— Коли ви підете до річки, то я скажу матері,— мовила сестра.

— Ябеда.

— Я не ябеда,— заперечила сестра,— а просто можу не втриматись і сказати.

— Якщо ти втримаєшся,— пообіцяв я,— то дістанеш хвіст від того, що я застрілю.

— А що ти застрілиш? — спитала вона.

— Що завгодно.

— Я б краще хотіла голову,— мовила сестра,— тоді б Скляний Оле не ходив без голови.

— Хвіст найкоштовніший,— сказав я.— Коли я застрілю лисицю, ти могла б носити його на шиї. Він дуже теплий.

Сестра погодилась на лисячий хвіст, і ми звернули на луг. Понад стежкою росли дерева й кущі. Я знав, що тут водилися вужі, тому взяв сестру за руку і сказав:

— Дивись поперед себе. Може, десь у траві причаїлася гримуча змія. Вона кусається. Раз — і ти вже мертва.

— Хіба Скляний Оле сам не помітить гримучої змії? — спитала сестра.

Лугом текла річка, широченька, з чорною водою. Річка була глибока й дуже мулка. Через неї лежала кладка. Коли лягти животом упоперек кладки, то ноги стирчать з одного боку, а голова з другого. Приємно було лежати на кладці й дивитися вниз. Вода пливе й пливе. «Зараз стрибну!» — думаєш собі, бо тобі весь час кортить стрибнути в ту швидку течію, хоч то була б певна смерть. Хлопці-поляки не раз стрибали у воду й вилазили живі, але ж то вони. Хлопці вже лежали на кладці й дивилися вниз. Я не знаю, чого їх прозивали поляками, бо вони були не з Польщі.

Більшого звали Карл Антон. Він був тоненький, білоголовий і найкраще за всіх у селі лазив по деревах. Малий звався Лео. Він був лівшею і влучно кидав камінцями.

Вони взяли з собою вудки, у воду звисала волосінь.

— Ха, ви нічого не зловили? — спитав я.

— Ми... ми...— почав Лео: він часом заникувався.

— Вона вже була на гачку! — вигукнув Карл Антон.

— Брешете,— сказав я.

— Якби нам пощастило, ми б її вже тримали в руках. Вона мало не затягла Лео у воду. Та волосінь лопнула!

— Ой! — вигукнув я.

— Ой! — вигукнула сестра.

Ми також полягали на кладку. Дошки від сонця так нагрілися, що аж пекли. Ми шукали тієї великої рибини, що мало не затягла Лео у воду. Ми її знали. Це була людожерка, велетенська щука, яка жила в річці. Певна смерть чекала б на того, хто захотів би спіймати її, бо вона відразу затягала людей. За свій вік вона з'їла багато хлопців. Ми добре знали, що їй не одна сотня літ і що вона така завбільшки, як дорослий чоловік. Я кілька разів бачив її у воді.

— То вона отам? — пошепки спитала сестра.

— Ти здуріла! — сказав я.— То окунець.

Ми довго вдивлялися в чорну воду, яка пливла собі й пливла.

— Он вона! — прошепотів Карл Антон.

Ми затамували дух. Я також побачив велику рибину, таку широку в спині, як різдвяне порося. Але я бачив її не дуже чітко, бо вода була темна й каламутна.

— Я то вийшов на полювання,— сказав я.— Ви ніде не бачили страуса?

— Якого? — спитав Карл Антон.

— Бачили... Бачили! — загукав Лео.

— А й справді,— мовив Карл Антон.— Бачили.

— А звідки він надбіг? — спитав я.— От стрибає! Правда ж, він перескочив річку?

— Він трохи більший за зайця?— спитав Карл Антон.

— Ти здурів? Він десь такий, як кінь.

— Ага,— сказав Карл Антон.— Так, він перескочив річку і чкурнув у бік Торнбю.

— То не можна гаяти часу,— мовив я.

— Хіба ти його наздоженеш? — сказав він.— Ти ж бігаєш не краще за мене.

— Треба тільки не згубити сліду і бігти з тиждень,— відповів я.— Тоді страус утомиться, і можна просто підійти й добити його.

Карл Антон і Лео також захотіли на полювання. Але не було коли робити їм луки, тому Карл Антон озброївся вудлищем, а Лео набрав повні кишені камінців. Коли він має в кишенях камінці, краще не йти попереду нього. Та я однаково хотів бути першим, адже ми на полюванні.

Ми перейшли кладку, і перед нами відкрилась невідома земля, бо ми добре не знали лугів і пагорбів по той бік. Я зупинився і сказав сестрі:

— Тепер почнеться небезпека. Краще вертайся додому, тут не місце для жінок.

— Що це ви надумали? Ви ж обіцяли мені хвіст!

Отже, ми вирушили всі. Коли ми підійшли майже до самих пагорбів Торнбю, Карл Антон раптом спитав:

— А ти маєш дозвіл на полювання?

— Ти, може, боїшся? — у відповідь спитав я.

Ті хлопці взагалі нічого не боялися, але ми були в чужих краях, і все могло статися. Лео, йдучи, шпурляв камінцями в усе, що йому траплялось дорогою.

— Бо я не боюся,— сказав я.

Позад нас почувся голос. Це гукала моя сестра, що залишилася зі своїм Скляним Оле далеко позаду.

«Треба добре стежити за нею,— подумав я,— бо ще й справді вернеться. Потім плакатимеш ціле життя, коли щось стапеться».

— Скляний Оле скоро втомиться! — гукала сестра.

Вона весь час пленталася ззаду. Раз я дуже злякався, бо згубив її з очей. Я почав її гукати, вже навіть крізь плач. Вона сиділа за канавою.

— У вас сталася якась халепа? — спитала вона.

— Ти все псуєш,— сказав я.

— А ти продер на штанях трикутну дірку. Як ти гадаєш, що тебе за це чекає? — мовила вона.

Ми почали сваритися. Та враз Карл Антон гукнув:

— Я знайшов слід!

— То коров'ячий! — відповів я.

— Ні, страусів!

Ми рушили страусовим слідом на пагорб. З вершини його ми побачили, що підійшли до самих будинків і садиб Торнбю. Село здалося нам небезпечним. На нас могли напасти тубільці.

— Я не думаю, що він побіг туди,— сказав я.

Карл Антон погодився зі мною.

— Ой! — крикнув я. Це Лео влучив камінцем мені в потилицю.— Як ти смієш шпурляти в мене камінцями напередодні моїх іменин?

— Вибач! — мовив Лео.

— Влучно, еге? — сказав Карл Антон.

Мені кортіло затіяти бійку, але вони завжди трималися разом.

Сестра також утомилася, тож ми посідали під огорожею і почали радитись. Над нами нависало віття дерев, з усіх боків нас обступали стебла теребулі. Приємно сидіти в сховку, коли з'явиться великий звір. Можна буде краще прицілитись. Сестра загортала свою ляльку в листок підбілу.

— Гляди-но, Скляний Оле, щоб тобі вдома не перепало,— мовила вона.

— Цить! — гримнув я на неї.

Я сказав удома, що ми йдемо до зрошувальної канави. А вже минуло багато часу.

— Я не повернуся аж до ранку,— сказав я.— А завтра мені вже нічого не буде.

— Ого! Ти хочеш ночувати надворі? — спитав Карл Антон.

— Так,— відповів я.

Ми потомилися і всі принишкли. Час від часу щось шаруділо в траві або в листі дерев. Ми перезиралися, і я націляв на шурхіт стрілу: досі я ще жодного разу не вистрілив. Ми сиділи, ледь здригаючись, мов цуценята вві сні.

— Тс... що це?

Щось знов зашаруділо.

— Скляний Оле боїться,— пошепки сказала сестра.

Та ось задзвонили дзвони, церковні дзвони в Торнбю. А тоді й у нашому селі. Аж тепер ми помітили, що вже вечоріє.

Мої супутники заквапились додому, і мені довелося піти з ними. Та під пагорбом на дорозі ми побачили людей і побоялися йти лугом, тому рушили через поле. Вже майже смерклося.

Віддалік, за темними деревами, стояв будинок, і звідти почувся гавкіт. Гав, гав, гав! До нас біг полем великий собака. Сестра заплакала.

— Витягни меча! — сказав я Карлові Антону.

— Я його згубив,— відповів він.

— Ой-ой! — закричав Лео.

— Цить! — сказав я.

Собака підбіг ближче й загарчав.

— Дивіться йому у вічі,— сказав я.

Ми збилися в купку й почали дивитись собаці у вічі. Про всяк випадок я ще й націлив на нього стрілу. Ми довго так стояли. Надворі дедалі темнішало.

Врешті собака скосив на нас оком, погрібся лапами в траві й побіг геть.

— Чому ти не вбив його? — спитав Карл Антон.

— Ти ж бачив, що то добрий собака,— відповів я.

Але тепер нам однаково було страшно, і я вже перехотів ночувати надворі. Ми квапливо рушили на луг. Сестра не встигала за нами, і я сказав Карлові Антону:

— Візьми її на плечі. Треба допомагати слабшим, коли опиняєшся в чужих краях.

Карл Антон схилився, і сестра сіла йому на плечі. Я йшов попереду, ладен кожної миті вистрілити.

— Годі з мене,— мовив Карл Антон і зсадив сестру додолу.

Довелося мені нести її самому, а йому віддати свій лук. Він відразу пустив дві стріли в повітря, і ми не змогли їх знайти. Було вже темно.

— Годі з мене,— мовив я і зсадив сестру додолу.

— Що ти кажеш, Скляний Оле? — спитала втомлена сестра.

Ми підійшли до торфяного рову, через який треба було якось перебратися. Карл Антон перестрибнув його, я також. На тому боці залишилося двоє малих. Лео заревів, і його крик дивно звучав на лузі, повитому тишею. З люті він зважився стрибнути і тільки замочив ноги.

— Ну, ми йдемо,— сказав Карл Антон.

І брати побігли додому.

Стало тихо. Сестра зі Скляним Оле стояла по той бік рову. Ми дивилися одне на одного.

— Ви думаєте, я зможу перебратися? — спитала вона.

Я подався на луг знайти щось. І справді, знайшов біля огорожі неприбиту жердину. Та коли я почав тягти її до рову, то помітив під деревами щось темне. Там стояло кілька телят. Вони засопіли, і в їхніх жи-

вотах щось затенькало, коли вони рушили в мій бік. Я поквапився швидше втекти.

Нарешті я перекинув жердину через рів. Довелося сісти позад сестри й допомагати їй пересуватися по жердині. Коли ми вже майже досягли другого боку, вона впустила у воду свій дерев'яний капець. Я побачив, що не дістану його. Він тихо поплив ровом.

— Дивись, як він гарно пливе,— мовила сестра.

Капець віддалявся. Я зажурився. Дерев'яні капці дорогі, а в сестри вони були ще зовсім нові, з гарною червоною смужкою по краях.

Я спробував дістати капця жердиною, та тільки ще далі відштовхнув його по блискучій воді. Гарний кораблик! Судно королеви Дагмари.

— А що, як він попливе в світ? — мовила сестра.

Ми йшли додому. Настрій у мене був поганий. Сестра так кумедно тупала, як переходила кладку в одному капці.

Ми йшли полем за пасторовою садибою. Коли вже стало видно наш курник за кущами бузини, сестра сказала:

— Мені здається, що на розі стоїть страус, правда?

Так, він стояв біля курника. Я натягнув тятиву й пустив останню стрілу. Брязь! Це тріснуло скло. Я розбив шибку в курнику.

— Тобі треба швиденько лягти в ліжко й не вставати, аж поки настануть твої іменини,— сказала сестра.

— Так,— погодився я.

ПОДВІЙНИЙ ПОРТРЕТ У РІЗЬБЛЕНІЙ РАМЦІ

Невдовзі після жнив я мав погостювати кілька день у своїх тітки та дядька Єнса з Толоки. Туди було півтори милі дороги.

Того року вродило багато водянки, чорної і солодкої. Вона була смачна з чорницями, що росли в ліску, також чорними, але кислуватими. Я змок, поки ходив по заростях чорниці, бо там було завжди вологo. Ті зарості були дряпучі й виводили на босих ногах різні візерунки. Пальці в мене посиніли, наче я писав диктант чорнилом, а коли я ліг упоперек кладки через млинівку й зазирнув на своє віддзеркалення у воді, то не впізнав себе, такий був розмальований.

У пазусі під матроскою я ніс яблука. Вони мені трохи муляли, то я з'їв і їх. Живіт у мене був такий повний, що від кожного кроку в ньому булькало.

Біля Варпелева мені пощастило спіймати в канаві польову мишу. Їх була сила того літа. Я пустив мишу під кашкет, і вона затанцювала по тім'ї, приємно лоскочучи шкіру. А ще я чув, що це добре для волосся, після миші воно стає товще й цупкіше.

Коли залишилося ще півмилі, я задля певності взяв у рот круглий крем'ях. Тепер можна йти довго-довго — і не втомишся.

Дядько Єнс і тітка мешкали на самій околиці, там, де були й інші гусманські садиби і куди вела вузенька вуличка. Нею рідко хтось ходив. За вуличкою тяглася величезна канава. Залізеш, було, туди в очерет та в кущі, і тобі аж боязко стає. Навкруги, куди не кинь оком, розлягалися безмежні панські лани, найбільші в світі.

Тітка стояла біля ослінчика під волоським горіхом. Я ступав по пилюці так тихо, що вона почула мене, аж коли я привітався. Вона, закасавши рукави, терла картоплю на крохмаль. Тієї картоплі вже був повний цебрик, і вона пахла залізом.

— Ти як добрався? — запитала тітка.

— Пішки,— відповів я.

— Отже, часом про тебе можна почути й щось добре,— мовила тітка.

Вона була старосвітських поглядів і сердилась, коли діти й підлітки їздили на велосипедах або десь училися. Для неї це означало ледарювати.

— Треба, мабуть, усе-таки привітатися,— сказав я, тиснучи велику, мокру тітчину руку.

Руки в тітки були ніби у велетки.

— Добре, що не забув,— мовила вона.— Але найперше нам доведеться залагодити одну справу.

З цими словами тітка витерла руки об полотняний фартух і рушила до хати. Я пішов за нею. Відваги в мене поменшало. Тітка була владна й сувора жінка.

У сінях я скинув дерев'янки, користуючись «песиком», якого зробив дід. Сам дід не приходив у гості — він кілька років тому помер. Тітка натиснула клямку, я зайшов до хати, і вона зачинила за мною двері. Це була стара, гарна хата, темнувата й повна приємних запахів. На столі стояв дзбан із пивом, і я попростував до нього. Звідти знявся рій мух. Я виловив з пива дві втоплені мухи і двічі хильнув зі дзбана.

Зайшла тітка. Вона мала орлиний ніс і такі очі, що в них не дуже приємно було дивитися. В руках вона тримала копистку.

— Скільки тобі, небоже, років? — запитала вона.

— Десять років і один тиждень,— відповів я.

— То пора вже тобі навчитись доброго звичаю,— мовила вона.— Ану лягай лишень животом на бильце канапи.

— А навіщо? — запитав я.

— Зараз знатимеш,— мовила тітка, показуючи, де мені лягти.

Тітці не можна було опиратися. Я ліг животом на бильце і так скрутився, щоб досягти зубами краю канапи. Нехай тітка не чує, як я плачу. Я дістав три удари копистюю. Знаки від неї не сходили в мене майже ціле літо. Вони вп'ялися в моє тіло дужче, ніж

я вубами в канапу, хоч я й уявляв собі, що кусаю тітку.

— Ну, вставай уже,— сказала тітка,— тепер знатимеш, як шанувати родичів. Більше не повієшся, забувши попрощатись, коли хтось із родичів прийде в гості.

Аж тепер я пригадав, що не сказав тітці «до побачення», як вона була в нас останнього разу.

Коли тітка знов вийшла, я заходився розтирати побиті місця на сідницях, бо так менше боліло. З очей у мене полилися сльози, а з уст — різні слова.

Тітка принесла хліб та смалець і поклала на стіл.

— Тобі зварити яйце чи засмажити? — запитала вона.

— Зварити,— сердито буркнув я.

Вона поставила на стіл багато їжі, а я добре зголоднів. Поки я їв, тітка сиділа біля мене і розпитував, які в нас удома новини.

Коли ми сиділи так — може, то було й не тоді, а зовсім іншого дня, це не має значення,— почувся тупіт кінських копит, дзеленчання дзвоника і торохтіння коліс. Повз хату промчала блискуча полакована підвода, запряжена баскими, легкоступими кіньми. То поїхав один старий господар, прізвище якого я також знав. Ми почали зважувати, куди він міг поїхати і скільки може там забаритися.

— Мені треба поквитатися з ним,— мовила тітка підводячись.— Ану біжи на вулицю, ген аж до того закруту під ліском. Як побачиш коней, бери ноги на плечі й мерщій сповістиш мені.

Я сидів біля закруту в канаві так довго, що набив оскому від чорниць і мене аж занудило від них. Сонце підбилося високо, поки нарешті я побачив коней.

Тітка навіть устигла надягти фартух і пов'язатися чорною хусткою. Вона стояла посеред вулиці, взявши

руки в боки. Мені й досі здається, що вона заступала вулицю від краю до краю.

Господареві підводи довелося зупинити коней. Тітка підійшла до воза й поклала на передок руку. Господар поздоровкався, та хоч він усміхався, видно було, що все це йому не вельми подобалось.

— На дві слові, голубе,— звернулася до нього тітка.— Але спершу я хочу почути від тебе, чи це правда, що твій син збирається стати вчителем?

— Таки збирається.

— І ти вважаєш, що він має на це право? — повела далі тітка.

— А чом би й ні?

— Сумніваюся,— мовила тітка.— Досі він не зробив нічого путнього, тільки гасав на велосипеді.

«Ото велика біда»,— подумав я.

— Я не певний, чи це твій клопіт, Маріє,— сказав господар усміхаючись, хоч був не в найкращому гуморі.

— Треба комусь клопотатися правдою,— мовила тітка.— І ще одне. Твій хлопець, видно, більше ні на що й не здатен, як гасати на велосипеді і вводити дівчат у біду. То яке ж він має право виховувати чужих дітей? Ось що я хотіла тобі сказати.

Тітка зняла руку з передка підводи й пішла до хати.

Та коли додому приходив Єнс, у хаті в них ставало інакше, набагато приємніше.

Єнс належав до великих створінь на землі. Були чоловіки й вищі за нього, але жоден не дорівнював йому вагою. Ресорний віз угинався під ним, наче утлий човник, коли він вилазив на нього. Важкі були і його слова. Він не казав їх багато, але вони мали вагу.

Тоді в Єнса було мало землі, і він кожного дня працював у маєтку. Вранці було ще темно, коли він виходив з хати, спершу випивши малесеньку чарочку

з пляшки, що стояла в паріжній червоній шафці. Ледь відсунувши клапоть ситцю, яким затуляли віконце, можна було побачити, як він, великий, сповитий імлою, ішов безкраїм полем. Наче коваль Йонатан [1], що пустився в далеку подорож до столиці. Пам'ятаю, що дядько Єнс був одним із небагатьох, хто про все мав свою думку, хоч би де він опинився. Аж не вірилося, що посесор зважувався давати йому накази.

Йому єдиному тітка не читала моралі. Вони добре ладнали між собою. Він був незворушний, мов сама земля. Я ніколи не бачив, щоб він сердився чи просто бурчав. Коли ставалося щось таке, що йому не подобалось, він не виявляв свого невдоволення ні виглядом, ні словом. Зате його було відчутно, ніби воно йшло від груби: в кімнаті холоднішало. Його чесність розросталася, мов гілля на дереві. Єнс із Толоки був відомий у тих краях, і його всі шанували.

У нього була важка голова й коротке, русяве, шорстке, як дріт, їжакувате волосся. Від сонця й вітру він не засмагав, а ставав ще червоніший. Від широкого підборіддя через зарослі щетиною простори щік пролягала далека відстань до блакитних маленьких очей, майже схованих у м'ясистих складках. То було могутнє обличчя з горами, долинами й рівнинами.

Після вечері ми з ним ішли до дровітні. Він вистругував з сухого ясеня зубки до нових граблів, а я шліфував їх уламком скла. При тьмяному світлі ліхтаря я переповідав йому «Подорож на місяць», яку щойно прочитав. Я й сам мав бажання податися в таку подорож, тому хотів почути його думку, чи вона можлива. Він вважав, що можлива. Він був страшенно терплячий і вислухував навіть малих дітей. Багато хто приходив до нього на пораду і знаходив її вже

---

[1] Головний персонаж роману цього самого автора «Подорож Йонатана».

в тому, що його вислухували. З Єнсом було так легко, так радісно, що хотілося щебетати жайворонком.

Одного вечора, сидячи в дровітні, ми раптом почули за дверима чиюсь непевну ходу. За хвилю вгорі під самим одвірком з'явилася розпатлана темна голова. То прийшов сусід, гусман, схожий на іспанця. З його обличчя кожен вичитав би, що він зажурений і стурбований. Очі в нього були великі й чорні, наче він їх наповнив ніччю.

— З нею щось негаразд, Єнсе,— сказав він.

Єнс мовчки роздивлявся до світла довгий зубок.

— Як би їй пособити...— повів далі іспанець, жалісливо дивлячись на нього.

Єнс зміряв міркою зубок, потім підвівся і взяв ліхтаря. Ми подалися до сусіда. Було дуже темно, я йшов між двома великими чоловіками і десь високо над головою весь час чув сумний голос іспанця. Я не розумів, про що йшлося, але знав, що він убогий чоловік.

У сусідовому хліві також висів ліхтар. Хлів був маленький, небілений і такий низький, що, заходячи до нього, доводилось пригинати голову. В сусіда було дві корови. Одна з них лежала і здавалась чорною, бо шерсть у неї вся настовбурчилася. Вона лежала, витягнувши шию й закотивши очі. У хліві стояли дружина й діти іспанця й дивились на слабу корову, тримаючись за руки. Жінка наче хотіла всміхнутися, коли зайшов Єнс, але та усмішка скидалась на плач.

— Тепер усе буде гаразд, ось побачиш,— мовив іспанець дружині.

Єнс обмацав корову, взяв її за роги й за писок, і вона звернула очі на нього. Я не тільки того разу бачив Єнса в чужому хліві біля хворої худоби. Він не був знахарем, проте люди радо кликали його, бо він приносив спокій і їм, і сердешній тварині.

Єнс сказав, що все повинне минутися, може, навіть протягом ночі. Але нехай жінка зігріє трохи окропу.

Єнс сидів на яслах, гладив корову, усміхався до неї і давав їй лизати руку. Іспанець і собі вмостився на стільчику. Він трохи заспокоївся — адже скоро його лихо мало скінчитися. Так вони сиділи, балакали, а мене хилило на сон у задушливому повітрі.

Коли це з подвір'я долинув крик, гуркіт, і до хліва вкотилася моя тітка. Вона сердито вилаяла господарів за те, що вони лишили на дорозі відро, щоб люди перепинялись через нього. І за те, що не сказали про свою біду швидше. Але в кошику тітка принесла щось міцне для корови, зілля з горілкою, і ще прихопила повний кавник гарячої кави. Ми сиділи в тісному хліві й пили каву. Потім я вернувся з тіткою додому. Мені доводилось підбігати, бо вона йшла так прудко, що її накрохмалені спідниці аж торохтіли. Тітка не озивалась до мене жодним словом. Удома я запитав її, коли повернеться дядько Єнс.

— Хлопче,— мовила тітка, якось дивно глянувши на мене,— він сидітиме там, поки буде кінець, а на це недовго чекати. Я бачила по Єнсові, що корові скоро кінець.

Я думаю, що після того, як корова здохла, Єнс і тітка не кинули іспанця напризволяще. Про їхню щедрість і послужливість я міг би розповісти більше, ніж тут написано. Це не означає, що їхні статки дозволяли їм таку щедрість, хоч вони були працьовиті люди і після парцеляції поля в них побільшало. Допомагати тому, хто хотів чогось досягти, а не міг, був їхній одвічний, успадкований від предків обов'язок.

Невдовзі після першої світової війни панські землі розпарцелювали, і на голих ланах заметушилися люди, худоба й підводи. Була осінь, безперестанку йшли дощі, а на ділянках кипіла робота. Люди копали, будували, садили. Найперше споруджували повітки й стайні, щоб загнати худобу під дах, та й самим прилаштуватися біля неї. В дощовій імлі звід-

усіль чути було рипіння возів, дитячий галас, стукіт молотків, лайку й суперечки. Перші діти народжувалися в повітках. Серед нових поселенців було одне молоде подружжя, що всі гроші витратило на знаряддя і не мало що їсти. Інший чоловік мав плуга й воза, та не мав коней. Ще інший мав худобу, а не мав знаряддя. В одного гусмана, такого миршавого, що він заледве міг піднести два пуди зерна, померла дружина, а потім майже одне за одинм і всі діти. Він ходив по дощі й плакав. Тоді й знайшла його тітка.

Вони з Єнсом навідувалися до нових сусідів. Якось тітка зайшла до однієї щойно побудованої пральні, де жінка лежала після пологів. На стінах проступали великі плями, від яких тхнуло вологою. На мотузці висіли пелюшки й дитяча білизна, і з них скапувала додолу вода.

— Хто це її так виправ? — обурилась тітка.

Ота й ота, була відповідь.

— Скажи їй від мене, що вона нечупара! — крикнула тітка.

Вона мерщій виклала зі свого кошика те, що принесла з собою, і взялася сама прати й прибирати. А надвечір приїхала з Єнсом підводою і забрала породіллю з дитиною до своєї хати.

У них завжди було повно гостей. Єнс теж бував у тих людей, вислуховував їх, вони позичали в нього все, що їм було потрібне, і не одна асигнація переходила з Єнсової кишені до кишені того, хто був у скруті. Часто також прізвищем Єнса з Толоки заручалися в адвоката банку.

Вони нічого не робили наполовину. В одному маєтку померло від іспанки подружжя наймитів-поляків. Двоє їхніх дітей узяла на утримання громада, бо вони були вже шкільного віку й могли щось робити. А двох менших, що тим часом знайшли прихисток в іншого наймита, не знали, де діти. Якось опівдні ми почули на

подвір'ї гуркіт. Ми були саме в хаті. Тітка підійшла до вікна й почала пильно приглядатися до чогось. То Єнс викочував з повітки ресорного воза. На подвір'ї лежала напоготові парадна збруя, а Єнс ішов уже до стайні по коней. Враз тітка зникла у світлиці. Я чув, як там зарипіла шафа й зашурхотіли шухляди. Вона вийшла вбрана в рясну спідницю й запнута гарною хусткою. Єнс запріг коней, мовчки допоміг тітці вилізти на воза, і вона так само мовчки сіла на передку. Підвода рушила з подвір'я, а за кілька годин Єнс і тітка повернулися додому з двома меншими дітьми померлих. Вони взяли їх до себе. Однієї неділі до сиріт прийшли навідатись двоє старших дітей. Коли ввечері їм настав час повертатись у село, вони ніяк не могли відірватися від малих, особливо старша дівчинка. Знов минуло кілька днів. І знов опівдні на подвір'ї почувся гуркіт і з'явилась парадна збруя. Тітка вбралася в чорний святковий одяг. Так дядько з тіткою забрали до себе й двох старших сиріт. І хоч вони самі мали вже дорослих дітей, а виховували ще й чотирьох чужих.

Але кризи, хвороби й турботи тяжко прибили їх на старість. Дядько схуд, власна шкіра стала йому завелика. Багато тих, кому він допомагав, відчували себе тепер розумнішими за нього, вважаючи, що він належить давноминулим часам. Великого, лагідного Єнса здолала довга, тяжка недуга, він помер у лікарні далеко від своєї Толоки. Тоді раптом стало помітно, що й тітка зсохлася і зробилась ще суворіша. Вона вперто змагалася з хворобами ще кілька років, самітна через свій язик, ворожа до новітніх часів. Але людям, що блукали країною, не маючи на що жити, вона давала їсти за своїм столом. Спершу вона добряче лаяла їх, що вони ніде не працювали, але, мабуть, усе ж таки помічала, що по-своєму вони чесніші за багатьох інших її знайомих. Коли вона померла, після

неї залишились купи щіток, ложок і сувої мотузок, яких вона в них накупила. І ось вона лежала на лаві, «задерши носа», як сама казала в таких випадках. Вона скидалася на хижу птаху чи на римляпина, більше на чоловіка, ніж на жінку, але нарешті була спокійна.

Час лишив їх далеко позаду, і пам'ять про них згасла, коли їх самих не стало. Хай ці сторінки будуть їм пам'ятником.

Ганс Шерфіг

ДВОРЕЦЬКИЙ

Я приїхав до Дейвріл-Гола восени. Цей історичний замок,— дуже стара, велична споруда,— розташований у привітній мальовничій місцевості приблизно за півдня дороги від Лондона. Щоб добратися до нього, треба спершу покружляти величезним парком, симетрично поділеним плетивом старовинних алей. Усе в цьому замку було розраховане на те, щоб приголомшити, пригнітити відвідувача, навіяти йому почуття власної мізерності й жалюгідності: той відвідувач, коли він нарешті стане перед ясні очі його вельможності лорда Дейвріла, мав почувати себе нікчемним черв'яком.

Чоловік, що зустрів мене, здавалося, також служив винятково цій меті. Його завданням було викликати в гостя почуття неповноцінності. Наче він навмисне був створений для цього помпезного оточення. Я зроду ні в кого не бачив такої врочистої міни і такої вбивчої пихи. На його гладенькому замкнутому обличчі із ледь зведеними бровами вимальовувалась незрівнянна гідність і незворушний спокій. Навіть його бакени були такі, як у Філіса Фогга із «Навколо світу за вісімдесят днів».

Він поблажливо зласкавився вклонитись мені, схиливши голову рівно настільки, наскільки було треба, ані на міліметр нижче. І хоч він не змінив виразу обличчя, хоч жодною рисочкою нічого не зрадив, а однаково недвозначно показав мені, як я йому не подобаюся.

Одним поглядом він оцінив мою особу і відразу дав мені зрозуміти, що я анітрохи не відповідаю його ви-

могам. Для цієї подорожі я придбав собі в Лондоні костюм, на мій погляд, дуже дорогий і елегантний. Тепер мені стало ясно, що в ньому не все гаразд. Чи то було замало або забагато вати в плечах, чи не стільки, як треба, гудзиків на жилеті. Одне слово, щось було не так, і воно мене безнадійно компрометувало.

Я назвав своє прізвище і промимрив ще кілька слів: мовляв, я художник, що має...

— На вас чекають, сер,— холодно мовив він.— Служник покаже вам вашу кімнату. Коли ви розташуєтесь, його вельможність бажає поговорити з вами.

Дворецький зробив ледь помітний знак рукою, і служник схопив мою валізку та мольберт і пішов попереду мене широкими, вкритими килимом сходами замку.

Не проживши в Дейвріл-Голі й кількох годин, я переконався, що той чоловік, який зустрів мене, був тут найважливішою особою. Це був економ, дворецький. І він цілком відповідав моєму уявленню про англійського дворецького. Саме такий вигляд він і повинен був мати.

Все, що я бачив у світі вартого уваги, як правило, трохи розчаровувало мене. Воно не цілком відповідало моїм попереднім уявленням. Собор святого Петра виявився меншим, ніж я сподівався, Ейфелева вежа і нью-йоркські хмарочоси здались не такими високими, як я собі гадав. Треба знати ще якісь дані і порівняти їх з Круглою вежею, щоб ті будівлі справили на тебе враження. Всі європейські пам'ятки виявилися не такими, як я собі уявляв. Проте англійський дворецький не розчарував мене. Він був такий, як і мав бути. Такий, про якого я читав сотні разів.

Звичайно, звався він Джеймс. Іншого найменння він не міг мати. І ніхто в Дейвріл-Голі не був такий пихатий, як Джеймс. Певна річ, лорд Дейвріл, незворушно

спокійний, з незмінним моноклем в оці, теж був поважний і гордовитій. Але куди йому було до Джеймса! Я не знаю, скільки предків лорда Дейвріла мешкало перед ним у цьому замку, але довідався, що Джеймсові предки споконвіку були тут економами. Джеймс був витвором багатьох генерацій коректності й гідності.

— Джеймс покаже вам дитячу кімнату,— сказав лорд Дейвріл.— Сподіваюся, що ваша праця буде вдалою. Леді Дейвріл бачила ваші малюнки в Лондоні і дуже їх хвалила.

Коли я жив у Лондоні, мені раз замовили розмалювати дитячу кімнату. Я зобразив на стінах джунглі, в яких блукали слони, жирафи й носороги. То була приємна робота, яка мене самого дуже розважала. І, звичайно, думки про моє малювання поділилися. Знайшлися педанти, які вважали, що мої тварини суперечать зоологічній науці і даватимуть дітям хибне уявлення про природу. Але, на щастя, були й інші, які більше розумілись на цьому. Серед них виявилася й леді Дейвріл. Це було дуже важливо, бо її дуже шанували, отже, її думка мала велику вагу.

Леді Дейвріл довго роздивлялася в лорнетку на моїх слонів і хвалила їх. А наостанці запропонувала, щоб я приїхав у Дейвріл-Гол і так само прикрасив стіни кімнати її дітей. Батько леді Дейвріл свого часу брав участь у великих полюваннях в Африці, і вона сподівалася, що мої тварини заохотять її малих синів піти почесними слідами свого діда. Коли вони матимуть щодня перед очима цих слонів, казала вона, то, може, їх охопить палке бажання якнайбільше винищити колись цих великих звірів.

Звичайно, я радо прийняв запрошення. Леді Дейвріл визнала моїх слонів, і це мало для мене велике значення після тих непорозумінь, з якими я зіткнув-

ся. Отож при першій можливості я поїхав до замку, зовсім не здогадуючись, яке це величне, святобливе місце.

Вранці, тільки-но вийшовши зі своєї кімнати, я найперше побачив Джеймса. Він стояв у холі біля каміна з капелюхом у руках. Стояв непорушно і з такою врочистою міною, ніби виконував якийсь таємничий релігійний обряд. Я не втримався й запитав, що він робить з капелюхом. Не повертаючи голови, дворецький дуже поважно відповів:

— Підігріваю для його вельможності.

Рівно о десятій ранку лорд Дейвріл вирушав на прогулянку в парк. І рівно за п'ять хвилин до десятої акуратний економ з'являвся перед каміном, щоб нагріти капелюха до такої температури, яка б відповідала дорогоцінній голові його вельможності.

Все в будинку було під наглядом Джеймса. Під час обіду він непорушно стояв біля дверей і наглядав за столом. Непомітними рухами він диригував служниками, що чекали його вказівок, а з виразу його обличчя я бачив, що він вважає мене особою, яка в себе на батьківщині, може, й уміє орудувати списом і гарпуном, але ніколи не мала нагоди тримати в руках виделку й ножа серед цивілізованих людей.

Гостей було багато — друзі, родичі, і все аристократи. За столом точилася жвава розмова.

Лорд був такий люб'язний, що завів мову про Швецію, столиця якої, на його думку, містилася в Копенгагені. Якийсь полковник з білявими вусами розпитував мене про вікінгів і не міг повірити, що мої земляки вже не провадять морського розбою.

Коли я щось казав, мені здавалося, що Джеймс докірливо дивиться на мене, дивуючись, як я зважуюсь подавати свій простацький голос у такому вишуканому товаристві.

Одна дама, яка цікавилась літературою — певна річ, герцогиня чи щось подібне,— виявила до мене особливу увагу.

— О, мистецтво! — вигукнула вона.— Що таке мистецтво?

І всі глибокодумно, захоплено закивали головами. На мою честь та леді завела мову й про датського письменника Генрі Ібсена.

— Ви ж бо знаєте Ібсена, правда? — звернулася вона до лорда Дейвріла.

— Так, здається, на якусь його річ хтось написав музику,— відповів той.

За таких обставин я відчув себе зобов'язаним також підтримати розмову про літературу й почав щось казати про Бернарда Шоу. Захопившись, я не помітив, як відразу запанувала глибока тиша. Я говорив далі, нічого не підозрюючи.

Нарешті лорд нахилився через стіл, поважно глянув на мене крізь монокль і неквапом сказав:

— Вибачте, сер, ви, мабуть, не знаєте, що містер Шоу соціаліст.

При цьому страшному слові товариство здригнулося. Джеймс на мить зупинив на мені погляд, даючи зрозуміти, що він мене розкусив: я небезпечна особа, яка ховає у валізці бомбу і приїхала в Дейвріл-Гол, щоб висадити в повітря мілорда й міледі, проте він, Джеймс, будь-що перешкодить моїм планам.

Моя робота успішно посувалася вперед. На стінах дитячої кімнати виростали слони. Один служник тримав мені палітру, другий — драбину. Обидва вони були дуже коректні й сповнені гідності, але здавались тільки тінями проти Джеймса, який раз також зайшов до кімнати і з тактовною зневагою оглянув моє малювання. Він сам був наче білий вимуштрований слон, із тих, що поважно й урочисто крокують перед сіамським царем.

Лорд Дейвріл люб'язно запропонував мені оглянути картини в замку.

— Якщо вам цікаво, я з приємністю покажу їх вам. Я маю картини цілком іншої якості, ніж ті, що їх деякі теперішні молоді художники звуть мистецтвом. Я хочу сказати, що картина повинна відповідати тому, що вона зображає. Наприклад, ось цей кінь — справді кінь. Такий вигляд кінь і має. Він не блакитний, як ті, що я колись бачив на виставці так званого модерного мистецтва.

І лорд Дейвріл заходився пояснювати мені, якої породи зображений на картині кінь і чим та порода відзначається.

У лордовій колекції було багато картин із зображенням коней. Чудові коні з ніжними ніздрями і жінки в довгих рукавичках, що гладили тих коней. Прикрашені плюмажами коні, на яких мчали рицарі в червоних строях. Маленькі поні, а верхи на них чистенькі кучеряві діти.

Ми оглядали картину за картиною, і я біля кожної мимрив схвальне слово. Ми вже мали перейти до галереї темних портретів славнозвісних предків його вельможності, коли з'явився Джеймс. Він підійшов зовсім близько до лорда, пильно подивився на нього й зареготав:

— Га-га-га! — А тоді ще раз: — Га-га-га!

Лорд глянув на свого економа трохи здивовано, але не дав себе збити з пантелику.

— Англія бажає, щоб усі слони виконували свій обов'язок! — поважно сказав Джеймс, мабуть звертаючись до мене.

Я бачив, що він дуже збуджений, зовсім не схожий на того коректного й незворушного дворецького, яким був досі. Він зблід, очі в нього блищали. Раптом він схопив мене за петельки і крикнув:

— Англія бажає, щоб усі слони виконували свій обов'язок!

Після цього він повернувся і статечно пішов від нас.

— Здається, він п'яний,— це було все, що сказав лорд Дейвріл на вчинок дворецького.

І ми почали оглядати темні портрети предків.

Спливло багато часу, поки ми дійшли до кінця портретної галереї, і мене ті старі добродії геть знудили. Слухаючи докладну розповідь лорда Дейвріла про кожного його предка, я весь час думав про Джеймса. До нас підійшов один із служників і розгублено, затинаючись, сказав:

— Мілорде! Джеймс... е-е-е... Джеймс збожеволів!

— Ну? — сказав лорд Дейвріл.

— Він зайшов до кімнати з порцеляною... тієї, що на розі, де зберігається вся старовинна порцеляна...

— Ну? — мовив лорд.

— І товче її...

— Ну?

— Він узяв із собою шість пляшок віскі.

— Мого віскі?

— Так, вашого найкращого віскі. Ми боїмося зайти туди, бо він прихопив і револьвер.

— Заряджений?

— Так, мілорде. І весь час стріляє.

— Ну?

Іншої відповіді на цю незвичайну новину лорд Дейвріл не спромігся знайти.

Служник чекав, стоячи біля нас. А що лорд більше нічого не сказав, то він насмілився спитати:

— Що нам ро... Яких заходів ваша вельможність накаже нам ужити?

— Покличте поліцію,— звелів лорд Дейвріл і додав, коли служник пішов: — Прикра історія. Так, я б сказав, навіть дуже прикра.

Більше про цей неймовірний випадок ніхто не згадував. Здавалося, ніби всі мовчки домовились удавати, що нічого не сталося. Було б нетактовно розпитувати про щось чи якось інакше натякати на те, що достойний дворецький шаленіє з револьвером і віскі серед лордової порцеляни.

А він справді таки шаленів. З тієї кімнати весь час чутно було постріли і брязкіт посуду. Там зберігалася вся порцеляна замку. Незрівнянна, рідкісна колекція. І з того брязкоту можна було зробити висновок, що Джеймс не вибирав, що трощити. Його пойняв сказ. Так само, як покірних, муштрованих слонів раптом без видимої причини опановує сказ, і вони навісніють так, що стають небезпечніші за диких.

Це вирвалася назовні багаторічна стримувана лють. Це була реакція на муштру і виховуване протягом багатьох поколінь лакейство. В глибині його душі за коректною стриманістю, мабуть, була схована в щільній оболонці крихта людських почуттів, які тепер під впливом кількох пляшок віскі вихопились назовні й шаленіли, щоб надолужити своє. І я вперше відчув симпатію до Джеймса. Виходило, ця дивна істота все ж таки була людиною.

З села прибули два полісмени. Двоє здоровил, однакових на вигляд, як і всі англійські полісмени.

Їм пояснили становище, і вони кивнули головою так спокійно, ніби те, що сталося, було найбуденнішою подією.

— Він стріляє. Весь час стріляє з револьвера,— сказав служник полісменам.

— Так, стріляє,— погодився один із них, бо Джеймс за дверима не переставав брязкотіти посудом і стріляти.— Не можна туди заходити.

— Ні, не можна,— погодився другий.— Треба почекати, поки він скінчить.

І обидва всілися на канапу перед дверима, незворушно чекаючи, що буде далі.

Другого ранку я побачив, що полісмени все ще сидять там, бездумно дивлячись поперед себе. З кімнати й далі долинав брязкіт порцеляни. А взагалі життя в замку йшло своєю тихою колією, і ніхто не згадував про Джеймса.

О десятій годині лорд подався на свою звичайну прогулянку в парк. І за п'ять хвилин до десятої перед каміном з'явився інший служник і почав гріти капелюха його вельможності. Певна річ, що він грів його не так добре, як Джеймс, зате намагався наслідувати Джеймсову міну.

Так минув день. Здавалося, про існування Джеймса всі забули. Але на світанні мешканці замку прокинулися від страхітливого гуркоту. Здавалося, ніби хтось кинув гамузом із сотню тарілок. Через хвилину ще раз пролунав такий самий гуркіт. Зі спалень повибігали налякані люди. Леді Дейвріл вискочила в капцях, дуже роздратована й знервована. Навіть лорд вийшов у гарному шовковому халаті, втомлено глянув крізь свій монокль і невдоволеним голосом спитав:

— Що там таке?

— Він витверезився,— пояснив один із полісменів.

— Він прибирає,— додав другий.

І полісмени мали слушність. Джеймс сумлінно зібрав усі черепки й викинув їх у вікно. Він уже цілком витверезився.

Всі з полегкістю лягли досипати. В замку знову настало нормальне життя.

Другого ранку незворушні полісмени поїхали. А о дев'ятій годині п'ятдесят п'ять хвилин Джеймс уже стояв у холі і грів перед каміном капелюх його вельможності. Він був такий спокійний, наче ніколи в житті не вчинив нічого неправильного. Його обличчя

мало звичайний пихатий вираз, і до мене він ставився несхвально, як завжди.

Коли годинник вибив десяту, лорд Дейвріл узяв із Джеймсових рук нагрітий капелюх і рівномірним кроком подався на свою звичайну ранкову прогулянку. Заведений лад був відновлений.

Про Джеймсову поведінку не було ніяких розмов. Лорд також не порушував прикрої теми. Здавалося, ніби всі змовились мовчати. Адже про таке не говорять.

Через кілька днів я залишив замок Дейвріл-Гол. На стінах дитячої кімнати красувались мої слони, надихаючи малих лордів на майбутні подвиги в африканських джунглях, якими вони мали прославити стару Англію.

Прощальний поклін Джеймса був холодний, докладно виміряний і свідчив про його безмежну зневагу. Але я думав про нього прихильно. Він довів, коли з револьвером і пляшками віскі трощив історичну колекцію порцеляни замку Дейвріл-Гол, що, незважаючи на все, залишився людиною.

Альберт Дам

МЕРТВИЙ БАРОН

На думку багатьох, мертвим бароном його прозвано тому, що рідне коло відштовхнуло його і для всіх інших аристократів він усе одно що помер. Чому він був приречений жити самотою в глухому закутку, ніхто до пуття не знав. Ходили чутки про якусь принцесу, та чи він її звів, чи вона його зрадила, ніхто не міг сказати. Інші вважали, що вигнано його через безбожність,— аристократи не люблять, як хтось відверто заперечує бога. Ще інші запевняли, начебто він у Франції віддавався страхітливій розпусті, тому його й не приймають у порядному товаристві. Були й такі, які напевне знали, що у Франції він пішов у монастир, потім знов повернувся до правдивої лютеранської віри, втік з монастиря, тому тепер прибрав личину мертвого, щоб католицька церква не змогла знайти його і знов обплутати монастирською обітницею. Казали також, буцімто свої прокляли його за те, що він ставився до простих людей, як до рівних. А ще дехто твердив, ніби він добровільно втік від людей і на самоті добував золото й шукав філософського каменя. А може, його прозвано мертвим бароном тому, що в нього й самого не було певності, чи він існував насправді.

Відомо, що він мешкав десь у Гадській окрузі, але де саме, ніхто не знав. Дехто казав, що в приземкуватому довгому будинку серед здичавілого парку поблизу Гейбю, в колишньому маєтку однієї вдови. Але ніхто не міг показати того будинку, навколишні селяни не знали його, та й про вдову нічого не чули. Коли саме він жив, теж ніхто добре не знав, одні лад-

ні були вмістити його в добу католицтва, інші вважали, що він жив у наш час і щойно торік помер. Більшість була переконана, що життя його протікало перед французькою революцією і добою Наполеона Великого й що він був учнем французьких філософів. А сам барон, мабуть, сказав би, що часу немає, він існує тільки в уяві, отже, вставляти його життя в якісь часові рамки — також справа уяви.

Він приїхав у місце, якого не існувало, і в уявний час з великим почтом, його шляхетні супутники й сам він сиділи в завішеній кареті з ліврейним візником на передку. В другому повозі їхали два служники, куховарка й покоївка, а за ними — ціла валка з його майном: із точеними й гнутими меблями, інкрустованими слоновою кісткою та кольоровими металами, зі стосами книжок, килимів, завіс, із безліччю кухонного й столового начиння та мисливського спорядження. Челядь лишилася з ним, а його шляхетні супутники вернулися назад у кареті. Через кілька днів, а може, тижнів до будинку неквапом під'їхала на вороному коні самітна вершниця. Вона сиділа в жіночому сідлі й легенько похитувалася в лад кінській ході. Постать її у вузькому вершницькому уборі була така гарна, що перехожі зупинялись глянути на неї, а ноги в шнурованих черевиках були ще кращі, люди бігли слідом за нею, щоб довше надивитись на них. Її кругле личко було таке біле й тендітне, що здавалось прозорим, а очі блищали, мов темний бурштин. Коси, що ледь вибивалися з-під цупкого чорного капелюшка, полискували, як мідь, як щойно зрізана бронза, навіть ще яскравіше.

Про те, на скільки вона завітала і чи ще коли приїде, не було й мови, вона взагалі не думала їхати звідти, хотіла залишитися в нього. Він був невблаганний. Хтось наче бачив, як вона спинила вороного біля Єргенсенового заїзду в Горсенсі, підкликала нагайкою

служника, а сама зайшла досередини. За нею помалу зникла і вся його челядь: спершу служники, потім покоївка, а згодом він звільнив і куховарку. Але відбулось це не за один рік, і щоразу, звільняючи котрогось, барон дарував йому підводу меблів та різного начиння. Тепер він почав з'являтися на людях: то гуляв на валах, то вештався польовими стежками й перелогами.

У синьому гаптованому сурдуті з білим нагрудником, у м'яких полуботках з китичками, мертвий барон вибирався в найбезлюдніші місця; коли хтось наздоганяв його, він шанобливо відступав убік, коли з ним віталися, чемно скидав вишитого капелюха й низько кланявся. Навідувався барон і до Єнса Грабкаря, прозваного так тому, що він робив косарям грабки. Єнс Грабкар жив сам, його хатина стояла на околиці, і біля неї не було ні повіточки, ні садка; мертвий барон більше ні з ким не знався. Єнс Грабкар одного разу просто зупинив барона, подав йому руку й запитав, як йому подобається в цих краях. Мертвий барон довідався, що́ Єнс робить, і доти не міг збагнути, як можна так майстерно зігнути деревину, доки той не запросив його до себе, щоб показати йому свою роботу. Єнс Грабкар згинав під кутом ясиновий прут і розповідав баронові, що давно, коли люди не були ще такі освічені, вони вірили в гномів, тролів і віщунів. Барон сидів на дерев'яній колоді, зануривши в стружки свої вишукані полуботки, і не заперечував ні гномів, ні тролів, ні віщунів. Дарма згадувати давні часи, бо те, що діялось тоді, діється й тепер і діятиметься завжди, адже час існує тільки в нашій уяві, сказав він і пішов.

Барон з'явився знов, сів на колоду і непроханий почав нудним, монотонним голосом виголошувати свої думки. Людина — велична й мізерна істота, шляхетна й підла, прекрасна й жалюгідна, вона нагромаджує

гори ідей, щоб штурмувати небо істини, і в кривавих синцях скочується додолу, підводиться, вся в ранах, і знов кидається в бій, а сама вона, може, всього тільки збіг якихось неістотних ознак.

Єнс Грабкар забив кінець прута в отвір на другій деревині і сказав, що коли людина не чинить ближньому зла, вона не має за собою вини. Найгірша біда людини в тому, що вона людина, заперечив барон. І найбільшу свою вину людина відчуває в тому, що визнає своє існування. На китичках баронових полуботків зашурхотіли стружки. Єнс Грабкар висловив думку, що коли людина чесна й надійна, вона має право на щось сподіватися, але барон уже підвівся. Людина може бути надійна лише для себе самої, тільки в затятого самолюба все впирається в честь, і він береться судити про те, що означає та честь і надійність, сказав він і пішов.

Барон з'явився знов, і Єнс Грабкар запитав його навпростець, що таке бог. Барон сів на колоду, зануривши вишукані полуботки в стружки, й відповів, що нікому не судилось пізнати бога, може, він тільки часом сяйне в якомусь випадковому явищі, в неусвідомленому здогаді, а може, лише самозречена покора кожного і є бог. Бог — наш власний витвір, до того ж не найкращий. Коли його немає в нас самих, то взагалі немає. Чому б нам не молитися до каменю чи до грудки глини, коли ніщо не вічне в своїй творчій потузі? Коли немає вічної творчої сили, чому б не побачити ту силу в камені і могутність у глині? Єнс Грабкар зауважив, що барон недобре вчинив, відмовившись від свого майна, він міг би ним зробити людям багато користі, і барон відразу схопився з колоди. Найгірша людська ницість — обтяжувати ближнього своєю доброчинністю, сказав він, і його руки в мереживних манжетах затремтіли. Він постояв і трохи заспокоївся. Життя кожної людини має свій заведений лад і

недобре порушувати його, зловживаючи добродійництвом, додав він і пішов.

Низько схилившись над своїм ножем, Єнс Грабкар, щоб розворушити гостя, запитав, чи той справді, як він сам натякав, вірить у магічні знаки й примари. Барон негайно ж підвівся й відповів:

— Може, людина взагалі не існує, може, всі ми — просто витвір ледачої уяви, може, наше життя — тільки відблиск відблиску того, що теж не існує, бо хто зважиться заперечувати, що неймовірне саме і є найвірогідніше!

Єнс Грабкар щиросердо запропонував баронові одягти старий сукман і, як усі, взятися до простої роботи. Барон, у сурдуті, гаптованому галунами, і в сорочці з китайського шовку, вважав, що він не має права пхатися не в ту борозну, яку самовладно призначив йому випадок.

Він опустився на нетесану колоду й довго сидів мовчки. Врешті нерішуче сказав, що більше не прийде. Коли майстер, який робить такі гарні грабки, щоб косарі клали рівний покіс жита й легко було в'язати снопи, захоче відвідати його, він буде дуже радий. Барон пішов і вже не з'являвся в самітній хатині на околиці.

Одного дня Єнс Грабкар, у новій сукняній куртці, прийшов до повитого плющем будинку й постукав молоточком у різьблені дубові двері. Він зайшов до оббитої бузковим шовком вітальні й сів у крісло з червоною шовковою подушкою і гнутими ніжками. Барон послужливо примостився навпроти нього на невеличкій м'якій канапі, заклавши ногу за ногу. Єнс Грабкар ніяк не міг знайти потрібного тону, і тиша безлічі порожніх кімнат гнітила його. Барон повів його до маленької кухні й почав поратись біля плити, закасавши мереживні манжети. Він накрив у кабінеті столик на двох. Єнс Грабкар не захотів їсти моркву

й зелень, як худобина, пішов геть і більше не приходив.

Якось надвечір у неділю мертвий барон ішов полем, де вже колосилося жито. Двоє господарів також вийшли помилуватися наслідками своєї праці і межею підійшли до нього. В церкві вони чули про велич божу, а тепер у багатому врожаї на власні очі бачили його щедроту. Вони сказали баронові:

— Ми дивимось на ці буйні жита й не можемо не хвалити бога, що благословив нашу працю.

А він їм відповів:

— Правда сувора і брутальна, а бог — згусток нашого себелюбства, бог — палиця, якою святенники б'ють ближнього по лобі. Тільки очистившись від віри, втративши надію на спасіння, ми пізнаємо справжній страх божий.

Господарі засперечалися з баропом, навіть не пішли далі, а повернулися з ним. Дорогою їм трапився посвятковому веселий гурт чоловіків та жінок, молодих і старших. Побачивши однодумців, господарі звернулися до них по підтримку.

— Він не вірить у бога і його творчу силу,— сказали вони.

Чоловіки й жінки мовчали, в їхній мовчанці вчувалось німе запитання: то кому ж молитися? Їхній веселий настрій пригасила тривожна думка: то як же їм вірити у вічне життя і обіцяне на тому світі вічне блаженство? Але відверто ніхто цього не сказав. Барон зрозумів їхнє невисловлене запитання й подумав, що немає іншої вічності й іншого блаженства, крім вічності й неповторності кожної окремої хвилини. Барон пішов далі, думаючи про те, що немає нічого дорожчого за сліпу людську віру. Яка ганьба, що кожна його думка, тільки-но знайшовши остаточну форму, сама себе заперечує, розбивається в друзки, натикаючись на іншу, і обертається в свою протилежність.

Новий паламар ішов з бароном вздовж узлісся, листя на деревах полум'яніло осінніми барвами, трав'яний килим слухняно вгинався в них під ногами, перевернені скиби виораної землі набухали прихованою силою, яку вони накопичували проти зими, з димарів у садибах валував у ясне жовтневе небо дим, зі стасць віяло міцним духом гною, на дорогах торохкотіли возп, далі на північ чаділа високим коміном цегельня, і нового паламаря вражала та могутня творча сила, що пустила все це в рух, хай павіть тепер вона була й бездіяльна. Прекрасні яскраві таємниці, з яких складається дійсність, сказав барон, буденні речі й дива, що постійно відбуваються в світі, може, походять з безбарвних, простих і позачасових причин. Паламар хотів додати й своє, тому запитав, чи все це не схоже на білість, що ніби здається безбарвною, а проте містить у собі всі кольори. Барон відповів, що кожпа картина тим помилковіша, чим вопа ближча до неприступної правди. У матерії і в духа одна таємниця, кожпа матерія є духом, хоч би якою грубою вона здавалася. Все навколо нас, може, і є тільки єдина, неосяжна думка, а проте ці нереальні й минущі речі мають у собі таку могутню силу, що ми нездатні ані здолати її, ані усвідомити. Різноманітність світу відділена від своєї простої первопричини, а все ж кожна річ — частка того, що не має кінця ні в просторі, ні в часі.

Молодий паламар і сивий барон ішли тим самим полем навесні, землю вкривала буйна трава, підхоплювалось жито, на луці паслась худоба, дерева стояли в зелених шатах, люди вивозили каміння, на дорозі торохтіли їхні підводи, і молодий паламар дивувався, що людська душа та людський дух не розгублюються серед цієї гарячкової веспяної метушні і буяння. Кожна людина прагне перевершити саму себе, з'єднатися з невідомою позачасовою первопричиною всього су-

щого. Душа примхлива й суперечлива, а дух мінливий і неосяжний, може, в простому промінчику світла на траві більше душі, ніж у людині, а в нічній темряві, що горнеться до шибки, більше духа, ніж його здатна вмістити людина. Людина постійно жахається свого власного єства, хоче позбутися влади дрібного, відразного карлика в собі, тому ми й надсаджуємо свій жалюгідний розум і прагнемо очиститись, щоб дотягтися до позачасового, якого не розуміємо і про яке не маємо уявлення.

У розповні літа, коли жовте жито просилось на серп, худоба ледачіла від спеки, а важкі підводи звозили сіно, дорогою промчала карета, запряжена баскими кіньми. За віконцем карети сиділа вона, волосся в неї було біле, обличчя — мов згусток лагідного травневого повітря, а очі сяяли, мов небо після заходу сонця. Карета спинилася біля повитого плющем будинку, вона зайшла всередину, скуштувала з ним пісних варених бобів та буряків і посиділа на канапі поруч з його згорбленою постаттю.

— Твої шалені думки обплутали мене всю, вістря твоїх почуттів прохромило мене наскрізь,— мовила вона.

— Твої бурштинові очі ввібрали в себе блиск усіх жіночих очей, їхній дівочий чар незгасний, а хлоп'яча зухвалість непогамовна, носик твій задирається вгору довірливо і вперто, твоя шия описує лінію, яка звела мене з розуму, та я застряг у путах своїх думок, вони зв'язали мені руки й ноги, і я не міг, не мав сили вирватись,— сказав барон.

— Коли ми знов народимось, то візьмемось за руки, тобі буде п'ять, а мені два роки, ми весь час тримативемось за руки, і ніхто нам не буде потрібен,— мовила вона.

— Як мізерна людина може сподіватись, що народиться наново? — сказав барон.

— Може, ми разом сподобимось вічного блаженства? — не здавалась вона.

— Тлінна людина не повинна вимагати вічного життя в раю чи опиратися прпсудові на вічну муку,— сказав він.

— Я хочу лишитися з тобою і закрити тобі очі,— боязко мовила вона.

— Може, я вже мертвий, бо ніколи не жив. Але цю смерть я хочу зустріти сам, щоб мене ніхто не зв'язував, мені цікаво поглянути, чи я обернуся в ніщо, чи осягну справжню реальність, чи втрата особистості дасть мені нову особистість, повну й довершену, чи, перестави існувати, я насправді почну нове існування, тривале й надійне.

Він говорив занадто довго, їй довелось вийти й сісти в карету. Вона подалася до Єргенсенового заїзду в Горсенсі і там переночувала, а вранці поїхала туди, де їй належало бути.

Якось узимку барон по-старечому дибав повз великий, глибокий, замерзлий ставок, де дев'ятирічний хлопчак катався на санках, відштовхуючись палицею з залізним гостряком. Хлопець з необачності скерував санки просто в ополонку скраю ставка. Старий барон побіг кригою йому навперейми, метляючи полами, гукаючи його й вимахуючи руками. Він устиг відштовхнути санки вбік, але сам від того поштовху посковзнувся і впав в ополонку. Він чіплявся за кригу, та вона щоразу ламалася. Двоє чоловіків і жінка витягли його гаком з крижаної купелі. Барон три дні пролежав у лихоманці, змагаючись сам із собою: ні, він не пишався своїм вчинком. Його мучив сумнів, чи мав він право рятувати дитину від смерті, яка, мабуть, визволила б її від ще гіршого лиха. Нарешті біля його тіла зібралися навколишні аристократи і місцевий правник, а менше як за півдня після скону приїхав катафалк з чорною труною і повіз його до родинного склепу.

Фінн Гердес

ОЧІ В ДЗЕРКАЛІ

Очі в дзеркалі волали до неї з такою силою, що вона відклала гребінь, схилилася й відповіла на їхній погляд. Вона сперлась руками на гладенький фаянсовий умивальник, випросталась і подалася вперед так легко й плавно, що сама відчула: спина в неї і досі ще гнучка й молода.

Гребінь вона поклала на білу поличку з низенькою нікельованою лиштвочкою, але так хапливо й знервовано, що він не ліг на місце, а, якусь мить похитавшись, мов чорний важок, зсунувся і впав на мощену плитками долівку.

Вона не схилилась по нього. Надто владно тримали її в полоні очі. І самі вони були надто владні. Вона не могла їм опиратись. Їх же було двоє, а вона тільки одна. Тепер уже одна. Сама. Ніхто тепер до неї не прийде.

— Заглянь у нас,— сказали очі,— і згадай, яка ти.

— Я дивлюсь,— відповіла вона,— але що я маю там побачити? Я бачу тільки вас. Свої очі.

— Дивись добре,— сказали очі.

Вона нахилилася ще далі вперед, і очі наблизились, побільшали, розширились. Навколо зіниць виднів тоненький кружечок. Дивись добре... Так, треба було дивитися добре. Не можна було уникнути їх. Навіть коли вона відводила погляд, то знала, що очі в дзеркалі однаково дивляться на неї. Тільки-но глянувши в той бік, вона зустрічала їхній погляд з настійливим запитанням, яке не зовсім розуміла. Що вони хотіли знати? І що вона мала дізнатися? Щось про очі? Чи про неї саму? Чи про нього?

Вона вдихнула глибоко, відчувши, як з викоту купального халата здіймається вологе тепло, від теплого тіла й теплого душу. Вдихаючи, вона зітхнула і однією рукою зібрала халат навколо шиї, щоб теплий дух не бив в обличчя.

Очі в дзеркалі дивилися на неї.

«Я наче перелякана,— подумала вона.— Хіба я боюся? Але ж чого і через що? Може, тепер, коли він пішов від мене, я боюся свого тіла?»

Вона сперлась обома руками на вмивальник, халат розгорнувся, і теплий дух знов обвіяв її обличчя. Очі в дзеркалі дивилися на неї розгублено і безпорадно.

«Господи, не може такого бути»,— подумала вона.

Вона хотіла відірватись від очей, тому дістала гребінь і поволі провела ним по косах. Чи не порідшали вони? Ні, такі самі густі та блискучі. Може, тільки лінія чола посунулась ледь-ледь вище.

«Але ж мені вже не вісімнадцять років,— подумала вона,— і чоло в мене було завжди надто низьке».

На мить вона відчула приємне вдоволення, проте відразу з огидою відігнала його від себе. «То було не вдоволення,— подумала вона.— Я не можу відчувати вдоволення. І не відчуваю його». Вона знала, що то була правда. То було не вдоволення. Але, може, не треба соромитись, що твої коси й далі гарні, хоч...

Вона почала чесати їх швидше й дужче, ніж було потрібно.

Тоді очі в дзеркалі знов полонили її. Уста її розтулились, рука поволі опустилася. Вона труснула головою, не знаючи, чи для того, щоб знов скуйовдити коси, чи щоб заперечити щось, невідоме їй самій.

Та очі з дзеркала вперто дивились на неї. Рука її розтулилась, але вона не почула тихого, м'якого стуку гребеня, що впав додолу.

Її поглинули очі.

Ті очі були сірі, проте мінилися блакитним і зеленим, а в кількох місцях із золотого кружечка навколо зіниць світилися зеленкувато-брунатні зеренця.

Вона стулила повіки й подумала про очі в дзеркалі: тепер вони бачать заплющені повіки, яких вона сама ніколи не бачила. Та однаково знала про них, як знала про все інше на своєму тілі. Знала про тоненьке мереживо жилок, що опинало їх, і про дрібні тремтливі зморшки, які проступали, коли вона заплющувала очі й не могла втримати їх у спокої. Він також знав її повіки, завжди міг угадати, чи вона спить, чи тільки вдає, що спить. Чи хитрує, мов лисичка. Повіки зраджували її, і він знав їх краще за неї.

До горла їй підступив клубок, та вона не розплющила очей. «Якби він був тепер тут, то знав би, що я не сплю. Знав би, що я нітрохи не втомлена, а просто тримаю повіки, мов тоненький щит, який затуляє мене від тих очей у дзеркалі. Від очей, які хочуть дізнатися про мене щось таке, чого я сама не знаю».

Раптом вона відчула, що позад неї стоїть він. Відчула близько від себе знайоме тіло. Але він був такий дивовижно тихий. Ось він підійшов ближче, і її шкіра під купальним халатом запашіла полум'ям у тих місцях, де її тіло звичайно торкалося його, коли він стояв позад неї.

З заплющеними очима вона відхилилась назад і відчула, як голова й коси притулилися до його шиї.

Вона вся тремтіла, тіло і свідомість були напружені до краю, бо вона не знала, чи він пригорне її рукою і ніжно, лагідно заколише, чи скаже: «Йди до біса. Я поспішаю».

Вона голосно зітхнула і обернулася.

Позад неї не було нікого. Звичайно, й не могло бути нікого. Тільки нікельована трубка душу й нікельований кран над ванною. А це ж не він. Принаймні все це має небагато спільного з ним.

Вона щільніше закуталась у халат і знов обернулась до дзеркала.

Очі в дзеркалі були налякані.

«Що зі мною діється? — подумала вона.— Що зі мною сталося?»

Раптом її пронизала болісна свідомість, вона похилилась на білий фаянс і гірко заридала в умивальник. Коси розсипались на мильницю, вона сперлась ліктями на фаянс, охопила чоло долонями, і її ридання полилося в умивальник і далі в зливальну трубу, звідки поверталось луною, гупаючи в її барабанні перетинки.

Вона довго стояла ридаючи, сухе схлипування відлунювало у вуха від боків умивальника. Потім їй стало соромно.

«Чи це й є те, що зветься зламатись? — подумала вона.— Чи я не можу більше витримати, чи що зі мною сталося? Адже це добре. Так відчуваєш, що ти людина, порядна людина зі справжніми людськими почуттями. Бо це ж, мабуть, і є справжнє горе? Нарешті справжнє горе!»

Потім їй здалося, що її смуток не може бути справжнім. Їй від нього надто добре. Він не позбавлений насолоди. Вона почала дослухатися, чи в її голосі бринить біль. Чи цей голос належить жінці, справді смертельно засмученій? І вона здригнулася з ляку, похопившись, що хлипання її вкладається в музичні такти. Вона чула, як бринів її голос, відлунюючи від умивальника, як гарно вона плакала, як старанно упикала різких, пронизливих звуків, як опановано й артистично виливала свій смуток.

Вона перестала схлипувати. Не могла більше видобути з себе голосу. Їй стало гаряче з сорому, і вона почала плакати тихо й нечутно.

Чи вона не кохала його? Ох, кохала. Жодного чоловіка так ніхто не кохав, як вона його. Та й не мож-

на було його не кохати. Тільки-но він з'являвся, вона вся була як струна. Природа так щедро обдарувала його всім. Йому притаманне було марнотратство, таке, що й самій кортіло стати ще марнотратнішою, щоб доповнити його. І він був добрий. Трохи в'їдливий, запальний і, звичайно, розпещений, але добрий. Який саме? На скільки вистачало його доброти?

Вона застигла, втупилася в умивальник і задумалась. О, досить добрий, щоб не занадто користуватися своїм чаром і своїм хистом прихиляти людей і робити їх залежними від себе. Так, це в ньому було найкраще. Своїм хистом він не зловживав. Та чи справді не зловживав? Чи не зв'язав він її ще дужче саме тим, що був байдужий? Чи їй тільки здавалося, що він може примусити людей упасти перед ним на коліна, якщо захоче? Здавалось тому, що вона його кохала?

Але чому ж вона не відчуває того розпачливого смутку, якого сподівалася від себе? Того смутку, якого бажала, прагнула від цілого серця?

Вона знов підвела очі до дзеркала, ніби знала, що відповідь можна знайти там.

Очі, що зустріли її, блищали від сліз.

«Які ж вони гарні,— вражено подумала вона.— Кращі, ніж будь-коли раніше. Чому його немає тут, щоб він побачив, які вони гарні?»

Від думки, що його немає, на очі їй набігли сльози і стерли образ у дзеркалі. Її опанувала пекуча туга, вона заплющила очі й спробувала знов уявити, що він стоїть позад неї. Але дарма. Коли їй хотілось цього, то нічого не виходило. Її не полишала болісна певність, що за нею нема нічого, крім душу, нікельованої труби від нього і крана над ванною. А в цих речах небагато було від нього. Зовсім не багато. А проте... все таке нікельоване, гладеньке, блискуче, зручне, відкрутиш один кран — і біжить тепла вода, відкрутиш другий...

Її очі знов помандрували до дзеркала. Великі, здивовані. «Як я його кохала, як же я його кохала». Уста прошепотіли ці палкі слова, і вона подумала, що її знов засліплять сльози. Але сліз не було. З дзеркала дивилися на неї очі, ясні й здивовані. Чи справді вона кохала його? Так, кохала, і дужче, ніж інші жінки кохають своїх чоловіків. Хіба вони не були разом щасливі? Були. То чому ж вона не...

Може, був хтось інший? Вона швидко перебігла всіх думкою: обличчя, постать, голос, руки часом подобались їй. Проте ніколи не подобалась ціла особа. Ні, крім нього, ніхто не подобався.

Але тепер його не було, а вона не почувала того, що сподівалася. Невже за коханими не тужать? Чи це вона така погана, що туга ні разу не заполонила її геть усю? Ні, тепер вона знала напевне. Була переконана, що не тужила за ним. Лагідне почуття смутку було не тугою, а звільненням, ніби розтулилася сціплена рука, ніби повільно розсмокталася гуля страху, яка все твердла й твердла впродовж тих років, що вона його знала... А тепер у неї вже не було сумніву: всі ті роки вона відчувала приховану тривогу не тому, що боялася втратити його, а тому, що боялася жити так далі, боялась, що гуля все збільшуватиметься, аж поки врешті розірве її. А тепер той страх минув.

Вона востаннє глянула в дзеркало.

І, на свій переляк, побачила, що очі в ньому відповіли їй ясним, відвертим і щасливим поглядом.

Тове Дітлевсен

СТАРАННИЙ ХЛОПЧИК

Лісників хлопчина втиснувся між покупців у крамниці. Він став навшпиньки, щоб його побачили, й пильно стежив за тими, хто прийшов після нього. Адже він квапився. Він майже завжди квапився. Йому треба було купити пляшку молока для малого братика, бо мати не могла його годувати: в неї раптом затверділи груди й почалася гарячка.

Він витягав шию, щоб потрапити на очі продавцеві, вкрай забарпому чоловікові. До крамниці зайшла мати одного з його шкільних товаришів, і він зірвав з голови шапчину, як солдат перед офіцером.

— Добрий день! — голосно привітався він.

Вона пересунула наперед сітку, з якої виглядала в'язочка цибулі, й полоскотала його за вухом.

— Добрий день, Йоне, вітаю тебе з братиком. Ти радий, що він у тебе є?

— Еге,— сказав він і весь почервонів, так йому хотілося показати свою радість.

Тепер усі поглянули на нього. Невже він таки справді радий?

— Авжеж, цього ніхто не сподівався,— сказав продавець, вишкіривши зуби до покупця,— та ще й так пізно.— Він повернувся до хлопчика й запитав: — Що тобі сьогодні треба?

Йон підняв кошика на прилавок і простяг материну записку. «Бо ти половину забудеш»,— сказала вона. Хоч він ніколи нічого не забував, мати завжди так казала. Продавець подав йому повного кошика і здачу, загорнуту в записку.

— А братик гарний? — запитав він, гладячи себе по бороді.

— Так, тільки плаче дуже багато.

Усі засміялися. Дорослі завжди сміються, коли їм не відповідаєш просто: «так» або «ні». Йому здалося, що вони перезиралися й переморгувались, і він поквапився швидше вийти.

Надворі холод залоскотав йому в носі, він аж чхнув. Ліс здіймався перед ним високою горою, а хата під нею здавалась маленькою цяткою. Якби він побіг полем, то добрався б додому за чверть години, а дорогою треба було йти цілих тридцять хвилин. Але йому закортіло піти дорогою.

Кошик був тяжкий, він міняв руку і біг підтюпцем. Він хотів здивувати матір, повернувшись назад так неймовірно швидко. Він завжди повертався швидко, та сьогодні мусив ще дужче квапитись, бо мати захворіла і братикові треба було молока. Повз нього мчали машини, через густу сніжницю він не бачив їхніх номерів. Звичайно він їх помічав. Поминуло його також кілька нахилених уперед велосипедистів у навушниках і з почервонілими, мокрими обличчями. Але тим, що їхали назустріч, вітер дув у спину. Він знав їх усіх.

— Привіт, Йоне! — гукали вони йому, і він радо кивав їм головою. Ніхто не скаже, що він неввічливий.

Він був найроботящіший хлопець на все містечко: рубав дрова, прав пелюшки й приносив геть усе, що треба було в хаті. Тільки з уроками в нього виходило гірше.

— Начхати на них,— казала його мати,— аби лише ти був роботящий хлопець.

О, вона така мила, його мати, і така добра. Батька він трохи побоювався, тої не дуже розбалакувався з ним і голос мав грубий і твердий. Як і руки, коли він здіймав з плеча рушницю й кидав на кухонний

стіл мертву білку. Адже вони були шкідники, і власник лісу платив йому за кожну вбиту тваринку. А на тих білок було так цікаво дивитися, коли вони лізли на стовбур дерева, вічно від усіх тікаючи. Йонові раз пощастило потримати в руках живе білченя, і воно йому дуже сподобалося. Його білкам не було чого боятися. Він тільки раз узяв батькову рушницю і ще досі пам'ятає, як йому за те перепало.

— Адже вона могла вистрілити,— пояснила мати,— і вбити тебе або когось із нас.

Ану ж би вона застрілила дитину! Ото була б халепа. Тоді батько й мати пошкодували б, що вигодували його з пляшки.

Від такої думки він аж зупинився. Він знав, що заборгував перед людьми, бо народився не так, як його братик і як слід народжуватись, а опинився в батька й матері тільки завдяки незвичайному щастю. Його всиновили. Справжні його батьки були якісь страшні люди з Копенгагена, що не жили між собою в шлюбі.

— Боронь боже, щоб ти колись побачив їх,— сказала мати, розповідаючи про це хлопцеві.

Після того він якийсь час приглядався до всіх тих, хто приїздив у містечко, й уявляв собі, що вони прибули з Копенгагена і хочуть викрасти його. Як би він тоді опирався й гукав матір! Бо хоч він на свої сім років і малий, зате дужий. Він може помпувати воду з колодязя і носити по двоє відер. Певне, що братик ніколи не зрівняється з ним. Такий хирляк. Він лежав біля матері й так присмоктувався до її великих білих грудей, що вона аж захворіла. Якось Йон запитав, чи колись і його так годували, і мати засміялася:

— Ні, бідолахо, ти пляшковий.

Він тоді уявив собі, що був запхнутий у пляшку, так, як запихають у них кораблики, але тепер уже розуміє, що це означало. Дивно лише чути, що ти не

такий, як інші. Він справді не такий, і це тільки на краще. В жодного хлопця в класі немає таких м'язів, як у нього.

З рота в нього йшла пара, наче дим з довгої батькової люльки. Він сопів і все міняв руку. Потім згаяв хвилинку, щоб витерти рукавом носа. Ліс уже не здавався горою, і видно було, як з димаря на хаті йшов дим. Чув він також гупання сокири — то батько рубав у лісі дерева. Власник лісу сам ставив знаки на приречених деревах. А вони стояли, ні про що не здогадуючись, поки в їхній стовбур не вганялася сокира. До тієї хвилини вони не відрізнялись від інших дерев, думали, що стоятимуть там хтозна й доки, шумітимуть на вітрі, пускатимуть нове пагіння весною і скидатимуть листя, коли настане холод, на лихо бідолашним білкам, яких тоді стає видно здалеку. Йому було шкода дерев, але мати казала, що вони не помічають своєї смерті. Білки також не знають, що їх застрілять, та й зовсім не страшно дістати кулю в серце. Тільки браконьєри погані, бо вони кепсько стріляють, лишаючи поранену звірину мучитись, поки її не знайде батько. Його батько любив звірів, у них самих було троє мисливських собак і фокстер'єр, якого тепер мали застрілити, бо він линяв, і малий братик кашляв через те, що в повітрі літала собача шерсть. Так начебто сказав лікар. А Йонові дуже подобався той песик.

З появою братика додалося багато клопоту. Вночі не можна було спати, бо він плакав, і навіть коли Йон перевершував свій власний рекорд швидкості, повертаючись з крамниці чи зі школи, мати часом забувала похвалити його. Розчарований, він нагадував їй:

— Я прибіг нині за десять хвилин, мамо.

Вона неуважно ковзала по ньому поглядом і кидала:

— Ого! Та ти, ніврокy, старанний. Що б ми робили без тебе?

Але її похвала вже не була таким святом, як колись.

Наприкінці дороги хлопець несамохіть пішов повільніше. В пляшці хлюпало молоко.

— Аж не віриться, що таке мале може стільки видудлити,— казала мати, коли тримала дитину біля грудей. Цілком іншим тоном, ніж вони казали (переважно батько):

— Як же цей хлопець мотає. Він об'їсть нас до цурки.

Це вже мовилося про Йона. Хлопцеві тоді застрягав шматок у горлі, і до обличчя приливала кров. Мати сміялася, плескала його по голові і ласкаво казала:

— Аби тільки він від цього трохи підріс.

Отже, й батько не мав на думці нічого поганого. А все ж таки!

Хлопець вискочив на кучугуру снігу при дорозі і з'їхав з неї, тоді вибрався на другу. Він сміявся зі своєї розваги, забувши, що дуже квапиться. Вдома через братика мати лежала хвора, невдовзі повернеться з лісу батько і змушений буде сам готувати вечерю, а Йон накриватиме на стіл. Було якось незвично їсти з самим батьком. Коли він був у доброму гуморі, то дражнив хлопця.

— Ну, Йоне, як там сьогодні твій зуб? — питав він.

У Йона випало два передні зуби, і батько казав, що вони вже ніколи не виростуть.

— Що ти верзеш! — сердилась мати,— хлопець ще повірить, що це правда.

Ох, люба матуся! Така товста, така тепла й така добра.

Перед самою хатою він знов пустився бігти, повз помпу, вкриту ганчір'ям, щоб не замерзала вода, схожу на застудженого старого діда, і далі подвір'ям зі штабелями наколених дров, які дожидалися, щоб їх

спалили в грубі. Йон їх сам складав улітку. Він уявляв собі, що поліна — це солдати, й намагався ставити їх сторч, у справжні лави, але вони здебільшого падали. Робота була йому за гру, а гра за роботу. Усе йшло добре, поки не з'явився братик. І, звичайно, мокрі пелюшки стали піратським прапором, а сам він стомленим малим піратом, якому доводилось змагатися з надто численними ворогами. А братик був принцом, що колись мав успадкувати королівство. Йон був його рабом, в якого той завжди шукав поради у важливих справах. «Спитайте мого раба,— казав братик,— він вигодував мене і повинен усе вирішувати».

Йон підняв защіпку на дверях і зайшов до кухні. Поставивши кошика на плиту, він почав дослухатися до голосів у кімнаті. З матір'ю хтось був. Вони не чули, що Йон прийшов. Він упізнав голос сусідки, пані Петерсен, яка часто приходила до них на чашку кави.

— Правда, ви раді, що все-таки вам пощастило?

В чому пощастило? Негарно підслухувати, але ж так цікаво.

— Ще б пак, і не питайте, після стількох років.

— Якби ви були знали, що так станеться, коли брали собі Йона!

У голосі сусідки бриніло співчуття, і хлопець весь напружився, почувши своє ім'я.

— Ні,— нерішуче сказала мати,— ми не каємося. Він такий старанний і роботящий хлопець.

— Так, він для вас як знахідка.

Щось у її тоні боляче кольнуло хлопця.

— Що ви, пані Петерсен, він не переробляється, і він найдужче тішиться, коли може нам чимось допомогти.

Мати тепер була хвора, і Йонові кортіло вскочити до кімнати й підтримати її. Але й цікаво було послухати, що вони ще казатимуть.

— Певне ж,— радо підхопила сусідка,— бозна, що бідолашний хлопець робив би без вас. Ви справді вчинили добре діло. І він вдячний вам, бо все знає, правда?

— Звичайно, вдячний,— коротко відповіла мати.

А за дверима в кухні стояв Йон і був цілком згоден з нею і такий вдячний, що йому аж очі вилазили з орбіт.

— І, звичайно, ми йому сказали, про таке дитина рано чи пізно повинна дізнатися. Мій чоловік теж вважає, що найкраще було сказати.

Йон почав скидати рукавиці, не дослухаючись більше до розмови. Серце його важко стукотіло в грудях. Він біг не досить швидко, він замало вдячний. Він не такий, як справжні діти. Він «пляшковий». Нечисте сумління дедалі більшим тягарем лягало йому на душу. Він запалить у плиті, поки вернеться батько. Він приготує дитині пляшечку, а матері розітре яйце з цукром. Він устане вночі, коли братик плакатиме, і матері не доведеться вставати, він...

— Господи, ти тут, Йоне?

Пані Петерсен запиналася хусткою і недовірливо дивилась на хлопця, чи він, бува, чогось не почув. «Він не такий гарний, як дитина в колисці,— відзначила вона про себе,— такими дітьми ніколи по-справжньому не тішаться, але він цілий день працює як віл, коли інші діти граються».

Усі гомоніли про це, і всі обурювались, проте в глибині душі вважали, що так і має бути.

Хлопець зіщулився, боячись, що сусідка візьме його за руку. Її руки були зморщені й завжди тхнули помиями або ще чимось брудним. Вони нагадували йому мертвих білок і лісових мишей, за яких батько отримував гроші, а часом — косуль із лагідними застиглими очима й випростаними ногами, ніби вони не могли надивуватися, що раптом усьому настав кінець.

«Бути застріленому — все одно що заснути»,— казала мати, яка раніше також жаліла всю ту звірину.

Пані Петерсен пішла, і хлопець кинувся до кімнати. Мати, заплющивши очі, лежала на ліжку і здавалася втомленою. Дитина спала в колисці біля груби.

— Правда, я швидко вернувся? — обережно запитав він.

Мати розплющила очі.

— А, це ти,— мовила вона.— Звичайно, ти старанний хлопчик.

І знов поринула в свої думки.

Йон почув, як знадвору загупали батькові чоботи, і собаки, гавкаючи, кинулись до дверей.

Він дивився на матір, розтуливши рота. Він буде ще старанніший. Він знав, що заборгував перед людьми, але потроху відплачував їм, скільки йому ставало сили. «Аби я вже швидше виріс»,— подумав він. У теплій кімнаті його знемагав сон. Заклопотаний, він прошмигнув повз батька в сіни, а звідти до кухні. Батько не привітався з ним, може, навіть не помітив його.

— Як там малий? — гукнув він.

— Ц-с-с!— лагідно прошепотіла мати.— Він спить.

Хлопчик заходився розпалювати в плиті. Холодні залізні круги, мов жаром, обпекли йому закоцюблі пальці.

Лайф Е. Крістенсен

ГОЛОВОЛОМКА ЕСБЕНА ГРЕННЕТРЕ

Кожному відомо, що Крістіансгавн збудував Крістіан IV. У другій чверті сімнадцятого сторіччя він відступив чимало прибережних земель під забудову людям, які хотіли закласти купецькі доми. Його величність дуже високо ставив торгівлю, і купці отримали ті землі, можна сказати, за безцінь. Проте не всі вони були з того краму, з якого скроєні великі пани, отож і багато будинків виявилися не такими помпезними, як малося на гадці. То тут, то там виростали просто-таки нашвидкуруч зліплені халупи, які називали будинками чи крамницями і здавали в оренду простому людові. Ті халупи аж ніяк не були призначені для торгівлі, то були швидше житла, що складалися з сінців, двох маленьких кімнаток і кухні з величезним відкритим вогнищем.

В одну з тих халуп і перебрався такий собі Есбен Греннетре. То був кмітливий чоловік, як кажуть, майстер на всі руки. А проте зі свого хисту він не мав ніякої користі, ніхто навіть не знав, з чого він, власне, й жив. Адже бувши в тому віці, коли годиться працювати, він зо два десятки років, до самої своєї смерті, робив тільки одне — складав головоломку, яку роздобув хтозна-де і яку так і не докінчив. Кажуть, начебто всі ті роки він лише над нею й сидів. А все ж таки одного дня він упав у море зі щогли корабля. Чого він туди видряпався, ніхто до пуття не знає, але переказ засвідчує, що він упав саме звідти.

Після нього залишився син Єп, молодий хлопець, що став його спадкоємцем. Разом з небагатьма меблями йому дістався й старий секретер, у якому була схо-

вана та химерна гра — добротний, покритий чорним лаком секретер із широкою відкидною стільницею і безліччю шухляд над нею. В тих шухлядах і лежали фішки, і була тих фішок сила-силенна.

Після похорону син найперше пильно оглянув усе те, що встиг скласти батько. На стільниці то тут, то там лежали зібрані частини без взаємного зв'язку і без видимого глузду. Син невдовзі вирішив, що такий початок не викликає довір'я, тому рішуче перемішав фішки і позсипав їх до тих, що лежали в шухлядах.

«Мабуть, старий уже був трохи вижив з розуму»,— сказав він сам до себе й заходився рахувати фішки.

Але з Єпа був не бозна-який грамотій. Він кинув їх, дорахувавши до двадцяти двадцяток і ще не побачивши дна в шухлядах.

Єп ніколи по-справжньому не любив батька. Він вважав, що дорослий чоловік повинен робити щось корисніше, а не морочитися з іграшкою, і не приховував своїх думок. Тому стосунки між батьком і сином не завжди були добрі. Та коли Єп тепер сам узявся до гри, він почав жалкувати, що ганив батька. Головоломка виявилась багато цікавішою, ніж він гадав. Просидівши над нею кілька днів, він так захопився, що забув про все і майже перестав показуватись на люди.

У нього було мало приятелів, зате багато знайомих. Ці останні прозвали його Сам-Собі-Єп, і він не ображався на них за це. Він не любив втручатися в чужі справи і сам не слухався добрих порад. Але тепер несподівано все змінилося. Знайомі довгий час надаремне облягали Єпову хату, домагаючись від нього пояснення, що він день у день робить. Нарешті Єп підійшов до дверей і мовив щось дивовижне:

— Тепер ви мені допоможіть.

Знайомі зразу злякано відсахнулись, а тоді один поперед одного кинулися до хати.

Перший з них сказав:

— Відбери всі фішки синього кольору, склади їх і поглянь, чи котрісь із них не зійдуться.

— Розумна порада,— відповів Єп.— Біда лише в тому, що всі фішки більш-менш сині. Так, усі вони міняться барвами веселки.

Тоді другий сказав:

— Почни так: відбери всі фішки з кривими боками і поглянь, чи котрісь із них не зійдуться.

— Теж добра порада,— погодився Єп,— але всі фішки мають криві боки.

— Послухай мене,— сказав третій.— Відділи ті фішки, що мають один бік рівний. З них, мабуть, складуться краї малюнка.

— Ця порада не гірша за інші,— сказав Єп,— але й не краща. Я не бачу жодної фішки з рівним боком.

Після цього він з гідністю подякував знайомим, пригостивши їх горілкою, і вони розійшлися.

Такий гурт не міг розійтися непомітно, тому сусіди з цікавості також заглянули до Єпа. Позад них зайшов до хати й нічний сторож. Він став біля хлопця, уважно прислухаючись до кожної поради, яку наввипередки давали йому сусіди.

Та врешті Єп опустив стільницю секретера і також пригостив усіх горілкою. Ніхто не мав нічого проти, крім сторожа. Це був літній чоловік, у якого було на кожній руці по шість пальців,— тут ми знов дотримуємося переказу, хоч цей факт не має ніякого значення. Коли решта всі розійшлися по своїх домівках, сторож сказав Єпові:

— Ти ще дуже молодий. Відчини лишень секретер, у ньому напевне є тайник.

— Це я дуже молодий? — здивувався Єп, проте відчинив секретер.

Дванадцятипалий витяг одну шухляду й засунув в отвір руку. Клацнула якась дощечка, і коли сторож

витяг руку назад, у нього в жмені було повно нових фішок.

— Я старий і не сплю, коли всі сплять,— сказав сторож.— Ось бачиш.

— Вас я ніколи не пригощу чаркою,— відповів Єп, проводячи його на вулицю.— Певне, ви не мій приятель.

— Твій батько також сумнівався в цьому,— сказав сторож і пішов, поблискуючи своєю зіркою.

Єп, мабуть, після цього задумався, чи він справді дуже молодий. У кожному разі, він опустив стільницю, замкнув секретер, лишив його й подався в море з ключем у кишені.

Ніхто б не заприсягнувся, що в жилах його родини не текла кров моряків; з цього погляду стає трохи зрозумілішим, чого його батько опинився на щоглі. Єп плавав по семи морях, побував на п'яти континентах і повернувся додому зі срібними нитками в чубі. Плаваючи, він часто думав про секретер і, повернувшись, відразу засів за гру, як і його батько.

Найперше він відкинув стільницю й повисипав із шухляд фішки. Їх виявилося багато більше, ніж він пригадував. Тоді він відставив порожні шухляди на підлогу й засунув руку в секретер так, як колись засовував сторож, що давно вже помер. Секретер ніби давав приплід, бо Єп набрав повні жмені новісіньких фішок. У серці його спалахнула така п'янка надія, що він аж сів.

Проморочившись кілька днів із грою, Єп знову захопився нею. Та перше ніж узятись як слід за головоломку, він привів собі до хати жінку — треба ж, щоб у нього була господиня. Вона виявилася побожною, але дуже язикатою і безцеремонною. Щоб мати спокій на ті роки, які йому лишилось жити, Єп вирішив заткнути їй рота раз і назавжди. Отож він якось покликав її до себе.

— Глянь ось на ці фішки,— сказав він, бо ніяк не міг забути сторожа.— Якщо ти даси їм лад, то в тобі щось є.

— Якщо дам їм лад? — перепитала вона.— А хіба вони можуть лежати якось інакше?

Усміх її був незбагненний, а тон міг означати що завгодно.

— Гайда до кухні! — гримнув Єп і захряснув за нею двері.

Тоді взявся складати гру, але про це нема чого багато розповідати. Він прожив ще двадцять років, щодня складаючи фішки, і так над ними й помер. І склав він їх десь стільки, як його батько, принаймні не багато більше.

Єп з дружиною мали сина, якого назвали Олле, бо вона була шведка. Серед небагатьох меблів, що їх Олле дістав у спадок, був також секретер, у якому лежала нерозв'язана головоломка. Після похорону Олле найперше пильно оглянув усе те, що встиг скласти батько. На стільниці то тут, то там лежали зібрані частини без взаємного зв'язку і без видимого глузду. Син невдовзі вирішив, що такий початок не викликає довір'я, тому рішуче... та годі, облишмо, буде надто нудно ще раз розповідати про те саме.

Отож знайте, що Есбен Греннетре — перше відоме ім'я в моєму роду, і його нетлінний секретер переходив у спадок від батька до сина вже не одне сторіччя. Всі ми, коли наставав наш час, робили приблизно те саме, що Єп, кожен новий син, байдуже, до чого він брався, зазнавав тих самих надаремних, а проте щасливих мук.

Карл Банг

МАВПА

Це розповідь про вулицю, що перестала бути вулицею, про людей, що жили в руїнах на ній, і про стару мавпу, що відродила їхню мрію про таку вулицю, якою вона була раніше.

Коли одного дня затих гуркіт і перестали падати бомби, люди відчули себе такими втомленими й байдужими, що хотіли тільки забитися кудись і заснути — заснути важким сном без снів.

Та їм не було куди забитися. І вони поволі взялися до втомливої праці: розбирали повалені мури, щоб можна було ходити вулицею. Потім почали споруджувати собі прихисток у льохах і між руїн, щоб було де жити далі, адже жити далі — пайприродніше бажання людей.

Одного дня серед них з'явилася мавпа, стара, з сивиною на скронях. То була мавпа з мандрівного цирку, але війна поклала йому край, розпорошила по всіх усюдах, і стара мавпа, що вміла їздити на велосипеді й виробляти різні штуки з картами, стала нікому не потрібна.

І ось мавпа оселилася серед руїн. Її довгі руки були ще дужі й не цуралися ніякої роботи. Мавпа краще за будь-якого чоловіка виносила з вулиці важкі балки та брили муру, невтомно обчищала від цементу цеглу і складала її в рівні стоси. Без упину стукав її молоток, весь час її довгі жилаві руки щось робили.

Люди цінували її працю і знали, що такий робітник вартий платні. Та чим вони могли віддячити їй? А проте для мавпи завжди знаходилась крихта хліба — цілою вулицею не дуже важко було прогодувати ще одного їдця. І завжди хто-небудь пускав її переночу-

вати — мавпа спала по брудних льохах на вологому ганчір'ї, але вона була вдячна й за це — адже людям і самим жилося не краще.

Аж пізніше в неї з'явилося постійне житло, і ми розповімо тут, як це сталося.

Власне, мавпа не бідувала. Вона їла мало, і, поки знаходилась робота, все йшло якнайкраще. Та ось вулицю розчистили, цеглу, яка не порозбивалась на шматки, склали в стоси до того часу, коли в майбутньому з неї збудують нові будинки. Мавпі тепер нічого було робити, і вона не знала, куди їй приткнутися.

І ось на вулиці знайшлися люди, які почали нарікати, що мавпа вештається поміж ними, вигулюється, її годують і добре доглядають, хоч самі вони не дуже наїдені. Куди це годиться, щоб тварина жила за кошт людей? Та й, коли вже на те пішлося, мавпа сама приблукалася до них, і вони аж ніяк не зобов'язані годувати її.

Мавпа тинялася вулицею і почувала себе дедалі самітнішою і занедбанішою. Дехто ще жалів її і час від часу підгодовував, але вже крадькома. Мавпа блукала, мов примара, й тужила за минулими днями, коли вона виступала на манежі і дитяча радість та сміх дорослих людей були їй мов лавровий вінок, коли вона могла навідатись до зоопарку й порозмовляти зі своїми родичами, коли вона ходила з червоним шарфом на шиї й курила сигарети. А тепер вона була самітна серед людей, що не бажали їй добра.

Діти на вулиці, бачивши, що мавпа нудиться, збиралися навколо неї й хотіли, щоб вона показувала їм свої штуки. Але скоро відходили геть, бо їхнім батькам це не подобалося. Дорослі не казали відверто, чому вони не хочуть, щоб діти бавилися з мавпою. Проте діти зрозуміли, що в цьому є щось негарне, що мавпа — тільки мавпа, вона не належить до людей і не повинна жити серед них, коли з неї нема ніякої ко-

ристі. І вони почали дражнити мавпу. Коли та з'являлася на вулиці, діти переслідували її цілою ватагою, збиткувалися з неї, закидали її камінням. Тепер уже мавпа остерігалася показуватись удень їм на очі і крадькома виходила зі свого сховку, лише як темніло. Люди майже перестали бачити її, тому почали давати волю своїй уяві. Певна річ, знайшлися такі, що казали, ніби мавпа вештається скрізь і краде, що їй трапиться до рук. Але це, звичайно, була неправда, бо в кінці вулиці жила стара жінка, яка щовечора лишала в кутку свого подвір'я трохи їжі для мавпи. Вона дуже любила тварин і раніше тримала собак, котів та канарок, щоб було на кого виливати свою невитрачену любов. Але у війну їх не стало, тому вона взяла на себе обов'язок піклуватись про нещасну самітну мавпу. Проте й вона не зважувалась годувати її відверто і пускати до себе на ніч, боялася, що вулиця буде невдоволена нею. А тепер головною засадою в житті кожного було підтримувати добрі стосунки з сусідами, якщо він хотів мати спокій.

Все житло тієї жінки складалося з маленької вогкої комірчини, майже цілком забитої мотлохом, який вона тієї страхітливої ночі відкопала з руїн і з яким нізащо в світі не хотіла розлучатися, бо то були її найдорожчі пам'ятки з ідилічного минулого. А мавпа, видно, якимось дивом нагадувала їй чоловіка, що помер дуже давно: він мав такі самі карі сумовиті очі, такі самі довгі звислі руки і теж весь був зарослий. Мабуть, ця схожість і викликала в серці старої жаль до мавпи і бажання допомогти їй. Недарма вона часто казала мені:

— Кожен з нас несе свій тягар, і тільки коли ми, люди, допомагаємо іншим, нам стає легше.

Вона приятелювала з Янсепом, що жив неподалік від неї. Він був шофером і тієї ночі, коли на їхній будинок упала бомба, втратив дружину. Залишилась

маленька дочка Ельса, яку сусідка гляділа, коли мала час. Бувало, вона брала додому їхній одяг і латала його. Янсен єдиний знав, що вона опікується мавпою і підгодовує її. Йому стара зважилась розповісти про це, і він схвалив її поведінку.

Янсен один із небагатьох на вулиці мав справжню кімнату з чотирма стінами. Якимось дивом, коли бомба розметала будинок, невеличка частина його лишилася стояти, навіть дах не злетів з неї. Східці теж були майже цілі, тільки фарба осипалась зі стін, і вони стали плямисті, наче шкіра хворого на проказу. В тій кімнаті й мешкав тепер Янсен з маленькою дочкою. Піклуючись про неї, він намагався забути ту страшну ніч, коли дружина вийшла до сусідньої кімнати і більше звідти не повернулася. Двері, що тепер вели в провалля, Янсен забив дошками й позатикав газетами — старими газетами, заповненими воєнними зведеннями й описами подвигів, про які тепер ніхто й не згадував.

Крім Ельси, в Янсона нікого не залишилось, вона була його неоціненним скарбом у світі, де все втратило вартість. Тільки завдяки їй він часом почував себе людиною, бо ще мав кого втрачати.

Одного надвечір'я Ельса гралася дерев'яною паличкою за обрубком їхнього будинку. Янсен був на роботі, а стара жінка пішла в місто стояти в черзі, тож за дівчинкою ніхто не наглядав. Раніше це було оточене будівлями подвір'я з таємними закутками, де дітям цікаво було гратися, а тепер воно обернулося в голу пустку зі щербатими, розбитими підвалинами. Позад них стримів високий мур, єдиний мур, який не завалився, коли все падало.

Ельса відчувала, що вже скоро має повернутися батько. Вона раділа, що він візьме її на руки, всміхнеться до неї так, як завжди всміхався, коли ніс її,

гладитиме й щось розповідатиме, а вона вдихатиме в себе знайомий батьків дух.

Знявся вітер. Проте мур затуляв дівчинку від нього, а сонце, що вже хилилось до обрію, трохи гріло її. Ельса сиділа недалеко від муру і гралася паличкою, уявляючи, що це лялька. Вона назвала її Есмеральдою і загорнула в клаптик полотнини. Не можна-бо ходити голій на такому холоді.

Вулицею вже поверталися люди з роботи. Ельса дивилась, як вони проходили повз неї, втомлені, закурені і згорблені від щоденних злигоднів. Ніхто з них не озивався до дівчинки — надто вони потомились, і ту крихту тепла, яка ще в них лишилася, їм хотілось донести додому, для своєї родини, якщо в них збереглася родина. Чи просто хотіли швидше опинитися в тому місці, що звалося їхнім домом, сісти і втупитись у порожнечу.

А ось і тато! Бліде, худеньке личко Ельси засвітилось усмішкою. Але вона схилилася ще нижче над Есмеральдою, ніби не помітила батька. В неї все тіло засвербіло з нетерплячки. Вона уявила собі, як він, підійшовши, зненацька помітить її, хвильку постоїть, дивлячись на неї, потім почне обережно скрадатися ближче, щоб вона не почула,— і тоді вона кинеться до нього. Вона насилу стримувала радість.

З-за високого муру прорвався вихор і підняв угору пилюку. Якусь мить він танцював перед Ельсою чудний танок, а тоді раптом з надмірної грайливості дмухнув їй просто в обличчя. Дівчинка злякано затулила руками очі, повні вапна. Вона закліпала повіками, але дивитись не могла, надто було боляче. Тоді вона судомно заплющила очі, по щоках у неї покотилися великі сльози, у вухах заскреготало, ніби хтось точив ножі. Дрібні гострі вапнини засіли в очах і не виходили.

Мешканці вулиці не раз уже балакали про те, що треба розвалити й розібрати той мур. Адже він міг будь-коли впасти сам. Проте в них було повно іншої роботи і до муру не доходили руки.

А він надумав падати саме тепер, коли під ним сиділа Ельса, єдиний Янсенів скарб на землі, єдина втіха в житті, його остання опора. Це був найгірший підступ долі.

Мури надійні. Вони стоять і стоять, поки поволі не вивітряться,— старість їхня прекрасна. І хіба вони винні, що людей раптом опановує бажання кидати в них бомби, розколювати їх, розтрощувати і позбавляти моці? Цей мур не був старий. Він був молодий, проте кволий, і залишився стояти як свідок божевільної доби, без права на існування. Тієї ночі, коли інші мури навколо нього падали, а будинок охопила пожежа, він дістав шок, який позбавив його твердості й смаку до життя. Відтоді він стояв і чекав смерті. Іноді йому снився той час, коли за ним жили люди, коли вони в невеличких блакитних кухнях готували собі їжу, коли гуло в трубах водогону і діти гасали вичовганими сходами, граючись у театр. Але то були тільки невиразні, безбарвні сни, якими не можна жити далі. Тільки примара життя.

Янсен зупинився. Чи то не Ельса плаче? Він немов приріс до землі, його залила повінь дивних думок і почуттів.

Є речі, які людина повинна забути, якщо вона хоче жити далі, є думки, які треба проганяти від себе. Янсен дивився на дочку, що сиділа посеред пустки, на тлі облупленого муру, який височів над нею, сиділа на місці зрівняного з землею будинку, єдина жива істота серед мертвих руїн, і в нього раптом так защеміло серце від болісної порожнечі в душі, що аж в очах потемніло.

На мить він зважився підняти краєчок завіси, що опала того дня. Будинки вздовж вулиці, житла з вікнами, фіранками й вазонами, крамнички, потоки людей і Ельсина мати в невеличкому охайному помешканні з такими самими, як у всіх, вікнами, фіранками й вазонами, їжа на столі, милий хатній дріб'язок, розмови про незначні, але такі близькі справи. І все те пропало. Він заплющив очі, намагаючись скласти цим речам справжню ціну, якої тоді не розумів, але й тепер не міг її скласти, бо вони стали такі страшенно далекі, майже втратили сенс.

Його вивів із задуми сусід Каспар, що підійшов до нього й завів розмову.

— Холоднішає,— сказав він.

Янсен лише кивнув головою.

— Непереливки нам буде, як настане зима.

— Так, непереливки.

Сусід очікував. Йому хотілося погомоніти з кимось. Але тієї хвилини йому ніщо більше не спадало на думку, а Янсен не схильний був підтримувати розмову. Та ось Каспар угледів стару мавпу, що з'явилась на вулиці.

— Он іде мавпа,— сказав він.— Видно, їй, бідоласі, не дуже весело. Але що вдіеш, вона собі звірина, та й годі, не можемо ж ми її годувати, коли самим не стає хліба. Не легко прогодувати мавпу в таку скруту.

Янсен і собі глянув на мавпу. Згорблена, кістлява, вона йшла перевальцем, широко ступаючи й вимахуючи руками, втупивши попереду себе сумовиті очі. Його вразило, що вона так схудла й постаріла, стала така жалюгідна. Але ж він давно її не бачив.

Підійшовши до чоловіків, мавпа зупинилася. Вони замовкли. В її присутності вони зніяковіли, наче відчували за собою якусь провину. В мавпиних очах світився такий смуток і така самота, наче в людських. І ті очі не приховували в собі стільки, як людські.

Тієї миті засліплена Ельса, якій вапнини різали в очах, голосно й розпачливо погукала батька, знаючи, що він десь поблизу, і Янсен глянув у її бік.

Від того крику в його серці щось коротко дзенькнуло, ніби монета впала на натягнену струну. Він розтулив рота, час почав рости для нього, мов повітряна куля, яку помалу надимають,— її оболонка все тоншає і тоншає, вона от-от гучно лусне. Мур... Невже він захитався? Він наче піддається, коли вітер налітає дужче.

Раптом Каспар заревів, як божевільний:

— Мур! Мур!

Янсен стоїть, немов очікує чогось, секунди поволі обертаються в дрібний тинк, що засипає його з головою, ноги підгинаються, стають ніби чужі, у вухах щось тихо шумить.

— Тікай, Ельсо, тікай!

Та мала Ельса нічого не бачить, вона тре кулачками очі.

Мавпа блискавично кидається до дівчинки довгим, плавним стрибком, руки її метляються, мов знавіснілі маятники.

Мур нахиляється, опускає свою втомлену голову, одна брила відривається й падає, тоді враз увесь він тріскає і розколюється на брили, мов кубики, коли висипаєш їх з коробки. Мавпа й дівчинка зникають у хмарі куряви й тиньку, лунає глухий, розкотистий гуркіт.

За мить вулицю заповнюють люди. Сиплються запитання, на які немає відповіді. Пополотнілий Янсен тільки показує рукою. А Каспар гарячково розповідає, що сталося. Одні люди мчать по лопати й ломи, інші підбігають до купи цегли й починають розкидати її голими руками. Янсен раптом отямлюється і кидається за ними. Він обдирає руки об гостре каміння. І розпачливо ридає.

Аж біля самого підніжжя муру, де ще від нього щось лишилося, люди знаходять їх. Спершу вони бачать мавпину волохату спину, вкриту темно-червоними кривавими саднами. А вприту до муру, ціла, тільки зомліла, лежить мала Ельса. Туди її підштовхнула мавпа, знаючи, що це єдина рада, бо мур, коли починає падати, має свої закони. Біля підніжжя падають уламки з найнижчої його частини, отже, вони летять з короткої відстані і завдають найменше шкоди.

Мавпа довго хворіла, довго не гоїлися рани на старій спині. Але вона лежала в Янсеновій кімнаті і була щаслива, бо про неї дбайливо піклувалися. В тісній кімнатці гостро тхнуло мавпячим духом. Але Янсенові це не заважало. Адже мавпа й повинна тхнути мавпою.

Сусідка щодня навідувалась до них і наглядала за мавпою, коли Янсен був на роботі. Стара була рада, що знову знайшовся хтось, кому вона потрібна. Та про мавпу дбали не тільки Янсен, Ельса і сусідка. За неї вболівала вся вулиця. Відколи сталася та подія, на їхній вулиці якимось дивом проросло тендітне стебельце радості, і тепер усі навідувалися до старої мавпи, яка посадила те стебельце.

Через кілька тижнів мавпа вже походжала вулицею з сигаретою в роті і в неймовірно довгому червоному шарфі, тричі обмотаному круг шиї. Той шарф їй сплела стара жінка.

Мавпа вже не тинялася самотою, як перше, а стала символом радості, що оселилась на їхній вулиці. Люди віталися з нею, перемовлялися про погоду, як перемовляються із своїми сусідами, усміхалися до неї. Вони пригощали її сигаретою і говорили з нею про щоденні справи, як говорять з людьми, що з ними живуть на одній вулиці. Бо через мавпу їхні руїни наче ожили.

І люди вирішили, що треба зробити мавпі подарунок. Вони довго обмірковували, який саме, аж поки раптом Каспар щось надумав і з допомогою сусідів узявся здійснювати свій замір.

Усі знали, що то має бути. Тільки мавпа ні про що не здогадувалась. А тим часом робота посувалася.

Нарешті подарунок був готовий. Його запакували в папір і понесли на пустище, де того незабутнього дня мавпа врятувала малу Ельсу від неминучої смерті. Помалу там зібралася вся вулиця. Люди в якомусь дивовижному, врочистому настрої чекали, коли надійдуть Янсен і Ельса з мавпою.

І ось нарешті з'явилися вони. Мавпа йшла посередині, Янсен і Ельса обабіч неї. Мавпа трохи злякалась, побачивши такий натовп.

Каспар вибрався на край муру. Він попросив тиші, хоч і так ніхто не озивався, й почав промову. Він говорив про героїчний вчинок мавпи і про те, щó той вчинок означав для їхньої вулиці: Янсенова дочка лишилася жива, а до них усіх вернулася радість.

Наостанці він простяг зніяковілій мавпі великий плаский пакунок і попрохав розгорнути його.

Мавпа заходилась незграбно розгортати папір. Усі повитягали шиї, хоч і так добре знали, що там у пакунку. А може, їм хотілося побачити, яке враження справить подарунок на мавпу.

Коли мавпа нарешті витягла з паперу невеличкий червоний велосипед, з колесами, педалями і кермом, такий, на якому вона колись їздила в цирку, то схилила голову й тихо заплакала.

На пустищі запала тиша. У всіх до горла підступив клубок. Такого почуття вже давно в них не було. Здавалося, червоний велосипед щось додав до їхнього життя. Врешті хтось перший неквапом рушив додому. За ним пішли й інші.

Останніми пустище покинули Янсен, мала Ельса і мавпа з червоним велосипедом.

Так вулиця отримала свій безкоштовний цирк. На голе пустище щодня сходяться діти, і мавпа з сигаретою в кутику рота, в червоному шарфі, довгі кінці якого метляються на вітрі, показує їм різні штуки на червоному велосипеді.

Коли дорослі, проходячи мимо, бачать щасливі, блискучі очі своїх дітей і чують мавпині короткі циркові вигуки, у них також теплішає погляд і вони всміхаються.

Франк Єгер

ЗЕЛЕНА ВЕРАНДА

Він приїхав велосипедом до міста на два дні раніше за батьків, бо раптом скучив за домом і за своєю кімнатою. Та й панна Мадсен уже повернулась туди — повилизувати бруд і накупити харчу, поки вся родина переберется з дачі. От вона й догляне його. Що йому там треба. Аби не голодний.

Кімната здалася трішки меншою, ніж була, як він її залишив, але все лежало на місці: книжки, і добрячий запас тютюну, і програвач, і платівки. Першої ночі він ліг о другій годині, коли програв усю молодіжну музику, перепробував усі люльки й перекидав усі шухляди й шафу, де познаходив чудні речі, про які вже й сам забув. Навіть забув, навіщо їх туди поховав. Мадс мало не задихнулася, коли зайшла вранці трохи прибрати його прокурене лігво. Ну й що, в біса, це ж його перший вечір.

Він приїхав перед полуднем і кілька годин вештався по центру: навідався до букіністичних крамниць, постовбичив трохи на площі Богородиці й подивився на людей, одне слово, привітався з містом. Монет йому вистачило рівно на порцію рагу й одне пиво у «Фортуні». Двері на вулицю стояли відчинені, погода була класна, від будівель однієї великої фірми на бруківку падала чітка тінь. У залі сиділи два возії пива і їли бутерброди — приємно було знов почути справжніх копенгагенців, їхній важкий, соковитий жарт. Вони не лізли по слово у кишеню, тих двоє хлопців.

А в четвер повернулися батьки, в домі і в нього на душі стало спокійно. Лекції в університеті починались у вересні, він мав ще десять днів і міг побай-

дикувати. Він подзвонив до Кнута, але ніхто не відповів. Він спробував ще раз увечері, так само даремно. Другого дня близько третьої він узяв велосипед і скочив туди, але не застав нікого. Будинок мав такий вигляд, наче в ньому давно ніхто не жив. Ще й досі, негідники, на дачі. Якого дідька там сидіти, коли порядні люди вже повернулися?

Він походив навколо великої жовтої коробки. На душі в нього було тоскно. Наче його хтось обдурив. Що ж тепер? Знов до міста? Нє. Вернутися додому і трохи пограти? Нє. Почитати? Ще встигне начитатися. То що ж?

Він вернувся на вулицю до свого велосипеда, хвіртка зачинилася за ним з якимось дивним мертвим звуком, що аж ніяк не додав йому гумору. Він перекинув ногу через сідло, але не рушив з місця — стояв, перевісившись через велосипед, і дивився на вулицю. Вздовж тротуару росла горобина зі стиглими червоними ягодами. Він задер голову, глянув угору й побачив, що сидить під самим деревом і перед очима в нього звисає китиця ягід. Тьху, та вони кислющі, як чорт! Він помандрував поглядом вище поміж шпичасте листя, що ніби плавало в повітрі, і побачив небо, ясне, блакитне, без єдиної хмаринки. Все одно що лежати горілиць десь на дачі.

Він поїхав далі, якийсь порожній усередині. Та порожнеча прикро смоктала йому в грудях і в животі. Він без мети покружляв кварталом, не зустрівши жодної знайомої душі. Тепла серпнева вулиця. Якого дідька його так перло сюди? Що його тут чекало? Пустка, нудьга. Тьху, до біса. Він побачив, що опинився біля свого будинку, звернув до нього, підняв переднє колесо над краєм тротуару і прихилив велосипед до муру, як звичайно, під табличкою: «Чистка без дефектів». То була його приватна стоянка.

Під'їзд дратував його. Безнадія, нудьга, самота. Він відчинив своїм ключем двері до квартири. Знайомі запахи, які він, повернувшись два дні тому, з насолодою вдихав у себе, тепер також дратували його. Материн голос із вітальні:

— Це ти, Гансе?

«А хто ж іще, в біса?» — подумав він, але гукнув:

— Так!

Він зайшов до своєї кімнатки, захряснувши ногою двері, сів до письмового столу й заходився неуважно натоптувати люльку, та тільки підніс до неї сірника, помітив, що як слід не вичистив її,— попіл потрапив йому в рот, коли він затягся. Він виплюнув його в порожню вазу і шпурнув геть люльку.

Він сидів і знуджено дивився у вікно, на остогидлий ряд будинків, де не видно було жодної душі, на садки, якщо можна так назвати вузенькі смужки землі за будинками. Вони обернулися спиною до вулиці, обернулися спиною до нього, весь світ обернувся спиною до нього.

Хоч би який лист прийшов. Але від кого? Нє. Листоноша перетнув вулицю і зник у будинку, а за хвилину знов з'явився і сів на велосипед. Нема.

Він вийшов у передпокій, відчинив двері до вітальні й зупинився на порозі. Мати поралася біля вазонів на підвіконні.

— Ми скоро їстимемо?

— Як повернеться батько. Ще ж тільки четверта.

Що ж. Він трохи постояв, тоді сказав:

— Я...— І раптом усім своїм важким гладкуватим тілом відчув величезну полегкість, бо нарешті йому спало на думку щось путяще. Так, безперечно, гарна ідея.— Я хочу поїхати на вихідні до Кнута.

— На вихідні? Отакої! Ти ж тільки-но повернувся і так рвався до міста! Вони хоч знають, що ти приїдеш?

— Нє, але не страшно, в них є де спати.

Мати ледь кивнула головою. «Що ж, як хочеш»,— казала її розчарована міна.

— І коли ти думаєш їхати? Зараз? Але ж, синку...

Та його вже не було на порозі.

Він згорнув спальний мішок, поклав у рюкзак пару теплих светрів, ліхтарик, мило й рушник. Усе, готовий. Тоді провів пальцем по спинках складених рядком книжок — йому треба грошей на дорогу, і він продасть дві книжки. Аби тільки встигнути. Тепер десь уже п'ята, а поки він вибереться... Нічого, сьогодні, на щастя, п'ятниця.

Зайшла мати.

— Панна Мадсен приготувала тобі бутерброди, якщо ти хочеш їхати. Про всяк випадок. Матимеш що перекусити.

— Ви чудо, мамо,— сказав він.

— Це панна Мадсен додумалася, не я.

Її погляд зупинився на купці книжок, що лежали на підлозі.

— Ні, Гансе, не продавай їх. Книжки добрі, а ти навіть не скористався ними як слід.

Вона вийшла і швидко повернулася з двома асигнаціями.

— Вважай, що я тобі позичила.

— Ви чудо з чудес, мамо,— сказав він.

Він сів на велосипед. Рюкзак на багажнику трохи муляв йому ззаду, але він надто нетерпеливився, щоб зупинятись і поправляти його. Він хотів швидше рушити в дорогу. Він помахав матері, що дивилась у вікно, проказав губами: «Вітання татові»,— знов помахав і поїхав. Його ніби щось підганяло, він відчував це всім тілом: хотілось рухатися, щось зробити, втомитися, щось досягти, пережити. І весь час він знав, що хочеться йому не до Кнута, а на дачу. На їхню дачу і в їхній садочок.

Він часто дивувався, що та дача існувала й тоді, коли його там не було,— восени, взимку і навесні. Коли він був малий, його завжди вражало, що звідти приходила новорічна листівка — батьки мали в тих місцях знайомих з дитинства. Десь так, мабуть, тепер, уже дорослого, його вразило й спантеличило б, якби прийшла новорічна листівка від тітки Емілії, що померла десять років тому. І досі йому важко було усвідомити, що будиночок і все інше справді існує, коли його самого там нема. Якраз це він і хотів перевірити, побачити, чи дача стоїть на місці, чи взагалі вона є.

Дача була на місці. До містечка з залізничною станцією він доїхав, коли вже почало темніти. Згори він ще бачив призахідну заграву, але сонце вже зайшло. Він глянув на годинник. Шістдесят кілометрів за добрих дві з половиною години. Чудово, хоч, правда, вітер увесь час віяв йому в спину. Він поїхав містечком. Пекарня, кооперативна крамниця, цистерна з бензином — усе було на місці, але інакше. Все ледь змінилося. Може, воно розчарувало його? Ні. Він поволі переїхав містечко і повернув ліворуч, уздовж пасовиська, на якому ще паслась худоба. Хтось посадив на стовпець огорожі гігантську порхавку. В кожному разі, її там не було, коли він виїздив з дачі. Невідомо хто, але напевне той, хто не знав, що її можна їсти. І що вона смачна. Ось купка дерев, серед яких було вже по-справжньому темно, і, нарешті, будиночок.

Він затяг велосипед під накриття. Він і далі думав про порхавку, але не мав ні на чому, ні в чому засмажити її. Побачивши порхавку на стовпці, він зразу подумав, що це хтось із селян з дурного розуму так розкидається їжею. В місті, коли заходила мова про селян, про студентів-селюків з університету, які питали дорогу на ратушну площу, в його тоні завжди бриніла легенька зневага. Але тут він не ставив вище

за місцевих селян копенгагенських дачників із власними машинами і злився, коли його самого називали копенгагенцем. Хоч, мабуть, і те, й те було виявом снобізму.

Він залишив свої речі на багажнику, бо спершу хотів поглянути на будиночок. Але що там, у біса, дивитися. Він тут бажаний гість. Проте будиночок був чужий і замкнутий, темний і мовчазний. Він підійшов до кухонного вікна й посвітив ліхтариком усередину. На крані висів рівненько складений віхтик, на кухонному столі рядком стояли банки з малиновим варенням, яке мати й служниця варили щороку й залишали на друге літо — перший підвечірок із сільським хлібом і торішнім варенням, що мав присмак канікул. Двері в коридор були відчинені. Він спрямував світло на двері до спальні. Нє, ці зачинені.

Оглянувши кухню, він вернувся до велосипеда й забрав свої речі. Він уже вдома знав, що поїде сюди, а не до Кнута. Але посоромився признатись матері. Тому й не попросив у неї ключів. Він пішов на східний причілок до зеленої веранди. Там він влаштується спати.

Тепер було відчутно по ногах, що він добре їхав. Рюкзак він кинув на плетене крісло, а сам сів на поріг, підклавши спальний мішок. Тоді витяг бутерброди й почав їсти, вдивляючись у темряву. На небі з'явилися перші зірки, впав туман. Отже, завтра буде година. Під підлогою на веранді щось зашаруділо — їжак чи миша? До нього докочувався благословенний запах сосни, опалої хвої і худоби. Доївши, він скрутив папір у тверду кульку, тоді закурив сигарету.

Він не почував себе затишно. Мабуть, тому, що досі ніколи не сидів самотою на порозі веранди, не маючи змоги зайти досередини. Що нічого не було чутно в хаті — ні сухого батькового «гм-гм», коли він читав газету, ні материних легеньких кроків, коли вона йшла

до спальні стелити ліжка, ні тихого шарудіння Маде у кухні.

Він розгорнув спальний мішок, натяг на себе один светр, а з другого зробив подушку. Тоді роззувся, скинув шкарпетки й штани і заліз у мішок. Крізь щілини під дахом веранди видніли зорі. Не спали ще якісь пташки й перегукувались свистом, що скидався на свист кондуктора метро. Під підлогою знов щось зашаруділо, забігало й стихло. Він схопив ліхтарика і хвилину потримав його. Гладеньке залізо холодило руку. От чорт, яка тут тиша. Невдовзі він заснув.

Збудили його якісь незвичні звуки. Хтось починав свій день, лаючись заспаним голосом. Він протер очі, але не побачив далі як за кілька метрів: усе навколо огортав сірий туман. Він зрозумів, що голос долинає з огородженого пасовиська.

— Вставайте, дурепи, гей, вставайте, чортове зілля, зараз я вам покажу!

Він глянув на годинник — пів на п'яту. Це зганяли доїти корів. Він ще трохи полежав у мішку, відчуваючи обличчям холодне повітря. Тоді повернувся на бік, щоб більше бачити світу, скільки його можна було побачити в такий туман. Як тут гарно! Роса лежала на траві, на вересі й на хирлявих, обгризених гіллячках сосни. А за видимими квадратними метрами рухомою стіною здіймалася безконечна маса туману, крізь який пробивалися тільки живі звуки. Несміливим щебетом озивались пташки, ревіли корови, диркотів пастухів велосипед. Заповідався гарний день.

Нарешті він виліз із своєї мушлі, підійшов до помпи й поставив як слід дерев'яну балію, яку батько завжди бозна-навіщо лишав перекинутою догори дном,— тоді начебто на дно падало більше дощу й снігу і балія не розсихалася. Він заходився наповнювати її водою. Помпа зразу не хотіла давати води. Вона заколисала

себе вірою в те, що матиме до весни спокій, а він прийшов і докучає їй. У прохолодному ранковому повітрі розлягалося її скигління: «Е, ні! Е, ні!» Врешті помпа піддалась. Вода полилася в лад порухам ручки, ледь іржава й холодна мов крига.

Він узяв велосипед і проїхався далеко по околиці, де не видно було жодної живої душі, але тут це безлюддя не гнітило його. Навпаки. Тут світ належав йому, тільки йому. Сходило сонце, туман розсіювався. Він провів рукою по вовняному светрі. Ворс був мокрий, у черевиках теж була вода, бо він їхав стежкою серед високої росяної трави. Він уникав тих місць, де його знали, завернув у другий бік і поїхав справжнім лісом. Йому здавалося, що він посувається нечутно серед цієї тиші, та коли він зупинив велосипед, щоб довше натішитись нею, то помітив, який зчиняв гуркіт: тепер запала така глибока тиша, що якусь хвилину він навіть боявся натискати на педалі і їхав, тільки ледь торкаючи їх.

На дачу він повернувся близько шостої, голодний як вовк. Але він з'їв учора все, а пекар ще не відчинив крамниці. Він обійшов навколо будинку. Ось його лежак, обернений на південь, сонце добре прогрівало його, коли була година. Він постояв біля того піщаного корита, проте не відчув аніякісінького бажання сісти в нього чи бодай спробувати сісти, а підійшов до штахет, що відгороджували їхню дачу від сусідньої. Будинку він не бачив через густий сосняк, та йому й не треба було бачити його, вони ж виїхали до міста ще раніше за нього. Сіс і її родина.

Знічев'я він почав рубати дрова в дровітні. Двері туди були тільки закладені кілочком, тож він скинув светр і заходився біля дров з таким запалом, як ніколи досі. Звичайно це був не його обов'язок, він рубав дрова лише тоді, як Мадс не було чим палити, але сьогодні, цього ранку, йому сподобалась ця ро-

бота. І чхати йому на те, що вони побачать нарубані дрова, коли приїдуть улітку.

О сьомій він подався до крамниці й купив хліба та булочок. Жінка, мабуть, не знала його, принаймні нічого не сказала, та вони й рідко приходили сюди, звичайно пекар сам привозив свій товар. Молока в неї не було, масла також, а молочар напевне перестав їздити по дачах, адже всі повернулися до міста. Він з'явиться не раніше як о пів на дев'яту. Але жінка пообіцяла купити для нього фунт масла і два літри молока. Отож він повернувся до будинку, пожував сухий батон і вм'яв майже цілу торбинку булочок. А запивати хліб можна й водою.

Сіс була дівчина на всі сто, добрий товариш, уже скоро шість років, як він її знав, десь чи не п'ять років вони разом проводили тут канікули, принаймні він не пам'ятає літа без сусідів на дачі. П'ять років, ого. Він згадав, як першого літа їхав післяобідньої пори позад неї на велосипеді, ще не знаючи, що вона з сусідньої дачі. Відразу після обіду він подався велосипедом на берег і вже повертався додому, коли побачив попереду стрункy засмаглу дівчину, що бадьоро налягала на педалі. Він поїхав швидше і якийсь час тримався позаду, милуючись нею, але врешті обминув її, дивлячись убік. Як же він сердився на себе, коли перегнав її і опинився попереду, як гарячково вигадував якусь притичину, щоб звернутись до неї, аж поки врешті, після довгих силкувань, додумався вдати, що в нього зачепився ланцюг чи сталась якась інша халепа і йому треба зупинитися й поштурхати ногою велосипед. Він почув, що дівчина проїхала повз нього, дав їй трохи фори і знов пустився навздогінці. Ото, мабуть, вона сміялася з нього!

Він підвівся з порога й пішов до її будинку. Підвівся й пішов, щоб зазирнути всередину, та коли вже був майже там, не зважився. Не випадало заглядати

в чужі вікна. Він зупинився біля їхньої помпи. Вона була помальована сріблястою фарбою, хай їй чорт, коли справжні помпи повинні бути зелені або блакитні. Він глянув у бік закритої веранди. Він часто сидів там і підвечіркував з Сіс, її матір'ю і меншою сестрою Біттен. І взагалі підвечірок був першим кроком, бо тоді, як вони їхали на велосипедах, він усе-таки не зважився озватись до неї. Він ще раз перегнав її, але ж соромно було знов удаватися до хитрощів із ланцюгом. Та якось він пішов на місцевий футбол, просто з нудьги, а може, на щось сподівався, хтозна. І справді, вона була там. Футбол його не дуже цікавив, їхня школа була в центрі Копенгагена, і вони грали в гандбол на зацементованому подвір'ї. Він став біля одного стовпа воріт, бо вона стояла біля другого. Так вони й стежили за грою і скоса позирали одне на одного крізь сітку, поки воротар — хай господь винагородить його за це — розсердився, що вони там стовбичать, і звелів їм ушиватися. Тоді вона всміхнулася до нього, а він усміхнувся до неї і сказав: «Що, вшиємось?» — тому, що нарешті мав нагоду щось сказати і це була природна в такому становищі фраза, а ще тому, що воротар був дужий хлопець, з яким, звичайно, не випадало сперечатися,— тоді він ще не зовсім убився в силу. Вона відповіла, що можна вшитись, та їй уже й треба йти додому пити чай, і якщо він має бажання, то нехай іде з нею. І аж того дня він довідався, що дівчина — його сусідка.

Він кілька разів натиснув на ручку помпи, просто щоб розім'ятись, тоді кинув її і пішов до їхньої повітки. Туди, звісно, можна було зайти, бо її також зачиняли тільки на кілочок. Дивно, зрештою, бо в них панував взірцевий порядок, кожна річ, кожен інструмент лежали на своєму місці. Батькові Сіс подобалося робити все самому в домі і в садку. Він мав золоті руки. На полиці під стелею стояв ряд малярських

банок, одна з них, у якій батько змішував фарби, була з-під варених ковбасок, на ній лишилась наліпка. Отже, котрогось дня Сіс наминала ковбаски, подумав він і засміявся. Він виразно уявив собі її захланну міну: хап — і чималий кусень у роті, жум-жум-жум, а тоді ковть. Ох, умерти мало!

Уявивши цю картину, він сам відчув голод. Він узяв велосипед і привіз з пекарні своє молоко й масло. Та вже й нерано, скоро десята, то хіба він не може дозволити собі перекуску? Адже він дещо зробив, а робочі люди завжди перекушують між сніданком і дванадцятою годиною.

Він умостився на зеленій веранді, випив літр молока і з'їв шмат батона, так товсто намащеного маслом, що в ньому в'язли зуби. Потім скинув светр, тут, у затишку, було тепло. Дивно, що він знав Сіс тільки влітку. І що йому ніколи не спадало на думку відвідати її після канікул. Із нею було те саме, що з цим будинком і з дачею,— здавалося, наче вона поза канікулами не існує.

Він роззирнувся по веранді — треба було б її пофарбувати. І йому закортіло поннишпорити між банками в батька Сіс. Він міг би взятися до цієї роботи. Якщо він нині все почистить і один раз пофарбує, поки смеркне, то завтра за цілий день устигне пофарбувати вдруге й повитирати фарбу з шибок, бо ж неодмінно замастить їх. Бажання в нього було, але чи мало воно сенс?

То була чудова веранда, відкрита й закрита водночас, тому що пройма для дверей насправді лишилась без дверей. Йому подобалося влітку сидіти тут з книжкою в дощ і дослухатися, як він крапотить по даху, сіється на дерева й па траву і як вода стікає зі стріхи, бо вони так і не поставили ринви. В літні вечори, коли на веранду виносили лампу, він любив спостерігати, як навколо неї кружляли метелики, й слуха-

ти, як гули не такі спритні комахи, що не могли втрапити в пройму і билися в шибки. Та після цієї ночі й цього ранку він просто закохався у веранду. Вона трохи занедбана, але такою і має бути зелена веранда, зелена літня веранда. Підлога в ній подекуди потемніла, а стовпець в одному кутку зовсім підгнив знизу — його можна було б розхитати. Здавалось, ніби веранда трималася на плющі, який обплів її з трьох боків. Гратки під стелею і просмолений дах також трохи струхлявіли — він помітив довгі застиглі патьоки смоли. Дах теж треба полагодити. Йому захотілося підвестись і натиснути на нього, щоб побачити, чи він десь не протікає.

А під підлогою оселилась якась біда — миша, що, мабуть, збирає собі запаси на зиму, їжак, що мостить з листя гніздо, абощо. Це така веранда, що можна жити і на ній, і під нею.

Він поставив масло і другу пляшку молока в затінок під крісло, а сам узяв порожню пляшку й пішов до помпи сполоскати її.

Там він набрав води, сполоскав пляшку, знов набрав, і йому вдруге сяйнула та сама думка, вже чіткіша: чому, в біса, він ніколи не відвідав її в місті? Чому він такий несусвітенний дурень, що дає змогу якомусь іншому ідіотові товаришувати взимку з тією милою дівчиною, ходити з нею в кіно, прогулюватися, дзвонити їй? Він затрусив пляшкою ще завзятіше, тоді глянув у бік будинку Сіс і згадав, як вона, бувало, стояла вранці біля штахет і питала його, чи він сьогодні їде кудись, згадав вечори, коли вона стояла з одного боку штахет, а він з другого, згадав, як вони жваво балакали, а потім робились дивно мовчазні, поки їх гукали до хати й вони розходились, тихо побажавши одне одному на добраніч. А потім... потім та сцена з «Пірамом і Тісбою» в школі зимового ранку, коли в класі вперше засвітили світло і всі були

змерзлі, з мокрими головами й мокрими ногами, бо надворі йшов сніг, а то був перший урок, і він, як міг, перекладав «Пірама й Тісбу», і раптом згадав її. Господи, він мало не заплакав, мабуть, у голосі його таки забриніли сльози, бо вчитель вражено глянув на нього від кафедри, кивнув йому, перестав виправляти помилки, хоч він двічі наплутав, і викликав іншого учня аналізувати текст, а його спинив після перших рядків:

Тісба й Пірам — з юнаків найпрекрасніший він
вавілонських,
З дів найкраща вона, що на Сході живуть миловиді,—
В житлах сусідніх жили, там, де Семіраміда, казали,
Місто високе своє оточила у мури із цегли.
Перше знайомство між них положило велике
сусідство...[1]

Господи боже, подумав він і пошпурив геть пляшку. Господи боже, і він турнув ногою помпу. «Перше знайомство між них положило велике сусідство...» Йолоп, йолоп і ще раз йолоп. Переповнений співчуттям до себе, він заскреготів зубами й глянув на чисте, блакитне небо, не знаходячи потрібного слова. Тоді повернувся, рішуче пішов до будинку, піднявся на веранду, згорнув спальний мішок, запхнув светри, ліхтарик та все інше манаття в рюкзак і прив'язав його до велосипеда. Він ще дістане квитки, якщо, приїхавши додому, відразу ж подзвонить їй. Дістане, хоч нині й субота. Або можна заїхати й купити їх дорогою додому. А він знає, де вона живе, і знає, хто її батько, тож повинен знайти номер її телефону в книжці. Головне тепер, чи вона вдома, чи не пішла з кимось, хто не таке м'яло, як він. От бісова Сіс, подумав він, защіпаючи пряжку багажника. Тоді сів на велосипед і рушив у дорогу.

---

[1] Переклад М. Зерова.

Ідучи повз огорожу пасовиська й побачивши жолоб з водою, він згадав, що не перевернув балію біля помпи. А коли на повній швидкості минав пекарню, йому спали на думку масло і друга пляшка молока, що стояли під кріслом. Вернутися? Тепер? Нізащо в світі. «Подарую їх миші або їжакові»,— радісно подумав він, уявляючи, як зайде ввечері в кіно, ведучи під руку Сіс. «Подарую зеленій веранді»,— подумав він, налягаючи на педалі.

Віллі Серенсен

ТИГРИ

I

Невдовзі після того, як обидва брати покинули батьківський дім, вони одночасно отримали від старої матері телеграму такого змісту: «Приїздіть негайно тигр у кухні».

Оскільки Стен, старший брат, і Фіф, менший, проживали не в тому самому місці під сонцем, то не змогли порозумітися з приводу телеграми, але вони не сумнівалися, що в мозок їхньої сердешної матері, мов шуліка, вп'ялося пазурами божевілля, і обидва так закваплились додому, що жоден з них не встиг випередити другого. Вони разом опинились біля хвіртки, такої хисткої, що її доводилось прикручувати дротом до штахет, а то б вона впала. Брати розкрутили дріт і зайшли в садок. Уздовж стежки, яка вела до червоного будинку, росла лаванда, мов виструнчені олов'яні солдатики в блакитних мундирах, що тримали варту біля троянд, які погойдувались на вітрі спокусливо і водночас цнотливо.

Брати разом схопилися за молоточок біля дверей — адже він був один,— постукали ним, і в глибині дому озвалась глуха луна, мов смутне, прощальне зітхання дзвону. Коли той звук завмер і запала така тиша, що гудіння бджіл у лаванді видалося їм громом, вони почули боязкий материн голос:

— Хто там?

— Це ми,— одностайно відповіли брати, і більше їм не довелось нічого казати, бо двері відчинилися.

Побачивши матір, брати відразу помітили, що для неї час почав спливати швидше, відколи вони розлу-

чилися. Коси, тоді ще темні й тільки на скронях ледь сиві, тепер геть побіліли. Раніше очі в матері були блакитні, а тепер зблякли й посіріли. Вся її постать якось зсохлася, а легенький рум'янець, який часом цвіте на виду в старих жінок, мов далекий спомин сором'язливих дівочих літ, на її запалих щоках поділився на окремі криваві жилки. Мати найперше стривожено глянула за спини синів, наче боялася, що там причаїлись дикі звірі, тоді підвела на них заплакані очі й сказала:

— Які ж ви худі! А я навіть не можу нагодувати вас через того тигра, що засів у кухні.

Братам зсудомило уста, тому вони нічого не відповіли. Потім до них вийшов батько, тримаючи том енциклопедії в одній руці, а другу простягаючи синам. Вони потиснули її трохи невпевнено і зніяковіло, бо то був старомодний спосіб вітання, який забирав багато часу, тож молодше покоління вже не користувалося ним. Батько також схуд, але його обличчя змарніло не рівномірно, а взялося подекуди глибокими зморшками, що надавали йому виразу дуже досвідченої і дуже вченої людини.

Мати дбайливо заходилася вішати синівські пальта, а самі вони пішли з батьком до кімнати.

— Ви знаєте, що ваша мати вперта й не слухає мене,— зітхнув батько.— Ми вже взагалі нічого не їмо, бо вона каже, що в кухні сидить тигр. Я, звичайно, хотів піти туди й прогнати його, але вона замкнула двері й заховала ключа. І от я читаю в енциклопедії про тигрів. Тут про них чимало написано, але немає нічого про те, що вони живуть у кухні.

— Я також ніколи ще такого не бачила,— втрутилась мати, що саме зайшла до кімнати й почула батькові слова.— Це сталося в суботу. Телятина вже холола в кухні, викладена на таріль. Я хотіла взяти її зі столу, коли це серед підлоги розлігся тигр і реве,

як лев. «Ану гайда звідси,— сказала я,— не будь нахабою!» І уявіть собі — він посунув на мене всіма чотирма лапами й рикнув так, що я втекла і замкнула за собою двері!

— І ви відтоді не були в кухні? — запитали сини кожен окремо, але в один голос.

— А не були, бо не можемо зайти туди, поки він там сидить.

— Як же ви знаєте, що він там сидить, коли не заглядали до кухні?

— Ніхто ще не чув, щоб тигри проходили крізь замкнені двері. Та й ми б почули.

— Вам могло привидітись,— сказав Стен.— Жовте світло від лампи з темними тінями могло створити ілюзію тигрячої шкури.

— Коли ви не вірите, то йдіть подивіться,— крізь плач сказала мати.

— Так, я весь час казав, що треба подивитися,— зрадів батько і разом з синами хотів уже рушити до кухні.

— Ні,— злякалась мати,— я не те мала на думці.

Але Стен, який був науковцем, надів свій тропічний шолом, узяв у руку револьвер і після довгої суперечки з матір'ю нарешті дістав від неї ключа й дозвіл відчинити кухню, проте з умовою, що Фіф завбачливо триматиметься ззаду, бо він не мав становища, яке могло б заімпонувати тигрові. В обережно відчинені двері насамперед просунувся добре заряджений револьвер Стена, потім він сам у тропічному шоломі, далі батько з найкращою своєю палицею, яку він тримав напоготові, тоді Фіф з витріщеними очима і наостанці мати, що вчепилась рукою за його плече.

На підлозі лежав велетенський тигр і спав. Певне, що то було страхітливе видовище, а все ж тигрові вуса ворушилися від його власного віддиху так лагідно, як трава від легенького вітру. Але Стен націлив револь-

вер тигрові в серце, бо він знав, де воно міститься, хоч і не бачив його, щоб застрілити хижака, поки той не прокинувся. На жаль, тигр прокинувся від гуку, став на всі чотири лапи — спершу, звісно, на передні — й позіхнув так моторошно, що повітря аж засвистіло в його могутній горлянці. Він звернув свої маленькі очиці на людей, яким раптом здалося, ніби вони опинились надворі в туманний, холодний вечір, вітер дме їм у потилицю і зводить волосся сторч.

— Диво, та й годі,— сказав Стен, зважуючи в руці револьвер.— Цією штукою я вбив носорога, а в нього шкура — мов підошва. Чи це звичайний тигр?

— А чи не може таке бути,— затинаючись, мовив Фіф, трохи молодший за Стена,— що це зачарований принц?

Поки мати смикала його за руку й домагалася, щоб усі вони вийшли з кухні і знов замкнули двері, він не зводив з тигра очей. І тоді десь у глибині його пам'яті виринув спогад: колись іще малим він годинами простоював перед кліткою з тигром у тутешньому зоопарку і все говорив до нього, але не діставав відповіді, підморгував йому, але тигрові непорушні очі не лагіднішали, навіть рикав до нього, щоб порозумітися з ним його мовою. Але тигр був незмінно байдужий, і він, хоч мав небагато років, плакав, як відштовхнутий залицяльник, бо вважав, що для нього найбільшим щастям у житті була б змога гратися з тим тигром. У своїх мріях він бавився з ним, боровся, пестив його. І тепер, коли Фіф пригадав усе це і знов опинився віч-на-віч з тигром, він відчув у серці якийсь дивний щем і захотів щось зробити для тигра.

— Може, він голодний? — сказав Фіф і рушив до тигра, а що мати й далі міцно тримала його за одну руку, він простяг тигрові другу.

— Обережно,— гукнув батько,— тигри кусаються!

— Якщо ми його не нагодуємо, він з'їсть нас,— відповів Фіф.

І коли Стен схвально кивнув головою, він узяв шматок вареної телятини і простяг тигрові.

Той повернув до нього холодні, мов дві крижинки, очі. У Фіфа затремтіла рука, і він упустив м'ясо, але рожева тигрова паща спритно підхопила його на льоту і ковтнула без жодного звуку. Мабуть, на ознаку того, що він ще не наївся, тигр повів носом до руки, яка миттю схопила другий шматок, що так само опинився в пащі. Аж за третім разом Фіф сповнився до тигра такої довіри, що подав йому шматок м'яса, не впустивши його дорогою.

— Облиш,— крикнула мати,— він зжере всю нашу телятину!

— Телятина — дурниця,— сказав батько,— аби тільки з нами нічого не сталося.

Стен і далі націлювався в тигра, та навряд чи думав стріляти, адже кулі не брали цього звіра й могли тільки налякати його. Фіф стривожено дивився, що таріль порожніє, залишилася тільки картопля, а те, як тигр морщив свого смугастого носа, прикладаючись до цієї вегетаріанської їжі, не віщувало нічого доброго. Коли й картопля скінчиться, а тигр однаково не наїсться,— бо де ж видано, щоб тигр наївся вареною телятиною з картоплею,— то кого першого він зжере?

— Не всі тигри людожери,— мовив Стен, що, мабуть, подумав про те саме,— між ними лише є людожери.

— А як можна впізнати, чи тигр не людожер?— запитала мати.

— По смугах,— відповів Стен, щоб заспокоїти матір, хоч, звичайно, всі тигри смугасті.

Та ось Фіф простяг тигрові останню картоплину, проте впустив, не донісши, і тигр підхопив її на льоту. Стен ще старанніше націлився в нього, а батько

ще рішучіше підняв палицю, так, що майже торкався нею підлоги позад себе, і матері довелося трохи відступити. Але тигр, хоч він навряд чи наївся, облизав з губ підливу, щоб вона не засохла на вусах, і повернувся до них задом. Усім дуже полегшало на душі, адже навіть великий, ситий тигр ззаду здається дивовижно малим і худим у порівнянні зі своєю справжньою величиною. І, ні разу не обернувшись, він шаснув до темного отвору в стіні, що вів до комори в підвалі.

— Ох,— забідкалась мати,— там усе наше повидло!

— Повидло — дурниця,— сказав батько,— аби тільки з нами нічого не сталося.

— Кепська справа,— мовили сини, і обидва визнали, що треба щось робити.

Поки що Стен з револьвером у руці став на чатах біля входу в підвал, щоб мати могла приготувати в кухні їжу. Фіфа, як бувало й раніше, послали в місто по м'ясо, бо на комору не доводилось розраховувати.

Попоївши нарешті й залишивши для тигра молоко, родина довго сиділа і обмірковувала, куди їй звернутися, щоб позбутись тигра. Батьки вважали, що найкраще подзвонити в Товариство охорони тварин, але сини заперечили, що в цьому випадку йдеться про охорону людей від тварин, тож навряд чи товариство їм допоможе. Такого гарного тигра краще було б подарувати зоопаркові, але вони не знали, чи зоопарк сам забирає дарованого звіра, чи вимагає, щоб його доставили, а доставляти туди тигра було б дорого і обтяжливо, адже він надто великий, його не відвезеш у кошику на велосипеді.

Батько, за давньою звичкою, саме ввімкнув радіо, щоб прослухати новини дня й дізнатися, чи не вибухнула десь знов війна, проте перші ж слова диктора виявились навдивовижу важливими для них:

— НАВАЛА ТИГРІВ.

Звичайно, всі вони нашорошили вуха, і після того, як диктор повідомив про погоду в країні й за кордоном, їхня терплячість була винагороджена:

— З багатьох місцевостей країни доходять звістки, що жовті тигри з темними смугами крадькома проникли до жител мирних громадян. Особливо полюбили вони ховатися в льохах і в коморах. Ми абсолютно не знаємо, чим викликаний такий загрозливий зріст поголів'я тигрів, а директор зоопарку заявив представникові преси, що, відколи він пам'ятає, жоден живий тигр не втік у них із клітки. Оскільки населення засипає міністерство сільського господарства та інші установи дедалі більшою кількістю запитань про те, як можна запобігти навалі тигрів, ми змушені повідомити, що отрута для щурів не дасть ніяких наслідків, бо йдеться не про щурів, а про тигрів, а офіційно визнаної отрути для тигрів ще не виготовлено. Якщо хтось бажає одержати докладніші відомості, просимо звертатися до читальні королівської бібліотеки, яку, з огляду на малу кількість читачів, тимчасово перетворено в місце засідань комісії у справах тигрів. Там можна отримати відповідь на всі більш-менш розумно складені запитання, які стосуються тигрів і на які взагалі можна відповісти.

— Треба піти туди,— відразу сказали брати, тільки-но диктор перейшов до повідомлень про війни, які ведуться в світі.

Стен знов надяг свій тропічний шолом і пояснив батькові, як треба тримати револьвер, часом би тигр виліз з підвалу, а Фіф прихопив із собою три нотатники, щоб можна було занотувати все те, чого він не запам'ятає. Вони попрощалися з батьками, вже наїденими й трохи спокійнішими, пообіцяли скоро вернутися і вийшли в холодний, дощовий вечір. Надворі був такий вітер, що Стенові довелось притримувати шолом.

II

У читальні було стільки людей, що брати не бачили нічого, крім стелі і люстр, які звисали з неї. Присутні щось мурмотіли один поперед одного так голосно, що той, хто мурмотів найголосніше, мусив кричати, щоб його почули. Він навіщось вигукував назви тварин: оленя, сови, гусені. Спантеличений Стен чемно скинув з голови шолом і запитав першого, хто йому трапився:

— Перепрошую, чи тут засідає комісія у справах тигрів?

— Так, здається, тут,— відповів той задоволено, бо якраз теж хотів запитати те саме.

Стен із Фіфом насилу посувалися вперед, і посувались не тихо, бо серед стількох ніг не можна було не наступити комусь на мозоль, і хоч не всі люди мають мозолі, безперестанку хтось лаявся. Завдяки цьому, Стен упізнав з голосу багатьох своїх знайомих, а Фіфові здавалося, що він упізнає когось, та коли він заглядав йому в обличчя, виявлялося, що це хтось інший. Отак проштовхуючись, вони зненацька опинились перед гуртом незвичайно високих людей і, вже вирішивши скромно відступити перед тими велетнями, вперлися черевиками в щось тверде. Воно виявилося підвищенням, на якому стояли ті високі люди, що насправді були зовсім не високі. З великим зусиллям брати вилізли на підвищення і приєдналися до тих, що там уже стояли й слухали наукову дискусію, яку вчені голоси провадили навколо довгого столу, що також стояв на підвищенні.

Один учений вважав, що felis tigris слід розглядати як жовтого хижака з чорними смугами, а другий, навпаки, вважав, що він чорний хижак з жовтими стяжками. Нарешті вони погодились, що все залежить від того, як на нього дивитись, а потім також погодились,

що раптову появу тигрів у країні, де раніше їх бачили тільки в зоопарках, слід вважати дивною. Писклявий дискант, що, як виявилося, належав професорові географії, схилявся до думки, що причин треба шукати в несприятливих кліматичних умовах на дотеперішній батьківщині тигрів, проте баритон, яким, видно, промовляв психолог, вважав, що пояснення можна знайти тільки на засадах психології. Він, зокрема, сам вивчав зв'язок між мовою тигра і ревінням людини, сказав професор, проте з неуважності переплутав, бо думав якраз навпаки.

— Ревіння тигра,— правив він далі,— це його інстинкти, сублімовані в звуки, тим часом як мова людини — це мережа комунікацій між людьми, схожа на мережу залізниць поміж містами. Отож я питаю: чи завжди так було? Чи, може, первісна людина була ревучою істотою і тепер підсвідомо компенсує собі свої залізничні колії тиграми? Іншими словами: може, тигрів слід вважати не тваринами з родини котячих, а галюцинаціями, викликаними потребою людей?

— Згідно з теорією Дарвіна,— узяв голос зоолог,— ніщо не свідчить про те, що між тигром і людиною існували якісь близькі зв'язки. Всі шляхи до людини ведуть через мавп, а як на мене, то навіть через ревучих мавп, але не може бути й мови про безпосередній перехід від тигра до людини.

Поки психолог запевняв, що зоолог трохи не так зрозумів його слова, Стен проштовхався ближче і зайняв місце за столом учених. Саме тоді голос, який розважав залу тим, що весь час бадьоро вигукував назви тварин, крикнув:

— ТИГР!

Усі здригнулися, навіть учені посхоплювалися з місць. Та якщо люди біля підвищення ще трохи постояли, то вчені відразу опустилися на стільці, наче

боялись надовго відірвати від них сідниці, і зневажливо пирхнули:

— Неподобство!

Але метке око зацікавленого Фіфа помітило в глибині зали дівчину з кучмою темного волосся і рум'янцем на щоках, яка підстрибувала й вигукувала:

— У мене тигр!

Навколо неї одні плескали в долоні, а інші, хто вмів свистати на пальцях, свистали.

Щоб довідатись, де той тигр, Фіфові довелося знов протиснутись через залу. Він уявив собі, що дівчина тримає його під столом,— дуже необачно в такій тісняві. Та коли він зліз з підвищення й добрався до великого круглого столу, навколо якого сиділо й стояло багато людей, то побачив, що всі вони тримали перед собою таблички з кольоровими зображеннями різних тварин. Так вийшло, що табличку, на яку впав його погляд, тримала жінка в дощовику і в капелюшку — це останнє не було дивиною, бо в ті часи жінки носили капелюшки і в приміщеннях.

— Так, я сиджу в дощовику,— сказала жінка і, всміхаючись, кивнула йому головою. Вона була не дуже молоденька, зате дуже моложава.— Бо саме як я прийшла сюди, завалилась роздягальня. Трах-тарах! На нас полетіли парасольки й капелюхи — сказ, та й годі! Та воно й не дивно, самі бачите, скільки тут зібралося люду, тисяча, якщо не дві. Ми граємо в картинну лотерею, якби ми трохи потіснилися, о, якби ви, ласкавий добродію, трохи посунулись, то напевне знайшлося б місце й для цього чоловіка. Тільки зсуньтеся щільніше! Ви собі не уявляєте, яка це неймовірно цікава гра! Малою дівчиною я просто гинула за картинною лотереєю, та з плином літ життя бере свос, стає чим далі, то суворіше, одне слово, нема часу на лотереї. Але ж яке відчуваєш шалене напруження, коли отак сидиш і чекаєш, щоб назвали картинку,

якої тобі бракує на табличці, і раптом, як ти найменше сподіваєшся, її називають... О, чуєте, в мене лелека — лелека цибатий, спустився на хату...

Низка рук донесла лелеку на порожнє місце в її табличці.

— Ну гаразд, але чого ви тут граєте в картинну лотерею? — вражено запитав Фіф.

— Коли ви вже питаєте, то признаюся вам, що я й сама дивуюся. Це для мене приємна несподіванка. Але й це ще не все. Ви можете собі уявити таку дивовижу: в моїй кухні сидить королівський тигр! Я зроду не думала, що мені таке трапиться в житті. Ви розумієтесь на тиграх — чи вони паскудять? І чи не кусаються? Щиро казати, я прийшла сюди, щоб перечекати загрозу в безпечному місці, а наша благословенна влада влаштувала лотерею, щоб розважити сердешних бездомних людей.

Вона розчулено витерла очі. Тієї миті розпорядник вигукнув:

— Макрель!

І чийсь радісний голос відповів:

— У мене макрель!

— Мабуть, ми тільки даремно гаємо час,— занепокоєно сказав Фіф.— Так ми не спекаємось тигрів. Якщо ми не забезпечимо їх поживою, вони не сидітимуть у кухні, а вийдуть і поїдять нас.

— Ну знаєте,— обурилась жінка в дощовику,— ще бракувало, щоб ми їх годували! Досить того, що вони мають задарма житло. Мерзенні котиська!

Фіф з досадою обернувся до сусідів: може, вони поставляться до його слів розважніше? Проте найближчий його сусід, хлопець у синьому светрі, був такий сонний, що майже нічого не бачив. Фіф підсунувся до нього, щоб прогнати йому з повік сон, та хлопець зовсім заплющив очі, може, інстинктивно, а може, щоб не бачити Фіфа, отже, розбуркати його стало ще важче.

Тієї миті перед Фіфом з'явилась дівчина, що виграла тигра в лотереї. На її круглому селянському обличчі цвів легенький рум'янець, а очі сяяли чистою блакиттю.

— Ви справді вважаєте, що тигри поїдять нас, коли ми не годуватимем їх?

— Так,— нерішуче відповів Фіф, бо й сам не був певний цього.

— То треба йти додому і готувати їжу,— сказала дівчина й пішла, чи, власне, почала проштовхуватись крізь тісняву.

Всі біля круглого столу звернули на неї увагу, адже вона виграла тигра, а той малюнок був найбільший і тому найкоштовніший на табличці. Фіф теж так перелякався, що перестав будити хлопця й подався за дівчиною. Може, вдома тигр уже почав їсти батьків? Та оскільки він вийшов разом з дівчиною, а вечір був дощовий і вітряний, доброзвичайність вимагала відвести її додому, що він і зробив, хоч його якось дивно хвилювала думка про тигра в батьківській кухні. Дорогою він кидав оком на дівчину. Вона йому здалась вродливою, але в ній було чогось забагато, стільки, що та краса губилася в ньому: очі здавались надто великими, рот — надто широким, а щоки — надто рум'яними.

— Мене кличуть Гретою,— мовила вона співучим діалектом.

— Он як,— сказав Фіф.

— А вас як кличуть?

— Однаково що спереду назад, що ззаду наперед.

— Як, як? — перепитала Грета.

За цією розмовою вони дійшли до її брами. Дівчина щиро подякувала йому за добру пораду забезпечувати тигра поживою. А потім ні з того ні з сього сказала:

— А я непогана дівчина.

— Схиляюсь перед вашою вродою,— відповів Фіф.

Коли він повернувся додому, мати дуже захвилювалася, що з ним немає Стена. А оскільки тигр мирно випив молоко, Фіф зважився знов вийти з дому, щоб привести з комісії брата, хоч надворі було темно й вітряно і йому не дуже хотілось виходити.

— Тріска! — почув Фіф, коли вдруге зайшов до читальні, так само повної людей, а ще більше тютюнового диму, бо там дозволяли курити.

Хоч було вже пізно, натовп не меншав, та однаково Фіф проштовхався наперед саме вчасно, щоб почути братову промову біля довгого столу вчених:

— Я не вірю в зміну клімату, бо якби змінився клімат, змінилася б і погода, а про це не згадували по радіо. А от зміна в системі комунікацій може бути підставою для появи у нас тигрів. Як ми знаємо, комунікації між віддаленими частинами світу тепер відбуваються так швидко, що нема часу ані виписувати квитки, ані контролювати трапи. Через це тигри можуть без перешкод залізти на будь-яке судно. Вони напевне добралися сюди на суднах, бо не могли переплисти океан, не втонувши дорогою. Отже, в нас нема іншої ради, як сконструювати нові порти з матеріалів, що не давали б тиграм змоги дістатись на судно. Адже легше тримати тигрів на відстані, ніж усувати їх, коли вони вже з'являться,— краще не допустити до біди, ніж виплутуватися з біди,— закінчив він промову давньою приказкою.

Його вислухали з великим зацікавленням, і коли Фіф нарешті проштовхався так близько, що зміг смикнути Стена за рукав, той, хоч ще й не рушив з місця, був уже готовий податися в дорогу.

— Прошу тебе, передай вітання батькам,— сказав він.— Мені треба негайно їхати, щоб зробити геологічний аналіз портів на батьківщині тигрів.

Після цього вони попрощалися, і Фіф пішов додому передати батькам вітання від Стена. Мати трішки сплакнула, але потім сказала:

— Тепер він принаймні має по що їхати.

Уперше після тривалої перерви Фіф засинав у домі свого дитинства. На душі в нього було неспокійно. Ревів вітер, а вночі заревів і тигр. Від тієї хвилини й до самого світанку вони змагалися, хто кого переважить. Коли Фіф прокинувся вранці, виявилось, що він зовсім не спав.

III

Коли Стен нарешті сконструював порт, у якому тигри не мали змоги дістатися на борт суден, у країні, заполоненій тими звірами, запанувала така радість, що люди майже забули про тигрів, які вже сиділи в них у помешканнях. А вони ставали дедалі більшою загрозою для суспільства, бо виявилося, що Фіф мав слушність, припускаючи, що вони сидітимуть тихо лише доти, доки матимуть удосталь поживи в коморах, де їм найбільше подобалось ховатися. Як поживи не стало, тигри почали заглядати, а тоді й заходити до їдалень і пожирати наймолодших членів родин. Оскільки ж кулі та порох, успішно застосовувані на людях, і далі не діяли на цих небезпечних хижаків, охлялих людей, що недоїдали через тигрів, охопила паніка.

Якось пізнім літом, коли зграї птахів, що відлітали у вирій, вкривали небо темною рухомою заслоною, Фіф подався до зоопарку глянути, як треба раціонально годувати тигрів. Він, хоч і не знав, чи тигр у клітці був той самий, якого він бачив дитиною, кивнув йому, як знайомому, але звір не відповів на привітання. І очі в нього не були байдужі й холодні, а чорні з жовтими іскрами. Зненацька він скочив усіма чотирма лапами на спину багато меншої за себе тиг-

риці, яка закректала під важким тягарем і заметалася по клітці, щоб скинути його.

Оскільки тепер усі мали зоопарк у себе в кухні, то сюди рідко хтось приходив, і перед тигровою кліткою, крім Фіфа, стояло лише кілька дітлахів, що казали про тигрицю:

— Наша мама теж має такого гарного тигрика, але вдома.

А коли тигр занадто розігрався, вони почали кректати, як тигриця, й вигукувати:

— Тікай геть, здоровило!

— Тигри не такі, як люди,— мовив один малий спостережливий хлопчина,— бо б'ють своїх жінок.

— Овва, мій тато також б'ється тільки з мамою,— похвалився інший хлопчик, мабуть вважаючи своїх батьків гідними тигрів.

Глядачі мінялися, а Фіф далі стояв перед кліткою і, дивно збуджений, спостерігав за грою тигрів. Оглянувшись навколо, чи нікому не впала в око його зацікавленість, він помітив, що на нього дивиться якийсь чоловік, мабуть, чи не директор зоопарку, бо з одягу видно було, що він тут у себе вдома. Він був у просяклій потом картатій сорочці, розстебнутій на грудях, і в сірих штанях гольфах, з яких виглядали голі литки. Руки, засунені глибоко в кишені, і обличчя були густо всіяні лапатим рудим ластовинням, голову він мав круглу й лисувату, ніс м'ясистий, а рот — широкий і скривлений. Фіфові, який тепер визнав за краще повернутися спиною до тигрів, він взагалі видався бляклим і невиразним, та коли директор підійшов ближче, виявилось, що його очі, на противагу до всього іншого, були чорні, як вуглини, і пронизували співрозмовника наскрізь, мов гострий спис. Мабуть, він не хотів лякати Фіфа, бо обминав його поглядом, лише якось дивно, допитливо роздивлявся навколо.

— Ви маєте квиток? — запитав він чемно, але трохи образливим тоном.

Фіф простяг йому проколотий квиток. Директор узяв його, зморщив носа, зібгав папірець у жмені й кинув якомога далі.

— Квиток був дійсний,— сказав він, посміхаючись двозначно, якщо не гірше.— У вас нема річного абонемента?

Фіф хотів відповісти різко, але, як звичайно в таких випадках, йому зрадив голос, і, майже затинаючись, він сказав:

— Здається, одного квитка досить на одні відвідини.

— Але чи досить вам одних відвідин? — спитав директор і підморгнув йому.

Фіф розтулив рота, але від здивування так і не зміг здобутись на слово. Директор стояв навпроти нього, вишкірившись і примруживши очі, що надавало йому хитруватого виразу.

— Схильні до жертовності юнаки повинні часто ходити в зоопарк.

Директор сказав ці слова так зневажливо, що Фіф був би кинувся на нього з кулаками, якби любив битися.

— Можна бути схильним до жертовності, не ходивши в зоопарк.

— Але не вам,— упевнено відповів директор і, посміхаючись, похитав головою.— Ви пересичені інтелектуально. Будьте трохи примітивніші, голубе. Ви чули про тигрів, що отруюють людям життя?

— Ви-то, безперечно, чули, бо хто тепер ходить у зоопарк?

— Ви ходите,— відповів директор.

— Я тут уперше з часів дитинства,— затинаючись, мовив Фіф і почервонів.

Директор радісно закивав головою.

— Я знаю. Ви не дуже відтоді змінилися. Тоді ви також годинами простоювали біля цієї клітки — ви часом не були закохані в тигра? Га?

— Я прийшов подивитися, як треба раціонально годувати тигрів,— пояснив Фіф, спершу беззвучно поворушивши губами.— Тому й стою біля клітки так довго. А тепер іду собі.

— Я вас проведу. Ви швидко не підете, бо у вас он підгинаються коліна, тож я встигну довести нашу розмову до щасливого кінця. Ви справді вважаєте, що можна всіх цих тигрів забезпечити поживою на довгий час? Вони вже пожерли багато людей з кістками, але преса про це не згадує. У війні тигрів з людьми можуть перемогти лише тигри, тим паче, що їм чхати на порох, який винайшли люди. Людям варто було б негайно почати мирні переговори.

— Ви добре не обміркували цієї справи,— сказав Фіф, аби щось заперечити директорові.— Ми не можемо домовлятися з тиграми, бо вони не розуміють людської мови.

— «Бо вони не розуміють людської мови» — як гучно! То ви гадаєте, що сенс життя можна віддати нашою поверховою мовою? Не вірите, що поклик крові, властивий і тиграм, сильніший за наші тендітні голосові зв'язки?

— Якби ми не мали мови, то не було б ніякого сенсу говорити,— сказав Фіф збентежено, але з наміром поставити духовний витвір вище за біологічний інструмент.

— Чудова відповідь! Ви, безперечно, здали всі іспити з відзнакою. Йдіть додому і зверніться своєю милозвучною мовою до тигра, що сидить у коморі вашої матері: «Милий тигрику, може, станемо друзями?» І він напевне відповість вам, хоч, мабуть, трохи невправно: «Так, станьмо друзями до могили». Як ви гадаєте, чого нас спіткала ця страшна навала?

— Ну, система комунікацій...

— «Ну, система комунікацій»,— глузливою луною озвався директор.— Атож, ваш хвацький братунь саме годиться для таких справ. Але чи могли б ви мені сказати, чому нас і далі гнітять тигри, хоч система комунікацій тепер така досконала? Чи хвиля музики духового оркестру не повинна була знести всіх тигрів, коли відкривали новий порт? Ох, голубе, адже ви й самі не вірите в те, що кажете.

— Чого ви розмовляєте зі мною, як з дитиною? — У Фіфа з люті аж сльози виступили на очах.

— Бо ви і є дитина. Люди, що переживають відносно примітивне дитинство, а в молоді літа пересичуються інтелектуально, не стануть дорослими, поки знов не спроможуться на мужній вчинок і не повернуться до примітивності. Але хай вас це не пригнічує, ви якраз ідете в ногу зі своєю сучасністю. Раніше людей стріляли, коли їх опановували примітивні інстинкти, але тепер, щоб у такий спосіб оздоровити людство, довелося б вистріляти всіх, а нам ліньки. Тепер легше зустріти ворога віч-на-віч у власному домі — і зробити його своїм приятелем. Той, хто покаже цей шлях, може отримати добру посаду спасителя. Хочете її мати?

— Я? — крикнув Фіф і несамохіть подивився на своє схудле тіло.

— Я наглядів вас на це місце, ще коли ви дитиною закохано дивились на тигра. Я відразу почав пов'язувати великі надії з вашим майбутнім. Не кожен спокуситься на сміливий флірт із тигром.

— Скажіть мені,— заревів Фіф, хоч уста його спромоглися ледве на шепіт,— чого ви хочете від мене?

— Не ставте безглуздих запитань, усе ваше тіло свідчить про те, що ви чудово розумієте мене.

— Та це ж... це злочин...

— Не треба демонструвати свої чесноти. Я сам замолоду читав про Мойсея та Крістіана П'ятого і не зіпсувався. Тільки злочинці можуть урятувати світ, про це знають геть усі. Якщо ти хочеш пізнати людину наскрізь, мусиш з нею переспати. Те саме, звичайно, стосується й тигрів. Тільки той, хто пізнав поклик тигрячої крові, може вести з ними переговори. Ви надто пересічені, щоб розумітись на людях. Ви боїтесь дівчат дужче, ніж тигрів. Чому ви не піднялися нагору з Гретою, хоч вона непогана дівчина й сама вас кликала?

— Стуліть писок! — засичав Фіф, проте надаремне.

— Тому, що ви призначені для чогось вищого. Я кажу так не для того, щоб підлестити вам, але кожен може переспати з дівчиною, а от з тигром куди важче. І небезпечніше. Та ви розумієте становище в світі не гірше за мене, ви багато кмітливіші, ніж може здатися. Хтось повинен пожертвувати себе задля всіх.

Коли директор сказав «пожертвувати», Фіф зойкнув з переляку, волосся в нього піднялося по всьому тілі і вп'ялося, мов цвяхи, в шкіру.

— Так, так,— мовив директор і підбадьорливо поплескав його по плечу,— звучить це трагічно, але ваше майбутнє зовсім не здається таким чорним, навпаки, воно світле, може, тільки подекуди з тінями. Ви приносите себе в жертву задля людства, людство приймає вашу жертву, не знаючи, в чому вона полягає. Обіцяю вам, що наша розмова не вийде за грати цієї клітки. Ви звернули увагу на те, що ми обидва ще стоїмо, хоч ви вже давно хотіли піти? Тією мовою, що нуртує у вашій крові, ви давно вже погодились на мою вигідну пропозицію, лишилась тільки дріб'язкова формальність — підтвердити згоду словами. Послухайте лишень: ви навчитесь тигрячої мови, підете від будинку до будинку й казатимете тиграм, щоб вони йшли

за вами. Ви, як новий заклинач пацюків з Гамельна [1], виведете тигрів з міста, а вздовж вашого шляху стоятимуть люди, вимахуватимуть прапорцями й кричатимуть вам: «Слава!» Так ви переможно ввійдете в світле майбутнє, а зі своїх... гм, переживань з тиграми черпатимете матеріал для літературної творчості, якої ще не бачив світ, бо хто з письменників знав мову тигрів — ту, що притаманна й людям? Ви розповісте людям тільки те, що самі схочете, ви маєте право більшість своїх вражень залишити для себе. Хіба це не вигідні умови?

Фіф тремтів усім тілом, аж земля двигтіла під ним, проте нічого не міг відповісти. Директор простяг йому поцятковану ластовинням руку:

— У цій руці я подаю вам цілий світ, а за те вимагаю лише одне. Моя вимога дуже скромна, швидше це теж пропозиція — бо що ви зробите з тими тиграми, коли не приведете їх до мене? Ми замкнемо їх у міцних клітках, і лякливі люди назавжди позбудуться небезпеки з цього боку. Визнайте, що я все обміркував дуже добре. Угоди ми не будемо складати, чоловікам, що мають руки, досить їхнього потиску. Ну, давайте лапу!

Уперше за всю розмову директор спрямував на Фіфа свої чорні очі. Вони пронизали його наскрізь, перед ним усе завирувало, і, скований страхом, він відчув, що його правиця поволі піднялася і відразу її стиснула директорова велика плямиста рука.

IV

Одного чудового дня Фіф пішов від будинку до будинку, найперше заглядаючи в льохи та комори й намовляючи тигрів, які там сиділи, йти за ним. Поки він

[1] Герой казки, яка в різних варіантах існує у фольклорі багатьох країн, музикою звабив за собою пацюків і таким чином вивів їх з міста.

відвідував черговий будинок, велетенські коти чекали надворі, всівшись на свої хвости. То було дивовижне видовище, бо всі разом вони скидалися на великі брили золота, позв'язувані докупи чорною стрічкою. Коли Фіф виходив з новим тигром, під брилами золота з'являлися ноги, перев'язь розпадалася, і тих, хто спостерігав це, мов струмінь, пронизував захват. Спершу глядачів було небагато, потім дедалі більше, і врешті їх зібралися цілі юрми. А як Фіф вів усіх тигрів довгою валкою до зоопарку, лави людей, що захоплено вітали його, були ще довші і ще ширші. Фіф їхав попереду охляп на найбільшому тигрі, а попід ногами в нього плуталися діти й гукали:

— Ви справді вмієте розмовляти з тигром?

Серед радісної юрми стояли, звичайно, і Фіфові батьки, які, крім того, були й батьками уславленого інженера, будівничого портів. Мати скористалася тією хвилиною, коли вона не ридала на повний голос зі зворушення, і мовила батькові, тобто своєму чоловікові:

— Я завжди казала, що з Фіфа щось вийде.

Батько кивнув головою, і скоро обоє вони померли.

Фіф навіть не пробував порахувати людей. Він тільки схилив голову, і всі добре зрозуміли, що він дуже зворушений честю, яка справедливо випала на його долю. Біля входу в зоопарк стояв директор, груди його вкривав панцир орденів. Він виголосив промову, в якій ласкаво запрошував до себе звірів і вихваляв Фіфа як найбільшого в світі звабловача тигрів. Усі сподівалися, що Фіф виступить з відповіддю, але він мовчав, його пойняв якийсь дивний смуток, і той смуток був такий великий, що мало не розірвав його, на що звичайно смуток рідко спроможний.

Коли він вивів тигрів з міста і їх замкнули в клітки, вся країна полегшено зітхнула, всі верстви народу охопила безглузда веселість, люди найвищого і найнижчого станів з надміру почуттів офіційно тиснули

одне одному руки. Та коли Фіф повертався додому з зоопарку, ніхто вже не вигукував йому «Слава!», адже його власні ноги не мали такого гарного, святкового вигляду, як тигрячі, проте всі показували на нього й гамували свою веселість, бо щоб не розвіялось захоплення людиною, яка близько знається з тиграми, воно повинне бути забарвлене страхом.

Наступними днями Фіфа, звісно, вшанували великими нагородами. Оскільки не було ордена Тигра, він отримав орден Слона і відповідно дворянське звання, а в гербі його вміщено жовто-чорні та чорно-жовті смуги. Його одностайно вибрали почесним доктором усіх університетів і відтепер звали доктором Фіфом, щоб усі знали, про кого йдеться. Його першу книжку «З тиграми на «ти» миттю розхапали, і так само й наступну — «Серед тигрів». Досі ще не було творів, у яких люди й тигри виступали б як рівні, і всім цікаво було довідатись, як до цього дійшло. А доктор Фіф сидів — щоправда, не в рідному домі, бо його відразу ж обладнано під музей, а в якомусь іншому, одначе в своєму місті — і писав про тигрів та людей. Але хоч скільки він писав, усе ж залишалося щось таке, про що він не міг написати, і те «щось» було найважливішим, а всі його писання були, власне, тільки упаковкою. Митці завжди відчувають потребу в щирості, бо можуть задихнутися, коли її бракує, як інші задихаються, коли їм бракує повітря, тому доктора Фіфа ненастанно тягло ближче до правди, що сиділа в його душі, замкнена за гратами. Та коли він уже був зовсім близько до неї, його стиль почав дратувати читачів, які, крім того, закидали йому, що він не пояснив гаразд, у який же спосіб людина може зав'язати близькі стосунки з тигром. Потім вони почали дорікати йому, що він, входячи в будинки по тигрів, не дзвонив у двері, а врешті й звинувачувати, що він без дозволу зманив їхніх тиг-

рів. Усі сходились на тому, що вони були зі своїми тиграми у найкращих стосунках, авжеж, то була найщасливіша пора в їхньому житті, коли в домі жив тигр, така спокійна й цікава. Туга за тиграми поширювалась, мов зараза, до зоопарку посунули цілі валки людей, мов на прощу, перед численними клітками виникали черги, кожне сподівалося впізнати свого тигра і привітатися з ним. Директор зоопарку потирав усіяні ластовинням руки, за тиждень він раптом заробив стільки, як за ціле своє досить довге життя.

Перед клітками відбувалися сцени, одна зворушливіша за другу. Радість, коли хтось знаходив любого, незабутнього тигра, змінювалась відчаєм, що їх розлучено навіки міцними гратами, діти плакали й хотіли забрати тигра додому, жінки згадували той чудовий час, коли королівські золотисті тигри стерегли їм кухню, знаходились навіть такі, що запевняли, ніби їхній тигр кожного дня готував їжу для всієї родини. Чоловіки стискали кулаки, згадуючи про доктора Фіфа, а надто молоді, які ще були немовлятами, коли тигри вільно розгулювали в місті, й небезпечні хижаки лишилися в їхній пам'яті як чудові, таємничі спогади дитинства.

Хоч уже не треба було дбати про поживу тиграм, доктор Фіф, замислені очі якого глибоко запались, тепер так схуд, що ті очі здавались хворобливо виряченими. Перед усіма його вікнами стояли юрми розлючених людей з транспарантами, що вимагали повернення тигрів. Він довго не зважувався виходити з дому, але врешті й сам відчув тугу за тиграми, тому відчинив вікно й вигукнув:

— Заспокойтесь, друзі, я поверну вам тигрів!

Побачивши зваблювача тигрів у вікні, люди розлютилися ще дужче, але помітивши, що він щось говорить, помалу затихли й почали неприязно слухати його обіцянку. Найдивніше те, що ніхто не зрадів, усі

майже образились, бо якби він виконав свою обіцянку, в них не було б підстави лютувати на нього, а їм лютування так припало до смаку.

Та коли галас стих і запала така тиша, що у вухах доктора Фіфа загуло, наче в мушлях, він усвідомив, що не зможе виконати свою обіцянку. Директор зоопарку не захоче випустити тигрів, які зробили його найбагатшою людиною в країні, бо вже дійшло до того, що дехто кинув роботу, щоб мати час стояти перед клітками й дивитись на тигрів. Фіф прислужився не людям, а директорові зоопарку,— а все ж він урятував їх від великої небезпеки, бо тигри тоді напевне мали бажання пожерти одного за одним геть усіх людей.

Фіф не міг визначити, добрими чи лихими намірами керувався директор, тому смерком надяг пальто, щоб прогулятися в зоопарк і запитати про це його самого. Проходячи повз будинок свого дитинства, він побачив, що троянди здичавіли й зовсім заглушили лаванду. Страшенно вражений, він зупинився і стояв так довго, що перехожі встигли впізнати його. Вони знов спалахнули до нього лютістю тому, що він заманив до зоопарку їхніх тигрів, а може, тому, що обіцяв їх повернути, і поки Фіф озирнувся, навколо зібралося стільки людей, що їх годі було окинути поглядом. Хоч додому йому було далеко, він, щоб урятуватись, кинувся бігти. Коли передні переслідувачі вже майже хапали його за поли, він звернув у чужу браму і навіть вибіг на сходи. Та переслідувачі й далі наступали йому на п'яти, тому Фіф шаснув у відчинену квартиру й захряснув за собою двері.

Двері від кімнати поволі відчинилися, і Фіф почав гарячково міркувати, як йому вибачитись за те, що він непроханий увірвався в дім, але нічого не спадало йому на думку. Та побачивши, що то великий тигр висунув з дверей голову і кивнув йому, він страшенно

зрадів і потиснув звірові лапу. Разом з ним він зайшов до кімнати, де зібралася вся родина. Діти гралися долі на килимі в садок і поливали його з лійки, батько читав праці доктора Фіфа, мати схилилась над шваць-кою машинкою, а проте підвела голову, коли він зайшов, і привітала його усмішкою, надто широкою для її обличчя — та усмішка променіла з очей і з уст на цілу кімнату. Звичайно, то була Грета.

— Я чекала на вас,— сказала вона й підвелася, щоб приготувати каву.

Доктор Фіф усміхнувся, трохи засоромлений, бо не звик до такої уваги. Він вражено дивився на Грету, очі, уста і рум'янець якої доводили, що це справді вона.

— Вибачте,— стиха сказав він,— мені здавалося, що я замордував вас.

— Чуєте, як вони гупають у двері? — втрутився чоловік і, піднявши пальця, сказав тигрові: — Що ти на це?

Тигр відразу заревів так, що всім довелось роззявити роти, щоб не полопали барабанні перетинки. Після цього ніхто вже не добивався до дверей.

— Дякую, що ви дозволили моїй дружині залишити в себе тигра,— сказав чоловік, відрекомендовуючись докторові Фіфові.

— Я лишив його ані з доброго, ані зі злого серця,— відповів доктор Фіф.— Того дня я був надто несмілий.

Таке пояснення насмішило всіх, доктора запросили випити кави, а діти, що стільки наслухались про нього, якраз умістилися в нього на колінах. Тигр лежав долі на килимі й задоволено воркотав.

— І ви тримали тигра в хаті весь цей час? — вражено запитав Фіф.

Але Грета, глянувши одним оком на тигра, а другим на нього, сказала своїм співучим голосом:

— А чом би ні? Ви навчили мене, як з ним обходитись, ще того вечора... ще перед тим, як прославились.

— О, як би я написав про тигрів, коли б сам пережив усе це,— сумно мовив Фіф, даючи кожній дитині щигля в ніс.— Про тигрів і про людей також!

— Грето,— відразу сказав чоловік,— приготуй докторові Фіфу кімнату для гостей.

Доктор Фіф, як і належало в такому випадку, почав відмовлятись, але потім погодився, коли господар попросив, щоб він за це витлумачив йому кілька незрозумілих місць у своїх працях. Діти заплескали в долоні, а тигр поклав голову йому на коліна й підморгнув одним оком.

У кімнаті для гостей Фіф почав новий етап своєї творчості, яка захопила всіх від першого слова, бо людям дужче подобалося читати про вільних тигрів, ніж дивитися на ув'язнених у зоопарку. Ніхто вже не мав наміру вбивати доктора Фіфа, а коли він помер своєю смертю, йому справили гарний християнський похорон, на який зійшлися всі. По цілій країні славили його як великого звабпювача тигрів.

Проте зоопарк люди відвідували тепер так рідко, що директор не міг уже покрити коштів, потрібних на годівлю тієї сили-силенної замкнених тигрів, на яких ніхто більше не хотів дивитися. Тому він знов випустив їх на волю в тому самому місті.

СОЛДАТСЬКИЙ СВЯТВЕЧІР

Коли треба скинути важливі бомби, їх звичайно скидають на святвечір, бо тоді в голову лізуть всілякі думки і молоді солдати з повітряної оборони можуть прогавити бомбардувальник, хоч це й велика, помпез-

на машина. Такий бомбардувальник саме й летів високо над замерзлим морем крізь ріденький небесний сніжок у напрямку ворожої країни. На задньому місці сидів молодий солдат з бомбою на колінах, і та бомба була така багата змістом, що могла вмить спустошити всю ворожу землю, аби тільки влучила куди слід. Але вітер, що дме як йому заманеться, може збити з курсу навіть найважчу бомбу. Тому солдат, який найкраще з усіх стрибав з парашутом, отримав наказ стрибнути з тією бомбою. І він, звісно, стрибнув.

Він мав час обдумати своє останнє слово, бо до землі було далеко. Прощальне гудіння могутньої машини скоро заглушив вітер, що завивав, наче перелякана жінка, і зірки нажахано моргали своїми осяйними очима. Щоб підбадьорити себе, солдат почав думати про найкращу мить у своєму житті, та чомусь ніяк не міг згадати, чи це він її пережив, чи хтось інший. До того ж йому заважали думати — бо щораз ближче від нього лунав приємний, монотонний спів, і не встиг він озирнутись, як до нього підлетіла зграйка білих ангелів. Солдат сердито глянув у їхні ясні личка, але вони здались йому всі однакові. Тоді він почав зацікавлено розглядати їх окремо і, на свій подив, переконався, що кожне з них було все-таки саме собою, а не просто одне з багатьох. Він навіть почав був усміхатися до них, але споважнів, побачивши, що ангели не відповідають йому усмішками — в них з ніяковості тільки ледь тремтіли кутики червоних уст. На їхніх білих личках вирізнялись темні кола під очима, немов оправи окулярів. Може, вони, добрі, як ангели,— а вони, мабуть, і були ангелами,— вболівали над його близькою смертю? Бо, скінчивши свою монотонну пісню, вони замовкли, тільки сумно дивились на нього великими блакитними очима.

Він усіляко намагався показати їм, що як солдат не боїться смерті, тому спробував завести з ними звичайну

розмову, оскільки їм однаково було по дорозі, проте твердо вирішив не торкатись суворо секретних військових справ.

— А зірки он наче моргають,— почав він, показуючи на них вільною рукою, бо тепер, коли він падав, бомба здавалася легшою і її можна було втримати і в одній руці.

Ангели довго летіли, мовчки перезираючись між собою, коли нарешті відповіли хором устами найближчого до нього ангела:

— Господи, чи ми так зрозуміли, що світло, яке ти несеш на землю, ясніше за сяйво зірок?

— Що так, то так,— відповів солдат неприязно, бо йому здалося, що ангели хочуть щось у нього вивідати, навіть спало на думку, що це може бути замаскований загін ворожих протиповітряних військ. Тому його ще дужче вразило, коли він почув їхній величний гармонійний спів і побачив, як вони з надприродною вправністю жонглюють крильми. Та коли побачив, що вони перевертаються догори ногами і пірнають униз головою, то, як досвідчений парашутист, вирішив, що зобов'язаний втрутитись.

— Літати вниз головою шкідливо! — гукнув він і, на свій переляк, помітив, що вітер шанобливо затих і вже не треба кричати.— Тоді кров приливає до голови і важко триматись визначеного курсу.

Ангели засоромилися, що видно було по їхніх щоках, відразу попереверталися вгору головами і вниз ногами й слухняно полетіли поряд із солдатом.

— Ми ж бо так довго чекали на тебе,— почали виправдуватися вони.— На тебе, що має зійти з неба і спасти людей на землі.

Солдат хитро підморгнув їм одним оком.

— Я посланий згори, щоб знищити велику державу,— твердо сказав він,— і ніхто не перешкодить мені виконати свій солдатський обов'язок!

— Нам про це вже відомо,— заспівали у відповідь ангели,— пануванню князя тьми настане край, алілуя, алілуя!

— Гм,— мовив солдат,— а ви на нашому боці?

— Так, господи! — загукали ангели, щиро вражені.

— Гм,— знов сказав солдат,— то чого ви співаєте про князя, коли ворожа держава — республіка?

— Мудрість твоя безмежна,— відповіли ангели,— а ми не розуміємо таких важких слів. Але ми віримо, що ти завжди чиниш добро.

— Так? — мовив солдат.— Я, щиро казати, радий. Бо я ніколи не думаю, чи це добро, чи зло, а просто виконую свій солдатський обов'язок. Та коли я своєю смертю вчиню добро, то можна вмерти спокійно.

— Так, господи,— покірно погодились ангели,— ми знаємо, що ти маєш померти разом з розбійниками задля спасіння людства, як тобі вже колись довелося померти перед вознесінням на небо.

— Мені довелось померти? — сердито перепитав солдат, бо ж він поки що був живий, і, звичайно, подумав, що ангели не інакше як глузують з солдата протиповітряних військ.

А оскільки одна його рука була вільна, вона не витримала такої образи, і солдат ляснув нею в щоку найближчого ангела. Той відразу ж підставив другу щоку, і солдат ляснув його ще раз і ще дужче.

— Солдати протиповітряних військ — живі хлопці,— повчально мовив солдат, але, побачивши, що щоки покараного ангела напухли кривавими гулями, він, як вправний санітар, відразу витяг з кишені тюбик масті й звично змастив ангелові щоки, які знов побіліли й порожевіли з радості.

Ангел підлетів до солдата й поцілував його в щоку. Солдат невдоволено втерся, а тим часом решта ангелів радісно заспівала хором величальну:

— Слався, навіки слався, чудотворцю небесний!

Солдата так і кортіло сказати їм круте слівце, але він стримувався, аж йому пекло в роті. Бо як було дорікати ангелам? Адже їхні блакитні очі світились такою невинністю, а в їхніх голосах було стільки дитячої радості, що вони не могли мати на думці щось підступне. «Мабуть, це такий ангельський жаргон,— подумав він,— адже ми в авіації теж маємо свій жаргон. Видно по них, що пороху вони не видумають, але й те сказати — ніхто не піде в ангели, маючи здоровий глузд».

— Давайте помиримося,— мовив він,— нам нема чого сваритись. Сказано ж, що бог дивиться не на розум, а на серце.

Та замість того щоб потиснути його простягнену руку на знак вічної дружби, ангели схилили голови й відвернулися від нього. І хоч на спині в них були прегарні ангельські крильця, солдат сприйняв це як образу. Стиснувши простягнену руку в кулак, він насварився ним на ангелів і крикнув:

— Чи, може, солдат вам не до шмиги, га, мирні янголята? Та вас жодна комісія не визнала б здатними до військової служби!

Ангели не відповідали, вони плакали, гучно шморгаючи носами, і солдат знов пожалкував, що так їх вилаяв, але він не міг відразу перейти на лагідніший тон.

— Ну чого ви, ясно ж, що в таку хвилину нерви напружені, як струна. Але хай уже, вибачте мені!

— О господи, прости нам нашу провину, ми дивимось на тебе, і очі наші повинні сяяти, як сонце. Та скажи нам, може, серця наші зовсім охололи від довгого літання між небом і землею у будь-яку погоду? Чому бог не хоче більше знати про нас, чому замкнув перед нами браму до неба, чому не посилає вже нас з радісною звісткою до людей? І чи не тому він по-

слав тебе, сина свого, на землю, що ми йому більше не потрібні?

У солдата від тієї мови так запаморочилось у голові, що він упав би, якби можна було впасти. Якийсь час він знижувався серед прикрої мовчанки, намагаючись не дивитись на ангелів, шукаючи знайомі сузір'я, але зірки й далі нервово блимали, і на них важко було зосередитись. Ангели летіли навколо нього, щільно оточивши його з усіх боків, і благально зазирали йому у вічі. І тоді раптом його серце почало стукати лагідніше, ніж має стукати чоловіче серце, в очах з'явилися непрохані сльози — і саме тепер, коли холодне повітря ледь потеплішало, він зрозумів, що наближається до землі і треба зорієнтуватися, куди падати.

— Ану геть звідси! — крикнув він.

— Прости, господи, що ми не слухаємось тебе, але не покидай, не покидай нас, не давши нам якогось знаку, щоб ми понесли його до твого вітця. Може, він поверне нам свою ласку!

— Пустіть мене! — закричав він, бо ті істеричні ангели не давали йому падати за його власним розсудом, а, схопивши за руки й за ноги, несли над близькою вже землею.— Не тримайте мене, я зіб'юся з курсу!

— Господи, ми оплакуємо гріхи наші, але навіщо тобі той великий м'яч, що ти тримаєш у руці, адже ти цього разу сходиш на землю дорослим. Дозволь нам віднести його богові як вітання від його дитини!

— Здуріти можна,— спокійно й діловито сказав солдат, бо хотів будь-що зберегти ясну голову, та за мить усе його тіло, все, що було рухоме на його тілі, затрусилося зі сміху.

Він реготав на все горло, і ангели, що не розуміли на сміхові, стурбовано дивились на нього, поки він нарешті видушив із себе крізь сміх:

— Ох ви, тихомирні, зворушливі янголята! Гаразд, беріть цей великий м'яч, віднесіть його до мого

небесного вітця, якщо ви знаєте, де він живе, і скажіть, що це йому різдвяний подарунок від мене, хай робить із ним що хоче, аби тільки не кидав його. І самі не грайтеся дорогою в м'яч, поки не доправите його в небесні палати, несіть його так обережно, як несуть заснулу дитину, шоб вона не прокинулась!

У небесних очах ангелів засяяли сонця, а їхні уста почали цілувати його вільну руку. Не сперечаючись, вони поділилися на дві зграйки, і одна понесла сонну бомбу нагору до господа бога, а друга — солдата, що трусився зі сміху, вниз, на землю.

— Сніг холодний і слизький, ти можеш упасти і вдаритись,— мовили вони, мабуть не довіряючи парашутові в солдата за спиною.

Вони обережно посадовили його на білу землю, самі не торкнувшись до неї, бо були босі, а він узутий у міцні солдатські черевики.

— Прощай, прощай, і дякуємо тобі! — радісно заспівали ангели, жваво вимахуючи крильцями, щоб догнати своїх колег, які поспішали до бога.

Солдат дослухався до їхнього співу, поки він не стих, тоді нахилився й приклав до лоба холодного снігу. А коли й це не допомогло, на весь зріст простягся на снігу, який відразу розтанув під ним.

— Що я накоїв,— застогнав він,— подарував нашу єдину Ат-Бак-Хім-бомбу першому-ліпшому богові! Це я смерті злякався, тому мені й привиділось казна-що, і я, дурень, повірив у ті гарні видива. Я-то спустився на землю, але де бомба? Адже вона була справжня, а не видиво. Чи вона теж мені привиділась, якщо я ще живий?

Він підвівся на ноги, щоб оглянутись навколо, бо якщо стоїш, то бачиш далі, ніж сидячи, і помітив поблизу ворожі гармати, націлені в небо. І хоч вони з нагоди святвечора були прикрашені ялиновими гілками та іграшками, він так злякався, що хотів тікати.

Та леле — перед ним хтось стояв. Невиразні обриси його свідчили, що то була людина, але людські риси якось розпливалися, їх приховувала наче якась імла, що здавалась то густим туманом, то мерехтливим світлом. У юній душі солдата замріла надія на порятунок, бо незнайомий не мав солдатської постави. Може, цей мирний старий селянин захоче прихистити його? Не знаючи ворожої мови, солдат, щоб якось порозумітися, замахав руками й ногами, але незнайомий раптом озвався його рідною мовою, певна річ, не бездоганною, повільно, затинаючись, але з якимось зворушливо м'яким акцентом.

— З різдвом тебе, солдате!

— Ви мені допоможете? — зрадів солдат, кидаючись назустріч незнайомому, але спіткнувся об крижину і простягся на землі.

Йому тільки стало сили підвести голову. Та коли він побачив очі старого, які світилися дивовижним теплом, його серце почало рости, навіть комбінезон лопнув на грудях, та він однаково не відчув холоду.

Але тепер незнайомий почав говорити з ним чужою мовою — чи його власною, але якось неправильно. Слова були такі знайомі, давно звичні, вони хвилювали його до глибини душі, будили в ній далекі дитячі спогади, а все ж були незрозумілі.

— Я не дуже твердий у мовах,— сказав солдат,— і не розумію цього.

— Колись ви розуміли це,— почулась засмучена відповідь, і тепер солдат зрозумів усе, але раптом йому здалося, що він краще розумів його тоді, як нічого не розумів.

— Отож слухай, солдате, своєю мовою. Дуже ти зворушив моє серце, пославши мені з ангелами різдвяний подарунок.

— О господи,— прошепотів приголомшений солдат, до крові вдавлюючи коліна в гострі крижини, щоб іще

нижче вклякнути, і, забувши, що він солдат, заплакав, мов дитина, не здатен вимовити жодного слова.

— З давніх-давен я маю для вас подарунок, який ви ніяк не хочете прийняти, бо волієте купувати, ніж приймати подарунки. Тож давай, людино, тепер поміняємось: ти даси мені свою хитромудру бомбу, а я тобі — вічну істину, яку ось тримаю у своїй правиці.

З тьмяного світла лагідно простяглася стиснена в кулак стареча рука. На вигляд у ній мало що могло вміститися, але солдат вірив, що господь каже правду.

— Вічну істину,— покірно пробелькотів він.— Але це надто багато, мій подарунок стільки не вартий. І якщо вже чесно казати, це не я придумав, а твої ангели, тож я не заслуговую на неї.

— Прошу тебе, сину мій, не відмагайся, передай істину людям, за якими я тужу, і вони знов пізнають мене!

Молодий солдат вражено дивився на тремтячу руку, простягнену до нього знизу, ніби незнайомий також опустився на коліна, хоч він і сам господь бог.

— Отче,— сказав солдат,— дякую тобі за велику ласку, але чи не міг би ти ще трохи потримати в себе свою істину, а спершу вивести мене в безпечне місце? Адже я на ворожій землі, і з нею може статися все, що завгодно, коли вона потрапить у ворожі руки!

— О роде людський! — почув солдат ласкавий голос бога, та коли, всміхаючись, підвів голову, бог уже зник. Перед ним на снігу лежала самітна грізна бомба і тремтіла, мов велике живе серце.

Петер Сееберг

ПІДГЛЯДАЧ

Щонеділі десь о десятій годині під деревами, біля круга, стоїть троє юнаків. Вони у велоформі і спираються на рами спортивних велосипедів. Той, хто проходить близько повз них, може почути слова: «Б'єрн», «дівчина», «гарний день». Через кілька хвилин їх минає на простих велосипедах група «олд-боїв» [1], і юнаки гукають їм: «Привіт, Егоне!» і «Привіт, Каю!» Ще хвилин зо дві можна бачити, як вони підсміюються з «олд-боїв». Тоді раптом випростуються, рішуче стискають уста, і очі в них спалахують. Тим часом десятеро велосипедистів одного віку, низько схилившись над кермом, смалять під гору, тільки м'язи напинаються на литках і стегнах. Ті троє під деревами вискакують на свої велосипеди й готуються приєднатись до них. Стоячи на педалях, вони відхиляються назад, втішаючись своєю силою, випинають груди і рушають саме з такою швидкістю, щоб можна було догнати «олд-боїв». Потім уся група, поблискуючи на сонці обідками коліс, зникає за пагорбом.

Коли я виходив у неділю на прогулянку, мене часто минали такі групи дорогою до міста, тому я вважав, що й ці велосипедисти повинні вертатись додому надвечір, десь близько шостої, проте ніколи не бачив їх у той час.

Більшість моїх переживань — це ось такі уривки подій, цікаві доти, доки вони тривають. Я лину думкою за тими велосипедистами далі передмістям, до Фарума чи Слангерупа, вигадую якісь епізоди, додаю

[1] Від англійського old boy — друзяка.

до них примітку «Порівняй з дійсністю: безглуздя» або лоскочу свій розум роздумами про ту силу, яка постає внаслідок фізичного напруження, але скоро втрачаю нитку. Математичний підхід до того, що відбувається навколо тебе, коли складаєш кілька вражень і вираховуєш їхню суму, надовго не може задовольнити, це надто мізерна винагорода за особисту зацікавленість. Життя гуде у периферичних нервових клітинах, і людині стає нудно, коли вона просто накопичує враження, не перетворюючи їх у дію.

Зваживши все це, я вирішую і собі позичити велосипед, хоч, власне, зовсім не маю бажання їздити на ньому. Знаходжу велосипедну фірму, а оскільки не розуміюся на перегонових велосипедах, то доручаю майстрові самому вибрати з них той, який він вважає найкращим. За суботу й неділю треба було платити п'ять крон. Повертаючись додому в суботу, я переконуюся, що мені не подобається їздити на такому велосипеді. Мені прикро, що я не можу опанувати його як слід, крім того, по-моєму, смішно гнати його на повну швидкість, коли я сам-один. Але хоч як там, а я починаю свій дослід.

У неділю я встаю дуже рано і одягаюсь у спортивний костюм, що має замінити велоформу. Я не можу дозволити собі купити велосипедні штани й куртку, не кажучи вже про кашкет. Я свідомий того, що успіх часто залежить від дрібниць і що брак відповідної форми може виявитися фатальним у стосунках з тими тринадцятьма хлопцями (на кілька років молодшими від мене), з якими я маю разом провести неділю. Я снідаю, сходжу вниз, беру велосипед і неквапом добираюся до круга. Десь без чверті дев'ята.

Двоє з тих хлопців уже чекають під деревами. Я питаю:

— Ви належите до якогось спортивного клубу?

— Ні,— відповідає один.

— Я хотів би поїхати з вами, ви не будете заперечувати?

Вони оглядають мене з голови до п'ят, потім один каже:

— Можеш просто їхати позаду. Ніхто тобі не заборонить.

Це зовсім не те, чого мені треба. Вийде, що я тільки їду за ними назирці й намагаюсь не відставати від них. А я хочу дозволу належати до них на тих самих умовах, що й вони. Тому питаю:

— А чи можна з кимось поговорити про це?

— Ні,— відповідає той самий хлопець і, не звертаючи більше на мене уваги, починає розмову зі своїм товаришем. Видно, вони зовсім не мають бажання обмірковувати цю справу.

На щастя, мені спадає на думку, що, мабуть, і вони приєдналися до групи в такий самий спосіб. Скажімо, спершу могло бути лише п'ятеро, що знали один одного, потім до них приєднався шостий, а тепер група збільшилась — мені так і свербить сказати: до чотирнадцяти.

Над'їздять «олд-бої», і два хлопці під деревами вигукують: «Привіт, Егоне!» і «Привіт, Каю!» Кілька «олд-боїв» у відповідь підносять руки і смалять далі. Потім з'являється третій, і перші двоє радісно вітають його. Він невдоволено поглядає на мене й питає товаришів, чого мені тут треба. Мабуть, це належить до церемонії посвяти, пояснюю собі я, пригадуючи, що гурт завжди намагається відлякати новачка. Так буває в школах, у коледжах, у масонських ложах і у війську. Початок завжди найважчий. І хоч як мені кортить піддобритися до них, проте я мовчу і мирюся з тим, що вони мене ніби не помічають.

Коли перші десять поминають нас, я готуюсь. Я не маю ніяких ілюзій. Мені слід їхати за тринадцятим і не відставати. Троє вискакують на велосипеди і від-

разу рвучко налягають на педалі. Я теж стаю на педалі, відхиляючись назад так само, як ті троє переді мною, і випинаю груди. Кров у мені бурхає і розливається хвилею по тілу. Велосипед котиться з належною швидкістю, ледь кривуляючи, тому я сідаю в сідло, нахиляю голову над кермом і вдивляюся в заднє колесо того, що їде попереду. Ніхто не гукає нічого задньому й не озирається на нього, вся група однією дугою автоматично обминає машини, що стоять уздовж тротуару. Ми просто їдемо вперед усе швидше й швидше. Спускаючись згори, мені доводиться пригальмовувати, щоб не нагнатися на переднього, який веде велосипед звично і впевнено. Я потерпеливлюсь, проте знаю, що мушу навчитися їхати за ними. Після якихось п'яти кілометрів, коли ми досягаємо передмістя, де будинки рідшають, я зовсім засапуюсь, починаю квапливо хапати повітря, щоб не відстати, кашляю і стогну. Ноги мої ледь тремтять, мене охоплює розпач, перед очима щось мерехтить, але треба перебороти це. Переді мною крутиться те заднє колесо, трохи віддаляється, меншає і майже зникає з мого поля зору. Я не хочу думати про те, чи є якийсь сенс будь-що триматися за ними ще кілька зайвих хвилин. Я вичерпаний до краю, сили в мене вже не стає, серце шалено протестує. Група раптом відривається від мене, неухильно мчить уперед і зникає за поворотом. Я пускаю велосипед своїм ходом, нехай котиться, скільки може, тоді спиняюсь біля ліхтарного стовпа, відсапуючись, і стаю ногами на землю. За якийсь час я заспокоююсь, охоплений якоюсь приємною млявістю, і рушаю далі в помірному темпі. Тоді збільшую швидкість, знов сповільнюю їзду, а потім кілька хвилин мчу з усієї сили. Через десять кілометрів я бачу тих тринадцятьох. Вони покидали велосипеди й лежать на узбіччі, декотрі сперлись на лікті й розмовляють, а декотрі дивляться на хмари. Я не зважуюсь під'їхати

до них і чекаю біля дерева, поки вони, мов по команді, схоплюються з узбіччя й вискакують на велосипеди. Вони не бачать мене. Я, користаючись нагодою, наближаюсь до того, що їде попереду мене, й тримаюсь його заднього колеса. Тепер я розумію, що рухи моїх повинні бути енергійні й рівномірні, в одному ритмі — поєднання волі і вправності. Надмірний запал втомлює.

Тепер я вже не лишаюся ззаду. Всі інші думки зникають, їзда стає п'янкою самопосвятою, вся енергія скоряється одному темпові. Коли той, хто їде першим, гукає позад себе, що пора вже відпочити, і сповільнює швидкість, кожен у групі передає його слова далі, і я напружено чекаю, чи велосипедист переді мною обернеться й повідомить мене про це. Ні, він вважає себе останньою ланкою в ланцюзі і тільки гукає: «Так!» Я вилучений. Коли всі вони гальмують і роз'їздяться на обидва боки, я спиняюсь віддалік, спираюсь на дерево біля дороги й дивлюся, як вони кидають велосипеди і влаштовуються на узбіччі. Декотрі дістають невеличкі пакуночки зі сніданком і неквапом заходжуються їсти. Видно, бояться виснажитися.

Один із них поглядає в мій бік, щось каже товаришеві, і обидва сміються. Сміх перескидається далі. Котрийсь підводиться й щось гукає мені. Я бачу, як усі вони сміються з мене, і відчуваю, що червонію. Адже я не належу до них. Я все роблю, щоб вони прийняли мене у свій гурт чотирнадцятим його членом, коли це можливе. Я знаю, що непогано їжджу на велосипеді й завжди їздив добре, але не смів навіть сподіватися, що такого успіху досягну першого ж дня. З цього погляду мені нема чого соромитись. Я їм ще покажу.

Близько шостої ми вертаємось додому в швидкому темпі, проте не хапаємось, кожен рух наш виважений. Я цілий день не відставав від них, але то було надто велике зусилля, щоб ще й їхати за ними до кінця.

Коли ми досягаємо круга, я звертаю праворуч, троє звертають ліворуч, а решта, той десятиособовий кістяк, поблискуючи обідками коліс, спускається вниз до міста. Тоді настає звичайний тиждень.

Він швидко минає. Я знов беру той самий велосипед і готуюсь їхати на круг. Протягом тижня я хотів нишком потренуватися, але передумав, бо вони, мабуть, не мають часу на тренування. А я мушу наслідувати їх якомога докладніше. Я силую тебе зійти вниз, бо вранці завжди люблю довше поспати й не хочу міняти своїх нездорових звичок. Та оскільки мені двадцять три роки, я певен, що не вмру від такого зусилля, а коли я вже почав цей дослід, він набуває для мене величезної ціни.

Я сподівався, що тих тринадцятеро приймуть мене до спілки саме цієї неділі. Проте й сьогодні нічого не міняється: мені лише дозволяють їхати позаду. Другої неділі те саме. Аж четвертої відбувається щось нове. Я вже навіть радію цим неділям, хоч і далі вважаю, що рано вставати й збиратися в дорогу для мене трохи обтяжливо. Радий я й тому, що починаю дещо розуміти в цій справі. Хоч паша їзда досить одноманітна, без якихось яскравих моментів, а проте це також шмат життя. Найдужче мені шкода, що ці зустрічі можливі тільки в неділю,— надто вони приємні. Хай би відбувалися щодня. Яка доля, сувора й невблаганна... Група велосипедистів у дорозі до котроїсь зоряної туманності...

Четвертої неділі вранці, коли я за десять хвилин перед десятою наближаюсь до дерев біля круга, два велосипедисти, що вже там чекають, вітають мене, торкнувшись рукою кашкетів. Я киваю їм головою. З'являється третій і киває головою мені. А ще за мить один із них каже мені:

— Не так уже й погано виходить!

Ось над'їздять «олд-бої», і коли ті троє вітаються, я не можу втриматись і гукаю з ними з відповідною паузою: «Привіт, Егоне!» і «Привіт, Каю!»

Отже, над'їздять ті десятеро. Я вискакую на велосипед, випинаю груди і смалю під гору як номер чотирнадцятий. Тепер я справді чотирнадцятий у групі. Я твердо переконаний, що мене прийнято for good and ever [1]. Коли ми вперше маємо стати на відпочинок, той, що їде переді мною, обертається й каже мені про це. Я киваю головою — мовляв, розумію. Ми кидаємо велосипеди й розташовуємось на ріденькій траві, засміченій папірцями від цукерок і подертими картонними коробочками. Велосипедисти не звертають на мене особливої уваги, але тут узагалі ніхто ні на кого не звертає особливої уваги, отже, не тому, що я новий. Вони адресують мені лише кілька речень, на які я або всміхаюся, або відповідаю одним словом. Але в мені сидить і завжди сидів чорт, мені хочеться краще пізнати те, що мене оточує, зав'язати з ними ближчі стосунки, хоч відомо, що люди переважно не цікавіші за димар, яким іде дим, за відро, яким носять воду, чи за двері, які ти відчиняєш. Так чи інакше я переконуюся, що мої стосунки з людьми напруженіші, ніж у інших, що я підглядаю за ними й намагаюсь видобути з них приховані, найпритаманніші їм тони, які, на мою думку, повинні відкрити їхній внутрішній світ і які, проте, озиваються тільки тоді, коли я їх не чую. Мене бентежить те, що я на жодному обличчі, яке розглядаю, в жодному спрямованому до мене слові не можу добачити знаку страшного покликання, безперечно, тому, що не можу добачити такого знаку і в своїх власних вчинках та словах.

Тепер, сидячи разом зі своїми тринадцятьма товаришами, я усвідомлюю, що для мене найкраще буде

---

[1] На віки вічні *(англ.)*.

якомога більше пристосуватися до них. Пристосуватись так, щоб у мене могло з'явитись почуття, що привід до цієї їзди, всі імпульси й рішення, які зумовили мою участь у ній, такі самісінькі, як і в кожного з моїх товаришів, що я в усьому цілком схожий на них, в усьому дорівнюю їм, що я міг би, не задумуючись, як автомат, діяти за спільною схемою і наслідувати своїх товаришів до найменших дрібниць — аж тоді я був би на шляху до осягнення того досвіду, який хотів здобути і який, проте, в остаточному результаті напевне можна визначити як нескінченне зближення, що з кожною миттю дедалі чіткіше виявляє безпідставність і безнадійність моїх потуг у даремній гонитві за дійсністю, бо вони не беруть до уваги єдиного девізу, якийсь щось важить, коли йдеться про пригоду: «До скону!»

Адже тепер, коли я вже прийнятий і можу мовчати, я знаю, що я зрадник, підглядач, який відкинеться від нашої спільної справи, тільки-но вирішить, що пізнав її достатньо. Я пильную, щоб мене не спіймали, бо дію тільки для чужої сили, тієї завжди чужої іншим сили, яка зветься «я сам». І, радіючи, що заклав підвалини для свого досліду, я вже міркую про те, як би ввести зонд у котрогось із цих хлопців і видобути з нього ті таємниці, що затаїлися глибоко в його душі, але раптово виявляються, коли їх кличе дійсність.

Ця схильність до підглядання полярно протилежна мрії про абсолютне ототожнення, про втечу в буття, тривале й суворо визначене буття, що виключає всі інші можливості: подорож до зірок. Отак я їду в супроводі демонів з обох боків. Може, й мої товариші роблять те саме, тільки не усвідомлюють цього, тому й не відчувають себе скованими.

Четвертої неділі ми вчетверте їдемо до Слангерупа й назад. Краєвиди не мають для нас ніякого значен-

ня. Ми не лірики, задоволення дає нам самий рух. Дороги нам не друзі, а супротивники, яких треба перемогти. В такий спосіб світ набуває простих форм, суворих і кам'янисто-сірих. Я знаю, що п'ятої, шостої і кожної подальшої неділі ми їхатимем до Слангерупа й назад. Я колись був у Слангерупі, але під час цих подорожей перестав думати, який він. Це просто місце, від якого ми повертаємо, спрямовуємо свій рух до вихідного пункту. З цього погляду ми їдемо по колу, як люди по березі в туман. А проте нікому ця одноманітність не здається нудною, машинальною, втомливою, бо кожна неділя палахкотить енергією.

Коли ми вихоплюємося з міста п'ятої неділі, я такий радий, що подумки обіцяю стримувати свій потяг до підглядання й цілком використати можливість, яка мені трапляється: датися, щоб мене поглинула ця невідомість, пізнати її звичаї, закрутитися в її шаленому пустельному вихорі. Я більше нічого не хочу, тільки міцно вкоренитися в цій невідомості. Про ці зусилля не повинен знати жоден з моїх товаришів. Я мушу твердо врости в нашу спільну волю. Я знаю, що в того, хто хоче цілковито змінитися, завжди лишається крапля опору, але знаю також, що та крапля й додає смаку його зусиллям. Прагнення зміни було першоосновою найбільших людських досягнень, і хоч я не маю права вважати, що моє досягнення одне з найбільших, а проте спроба зосередити всю свою особистість на одному переживанні теж не мало важить. У таких справах дарма вдаватися до холодного тону команди: може, треба наслати вогонь і бурю на старі родючі краї, щоб могло прорости нове. Так, я знаю, що прагну оновитися, і найгірший вияв цієї жадоби опанувати дійсність — моя непереборна пристрасть, потяг до шпигування, той вічний обвинувач, невтомний донощик, що сидить у моїй душі і звинувачує мене в лицемірстві.

Минає шоста, сьома, восьма й дев'ята неділі. Настає десята, ми знов у дорозі, знов їдемо до Сланге-рупа. І все відбувається однаково. Навіть проколи камер не викликають пожвавлення. Ми кілька разів відпочиваємо на узбіччі, перемовляємось про якісь дрібниці, але, повертаючи біля круга праворуч, я бачу, що хлопець, який їде попереду мене, той тринадцятий, також повертає праворуч і, трохи проїхавши, зупиняється.

— Стривай на хвилину, я хочу з тобою поговорити,— каже він.

— Гаразд,— здивовано відповідаю я.

У мене виникає бажання повестись нечемно й не допустити до цієї розмови.

Він нерішуче каже:

— Ти не такий, як інші.

Я червонію і видушую з себе:

— Неправда. Я не розумію, що ти маєш на думці.

— Я пам'ятаю той недільний ранок,— каже він,— коли ти ходив по молоко. Ми тоді всі троє стояли під деревами і звернули на тебе увагу. Ти підглядав за нами. Коли ми сидимо на узбіччі, я теж помічаю щось подібне.

— Чого ти хочеш від мене? — запитую я.

Він відповідає, трохи подумавши:

— Я й сам добре не знаю.

— Ви хочете позбутись мене? Хіба я повівся не так, як усі люди, які приєднуються до чогось, віддаються тому, що їх спокушає? Чи ви всі не робили того самого?

— І все-таки є якась різниця,— відповідає він.— Я помічаю, що вона є, просто мені це спадає на думку тому, що ти їдеш зразу за мною. Але не будемо більше говорити про це. Прощавай.

Він прикладає руку до кашкета, сумно всміхається і їде своєю дорогою. Я вертаюсь додому в гнітючому

настрої. Мені здається, що можна кінчати, адже вони однаково відчувають у мені чужого. Отже, моє перетворення — просто дилетантська комедія. Але я більше нічого не можу вдіяти, хіба спробую переконати їх, що в нас спільна доля і що я належу до них. Якийсь незвичайний вчинок був би неприродним, отож після довгих роздумів я вирішую, що приїздитиму кожної неділі — чого я найдужче й прагну — і, може, цим переконаю тих, хто сумнівається в моїй солідарності.

Неділя за неділею я сиджу з ними на узбіччі, так триває цілий рік, і я маю надію, що став таким самісіньким, як вони. Я напружено стежу за ними, щоб з'ясувати, чи й далі лишаюсь у їхніх очах чужим і підозрілим, але тільки один із них, тринадцятий, час від часу кидає на мене сумний погляд. Тоді мені здається, що він думає: «Одного дня ти сядеш, поміркуєш про все це, підсумуєш, яку ти отримав з цього користь, а тоді почнеш пхати свого носа в безліч інших справ, бо не маєш чому віддатися, бо ти не такий беззахисний, як ми, ті, хто не має нічого, крім цієї своєї їзди». І я знаю, що він назве мене словом, аж надто мені знайомим, скаже подумки: «Підглядач». І коли я вперше читаю це в його сумному погляді, то втрачаю відвагу і моя надія на успіх розсипається в друзки.

Саме в одну з таких хвилин я вирішую, що повинен сказати своїм товаришам правду. Я пробув з ними вже стільки неділь, що вони звертають на мене не більше уваги, ніж на інших, лише цей тринадцятий, за яким я їду, розхитує моє почуття впевненості. Одного дня, знов зустрівши його погляд, я не витримую:

— Я хотів би вам щось сказати.

Усі здивовано поглядають на мене, і я помічаю, що відстань між нами миттю збільшується. Ми знов стаємо майже чужі.

— Я не маю права бути серед вас,— кажу.— Я просто підглядач, та й годі.

Я сподіваюся, що цієї хвилини буду остаточно врятований: вони засміються, зарегочуть, почнуть ляскати себе по стегнах, робити з мене блазня, і тоді я зможу лишитися серед них як блазень. Я міг би розвинути весь свій блазенький хист і присвятити його їм, міг би ненастанно розважати їх, оскільки все, що б я сказав, було б смішне, навіть веселе. Тоді я побачив би своє «я» відродженим у новій формі: блазня.

Проте вони не сміються, чекають пояснення — отже, майже розуміють, що́ я хочу сказати. Тепер я бачу, що отримую тавро: «Сторонній». (Треба спитати самого себе, чи в глибині душі я не хотів цього).

— Чому ви не сміється з мене? — безглуздо питаю я.

Вони не відповідають і сидять дуже поважні. Тільки номер тринадцятий сумно всміхається. Він знає, що я готовий. Я неквапом сходжу з узбіччя. Такої неділі в них ще не було. Принаймні я подарував їм її. Я беру велосипед і поволі вертаюсь до міста.

Перші дні я не можу про це згадувати. Не можу усвідомити, що це правда. Я рідко так глибоко в щось устрявав і ось тепер програв. Програв навіки.

Та прийде день, коли переді мною постане одвічне, абстрактне запитання: «Чого ти хочеш?» І мені доведеться вибрати або крихту з цілого світу, або все з крихти його. Доведеться розпорошуватись або зосереджуватись — видихати або вдихати, підглядати збоку або дати життю захопити себе. Іншої можливості немає. Коли я йду вулицею і дивлюся на людей довкола, стежу за їхніми рухами, постатями, обличчями, мімікою і силою-силенною людських ситуацій, то гаряче прагну ввійти в саме їхнє осереддя і зв'язатися з ними; але моє бажання — фальшивий гріш, за який я сподіваюсь придбати право входу, бо я зав-

жди в дорозі десь далі, навіть коли чимось захоплений. Я завжди залишаю собі відступ, ніколи безповоротно не віддаюся дійсності.

Протеївські думки, мої блазенські думки. Я мчу по світу перевдягнений, підглядач, якому ніщо людське не чуже. Але кому з людей не чужий я сам?

ВЕЛИЧАЛЬНА ПІСНЯ МАРІЇ

На вході до телефонної будки лежав мопед, якого хтось кинув уночі або вранці; довелося підняти його й прихилити до заскленої стіни будки. У правій руці вона тримала гроші, затиснувши їх у жмені, та рекламку невідкладної медичної допомоги, і їй було нелегко впоратися з мопедом. Вона відчувала, що в неї й досі тисне в грудях.

Сонце розпікало вулицю вздовж залізничної колії, між будинками все ще подекуди залягав важкий вранішній туман. На кам'яній приступці одного з будинків сиділи два молоді чоловіки без піджаків і пили пиво, вулицею йшов літній власник цигаркової крамнички явно з наміром приєднатись до них і перемовитися словом. З-за рогу зрідка виїздили машини й зупинялись перед вокзалом, а навколо стоянки кілька хлопців ганялися один за одним на мопедах.

Вона спітніла, поки прилаштовувалась дзвонити. Будка була тісна, просякнута тютюновим духом, з пошарпаними телефонними довідниками, зі слідами численних спроб зламати автомат, з недокурками на підлозі. Тим часом на вулиці власник цигаркової крамнички вже спинився біля чоловіків і почав їм щось розповідати. Ті повитягали шиї й пильно дивилися на нього.

Вона вкинула першу монету, яка пірнула в автомат. Вона перепробувала всі двадцятип'ятиерові монети,

проте жодна з них не затрималась. Потім почала вкидати по кроні, але вони теж порипали. Вона натиснула на кнопку «зворот», вибрала з ямки шість монет по кроні й десять по двадцять п'ять ере і одну за одною знов заходилася вкидати їх в автомат. Дарма. Вона спробувала інакше: вкинула їх усі разом, але й так жодна не затрималась. Переконавшись, що нічого не вийде, вона натиснула на кнопку «зворот».

Інструктор автошколи готувався на недільну прогулянку. Він вийшов зі складаним столиком і стільчиками, дружина ззаду несла кошик з їжею. Все це вони поклали в багажник. Дружина вернулася замкнути помешкання. Крізь великі шибки було видно, як вона йшла сходами вгору, потім спускалася вниз. Вийшла вона зі світлим плащем, перекинутим через плече, згорнутим підшивкою назовні. Чекаючи, поки чоловік усе приготує, дружина віталася з сусідами, що йшли до міста, й дивилась їм услід.

Вона спробувала ще раз опустити двадцятип'ятиеру монету, але й ця пірнула. Більше нічого не можна було зробити.

Вона пішла вулицею повз чоловіка і привіталася з крамарем, що випадково виявився її знайомим. Минаючи їх, вона йшла трохи швидше, ніж звичайно. Відчувала, що чоловіки питатимуть про неї в крамаря, коли вона вже мине їх.

Дорогою до крамнички пекаря вона нікого не зустріла, ніхто не заходив туди й не виходив звідти. І все ж таки вона хотіла переконатися, хоч і так знала, що дарма йде. Не побачила вона й тістечок у вітрині, що перші впадали в око. До крамнички все ще ніхто не входив і ніхто не виходив з неї. Жалюзі були майже спущені, а на табличці, прибитій на дверях, було тільки написано, коли крамничка відчиняється, а коли зачиняється — не зазначено. Вона взялася за ручку. Двері не подалися.

Вона знов вийшла на сонце. Полив'яна черепиця на дахах будинків біля станції виблискувала в його промінні. Досі їй не спадало на думку, що на станції також є телефон. Довелося знов пройти повз тих чоловіків. На східцях коло них стояли порожні пляшки з-під пива. Власник цигаркової крамнички вже пішов. Вона бачила його проти сонця в кінці вулиці. Чоловіки, коли вона їх минала, похилили голови, витираючи роти й підборіддя. Вона вчула, як один із них щось запитав, і другий стиха відповів йому. Що їм було відоме про неї? Вона їх зовсім не знала, і їй було шістдесят чотири роки. Чим вона могла їх зацікавити?

Один телефон на станції був зайнятий, другий вільний. Вона зайшла в будку і вкинула в автомат двадцять п'ять ере. Але монета не проходила в отвір. Коли ж вона врешті пропхнула її, монета застряла десь далі. Вона підняла трубку, сподіваючись, що таки дозвониться. Почулися короткі гудки, які не змовкали, хоч скільки вона чекала і хоч скільки вішала трубку. Вона натиснула на кнопку «зворот», проте монета не випала. Вона вийшла, так само тримаючи в руці рекламку з номером невідкладної і гроші без тих двадцяти п'яти ере. Тим часом друга будка також звільнилася, та її відразу зайняла дівчина в синюватих окулярах, яка, спершись об стіну, схилила набік голову й радісно задивилась у простір. Мабуть, не скоро вийде.

Постоявши ще трохи, вона рушила далі. Треба було все-таки взути пристойні черевики.

Люди поглядали на її хатні капці. Тим більше, що з них витикалося кілька великих мозолів, які за довгий час попротирали в капцях дірки.

Переходячи вулицю, вона побачила, що двері синього бару не замкнені. Барменка з блакитними очима, підмальованими так, щоб вони здавались більши-

ми, в білій перуці і в блискучій блузці цикламенового кольору, з викоту якої виглядало мереживо білизни, мила кухлі, а в глибині зали, де навіть тепер було темнувато, стояло троє височенних головатих рудих чоловіків.

Коли вона зайшла, барменка примружилась від сонця, що зненацька блиснуло на пляшках і в дзеркалі, й підвела на неї очі. Вона бачила в дзеркалі спину барменки, а поряд — трьох чоловіків, що дивилися на неї з дзеркала. Вона обернулася, щоб побачити їх насправді.

— Я до ваших послуг,— чемно сказала барменка.

Чи не могла б вона скористатися телефоном?

Барменка показала мийкою у темний куток. Вона рушила вздовж прилавка, і чоловіки, тримаючи руки в кишенях, відступили вбік. Вона йшла повз маленькі й великі барила, що правили за стільці й столики. Серед усякої підсвіченої бутафорії їй не легко було знайти телефон. Та ось вона помітила довгасту, також підсвічену шибку, що скидалась на телефонну будку. Вона смикнула за ручку й зайшла всередину. Кладучи на поличку рекламку й монети, вона ненароком перевернула попільничку, повну недокурків, що розсипались, а два навіть упали додолу. Вона спробувала підняти їх, але не могла зігнутись, не відчинивши дверей. Нарешті таки дістала ті недокурки, хоч у неї закрутилося в голові. Вона поклала їх у попільничку і згорнула туди рукою решту сміття — недокурки, попіл і обгорілі сірники. Начебто вже все гаразд.

Вона вкинула двадцять п'ять ере і тепер почула той сигнал, що треба. І майже відразу невідкладна допомога відповіла.

— Так, мені треба викликати лікаря... Коли він приїде?

Ні, швидше як за годину не зможе. У нього три чи навіть чотири виклики.

— Гаразд.

Вона згорнула з полички монети, взяла рекламку й вибралася з будки. Між столиками й стільцями було темно. Довелось простягти руки й намацувати, куди йти. Але далі вже було видніше. Ось і прилавок. Рудий чоловік, обернений до неї спиною, стояв на одній нозі, а другою впирався в приступку прилавка, випнувши широкий зад. Він схилив голову на руку й щось казав двом своїм товаришам, які стояли трохи далі, де було темно. Барменка, що стояла на світлі й не переставала витирати кухлі, також дивилась на нього.

— Дякую,— мовила вона, проходячи повз барменку.

— Нема за що,— приязно відповіла та й усміхнулася.

Мила усмішка. Дякую за милу усмішку. Бо все здавалось їй таким моторошним.

Висока стара груша на подвір'ї купалася в сонячному промінні, серед цвіту гули бджоли. На поперечці під грушею висів килимок, у ящику зі сміттям лежали великі картонні коробки, повні стружок. Вікна з чільного боку на четвертому поверсі стояли відчинені, радіо звідти грало гімн, бряжчали виделки й ножі, які розкладали на столі, хтось щось вигукував. Молоді були вдома зі своїм малим. Скоро вони вмостять його у візочку в затінку огорожі й прикриють зверху марлею, щоб не залітали мухи і бджоли.

Вона рушила сходами нагору, відсапалась на другому поверсі, потім піднялась на третій. Двері до її помешкання були прочинені, про всяк випадок вона приколола на них папірець, на якому написала: «Скоро вернусь»,— хоч знала, що до них ніхто не прийде. Вона зайшла до кухні й ковтнула з чашки води. Тоді виглянула у вікно. Внизу біля великої купи землі стояли по-недільному тихі бульдозери. Вони готували місце під будову гаража. Починали о сьомій ранку,

Вона взяла склянку води й пішла до спальні. Андреас лежав на лівому боці, відвернувши голову від світла, й дивився в напрямку вмивальника, але вона була певна, що він нічого не бачив. Уста в нього були розтулені, і він час від часу стогнав. Мабуть, думав тільки про свій біль, більше ні про що. Його права рука лежала поверх перини на худому стегні. Він ледь підіймав її і знов нетерпляче опускав.

— Андреасе,— озвалася вона й піднесла склянку йому до рота, водночас підсовуючи руку під його плечі й схиляючись над ним.

Він підвів до неї очі, в яких застиг жах.

— Як мені погано, Маріє.

Андреас перевернув горщик, вона побачила, що в розлитій на підлозі сечі є трохи крові.

— Ти перевернув горщик, Андреасе,— сказала вона, не для того, щоб дорікнути йому.

— Так,— відповів він,— я не міг втримати його. Впустив.

— Нічого, я витру, Андреасе,— сказала вона.

— Лікар приїде? — запитав він крізь зціплені від болю зуби.

— Так, Андреасе, скоро приїде.

Вона піднесла склянку йому до рота. Він трохи надпив, але вода розлилась йому по шиї, по грудях і замочила подушку та простирадло.

— Дякую,— сказав він.

Вона підвелася зі склянкою в руці. Довелося спертись рукою на край ліжка, а то не подужала б.

Вона взяла в шафці біля сходів відро й ганчірку, набрала у ванній теплої води, хлюпнула її на підлогу, зібрала все ганчіркою, прополоскала її і витерла підлогу до сухого, тоді вкинула у воду з милом килимок, підмочений в одному ріжку сечею, і викрутила його. Сушити вона його вивісить потім.

— Тепер уже чисто,— сказала вона й сіла біля Андреаса.

— Дякую, Маріє,— сказав він.

Він шукав її руки, і вона посунула її назустріч йому. Його рука була суха й шорстка. І така велика, що її рука завжди тонула в ній.

— Іди краще приготуй обід,— за якийсь час сказав він.

— Ще тільки пів на одинадцяту. Я зварю юшки з кучерявою капустою. Вона тобі не завадить, трохи навіть прополоще тебе.

— Мабуть, я сьогодні не зможу їсти, Маріє,— сказав він.

— Спробуємо,— сказала вона.— Треба щось попоїсти.

Вона глянула на годинник у кімнаті. Ще десь із три чверті години треба чекати на лікаря. Вона залишила двері прочиненими, щоб Андреас бачив, де вона, вийшла до кухні й виглянула на будівельний майданчик. Надійшла якась подружня пара і спинилася на краю викопаної ями. Чоловік щось пояснював, показуючи пальцем, а жінка водила за тим пальцем очима. Він підніс руку вгору, і вона майже побачила, який заввишки буде гараж. Той гараж затулятиме вранці сонце.

На подвір'ї немов почулась чиясь хода. Вона перейшла до кімнати й виглянула у вікно. То були сусіди з четвертого поверху від чільного боку — старий і невістка, яка саме знесла вниз новий дитячий візочок і прилаштувала його в затінку огорожі. Стара щось гукала їм з кухонного вікна. З будинку вийшов син, тримаючи на руках малого, й не віддав його матері, а сам почав укладати в синій візочок. Дитина була на диво понура, вона придивилась до неї крізь марлю, коли позавчора йшла повз візочок. Та дитина ніколи не плакала.

Зробивши все, що треба, всі троє хвилину постояли, дивлячись на дитину, потім старий і невістка повернулися нагору, а син вийшов на вулицю. Він зупинився, ледь розставивши ноги, поглянув спершу в один, тоді в другий бік вулиці й рушив у напрямку станції. Мабуть, захотів випити пива.

Вона зайшла до Андреаса й сказала:

— Я піду вниз виглядати лікаря, Андреасе. Скоро вернуся.

Він не чув, що вона сказала. Лежав із заплющеними очима й неспокійно совав рукою по стегні.

Вона підійшла ближче і, нахилившись до самого його обличчя, ще раз мовила:

— Я піду вниз виглядати лікаря, Андреасе, щоб він довго не шукав.

Він розплющив очі, і в них блиснула свідомість.

— Добре,— сказав він і пересунув голову трохи вище на подушку.

— Ну от, щоб ти знав, де я,— сказала вона.

— Так,— відповів він.

Вона рушила до дверей, оглядаючись на нього.

Поки вона взувала й зашнуровувала в кухні черевики, то чула крізь двері його стогін.

Хтось затупотів, збігаючи згори сходами. Вона відступила, даючи дорогу. Повз неї промчала дівчина, заклопотана якимись своїми справами, на бігу обернулася в її бік, привіталась, одним духом збігла сходами і опинилась на подвір'ї, вся до колін залита сонцем. Штани тріпотіли навколо її стрункіх ніг. Не гляпувши на дитячий візочок, дівчина майнула в підворіття й завернула праворуч, тільки у вікні по той бік вулиці мигнуло її віддзеркалення.

Марія перейшла подвір'я і зупинилась за півкроку від візочка. Вона глянула вгору, але у вікнах нікого

не було. Вона ледь підняла марлю й подивилась на дитяче личко, бліде, з заплющеними очима й стисненим ротиком. Дитина дихала легко, з великими перервами набирала й видихала повітря.

Вона прислухалась до свого власного віддиху. Трохи важкуватий. Вона підійшла до брами, виглянула на вулицю, взялася за мідну ручку, знов пустила її, не знаючи, де діти свої руки. Вона ходила підворіттям, то верталася на подвір'я, то знов визирала на вулицю. Там уже гули машини, перед будинками на тротуарі стояли купками чоловіки, потягалися, оглядались довкола, чекаючи на обід, що докипав і досмажувався на поверхах. Коли настане пора, відчиняться вікна, і їх почнуть кликати їсти.

Син сусідів повертався назад, тримаючи руки в кишенях. Вона вловила дух пива, коли він вітався з нею. Він, усміхаючись, кілька разів ляснув пальцями, щоб забавити дитину, потім напнув щільніше марлю й поправив защіпки. Вона дивилася на нього. Чудний чоловік. Не вклонився їй ще раз, коли знов зайшов у під'їзд і рушив сходами нагору. Вона знала його, відколи він народився, але ніколи не розмовляла з ним.

Вона вийшла на вулицю, трохи пройшла нею, вернулася назад. Попід мурами тинялися собаки. На одному балконі біля великого карниза стояв чоловік і чухав живіт. Другий виглядав з вікна за рядком високих кактусів. З усіх вікон, пофарбованих у зелений колір, чути було музику — марші і псалми. Площу перед вокзалом перейшла молода дівчина в пляжному костюмі, в чобітках та в береті і зникла між машинами. Шофер таксі сидів, висунувши з машини ноги, читав газету й потирав потилицю.

Вулицею повільно під'їхала машина й спинилася край тротуару біля сусіднього будинку. Видно, хтось приглядався до номера на ньому. Вона вернулась на подвір'я й почала ходити біля груші. В підворітті

з'явився молодий лікар, без піджака, з сумкою в руках, трохи сутулуватий і в окулярах. Чуб спадав йому на лоба. Коли він помітив її, вона рушила йому назустріч.

— Чи тут живе Андреас Вібек?

Вона простягла йому руку й привіталася. Лікар потиснув її сухі пальці й відразу випустив їх. Він перший зайшов до помешкання. В неї лежав приготований рушник у ванній, якщо б він захотів помити руки. Лікар завагався, але врешті таки зайшов до ванної, помив руки й глянув на себе в дзеркало у передпокої, де він лишив на стільці свою сумку. Вона спинилась на порозі і гукнула в спальню:

— Прийшов лікар, Андреасе!

Андреас не озвався. Відкриваючи сумку, лікар пильно приглядався до нього. Потім приклав стетоскоп до грудей хворого. Андреас розплющив очі і кволим голосом запитав, хто це такий.

Лікар, усе ще схилений над ним, підвів погляд і сказав, що він доктор Маттісен. Андреас витріщеними очима хвилину дивився на стіну, про щось думаючи, тоді промовив:

— Погано мені, докторе.

Лікар опустив стетоскоп на груди, взяв Андреасову руку, порахував пульс і знов поклав її на перину.

— І ви кажете, що в сечі є кров? — запитав він.

— Так, багато крові,— відповіла вона.

Лікар випростався й глянув на Андреаса, що й далі дивився на стіну.

Вони вийшли до другої кімнати. Лікар запитав прізвище, рік народження, номер каси хворих, посаду. Вона витягла з шухляди в шафці всі папери й подала йому.

— Доведеться покласти вашого чоловіка до лікарні,— сказав лікар.— З ним не дуже добре.

— Мені подзвонити? — запитала вона.

Ні, він сам подзвонить. Через кілька годин приїдуть.

Вона провела його до сходів, і він озирнувся на неї, коли повертав на другий поверх. Вона дивилася, як його рука посувалась поруччям аж до самого низу.

Потім вона бачила, як він квапливо перейшов подвір'я повз дитячий візочок, на який навіть не глянув. Крізь підворіття виднів передок його машини. Вона побачила, що лікар ще раз озирнувся, перше ніж рушити з місця.

Вона зайшла до спальні. Андреас підвів на неї очі й запитав:

— Ну що?

— Тебе, бідолаху, покладуть до лікарні,— відповіла вона.

Набігла сльоза, поволі побільшала, покотилась по щоці коло носа й заблищала в кутику губ. Шкіра в нього блищала від поту. Вона погладила його: і рука, й щока були холодні.

— Так буде найкраще,— мовила вона.

— Так,— тихо погодився він і хотів обернутися, але не подужав.

— Перевернути тебе на спину, Андреасе? — запитала вона.

— Так,— сказав він,— переверни.

Вона підсунула руку йому під спину й підняла його. Голова хилилася назад, довелось підперти її другою рукою. Вся нижня частина тіла була безвладна, але подалася, коли їй пощастило підтягти його трохи вище, перевернути на спину і вкласти голову на подушку. Тепер він дивився в стелю.

Вона засапалась і сперлася на край ліжка. Потім вийшла до кухні, випила склянку води, хвилинку відпочила й вигляпула у вікно. Хлопчаки лазили по ковшах бульдозерів і сперечалися про те, хто вище виліз. Вона повернулась до спальні й сіла на край ліжка.

— Маріє,— сказав він і глянув на неї.

Очі в нього були такі самі ясні і блакитні, як тоді, коли він, у синьому кашкеті, з-під якого на вухо вибивався буйний чуб, їхав на велосипеді повз її вікна й заглядав до кімнати, а вона стояла між вазонами. Потім вона стояла з ним біля дверей, потім на розі будинку, потім під деревом, потім на мосту, а потім у підворітті. І завжди той самий погляд, такий далекий, мов саме небо.

— Андреасе,— сказала вона й погладила його по лобі.

— Чи тобі було добре зі мною, Маріє? — запитав він глухим голосом.

— Так, Андреасе, краще й не могло бути,— відповіла вона.

Він шукав її рук, і вона взяла його праву руку в свої. Він підвів очі, вони були повні сліз і блищали, мов гладінь моря. Її пойняв невимовний жаль.

— Я ні за чим не жалкую,— сказала вона.

Андреас мовчав. Вона тільки відчула, що він притиснув свою руку до її рук.

Вона підвелася.

Вона вийшла до кухні й поставила варити юшку. Потім заправила її, щоб була якнайсмачніша, дістала з холодильника пиво, взяла дві найкращі склянки й поставила все це на тацю.

— Зараз попоїси юшки, Андреасе,— сказала вона від дверей, заходячи підняти його.— І вип'єш пива.

Вона підперла його подушками, щоб він не перевертався ні в той, ні в той бік. Проте він надто хилився вперед, і довелося забирати все з-під його рук, якими він водив по перині.

Вона налила пива й дала йому ковтнути, але воно витекло кутиком рота на перину. Вона дала йому ще раз ковтнути, і знов нічого не вийшло. Все витекло.

— Смакує тобі, Андреасе? — запитала вона.

— Ще б пак,— простогнав він, і на обличчі в нього з'явилась ніби усмішка.

Він з'їв три ложки юшки з кучерявою капустою, але все витекло назад. Зненацька він перехилився, таця перевернулася, і юшка з тарілки та пиво розлились на тацю, на перину й на подушки.

— Нічого, Андреасе,— сказала вона.

Вона поклала тацю на вмивальник і дістала з шафи чисту білизну.

Спершу вона принесла свою перину й поклала її напоготові, тоді зняла Андреасову, накрила його своєю і підтикала так, щоб йому було зручно лежати.

Потім змінила пошивку на його перині, постелила її на своє ліжко і знов накрила покривалом.

— Усе гаразд, Андреасе,— сказала вона.

— Так,— відповів він самими губами.

Вона винесла тацю до кухні, вимила й поклала на місце. Тоді сіла до столика, насипала повну тарілку юшки, виїла її і допила те пиво, що не встигло вилитися з пляшки. Коли закипів чайник, вона запарила собі чашечку кави, пішла з нею до кімнати, сіла біля вікна й задивилась униз, де невістка саме переповивала дитину, тримаючи її однією рукою за ручки й ніжки.

Вона пила каву, годинник ненастанно цокав, маятник коливався за заскленими дверцятами, а коли вона ворухнулась на стільці, механізм легенько дзенькнув. Він завжди так дзенькав. Раз вона зазирнула до Андреаса, що лежав, заплющивши очі й ледь розтуливши губи. Тепер він стогнав рідше.

Вона відчинила вікно і впустила до кімнати свіжого, теплого повітря. Долинули голоси з сусідніх квартир і з-за будинку, де бавилися діти. Небо розітнув гуркіт літака. Зі шпаківень чути було пищання пташенят; воно гучнішало, коли старі шпаки пролітали

повз вікно і згортали крила, щоб сісти на кілочок. На жердині внизу час від часу лопотів килимок.

Вона задрімала на стільці і прокинулась, коли біля самого вікна засвистів шпак. Хтось стукав у двері. Кімната була залита сонцем. Вона вийшла в передпокій і відчинила двері. За ними стояли два санітари з ношами. Вони роззиралися, прикидаючи, як їм краще буде виходити і спускатися вниз.

— Андреасе,— мовила вона й погладила його по лобі,— зараз ти поїдеш.

Він розплющив очі й розгублено глянув на неї, тоді вперся руками в ліжко і спробував підвестися. Раптом їм обом здалося, що це ранок і він устає, щоб іти на роботу.

Вона мимоволі всміхнулася. Він застогнав, але також усміхнувся.

— Допоможи мені,— попросив він, ковтаючи сльози.

Вона підвела його, пригорнула до себе й відчула на колінах його безвладну голову.

Санітари підсунули під нього руки, понесли до дверей, обережно поклали на ноші й накрили ковдрами. Вона йшла слідом за ними. Санітари підняли ноші, і один із них сказав:

— Решту ми зробимо самі.

Вона погладила Андреаса по голові. З його заплющених очей котилися сльози. Коли санітари рушили до виходу, він озвався до неї:

— Вони забирають мене, Маріє.

Ноші затримались у дверях. За санітаром їй було не видно його. Він спитав:

— Ти віриш, що я вернуся, Маріє?

— Так, вірю, Андреасе.

Санітари крок за кроком почали спускатися вниз. Андреас покірно завмер на ношах. Вона бачила, як санітари переходили подвір'я. Андреас лежав, простягнувшись на весь зріст. Раз він розплющив свої ясні

очі й подивився на небо. Санітари рушили подвір'ям і піднесли його до задніх дверцят машини, біля яких зібрався гурт людей. Кілька хлопчаків плуталися в них під ногами. Нарешті машина поїхала.

Вона зайшла до спальні, витрусила Андреасову білизну, перестелила ліжко, накрила покривалом і розгладила його зверху. Тоді винесла склянку до кухні й вилила з неї воду в зливальницю. Винесла також горщик до ванної, вишарувала, виполоскала його й поставила на місце. Потім вимила підлогу перед ліжком, узяла килимок і повісила внизу на жердину.

Сусіди, і молоді, й старі, спускалися сходами, вибираючись на прогулянку. Малого вони лишили у візочку. Невістка глянула на неї і запитала:

— Вашого чоловіка забрали до лікарні?

— Так,— відповіла вона.— Йому дуже погано.

— А він здавався таким здоровим,— сказав її чоловік.

— Так,— відповіла вона,— але це давно почалося.

Підіймаючись угору, вона чула, як сусіди розмовляли між собою. Вона зайшла до кімнати й сіла на стілець біля вікна.

В чеканні минув день і ніч.

Клаус Ріфб'єрг

СПОЧИВАЙ У МИРІ

Том Годфредсен вичитав у газеті — чи, може, то був журнал,— що причиною більшості хвороб є суспільство. Коли помирав робітник, який працював на заводі, де виробляли небезпечні для життя хімікати, все здавалося зрозумілим. Не важко було також зрозуміти, що вина за дорожні аварії та пов'язані з ними переломи ніг або ребер чи навіть смерть падала на машини: їх розвелося надто багато, а все це тому, що капітал і промисловість продукують машини, щоб збільшити прибутки. І все-таки хоч як напружено думав Том Годфредсен, він не міг з'ясувати до кінця, чи його гуля (величенька під правою пахвою) теж пов'язана з механізмами суспільства.

Чи його хвороба не наслідок капіталістичної тиранії? Цілком імовірно. Адже міг він, наприклад, виявитися жертвою опромінення. Або в мармеладі, яким він уранці мастить (тоненько) хліб, міг виявитися шкідливий хімікат сповільненої дії — скажімо, у фарбнику чи в речовині, яку вживають для консервації. День крізь день він їв мармелад, і тепер усі ті шкідливі речовини скупчились у гулі під правою пахвою, яка ніяк не розсмоктувалася.

Таких можливостей було багато. Якщо робітники на заводі хворіють, коли мають справу з полівінілхлоридом, то хіба той самий полівінілхлорид у його власній ванні не міг шкідливо впливати на організм, як він спокійно сидів на дзиглику і, голячись, оглядав або обмацував щоки перед дзеркалом над умивальником? Том Годфредсен недавно довідався, що геть усе щось випромінює. Так, навіть людський мозок. Він

завжди з великим зацікавленням дивився парапсихологічні передачі по телебаченню. І дивувався, що люди можуть спілкуватися з допомогою хіміко-електричних розрядів. Виходить, цілком відпадає потреба послуговуватися словами.

Спершу він нікому й не згадував про гулю. Він і сам помітив її випадково, в дзеркалі, яке несподівано послало йому сигнал про те, що світло змінило свій кут. Він тримав електричну бритву в правій руці і саме хотів протягти нею по зарослій щоці, коли раптом уловив сигнал: з-під пахви через дзеркало до очей — з очей через дзеркало під пахву. Гуля. Несамохіть він відвів очі і протяг бритвою по щоці, залишаючи широкий слід. Тоді знов глянув у дзеркало і знов уловив сигнал. Та ні, нема чого спинятися. Хай мине кілька секунд. Не слід допускати, щоб тебе отак відразу приголомшила новина. Для паніки немає підстав. Він дорослий чоловік. Але, поголивши одну щоку, він таки відклав бритву на поличку, підняв праву руку і провів пальцями лівої руки під пахвою. Тобто не зовсім під пахвою, бо те, що він помітив, було трішки нижче. Не в самій ямці, а десь на два-три сантиметри від неї.

Хоч Том Годфредсен скінчив голитися ледь пізніше, ніж був посланий сигнал тривоги, а проте він від першої ж миті точно знав, де містилася гуля. Знав також, що боїться. І знав, що тим часом нікому не скаже про неї. Навіть дружині. Звичайно, тільки частку секунди його піднята рука мала майже непереборне бажання шпурнути бритву в дзеркало або в умивальник, губи — скривитись, очі — зайти слізьми, а горло — закричати, але так само швидко ці різні за своєю природою бажання вщухли, поступившись місцем розважним думкам: що то таке раптом вискочило в нього?

Том Годфредсен знов помацав шкіру під пахвою — нічого незвичайного. Не таке, щоб боліло. Він усміх-

нувся сам до себе тільки половиною обличчя. Атож, прищі й нарости вискакують у найнесподіваніших місцях. Він бачив їх у безлічі людей: на шиї, під оком, між пальцями. Йому запам'яталися з дитячих років кілька малюнків, на яких божевільний їхав верхи на власній мошонці. Щоправда, то не гуля, а все-таки. Їздець на мошонці! А після кожної війни сила людей — тисячі, мільйони — спокійно живуть собі зі штучними коліннми чашечками, з осколками гранат, оброслими капсулою, що мандрують по тілу, зі сталевими та срібними стегновими кістками. Якийсь небораха з провінції втелюжився в кущ з отруйними колючками. Вони ввігналися йому в шкіру й залишились там. Шкіра навколо них напухла, утворились рани, що ятрились і боліли. Чого в житті не буває.

Том Годфредсен опустив руку й погодився сам із собою, що найрозважніше буде почекати. Він, слава богу, ще не їде верхи на своїй гулі, та це було б і важко, коли подумати, де вона вискочила. Він спробував замугикати, доголюючись, але видушив із себе тільки шепіт, який уривався тому, що він тягав по обличчю бритвою. Водночас він стискав губи, щоб часом із них не вихопилось якесь небажане слово. Взагалі краще нічого не говорити, вирішив він, виходячи з власної, внутрішньої логіки. Може, він і боїться, але нема ніяких підстав лякати ще й інших.

Один звук таки вирвався в нього, коли він виходив з ванної, і так злякав його, що він мало не спіткнувся. А коли він ще й помітив, що замість ухопитись за щось перед собою, поліз рукою під пахву, то подумав, що давно пора взяти себе в руки. Але в наступні хвилини його добрі наміри пішли нанівець, бо хоч він жодним словом не зраджував свого стану, почуття його виявлялись у рухах, у голосі, у виразі обличчя. Почалося з губ.

— Що ти робиш губами? — спитала дружина.

— Губами?

— Так, вони в тебе якось дивно кривляться, наче ти проковтнув щось гидке. Я тобі не те подала?

— Ні, те, все дуже смачне.

Насправді ж шніцель у роті в нього став ніби картон, а гуля ледь сіпнула за руку.

Дружина й далі придивлялася до нього, тоді знов спитала:

— А тепер що ти робиш ними?

— Що ж я роблю? Нічого.

— Ти підтяг їх аж під ніс!

Він похитав головою. Нічого він не робить. Правда, губи в нього трохи напружені, він і сам відчуває. Він силкувався бути таким, як завжди,— розслабленим, байдужим, урівноваженим, послужливим і дотепним. Тому замугикав під ніс.

— Що ти кажеш?

На обличчі в дружини проступив подив.

— Я? Нічого не кажу.

Том Годфредсен дивився на шніцель у тарілці, намагаючись проковтнути той шматок, що був у роті. Але шматок досяг горлянки, одну мить затримався там, тоді крутнувся, наче кіт у каналізаційній трубі, і знову відкотився на язик.

— Ти таки щось сказав, бо ворушив губами, і я чула голос.

— Я мугикав,— відповів Том Годфредсен.

Дружина підвела голову від тарілки.

— Що?

— Я мугикав.

— Ти мені завжди казав: «Ніхто не взнає, що жінка божевільна, поки вона не заспіває над тарілкою».

Шматок шніцеля знайшов собі місце між яснами і щокою.

— Я не співав, а мугикав,— відповів він.

Так тривало якийсь час. Том Годфредсен і словом не згадував про гулю, а однаково раз по раз опинявся в такому становищі, що вона сама заявляла про себе, хоч він того й не хотів.

— Ти такий блідий,— казали колеги в бухгалтерії.— Чому ти не п'єш пива, Годфредсене? Воно гріє кров і дає калорії,— казали вони у пивниці.

З певного погляду він відчував над ними перевагу, бо мав те, чого не було в них: таємницю. Але з таємницями виходить так, що вони набувають значення аж тоді, коли їх вибовкаєш. Тож одного дня Том Годфредсен признався в усьому дружині. Він часто уявляв собі цю сцену, але вийшло зовсім інакше, ніж думалось. Поступово дружина звикла, що він якось дивно кривить губи, смикає правою рукою і без причини мугикає, і коли він нарешті наблизився до того, що, підбадьорюючи себе, подумки називав «пунктиком на грунті гулі», й голосно кашлянув, вона не підвела очей від простирадла, по якому саме водила важкою праскою.

— Гм,— почав він. Тоді знов: — Гм-м-пф!

Оскільки дружина й далі не зважала на нього, він вдихнув повні груди повітря, зібрав у горлі трохи слини, склав трубочкою губи, пожував ними, розігнався і загелготів:

— Гі-гу-у-у-у-угум-м-ммпкр-р-рф!

Цей звук і самому йому здався дуже дивним, а ще як він згадав, що гуля сидить на тому місці, де й була, коли трапила йому на очі в дзеркалі, то відразу відчув себе дуже нещасним і скривився. Певне, що якась біда сталася, тільки невідомо, яка саме. Проміння подіяло, а тепер необхідно дати точне визначення його дії. І мовчанкою не обійдешся. Отож він почав з кінця, сказав, що має гулю під пахвою, потім розповів, що помітив її в дзеркалі, як голився, що вона не зникла, а й далі є і він не знає, що це таке. Дружина все

це вислухала і аж за якусь хвилину відклала праску. Вона сказала, що треба було розповісти про це раніше, що напевне нічого страшного немає, але все-таки хай би подивився лікар. Його втішило те, що дружина вжила займенник «це», а не слово «гуля», зате обурило, що вона просто переповіла ті самі слова, якими й він заспокоював себе: «напевне нічого страшного немає». Він не зрадів, що вона не сприйняла трагічно його гулі. Тільки він мав право не сприймати її трагічно. Адже набагато важче легковажити те, що здається тобі страшним. Для неї все це було дрібницею, такою дрібницею, що вона відразу змогла знов узятися за праску. Він опустився в крісло, відчуваючи себе самітнішим, ніж будь-коли, і спробував читати газету. Там писалося про що завгодно, тільки не про нього й не про його гулю, про яку він оце вперше комусь сказав.

Тепер, коли болячка прорвала (найвлучніший вираз, який Том Годфредсен спромігся знайти, хоч, може, й не дуже доречний), він відчув велику потребу говорити про свою гулю. Але більше такої потреби не було ні в кого. Навіть у лікаря, до якого він звернувся за порадою дружини. Швидше скидалося на те, що лікар перейняв мовчазні чи несформульовані сигнали, якими послуговувався й Том Годфредсен, поки не заговорив про гулю.

— Гм,— мовив лікар, коли він, повісивши піджака і скинувши сорочку, підніс руку й показав те місце.

Проте лікар гмикав і раніше. Том Годфредсен зайшов до кабінету, коли він сидів за столом і квапливо заповнював картку, мабуть, на попереднього хворого. Не дивлячись на нього, лікар кивнув на стілець, і Том Годфредсен сів. Лікар підняв ручку від аркуша паперу, подивився на неї і промовив:

— Гм.

Потім закрутив ковпачок і сховав ручку в кишеню халата. А картка помандрувала в шухлядку чорної скриньки, що стояла на столі.

— Я вас слухаю,— нарешті сказав лікар.

Поки Том хапливо, плутаючи слова, розповідав про все, лікар мовчки дивився на нього. Том почав від того далекого ранку, коли він голився і дзеркало показало йому, що під пахвою в нього вискочила якась гуля. Сказав, що його те відкриття не зажурило, та оскільки гуля не сходить, він нарешті розповів про неї дружині. Ну, а дружина вирішила, що йому слід показатись лікареві. От він і прийшов, хоч і так ясно, що там нічого страшного немає. Дружина теж такої думки. Але ніколи не завадить перевірити, що воно там таке, в кожному разі, раніше в нього гулі під пахвою не було.

— Гм,— сказав лікар.

Коли Том повісив піджака, скинув сорочку і підняв руку, лікар устав з-за столу і підійшов до нього. Він спинився десь за метр і почав роздивлятися гулю, хоч наче й не було на що дуже дивитись. Трохи постоявши, він знову гмикнув і похитав головою. Тоді вернувся за стіл і заходився розкручувати ручку. Том Годфредсен скривив губи, ворухнув ними вгору і вниз, та оскільки троль уже однаково вискочив зі скриньки (цей вислів, на його думку, не був ані влучний, ані дотепний), почав знову говорити всяку всячину. Спитав, що ця штука могла б означати, сказав, що він завжди був здоровий, ніколи йому нічого не бракувало, живе він, як усі, раз його діти (хлопець і дівчина) застудилися, а ще мали вітрянку, кір та червону висипку і дружині оперували грижу, але це було дуже давно, самому йому теж вирізали мигдалики й поліпи в дитинстві, а так більше нічого, він здоровий, як рибина, викурює на день по шість сигарет ну й, господи, десь при нагоді вип'є чарчину, але не в шин-

ку. Вони тільки раз пішли всією конторою, з півгодини пограли в кості й випили пива, але це нічого не означає, нічогісінько.

Поки Том говорив, лікар щось писав, тож як він раптом замовк, почулось шарудіння пера й легенький тріск, коли лікар відривав аркушик від блокнота.

— Будь ласка,— сказав він, простягаючи Томові папірець.

Той узяв його в руки і спробував прочитати, що на ньому написано. Щось дуже нерозбірливе, бо лікар писав, як звичайно пишуть лікарі, але навіть якби письмо було виразне, Том не прочитав би його, бо аркушик тремтів у нього в руках, а очі йому заступала імла. Врешті він глянув на чоловіка в халаті й спитав голосно й чітко:

— Це щось небезпечне, докторе?

Лікар здвигнув плечима і сказав:

— Гм.

Він закрутив ручку і знов сховав її в нагрудну кишеню. Тоді підвівся і простяг руку. Том потиснув її, тричі легенько труснувши нею, і вийшов з кабінету. Дорогою додому він відчував і записку в лівій кишені піджака, і ту штуку під правою пахвою. Він квапливо піднявся сходами, вбіг до квартири і, знайшовши дружину, відразу заходився розповідати їй про візит до лікаря. Та коли вона спитала, що той сказав, він не зміг нічого відповісти, лише дістав з кишені папірця. Дружина прочитала його, сказала «гм», здвигнула плечима й віддала назад.

— Це направлення,— пояснила вона.

— Направлення?

— Так, направлення до спеціаліста.

Дружина вернулася до своєї роботи, а через три дні Том Годфредсен сидів уже в спеціаліста, який трішки зрізав гулю. Ще через тиждень прийшло повідомлення, що йому треба ходити в лікарню на процедури.

З новим направленням у лівій кишені і з гулею під правою пахвою (ледь меншою, бо спеціаліст трішки зрізав її) Том Годфредсен з'явився в лікарню, і йому на хвилину полегшало, бо там сиділи ще люди, які, видно, також отримали направлення. Та оскільки всі вони мовчали, втупившись очима кудись поперед себе або дивлячись у газету, він знов похнюпився, скривився і спробував зосередитись. Може, промені з його мозку набудуть такої сили, що перенесуть його або назад до контори (так було б краще), або додому до дружини, бо хоч вона й не дуже балакуча, а все ж таки дружина.

Мабуть, це в лікарняній приймальні він випадково прочитав статтю, що всі хвороби насправді мають соціальну причину, в кожному разі, це симптоми соціального гніту. Ці слова дуже схвилювали Тома Годфредсена. Наче його раптом осяяв якийсь теплий промінь, і на душі в нього полегшало. Він озирнувся навколо. Йому хотілось підвестися і прочитати статтю вголос для тих, що чекали з ним. Але він не підвівся, а ще раз перечитав ці слова і з того дня все думав про них. Та від цього вони ставали ніби невиразніші, незрозуміліші, і полегкість, яку вони несподівано дали йому, розвіювалася.

Повертаючись додому з тієї білої зали, де стояли великі апарати й орудували медсестри та лікарі (які не дуже розбалакували з хворими), ховаючись за товсті олов'яні щити, коли спрямовували проміння на нього й на його гулю (що й далі була під пахвою), Том Годфредсен відчував утому, а однаково радий був поговорити. Він почав читати інші статті про це, приносити книжки з бібліотеки. Там писалося ніби те саме, тільки ширше й докладніше, а отже, його ще важче було зрозуміти. Але основна думка проглядала чітко: причиною хвороб є перепродукція, навіть перелом руки кінець кінцем можна віднести на рахунок

прибутків. Коли ж він починав пояснювати все це вдома, рідні дивилися на нього трохи зніяковіло або повертались спиною і вдавали, що зайняті чимось іншим. Те саме було в конторі. В пивниці, коли Том Годфредсен заводив про це мову, добрий настрій миттю згасав. І навіть як дехто з дотепників пробував обернути все в жарт (для Годфредсена це було найкраще), то скоро відводив очі. Він чув, як знайомі перешіптувались і цитькали один на одного, коли він наближався до них чи просто проходив поблизу.

Якось його покликали до шефа контори — ввічливого чоловіка, що завжди хвалив своїх підлеглих, але не цікавився ними. Він відразу запросив Годфредсена сісти й підсунув йому коробку з сигарами.

— Ну, як поживаєте, Годфредсене? — спитав шеф, потираючи руки.

— Та нічого,— відповів Годфредсен.

— Я, бачте, дещо чув про... вашу хворобу,— мовив шеф.— Але, мабуть, не варто про неї говорити.

— Не варто,— погодився Годфредсен.

Шеф гмикнув, блиснувши окулярами.

— І ви ходите на процедури?

— Ходжу.

— Це ж прекрасно. В обліковій книжці я бачив, що ви кілька разів були відсутні в першій половині дня. Я саме хотів поговорити з вами про це, Годфредсене.

Том посмоктав сигару. Курилась вона погано, збоку застряла якась трісочка, і тудою проходило повітря.

Шеф контори всміхався:

— Вам не здається, що було б непогано, якби ви взяли відпустку? По хворобі?

Гольдфредсен поворушив губами.

— Ви не втомлені?

— Ні, ні.

— У таких випадках звичайно... відчувають втому. А ви, кажете, не втомлені? Як же це так?

Сигара горіла криво.

— Я не занедбую своєї роботи.

Шеф контори поклав руки на стіл.

— Звичайно, не занедбуєте. Крім тих ранків, ви ніколи не пропустили жодного дня. Вам необхідне відпруження. Так було б найрозважніше. З вашою хворобою.

Том Годфредсен похитав головою.

— З якою хворобою? — спитав він.

— З вашою. Тією, що у вас є. Самі знаєте якою. Я чув те саме від персоналу.

— Від персоналу?

— Так, ваші колеги, Годфредсене, щирі й співчутливі люди. Самі знаєте, що вони хочуть вам тільки добра.

— Ні, відпустки мені не треба.

— Вам слід подумати над нашою пропозицією. Нічого страшного... Страхові, пенсія і все інше...

— Пенсія?

— Ну, ви не так мене зрозуміли. Але ті чутки... Тобто часом би сталося найгірше...

Сигара згасла, і маленька жаринка впала на стіл з червоного дерева.

— Я ні на що не скаржусь,— сказав Гольдфредсен.— У мене лише якась гуля під пахвою.

Якусь мить вони мовчки сиділи один проти одного. Тоді шеф контори сказав:

— Ви ні на що не скаржитесь?

Годфредсен кивнув головою.

— Я чую, як ви ні на що не скаржитесь,— стиха мовив шеф контори.— Це я часто чую останнім часом. І давно вже чув. Ви ходите через день на процедури... Добре знаєте, на які... А самі кажете, що ні на що не скаржитесь. Що не з вами щось негаразд... не ви хворі, а... а... не знаю, що ви там ще кажете.

— Кажу тільки...— почав Годфредсен.

Шеф підняв голову.

— Отож-бо. Що не з вами щось негаразд, а з усіма іншими. Що це світ хворий, а не ви. Скажіть мені лишень, Годфредсене, може, ви ходите не на ті процедури, які вам потрібні?

— Я...

— Ну гаразд. Я вже чув не одну лекцію. Ви гадаєте, що я не стежу за новинами? Що не читаю газет? Гадаєте, я не чую, що там різні крутії теревенять по радіо й по телебаченню? Гадаєте, що я глухий і сліпий, Годфредсене?

— Ні.

— Наче я не знаю, чого ви хочете! Ходите зі своєю хворобою... ви дуже добре знаєте, що я маю на думці... і хочете переконати мене, що...— Шеф почервонів, аж посинів. Раптом він перейшов на крик: — У вас рак, Годфредсене, у вас рак, і ви звільнені!

Том Годфредсен втупився в жаринку, що вже згасла й залишила на полакованому столі темну плямку. Тоді всміхнувся і сказав:

— Дякую.

Шеф вирячив очі, але за мить опанував себе.

— Ви не так мене зрозуміли,— сказав він.

Том підвівся.

— Певна річ, що ви не звільнені, Годфредсене. Таке мені зроду не спало б на думку. Я не збираюся звільняти вас. Але самі розумієте, що ми не можемо дозволити, щоб ви ходили всюди й казали...

— Що казав?

Шеф контори сплеснув руками.

— Як «що»?.. Ви кажете...

Шеф здавався спокійним, але вже не всміхався.

— Я й сам добре не знаю, що кажу,— мовив Годфредсен.

Видно, до шефа вернувся добрий настрій.

— Отож-бо! І я так вважаю, голубе. Ви не уявляєте собі, що кажете. Не уявляєте. Вам треба відпочити. Ви хворі.

— Мені треба було давно це зробити.

— Певне. Чому ж ви не прийшли до мене?

— До вас?

— Так, власне, я тут сиджу задля вас... задля всіх.

— Дякую.

Шеф контори зняв окуляри і витер їх хусточкою, що була в нього застромлена в нагрудну кишеню.

— Нема за що.

— Дякую,— ще раз сказав Том Годфредсен.

— Ну, не треба перебільшувати...— мовив шеф контори.

— Я не перебільшую,— сказав Годфредсен.— Я справді вдячний вам. Якби я сюди не прийшов, то ніколи б не дізнався про це.

— Про що?

— Що я не хворий. Що це не я хворий.

— Ви знову своєї?

— Ні. Я хочу тільки попрощатися.

Шеф контори підвівся й простяг руку. Годфредсен не потиснув її.

— Тоді до побачення.

Годфредсен обернувся і вже біля дверей сказав:

— Бувайте здорові.

Шеф гукнув йому вслід:

— Годфредсене! Верніться... Чуєте!

Годфредсен вийшов з контори, спустився сходами вниз, відчинив двері, опинився на вулиці й повільно рушив додому.

Процедури тривали далі, медсестри й лікарі ховалися за товстими олов'яними щитами, та хоч «гармати» й стріляли, хоч сипалися іскри, однаково нічого не допомагало. Кінець кінцем Годфредсен справді відчув себе дуже втомленим, і коли він уже не зміг біль-

ше плентатися з дому до лікарні й назад, приїхала карета, і його поклали в стаціонар. Тепер він був небезпечно хворий, тому дружина відвідувала його щодня, сідала біля ліжка, брала його за руку й сумно дивилась на нього. На жаль, стан хворого був такий тяжкий, що вона не могла нічого сказати, бо щоразу, коли починала говорити, заливалася слізьми. Зрідка з'являлися й діти і, звісивши голови, стояли в ногах ліжка. Медсестри й лікарі заходили й виходили (без захисних щитів), хитали головами (коли Годфредсен цього не бачив), але нічого не робили, бо не було вже чого робити.

Зрештою Годфредсен перестав усвідомлювати, чи то в нього була гуля під пахвою, чи в когось іншого. А втім, це й не мало великого значення, бо він був стільки разів просвічений промінням, спалахами й блискавками, що вистачило б навіть половини того. А проте одного разу він усміхнувся й пошепки сказав:

— Це не мармелад.

Дружина обережно приклала вухо до його уст.

— Це не мармелад, не опромінення, не фруктовий цукор, не яловичина, не сигарети...

Дружина сумно кивнула медсестрі й пояснила їй:

— Він непритомний.

А Том Годфредсен незворушно повів далі:

— Це й не ти, і не шеф контори. Не вповноважені профспілки. Не лікарі, не медсестри. Це я.

— Тс-с-с,— прошепотіла дружина, а діти сховали свої обличчя за спинку ліжка.

Голос Тома Годфредсена став ледь чутний.

— Я добре не знав цього,— сказав він.— Так, здогадувався про щось, може, трохи й знав. Але ніколи до пуття не розумів і не зміг висловити своїх здогадів.

— Що ти кажеш? — спитала дружина, і сльози її закапали на подушку.

Він говорив уже ледь з присвистом.

— Я так і не сказав, хто я. Давав себе використовувати. Це найлегше. Але це хвороба.

Подушка зовсім змокріла.

— Томе,— мовила дружина,— Томе!

Він усміхнувся, кивнув їй головою і заплющив очі. Але й далі всміхався.

Та усмішка справляла велике враження на всіх тих, хто бачив Тома Годфредсена в труні. Наче ніяк не хотіла згаснути. На похороні вдова й діти тримали високо голови, бо про їхнього чоловіка й батька було сказано стільки гарних слів, що вистачило б і половини їх. Навіть шеф контори вийшов наперед і розповів, який Том Годфредсен був вірний, енергійний і працьовитий, який ініціативний і винахідливий, який солідарний і відданий фірмі.

— Тільки останнім часом,— сказав шеф контори,— коли на Годфредсена звалилась хвороба, його винагороджено за це. І ми, що продовжували його героїчну боротьбу і були свідками його мужності, збережемо навіки пам'ять про нього. Всі ми скоряємось хворобі і всі ми смертні в господа. Спочивай у мирі!

Із цвинтаря всі гуртом пішли до кав'ярні по той бік вулиці. Та кав'ярня процвітала, бо була через дорогу від цвинтаря, до того ж там подавали добру каву. Оскільки всі саме всідалися, ніхто не звернув уваги на те, що біля могили, яку вони щойно покинули, щось відбувалося. Земля ледь здригнулась, і приблизно в тому місці, де мало лежати Годфредсенове обличчя, утворилась непомітна щілина. Тільки голуб на найближчому надгробку міг почути, що з тієї щілини залунали звуки, які нагадували флейту, а мелодія, яку та флейта грала, нагадувала «Інтернаціонал». Але так і не доведено, що це правда, бо голуб був кам'яний, а товариство в кав'ярні, випивши після похорону, розмовляло так голосно, що не можна було вчути жодного слова.

Лайф Пандуро

НАЙКРАЩИЙ З УСІХ СВІТІВ

Дитинство Генріка Петерсена минуло в районі Нерребро. Він жив там з батьком і меншою сестрою Софією на Мімерсгаде, на другому поверсі ліворуч. Унизу при вході прибита дошка, на якій написано, що тут жив Генрік Петерсен.

Родина вже протягом кількох поколінь носила прізвище Петерсен і неабияк пишалася цим.

— Генрік Петерсен — пристойне датське ім'я,— так і сказав парафіяльний священик, коли хрестив хлопця.

І Генрік виростав справжнім датським хлопцем з круглою головою, маленькими очима й великими червоними вухами. Кожен, хто його бачив, ні на мить не сумнівався, що це типовий датський хлопець.

Потім Генрікова мати казала, коли заходила мова про сина, що священик довго й задумливо дивився на його велику круглу голову. Вона розповідала своїм приятелькам, що священик кілька разів погладив дитину по голові, а в ризниці сказав, що вона може пишатися таким великим, здоровим хлопчиськом і з такою головою.

Коли потім вона читала надруковані в парафіяльній газеті священикові недільні проповіді, то щоразу думала про свого сина й часто відчувала потребу виявити йому свою ласку. Та, на жаль, газета перестала виходити тієї осені, коли Генрікові минуло п'ять років.

Загалом йому жилося непогано на другому поверсі, ліворуч на Мімерсгаде.

— Так,— казав він пізніше журналістам, що приходили брати в нього інтерв'ю,— в мене було убоге, але щасливе дитинство, і цього не треба соромитись.

Звичайно, Генрік не завжди був щасливий у дитинстві, але згодом забув про це. А крім того, якби в газеті надрукували, що Генрік Петерсен у дитинстві був нещасний, це справило б негарне враження. Одне слово, треба зважувати, що ти кажеш журналістам. І, зрештою, все стає зрозуміле, коли в тебе було щасливе дитинство. Так легше уникнути багатьох неприємностей.

І все ж таки тепер можна розповісти, що Генрік Петерсен не завжди був такий щасливий, як йому здавалося.

Хоч би через свою меншу сестру Софію з великими блакитними очима. Генрік не сумнівався, що якби не сестра, він був би дуже щасливий. Але вона завжди так чудно дивилася на нього тими своїми блакитними очима і пропонувала то запалити газ, то випустити канарку з клітки, то погратися в лікаря абощо. Генрік увесь червонів, коли вона чіплялась до нього з тими своїми пропозиціями, починав заникуватися, гикав, але вона й далі приглядалась до нього так дивно, що врешті він зовсім розгублювався.

Тоді вона завжди казала:

— Ти не хлопець, а дівчина! Опецьок!

Хоч він не раз пояснював їй, що повинен мати таке огрядне, кругле тіло, бо в нього велика кругла голова, вона однаково дражнила його опецьком. Стане, втупить у нього свої ненормальні очі й тихенько проказує: «Опецьок, опецьок, опецьок!» Кінець кінцем він так червонів, що в кімнаті робилося аж гаряче. Та вона не переставала дражнити його. А коли він стискав кулаки, вона зчиняла вереск і гукала матір.

У ту пору відбулося багато змін. По-перше, перестала виходити парафіяльна газета, по-друге, помер священик, а по-третє, на вулицях з'явився трамвай. І взагалі сталося багато нового. Генрікова мати теж трохи змінилася. Вона вже ніколи не виявляла ба-

жання вислухати Генріка, а сама знала, що до чого, навіть якщо не була присутня при їхній сварці. Адже Софія плакала, показувала на Генріка, тож мати ні на мить не сумнівалася, що він поводився дуже погано.

— Зараз же перестань бити Софію! — гримала вона.— Такий великий хлопець!

Після цього Софії давали шоколадного крему, а Генрікові потиличника ополонником і відсилали його в ліжко, де хлопець лежачи роздумував, що б він зробив, якби мав надприродний хист.

Через якийсь час мати заходила до Генріка, сідала на край ліжка і довго-довго напучувала його. Казала, в якому вона розпачі, що він ганьбить її. Цього, мовляв, вона не заслуговує, бо працює з ранку до вечора, варить городину і все інше. Зараз вона теж піде до кухні щось варити, а він тим часом нехай полежить і подумає над її словами.

Мати поважно кивала йому головою, витирала об фартух руки, йшла до кухні й готувала різну капусту — кучеряву, білу або кольрабі, бо вона дуже добре куховарила.

А Генрік лежав у ліжку, і йому до смерті хотілося мати надприродний хист і негайно зробити так, щоб сестра зникла. Потім мати ще раз заходила до нього вже з якимись ласощами — морквиною або яблучним компотом, і Генрік, каючись, заходився плачем. Побачивши його сльози, мати казала, що цього разу йому прощає і не поскаржиться батькові. Хлопець був дуже радий, бо він безмежно любив свого батька.

Генріків батько був великою людиною.

Він сидів у конторі навпроти другого чоловіка, що й близько не міг рівнятися з ним. Про це виразно свідчило батькове крісло, яке могло крутитися навколо

своєї осі й відхилятися назад, тим часом як другий чоловік сидів на звичайному стільці.

Коли Генрік приходив до батька, той часом дозволяв йому посидіти на кріслі, поколихатися й покрутитись. Хлопець поклав собі, що, коли виросте, теж піде до такої контори, як батько. Так він і сказав батькові. Того дуже зворушили синові слова. Він погладив його по великій круглій голові й погодився з ним. Мовляв, ніколи не треба сягати надто високо.

На жаль, Генріків батько мав неприємну хворобу, якусь, казала мати, сплячку. Коли він повертався надвечір додому, його завжди нападала така непереборна сонливість, що він лягав на канапу в їдальні, прикривав голову газетою і засинав. Тоді Генрікові наказували сидіти тихо, щоб раптовий крик чи гуркіт не погіршив стан хворого. Тому хлопець сідав на підлогу й тихо гортав енциклопедію Сальмонсена, бо не хотів, щоб через нього батькові стало ще гірше.

Але й тут виявлялась Софіїна ненормальність. Коли Генрік тихенько сидів на підлозі над енциклопедією Сальмонсена, сестра любила нишком підкрастися і вщипнути його за ситий, круглий зад. Він тоді голосно зойкав, і в батьковій хворобі відбувалась дивовижна зміна. Батько схоплювався з канапп й навідліг бив Генріка по голові, хоч хлопець зойкав не зі своєї вини. Софія тим часом сиділа з невинною міною або й схлипувала, кажучи, що злякалася. Генрік червонів, заникувався, і йому зовсім не хотілося їсти. Та коли мати приносила велику миску городини й чашку з розтопленим маргарином, йому таки доводилось їсти, хоч у нього починалась гикавка і в горлі стояв клубок. У кожному разі, він не худнув.

Пообідавши, Генріків батько знов упадав у сплячку й мусив лягати на канапу, цим разом прикривши голову іншою газетою. А Генрік знов сідав на підлогу й починав гортати енциклопедію Сальмонсена. І коли

він сидів так, тихо, як миша, мати інколи забувала про нього.

Часом хлопець заплющував очі й уявляв собі, що він на світі сам-самісінький.

Уперше він скористався своїм надприродним хистом якось перед обідом, коли Софія запропонувала йому гратися в лікаря. Вона дивилася на нього своїми ненормальними блакитними очима з такою міною, наче вже намірялася скинути через голову сукенку. В кухні за прочиненими дверима мати чистила моркву. Генрік почервонів, знаючи, що зараз сестра назве його опецьком, а потім зчинить вереск, прибіжить мати, вдарить його ополоником, і так буде завжди, аж поки він ляже в могилу.

Отоді він і сказав:

— Щезни з моїх очей!

І сестра щезла.

Спершу він здивувався й почав її шукати. Та вона не з'являлася, хоч він стиха кликав її. Тоді Генрік знов сів на підлогу з енциклопедією Сальмонсена і, думаючи про те, як сестра щезла тільки тому, що він сказав їй щезнути, захихотів сам до себе.

За хвилину зайшла мати. Якраз того дня вона добре знала, що сталося, бо обпекла собі руку покришкою, варячи білу капусту.

— Що ти зробив з Софією? — запитала мати.

— Вона щезла,— відповів Генрік.

Задля певності, а ще тому, що в неї свербіли попечені пальці, мати луснула Генріка ополоником і заходилася шукати Софію. Вона шукала скрізь, навіть у несподіваних місцях: за книжками і в бомбоньєрці, але Софія щезла і вже не з'явилася.

Коли надвечір прийшов батько, мати сказала йому, що Софія щезла. Вони довго розмовляли про це, і обоє стояли на тому, що треба щось робити. Та поки що

вони тільки говорили. Пропонували то те, то інше, не знаючи добре, з чого почати. Врешті скінчилося тим, що батька здолав сильніший, ніж будь-коли напад хвороби, і йому довелося лягти на канапу, прикривши голову газетою. Саме того дня в газеті був додаток про планування родини, з нагоди конгресу з питань планування родини, що мав відбутися під протегуванням якоїсь старої принцеси, тому в Генрікового батька напад хвороби тривав до самого ранку, а вранці він уже мусив іти на службу. Повернувшись надвечір додому, він не забув сказати Генріковій матері, що, поки в нього не почнеться напад, треба щось робити у зв'язку з пропажею Софії. Та напад скоро почався.

Минуло небагато часу, і вони зовсім забули про Софію. Адже в них було стільки іншого клопоту. Генрікова мати мала городину, яку треба було щодня почистити й зварити, і маргарин, який треба було розтопити, а Генріків батько мав контору з вертким кріслом та з чоловіком навпроти, якому весь час доводилось нагадувати, що в нього нема такого крісла, і, крім того, ще свою хворобу, а сам Генрік — енциклопедію Сальмонсена, яку він тоді надумав вивчити напам'ять. Бо його батько завжди казав: чого навчишся замолоду, того не забудеш до старості.

Поступово Генрік перестав згадувати про свій надприродний хист. Адже після того, як Софія щезла, не було потреби корпстатися ним. І коли він потім казав журналістам, що його дитинство було дуже щасливе, то мав на думці саме цю пору. Бо з часом він геть забув, що мав сестру, яка намовляла його до ненормальних ігор.

Проте життя суворе до людей з надприродним хистом. Вони завжди можуть опинитися в такому становищі, коли природного хисту недостатньо.

У той час Генрік мав учительку, що колись була

дуже вродлива. Особливо пишалась вона своїми очима, тому не хотіла носити окулярів, коли стала недобачати, і весь час плутала Генріка з іншим школярем, зовні, звичайно, подібним до нього,— тоді була не дивина зустріти в районі Нерребро типових датських хлопців із круглими головами,— але тільки зовні, бо з натури той школяр був цілковитою протилежністю Генрікові, він не належав до чемних і не шанував ніяких авторитетів. Тож Генрікові було особливо прикро, що вчителька з гарними очима плутала їх, ставлячи тому школяреві Генрікові відмінні оцінки, а йому самому записуючи зауваження й залишаючи його після уроків за чужі витівки. До найгіршого дійшло в третьому класі, коли вчителька якось підкликала Генріка, суворо вилаяла його за погану поведінку й натякнула, що навряд чи погодиться перевести його до наступного класу.

Генрік згадав свою працьовиту матір та хворобливого батька і сказав:

— Щезніть з моїх очей, панно Мадсен!

І вчителька щезла.

Потім Генрік знайшов того другого хлопця в туалеті, де він сидів беззахисний, з олівцем у руці. І, щоб надалі їх не плутали, він хлопцеві теж наказав щезнути. Але спершу добре вичитав йому, порадивши в майбутньому поводитись чемно.

Другого дня дивна відсутність учительки й учня дуже схвилювала всіх. Опитали багатьох свідків, але їхні розповіді були суперечливі й плутані. У службовців поліції з'явилися червоні кола під очима, вони почали кусати нігті, але це не повернуло назад зниклих.

Після досить поверхового слідства влада виявилась безсилою і поквапилася визнати зниклих мертвими. Їм влаштували пишний символічний похорон, а тоді забули про них.

Тепер Генрік уже не сумнівався в своєму надприродному хисті й потайки дуже радів, що може позбутися кого завгодно. Усвідомлення своєї сили зробило його поблажливим, бо він розумів, що покликаний до великих звершень. Він узяв собі за правило гамувати свої почуття й завжди рахував до десяти, перше ніж наказував комусь щезнути.

Та одного дня несподівано сталась помилка. Його мати саме приготувала страву з усякої городини, яку лише можна було знайти на ринку. Вона почала розповідати про це синові з таким захватом, що той не встиг подумати, як несамохіть бовкнув:

— Ох, щезни з моїх очей!

Він хотів, щоб щезла городина, та було вже пізно. Єдиною відчутною згадкою про матір була каструля з городиною, що стиха булькала на газовій плиті. Щоб не заплакати, Генрік викинув її в раковину.

Кілька годин він тяжко журився, бо завжди любив матір і її незмінне піклування про його добро. Та потім почав утішати себе тим, що так уже влаштований світ, діти колись мусять розлучатися з батьками. А крім того, полегкість давала й та думка, що він напевне позбавив матір довгої хвороби і тяжких змагань зі смертю.

На той час батькова хвороба зайшла так далеко, що він майже не усвідомлював своєї втрати. Це теж давало полегкість Генрікові, який з жахом думав про те, як поведеться батько. Безперечно, то була велика втрата для обох, але поступово вони до неї звикли.

Розрадою для них було те, що Генрік блискуче закінчив середню школу. Він був дуже розвиненим хлопцем і майже все знав, завдяки вдумливому вивченню енциклопедії Сальмонсена.

На випускному екзамені він востаннє дозволив собі невеличкий жарт — звелів інспекторові зникнути, ко-

ли той виголошував урочисту промову, якраз посеред речення: «...немає незамінних людей!»

Тепер світ був відкритий перед Генріком.

Він почував себе обранцем, покликаним вищими силами зробити щось для людства. А оскільки, вивчивши енциклопедію Сальмонсена, він знав усе про все, то скоро збагнув, що повинен стати політиком.

Він вступив до партії і невдовзі досягнув найвищих щаблів. Він був терплячий, старанний і до свого надприродного хисту вдавався тільки тоді, коли не було іншої ради. Помалу Генрік робив кар'єру. Його вибрано у фолькетинг, він став членом фінансової комісії, головою фракції і міністром культів. Потім став міністром шляхів сполучення, міністром соціальних справ, міністром фінансів і, нарешті, прем'єром. Він довго вагався, перше ніж зробити цей важливий крок, бо дуже цінував попереднього прем'єра, який був йому приятелем і все одно що рідним батьком. Проте він сказав сам до себе: «Йдеться не про особисті почуття, а про добробут краю!» Отож якось після обіду він постукав у двері попереднього прем'єра, і той мовив, ковтаючи сльози:

— Генрік Петерсен? Я страшенно радий, що порозмовляю з вами!

Він був на вершині кар'єри. Його особисте життя теж складалося чудово. Він довгі роки мав на утриманні одну жінку, потім ще одну, яку також цінував, а одружився з тією, що була вродливіша. Він мав синів і дуже піклувався про свою велику родину.

Він досяг надзвичайної популярності, оскільки був типовий датський прем'єр з круглою головою і великими червоними вухами. До того ж він був дуже привітний, махав усім рукою і цілував маленьких дівчаток, які проштовхувалися крізь кордони і простягали

йому квітки. А ще він завжди дбав про безпеку своєї країни.

Все йшло чудово.

Але він постарів і зробився нетерплячий. І хоч його уряд і далі був популярний, досягнувши такого блискавичного успіху, проте йому з кожним роком усе важче було знаходити надійних людей. Почали бунтуватися навіть митці, хоч він їх звичайно вшановував коштовними подарунками,— не ті старі, що завжди красувалися у фраках, з усіма своїми орденами, а нові, молоді, які з'являлися, мов гриби після дощу, хоч здебільшого дуже швидко й зникали.

Йому доводилось самому залагоджувати щораз більше справ. Звідусіль надходили протести, відбувалися найрізноманітніші демонстрації, всі скаржились на непосильну працю, наче він сам не працював тяжче за будь-кого. Почали нарікати навіть грабарі. Ставало все гірше й гірше, мінялися секретарі міністерств, мінявся весь склад службовців, та нічого не допомагало. Дружину мучила мігрень, сини зійшли на манівці, самого його облягали різні турботи. Здавалося, що весь світ пішов шкереберть.

Генрік сидів у своєму кабінеті й розмовляв одинадцятьма телефонами одночасно. Нарешті одного дня впала та крапля, що переповнила чашу. Застрайкували городники, протестуючи проти низьких ринкових цін.

Тоді Генрік вибухнув.

— Ох, щезни з моїх очей, світе! — вигукнув він.

І світ щез.

Генрік лишився ширяти в порожньому просторі, де вже нічого не було й ніщо не могло щезнути. Він заходився впорядковувати порожнечу навколо себе і працював доти, доки вона його цілком задовольнила.

І тоді, ширяючи в ній, він сказав:

— Це найкращий з усіх світів!

Бенні Андерсен

ТАЄМНИЧИЙ ЛИСТ

Одному моложавому, або, краще сказати, вже не зовсім молодому чоловікові спадає на думку несподівана ідея. Останніми роками йому не дуже щастить на них, тобто ідей у нього вистачає, але не зовсім несподіваних. Той, хто не знає його з дуже молодих років, навряд чи й зможе пов'язати його з чимось несподіваним. Він справляє враження абсолютно нездатного на щось несподіване, сказати б, навіть антинесподіваного. Але, як буде видно з подальшої розповіді, це зовсім нічого не означає.

Отже, якось йому впадає в око ліфт, і він зразу відчуває бажання піднятися ним угору. Це бажання саме собою не оригінальне, воно виникає щодня в багатьох людей, коли вони приходять у багатоповерховий будинок з ліфтом. Одні, і таких більшість, відразу простують до ліфта, інші — трохи повагавшись, бо їм іти не дуже високо і вони швидше доберуться пішки, якщо ліфт тієї хвилини десь на верхніх поверхах (певне, що коли є два чи більше ліфтів, то вони одночасно можуть бути і вгорі, і внизу, і можливостей вибору стає ще більше, тож дехто ніяк не може зважитись, що йому краще зробити, і залишає будинок ні з чим). А ще є окремі люди, які за будь-яких обставин воліють користуватися сходами,— тому що вбачають у цьому нагоду порухатись, яку рідко мають через свій спосіб життя, або тому, що відчувають страх перед замкненим приміщенням, підвішеним на тонкій линві. Є ще категорія людей, яким важко ходити; вони в усіх випадках воліють ліфт і ладні довго

чекати на нього, аби тільки уникнути ненависних сходів.

Але цей не зовсім молодий чоловік, як виявляється, не належить до жодної з цих категорій і сам собою становить певну категорію. Йому кортить піднятися ліфтом, хоч для цього в нього немає ніякої переконливої підстави. Навпаки, швидше є підстава не сідати в ліфт, найперше тому, що він не має ніякої справи на верхніх поверхах. Крім того, він поспішає. Далі: надворі саме ясна, прекрасна пора року, ніби навмисне створена для прогулянки, якби він нарешті захотів посачкувати. А проте він вибирає їзду ліфтом у будинку, де повинен тільки забрати у вестибюлі невеличкий пакунок і, не затримуючись, вернутися з ним назад до контори. В пакунку, як йому сказано, лежать важливі документи, які представник фірми проїздом залишив у вогнетривкому сейфі готелю, і чекають, поки хтось прийде з дорученням і забере їх звідти. Цей не зовсім молодий чоловік має таке доручення і спершу підходить до сейфа. Але портьє дуже зайнятий — розмовляє по телефону якоюсь екзотичною мовою. Не зовсім молодий чоловік, назвімо його Готером Гансеном, хвилину гортає путівники, що там лежать: «Вісім днів у Югославії», «Сіцілія кличе», «Соре — прекрасне місце для відпочинку». Він оглядається по вестибюлі. Атмосфера, наче в банку, мармур, скло, сталь, повно зайнятих людей, але серед них нема жодного, хто б захотів приділити хвилину уваги йому. Закінчується якийсь конгрес, гарно вдягнені делегати несуть новісінькі валізочки, ставлять їх додолу, тиснуть одне одному руки, знов беруть їх, знов ставлять додолу й тиснуть одне одному руки. Відчиняється ліфт, виходять останні делегати, знов доводиться ставити валізочки й тиснути руки, дехто вже рушає до виходу в супроводі посильних і готельних

служників. Надворі двоє посильних безперестанку свищуть, викликаючи таксі.

Готер Гансен скоряється своїй ідеї і заходить у ліфт.

— Вам куди? — питає ліфтер, поки двері зсуваються. Кнопки розміщені густо — шістнадцять поверхів.

— На дванадцятий, дякую.

Він виходить на дванадцятому. Всі двері замкнені. Він завертає за ріг і опиняється в новому блоці, де покоївка прибирає після делегатів. Кухлі й чарки, попільниці й порожні пляшки виставлені біля дверей. З одних відчинених дверей долинає музика з приймача. Покоївка в халатику, і під ним майже нічого немає. До того ж вона зовсім молода. Вона нахиляється над кошиком з білизною так, що її задок симпатично випинається під коротеньким халатиком. Більше нема на що дивитися. Він заходить у другий ліфт без ліфтера. Біля верхньої кнопки написано: «Ресторан». У ліфті вивішено меню.

— Справжній черепаховий суп,— починає читати він, але кидає, бо не голодний. «Волосина в супі»,— за мить думає він. Невідомо, чого йому таке спадає на думку, мабуть, черепаховий суп нагадує йому черепаховий гребінь, а вже гребінь нагадує волосину, зрештою, цілком даремно, бо старший кухар сам особисто виловлює кожну волосину з кожної порції супу, перше ніж її подають на стіл.

У самому ресторані теж нема нікого, лише кілька гостей сидять на терасі. Там добре тягне, але світить сонце. Готер Гансен підходить до балюстради й дивиться на місто, звідси його далеко видно, машини на бульварі з такої висоти скидаються на слимаків, та й гуркіт відповідно менший. Ззаду долинає голос:

— Ви не хочете сісти, пане?

Він обертається і бачить молодого офіціанта з трьома чималими прищами і з меню в руці.

Готер Гансен востаннє оглядає море дахів і питає:

— А звідси ніколи ніхто не стрибас?

Офіціант сторожко дивиться на гостей, трохи вагається, потім каже:

— Звичайно, буває. В окремих випадках. Але таких випадків дивовижно мало в порівнянні з тим, скільки їх могло б бути. Я навіть зважусь сказати, що процент самогубств серед гостей ресторану багато нижчий, ніж загалом у країні.

Готер Гансен відразу робить висновок: цю відповідь офіціант вивчив напам'ять. Не можна казати і т. д.

Він киває на терасу й каже:

— Ви бачите того чоловіка в зеленому піджаку?

Офіціант дивиться в тому напрямку, помічає чоловіка в зеленому піджаку і киває головою.

Готер Гансен стишує голос.

— Гаразд, не спускайте його з ока. Вам нема потреби знати, хто я, але я маю доручення стежити за ним. У нас є велика підозра, що він хоче стрибнути, втекти від кари, якщо казати навпростець. Я йду покликати помічників, і якби ви за цей час постаралися, щоб він пересів трохи далі від балюстради, ви б полегшили нам роботу. Мабуть, ви не дуже переживаєте, як таке трапляється?

Готер Гансен тикає кілька асигнацій у руку спантеличеному офіціантові, і той каже:

— Зроблю, що тільки зможу.

За мить Готер Гансен уже чекає ліфта. Звідти йому видно, як офіціант схиляється над чоловіком у зеленому піджаку й показує пальцем на різні столики. Той сердито хитає головою, офіціант бере стільця і пробує пересунути його разом з чоловіком, який схопився з місця і лає офіціанта. Готер Гансен заходить у ліфт. Він ще встигає побачити, як офіціант обережно відштовхує чоловіка від балюстради, той махає руками й кричить, а до них підходять зацікавлені інші офіціанти й інші гості.

В конторі, вручаючи шефові ті важливі документи, Готер Гансен каже йому:

— До речі, я маю для вас вітання від однієї японки.

Шеф контори тихий, трохи неуважний чоловік років під п'ятдесят. Він вражено дивиться на Гансена й перепитує:

— Мені від японки?

— Так,— відповідає Гансен.— Я стою біля сейфа і прошу документи, коли це підходить елегантна молода японка й каже по-англійському: «Вибачте, що я вас турбую, моє ім'я Тошіку, я довідалась, що ви працюєте у фірмі «Ольсен і сини», на жаль, я вже їду далі, тому хочу попросити вас, щоб ви передали від мене вітання шефові контори Антонсенові, але краще без свідків». І не встиг я щось відповісти, як вона пішла.

Сумовиті й трохи обвислі щоки Антонсена рожевіють, він невпевнено всміхається і гарячково перекладає якісь папери.

— Слухайте, Гансене, якби я за багато років не впевнився, що ви сама правдивість, то подумав би, що ви жартуєте з мене. Я нічогісінько не розумію, я не знаю японки з таким іменем, не знаю ніякої японки і взагалі не знаю ніякої жінки, крім дружини й сестри... ну й, звичайно, ще жінок з контори, але ж вони не японки.

Гансен знизує плечима і вибачливо всміхається:

— Мушу признатися, що я й сам трохи здивувався. Може, це хтось із ваших знайомих захотів пожартувати з вас і підіслав стюардесу-японку?

Антонсен, усміхаючись, хитає головою і смикає себе за майже непомітне волосся:

— Хто б це міг бути? Я не знаю нікого, хто був би здатен на таке. На це треба хитрого чоловіка, а таких хитрих нема в невеличкому колі моїх знайомих... Може, хтось із контори?.. Але навіщо?

— Ну, то вас сплутали з кимось.

Але тепер Антонсен рішуче заперечує:

— Ні, неможливо. В нашій фірмі нема другого шефа контори з таким прізвищем. Але це велика загадка. Зі мною такого ще ніколи не траплялося.

Шеф підводиться й ходить по кабінету, схвильований, але бадьоріший, ніж звичайно: очі в нього блищать, щоки порожевіли, і хоч він морщить лоба, на губах грає горда усмішка. Він здається на десять років молодшим.

Коли Гансен рушає до дверей, Антонсен мовить:

— Хоч я не знаю ніякої молодої жінки, ніякісінької, запевняю вас, але самі розумієте — я волів би, щоб ви нікому про це не казали.

— Звичайно,— заспокоює його Готер Гансен.— Я й тій жінці пообіцяв, що мовчатиму.

Додому Готер Гансен повертається дуже схвильований. Легко сказати: в тридцять п'ять років він відкрив у собі хист висмоктувати з пальця різні історії і бентежити ними людей. Досі це було таке чуже йому, що його правдивість стала легендою: «Якщо це Готер каже, то так воно й є», «Ну, коли Гансен про нього доброї думки, то все гаразд» або «Спитайте в Готера, його вже в брехні годі звинуватити», «Якщо так сказав Готер, то інша справа...» Тепер Готерові Гансену стає ясно, що, маючи чесну фізіономію і славу правдолюбця, він може будь-що вигадати людям. Як використати цей таємничий хист? Без сумніву, ним можна було б неабияк зловживати, якби він не мав сумління, але Гансен вимогливий до себе. Перша його спроба, яка несподівано так блискуче вдалася, власне, була тільки жартом, що дав йому змогу трохи посміятися з двох випадкових людей, зовсім невинна, але й не варта великої уваги. Хіба він цього хоче? Ні, шкода було б так марнувати свій хист. А от історія з шефом і японкою — цілком інша справа, це те, що треба. Підстаркуватий буркотун зовсім переродив-

ся. Бувало, він до вечора не підійметься з-за столу, а сьогодні за самий ранок вибігав кілька разів, заглядав у кімнати підлеглих, розмовляв з жінками і здався їм веселим, його рухи, його хода стали бадьоріші, він уже не пасе задніх серед колег, не бурчить щось під ніс, а говорить чітко і жваво. Своєю вигадкою Гансен зробив Антонсенове життя трохи цікавішим — ось у чому річ. На це він і використовуватиме свій хист: робитиме людям життя цікавішим, а тим самим і собі, без шкоди для них. Він уже уявляє собі, як завтра шеф контори — бадьорий, енергійний — при зустрічі підморгне йому і стиха спитає: «Сьогодні мені ніхто не передавав вітання?»

Водночас Гансен усвідомлює, які на нього чекають небезпеки й спокуси. Якби він протягом тижня вплутав Антонсена ще в якусь історію, це впало б у вічі. Антонсен став би підозріливий, а цього треба будь-що уникати. Його жарти вдаватимуться лише тоді, як люди цілком віритимуть йому. Отже, було б нерозважно часто дозволяти їх собі в конторі. Може, аж за два тижні, і то десь у такому відділі, з яким шеф рідко має справу.

Готер Гансен вирішує відсвяткувати початок свого нового життя, сідає біля столика на тротуарі перед кав'ярнею і замовляє пива. Він завжди їде з роботи просто додому, дружина знає, що електричка приходить о шістнадцятій сорок три, а о шістнадцятій п'ятдесят сім він уже відчиняє двері в передпокої. Через тридцять секунд він вішає куртку і приймає поцілунок від дружини, яка завжди рада, що бачить чоловіка вдома цілого й здорового. Якщо він часом десь затримується, то завжди дзвонить додому з контори чи з автомата, щоб вона не чекала його зі своїми відданими губами о шістнадцятій п'ятдесят сім, бо він прийде о сімнадцятій сімнадцять чи о сімнадцятій тридцять сім. Але сьогодні щонайменше дві електрички

поїдуть без нього, а він не дзвонить додому. Як він пояснить їй своє спізнення? З усього видно, що наступною жертвою Гансена буде його власна дружина. Якийсь південець в елегантному світлому костюмі просить у нього сірника. Коли він відходить, Гансен думає: може, сірник запалиться, а може, й ні. Він не планує наперед, як змусить Ерну (так зветься його дружина) спійматись на гачок. Два попередні випадки показали, що натхнення приходить до нього на місці, як своєрідна команда. Звідки воно береться, він не знає, але відразу складає собі теорію, виходячи з того, що почув на вечірніх курсах психології, які він прослухав кілька років тому, і що потім вичитав у головних працях великих психологів і психоаналітиків, виданих у дешевій серії. Ця теорія полягає ось у чому: моє намагання казати правду і тільки правду — не що інше, як ситуація, коли правда придушує мої примітивніші бажання прикрашати ту правду, вигадувати, брехати. Але підсвідомість, у якій збираються ці негарні бажання, рано чи пізно переповнюється, створює напругу, що в той або інший спосіб мусить виявитись. Тоді настає мить, коли мій чайник починає свистіти.

Дуже задоволений таким поясненням, Гансен допиває пиво, підводиться і радісно йде на вокзал, чудово знаючи, що не встигне на найближчу електричку. Досі він жив спокійно, а тепер повинне щось відбуватися.

Ерна Гансен — велика тепла жінка тридцяти двох років. Вони побралися вісім років тому, а до того Ерна працювала бухгалтеркою на хімічному заводі. Перші роки після заміжжя вона працювала з перервами і то напівставки, щоб мати час на телевізор, софу і стереопрогравач, але тепер відчуває, що її місце вдома. Треба ж усе приготувати, щоб чоловік почував себе вдома затишно, щоб квапився додому, адже йдеться про найближчих їй людей — чоловіка й

дитину. Зате вона найдужче задоволена, коли чоловік і дитина теж сидять удома. А тепер виходить так, що хай бог боронить: чоловік на роботі, хлопчик почав ходити до школи, і їй треба миритися з цим, хоч вона почуває себе в цей час тільки половиною людини. Коли приходить хлопчик, вона почуває себе двома третинами, коли повертається Готер, вона знов ціла й радісна, а як ще й з'являються ввечері кілька гостей, то її стає ніби півтори.

Ерна, можна сказати, не має ніяких вад, і це, мабуть, її єдина вада чи принаймні обмеженість, бо вона ставить такі самі вимоги й до інших і гірко розчаровується від найменших чужих гріхів та хибних кроків. Але й тоді її тепле серце швидко тане: вона дуже радо прощає провинного, знаходить виправдання й докази на його користь. З цього приводу характерне її ставлення до того, що вона читає кожного дня в газетах. Коли там пишуть про вбивство чи якийсь інший злочин, вона вигукує:

— Як можна до такого дійти! Я взагалі не розумію тих людей.— Потім зітхає і додає: — Мабуть, вони, бідолахи, не мали вдома ніякої ласки!

Коли Готер Гансен, спізнившись рівно на сорок хвилин, заходить до хати, його не зустрічають ні поцілунок, ні докір. По дружині він бачить, що вона або плакала, або ладна заплакати. Це його дуже зворушує. Він тільки раз бачив, як вона плакала,— після першого її аборту, і то не дуже, бо вони ще тоді не були одружені.

— Слава богу, що ти прийшов...— Від хвилювання Ерні важко говорити.— Що сталося? Я боялась найгіршого. Добре, що ти вже вдома.

Але вона його не цілує — чекає пояснення. Ерна майже ніколи не ревнувала його, між іншим, ще й тому, що він ніколи не давав їй приводу для ревнощів. Від-

чувалося, що сама думка про подружню зраду не виникала навіть у найбуйніших їхніх фантазіях. Але тепер у серце її закрадається легенький сумнів, і це його неабияк тішить.

Він вибачливо всміхається:

— Я зустрів свого шкільного товариша, якого не бачив років десять. От ми й поговорили. Ну й випили пива.

— Та це нічого,— відповідає Ерна,— але ти завжди дзвониш...

Готер Гансен підходить до Ерни Гансен і, сміючись, гладить її по голові:

— Я винен, але ми так захопилися розмовою про давнє, що я, щиро казати, забув. Вибач, серденько.

Тепер Ерна цілує його, але тільки в щоку. Вона знає, чи, радше, досі знала, що на нього цілком можна покластися. А тепер її муляє сумнів, який вона соромиться показати. Готер відчуває її стан і радіє. Життя вже стає цікавіше. Він сам розуміє свою непослідовність. То він вирішує, що його жарти матимуть успіх лише тоді, як люди цілком довірятимуть йому, то зі своєю дружиною поводиться навпаки. Та чи обов'язково бути завжди таким послідовним? А крім того, Ерні цей легенький сумнів додає принадності. Готер відчуває, що це тільки початок. Він чекає, щоб на нього найшло натхнення.

— Треба було запросити його додому, і нам було б веселіше,— каже Ерна.

— Не знаю, чи він такий цікавий. Півгодини порозмовляли, та й досить. Ти вже їла?

— Ні, ти ж знаєш, що мені не хочеться їсти, як тебе немає вдома. Але все готове, треба лише підігріти. Через десять хвилин сядемо.

Вона цілує його в другу щоку й усміхається. Сумнів майже зникає. Тепер вона готова до основного жарту, думає він.

— Я зараз приготую все й покличу Серена,— каже Ерна,— а ти можеш проглянути післяобідню пошту.

І цієї миті його осяває ідея. Коли Ерна вертається з листами, він якусь мить тримає їх у руці, не дивлячись, від кого вони, тоді каже:

— Я оце кілька днів тому отримав неприємного листа. І відтоді ходжу й думаю, казати тобі про нього чи ні. Та, мабуть, найкраще буде сказати.

— Дивися сам, але якщо ти вважаєш, що повинен сказати, я радо послухаю. А може, й щось пораджу.

— Так, може, й порадиш. Він був надрукований на машинці і без прізвища відправника. А писалося в ньому ось що: «Раджу вам поцікавитись, що робить ваша дружина, коли ви на роботі, а ваш син у школі». І замість підпису: «Той, хто бажає вам добра».

Спершу Ерна стоїть, мов громом прибита, потім рішуче зазирає йому у вічі й питає:

— Можна глянути на той лист?

— Ні,— відповідає він,— я його зразу спалив.

— А до мене приставив детектива, так?

— Певне, що ні, я більше довіряю тобі, ніж тому анонімному жартунові. А крім того, в листі не було ніяких конкретних звинувачень.

— Шкода, що ти не взявся стежити за мною, тоді б ти довідався, де я купую все, що треба, коли сплачую внески в касі хворих, скільки разів на тиждень відвідую своїх приятельок і тітку Герду в лікарні, як фліртую з молочарем і різником. Кажу йому, наприклад: «Зважте мені фунт окосту». А він каже: «Тут трохи більше як фунт, може, візьмете, пані?» Я відповідаю: «Коли так, то загортайте цілий шматок». Той шпиг багато чого побачив би. Не кажучи вже про люб'язного служника з пральні. Уяви собі, якось він подзвонив, коли я була тільки в халаті. Так, діються страшні речі, поки ти сидиш у конторі, тільки не на очах, а з усіма пересторогами...

— Ну, ну,— каже Готер,— я й боявся, що ти візьмеш це надто близько до серця. Треба було б мені не казати...

Але Ерна хоче виговоритись:

— Господи, якби я знала, яка це свиня написала, то... Мабуть, котрась із жінок, їм здається, що нам занадто добре... Я вже постараюсь дізнатися, маю навіть певні підозри...

Готер знов пробує заспокоїти дружину, але виходить навпаки. Переглядаючи листи, він чує, як люто вона гримає в кухні каструлями й сковородами, склянки, ложки й виделки падають на підлогу, щось пригорає, і вона голосно лається. Безперечно, обід у них сьогодні зіпсований, але Готер однаково задоволений, їхнє життя стає по-справжньому цікавим.

Протягом вечора Ерна заспокоюється. Вони розмовляють про інші речі. Вона дуже ласкава до Готера, а надто до сина, але той вибух залишив на її щоках рум'янці і жар в очах, що дуже їй личить. Крім того, час від часу вона задумливо дивиться кудись перед собою, що вже зовсім їй не властиве. Готер потирає подумки руки і старається, щоб вони якнайшвидше опинилися в ліжку. Ерна ніколи не довідається, що історія з анонімним листом — чиста вигадка, якщо Готер сам не признається, а навіщо йому признаватися?

Ніч минає також незвичайно, хоч не так, як Готер уявляв собі. Після особливо палких обіймів, що виснажують і заспокоюють їх обох так, як ніколи досі, вони бажають одне одному доброї ночі і вкладаються спати. Готер майже зразу засинає і спить до третьої години. Ерна заснути не може і перевертається до третьої години. Після цього Готер не спить до ранку, зате Ерна засинає і спить до ранку. І виходить так ось чому: десь близько третьої Ерна будить Готера такими словами:

— Готере, я ніяк не засну.

Готер ледь розплющує одне око й мурмоче:

— Шкода, люба, спробуй заснути.

— Ні, не можу,— править своєї Ерна.— Мені дуже прикро, що я так зробила. Наче камінь наліг на серце.

Готер відразу прокидається й сідає в ліжку.

— А що ти зробила?

Ерна пригладжує Готерові чуба, що стирчить на всі боки, і каже:

— Ти тільки не сердься... Я зробила це з найкращими намірами.

Готер намагається опанувати свій голос:

— Та кажи ж бо!

Ерна бере його за руку.

— Навіть не знаю, як його сказати... Я сьогодні зіграла перед тобою комедію.

Готер вихоплює руку.

— Яку комедію?

Ерна знов бере його за руку. Він пручається.

— Ти мені казав про листа. То я його написала. Я знаю, що це безглуздо й погано, але я хотіла побачити, як ти поставишся до цього, а може, думала, що наше подружнє життя стане трохи цікавішим, якщо ти будеш не таким упевненим у мені. Але тепер бачу, що то дурна думка, нам і так добре разом. Ти мені вибачиш?

— Так, звичайно,— мурмоче Готер і машинально гладить Ернину руку.

— Ти справді обіцяєш, що забудеш про той дурний лист?

— Так, спробую забути,— каже Готер.

Ерна з полегкістю засинає. Готер лягає десь через хвилину, але вже не може заснути тієї ночі. І ще не одну ніч після того.

ЧЕРЕВИКИ — ВЕЛИКА РІЧ

Останнім часом мене мучать дивні кошмари. Сниться, що я не можу знайти своїх черевиків. Наче що тут такого страшного? Але подумайте, яке значення мають черевики в житті людини. Таж вони — підвалина нашого існування. В сучасному суспільстві не проживеш без черевиків. Не можна, наприклад, прийти босому на роботу — хіба що працюєш доглядачем у купальнях. Яка б то була важка дорога і на роботу, і з роботи, скільки скалок, цвяхів і камінців набилося б у підошви. А подумайте про тих, кому доводиться їздити на роботу автобусом чи трамваєм. Може, кондуктор і впустив би ще їх, якби вони добре попросили його, сказали: «Пробачте, я завжди ходжу в черевиках, тільки нині босий, чи не подивилися б ви на це крізь пальці один-однісінький раз?» Та якби навіть людина отримала дозвіл і впхалася до автобуса, як же болісно вона відчула б, що її ноги не захищені черевиками, як звичайно! В наші часи черевики — велика річ.

Коли я вночі прокидаюся з криком, налякапий цим кошмаром, схоплююся з ліжка і шукаю в темряві черевиків, вони, на щастя, стоять на місці. Але панічний страх не покидає мене, я збираю всі черевики і ставлю їх під своє ліжко. Я б радо взяв кілька пар навіть у постіль і порозставляв би їх навколо себе під ковдрою, та боюся, що дружина, побачивши їх, стурбується і, може, навіть потай звернеться до нашого лікаря. Тому я волію не ризикувати, а то ще мене відправлять у таке місце, де в людини взагалі відбирають черевики. А втім, і не дуже зручно було б спати з черевиками, бо серед них є і лижні, й гумові. Зате я зібрав тепер усе взуття під ліжком. Та однаково не можу заснути. Чи, швидше, боюся. Кожні п'ять хвилин, тільки-но почавши дрімати, я схоплююсь і засовую руку під ліжко, щоб перевірити, чи вони ще

там. Незадовго перед тим, як має задзвонити будильник, я вже такий стомлений і виснажений, що нарешті міцно засинаю. Тоді лунає дзвінок, і я зриваюся з ліжка, хоч як мені не хочеться. Але дружина вже порається на кухні, робить бутерброди дітям до школи, а почувши дзвінок, готує сніданок і для мене й приносить його на таці. Я швидко стаю навколішки, витягаю з-під ліжка взуття і ховаю його до шафи, потім виглядаю у вікно, чи не йде дощ і взагалі яка там погода. Серце моє гупає в грудях. Я квапливо вибираю, котрі черевики взую сьогодні на роботу, і саме встигаю знов лягти в ліжко, перше ніж з'явиться дружина з тацею та ранковою газетою. Але тиждень тому я не встиг лягти, вона з'явилася майже одночасно з дзвінком будильника й застала мене серед спальні з оберемком черевиків на руках. Коли вона відчинила двері, я з переляку впустив кілька додолу. Вона підозріливо глянула на мене:

— Що це ти робиш?

Мені страшенно не хотілось нічого пояснювати їй, говорити з нею про свої нічні проблеми з черевиками. Вона мене багато в чому розуміла, але тепер мені, слово честі, не вистачило відваги. Чомусь мені здалося, що цього разу я перебрав міру, хтозна, чи вона зрозуміла б усе, як завжди. Я боявся ризикувати, щоб мене ще, бува, не забрали від неї і від черевиків, тому всміхнувся якомога лагідніше й сказав:

— Я прокинувся трохи раніше, ніж завжди, і вирішив дати лад своїм черевикам.

Вона відітхнула з полегкістю:

— Лягай у ліжко, я сама дам їм лад.

І почала перебирати черевики. На три пари вона глянула неприхильним оком:

— Ці вже надто старі, бачиш, відстала підошва, а цих ти однаково не носиш, тільки дарма займають місце... І ці літні черевики, що ти купив в Іспанії...

Я спробував запротестувати:

— Але ж вони дуже гарні...

Дружина піднесла їх до світла.

— Так, в одному ще можна було б ходити, а що з другим? Хочеш, щоб з тебе люди сміялися? Адже кожному видно, що він дірявий. Я зараз повикидаю їх.

Я спробував вдячно усміхнутися, проте змушений був зціпити зуби, щоб вони не клацали, так мене трусило. На три пари черевиків менше! На три пари черевиків ближче до катастрофи!

Я швидко випив каву і дорогою на роботу ще встиг купити пару темно-рудих замшевих черевиків. Вони коштували сто п'ятдесят крон разом зі щіточкою та очищувачем. Під час перерви я вискочив і придбав ще пару чорних черевиків, що коштували сто десять крон разом із пастою, а дорогою додому купив пару ясно-брунатних спортивних черевиків із м'якої шкіри, на товстій підошві. Вони були солідні й елегантні, зате коштували сто сорок п'ять крон. Я розрахувався чеком і вже дійшов до дверей, коли раптом мені сяйнула колосальна думка. Я вернувся до прилавка. Продавець складав коробки із взуттям назад на полиці. То був вродливий молодик з чорними, трохи замріяними очима і правильними рисами обличчя, яке псував лише ніс, тонкий і гострий, наче вирізаний з фанери. Він запитально глянув на мене, і я сказав:

— Мабуть, візьму ще одну пару. Таку саму.

Я побачив в очах у нього панічний страх. Отже, він зрозумів мене, а проте, щоб виграти час, перепитав:

— Перепрошую, я не збагнув, що ви...

Я повторив свої слова. Цього разу він на мить завмер на місці, не зважуючись навіть ворухнутися. Я вже подумав, що він зараз покличе когось на допомогу, та він опустив носа й очі і, мабуть, глянув на мої ноги, бо потім скерував носа на мене й повільно, чітко сказав:

— Ці черевики неймовірно міцні, можете бути певні. Найвищої якості.

— Не сумніваюсь,— чемно відповів я.— Але ж вони можуть десь піти й не вернутися. Тож краще мати пару про запас.

Продавець не змінився на обличчі, тільки побілів, як стіна.

— Піти й не вернутися,— повторив він нечутно.

— Так. Або часом десь вийдеш увечері й забудеш забрати їх назад додому... а другого дня ніяк не можеш пригадати, куди саме ходив... Чи, буває, загубиш їх...

Я вирішив не заглиблюватись у тему, бо на лобі в продавця виступив піт. Він швидко дістав ту пару черевиків, що я просив, запакував їх і подав мені. Я розрахувався чеком і пішов.

Запасні черевики лежать у нижній шухляді мого письмового столу, біля потаємної пляшки віскі, прикритої папером і брошурами. Ключ від шухляди я тримаю при собі навіть у ліжку, прив'язавши його до зап'ястка. Це найкраще з усього, що я купив останнім часом. Тепер мені вже не сниться, що я не можу знайти черевиків. Зате цієї ночі мене мучив новий кошмар: мені приснилося, що всі мої черевики стали замалі чи, навпаки, мої ноги стали завеликі, в кожному разі, я не міг узути жодної пари, навіть лижних, вони трималися тільки на пальцях. Якщо так буде й далі, то я не витримаю. Тому я вже подумав собі, чи не купити пару більших черевиків. Для початку лише одну пару. Але я не маю відваги зайти до крамниці й попросити сорок восьмий розмір, коли ношу сорок другий. Особливо в того молодого продавця з гострим носом. Хіба сказати, що я купую їх не для себе, а в подарунок старшому братові...

Андерс Бодельсен

ПЕРЕПОНИ

Спросоння він почув такий гуркіт, немов низько над містом пролітала ціла ескадра літаків, і подумав: «Якщо цього однаково не минути, то нехай воно станеться зараз. Мить — і певний кінець». Але гуркіт покотився далі.

Учора він прокинувся з думкою, що це буде завтра, а тепер прокинувся, знаючи, що таки сьогодні. Лежачи, він дивився на стелю і прислухався до самого себе: шкіра була липка, пульс чомусь озивався в пучках пальців, на місці діафрагми був великий твердий клубок. Поки він зосереджував увагу на стелі й на своїх відчуттях, то все-таки не думав про найгірше. Та почувши, як у сусідній квартирі клацнула поштова скринька, він згадав про оголошення і, перше ніж ця згадка дійшла до його свідомості, схопився на ноги. Він ішов, спотикаючись на розкидані по підлозі речі й навіть мимохідь не глянувши на фортепіано, яке, певна річ, було втіленням його нечистого сумління. В коридорі він переступив через лоток вуличного торговця і вискочив на сходи. Із шпарки для пошти в сусідових дверях виглядала газета. Він обережно витяг її, вернувся до себе, запалив сигарету, сів на край ліжка й розгорнув передостанню сторінку.

Його прізвище надрукували неправильно. Перший шок — він побачив своє прізвище, другий — воно надруковане неправильно. А тоді втішна думка: оголошення ще не оплачене. За це свинство їм має перепасти. Чи, швидше, не перепасти, а просто ці помилки — достатня підстава для того, щоб їм не заплатити.

Принаймні заплатити куди менше. Як йому колосально пощастило, що він їм ще нічого не заплатив!

Хоч він не відсував завіси, в кімнаті скоро стало зовсім видно. Він приготував собі чаю і навіть почав намащувати шматок хліба мармеладом, поки усвідомив, що зовсім не хоче їсти. Навіть від самого чаю в нього корчило в животі, і він знов ліг. Лежачи, він думав про те, який вигляд матиме світ через двадцять чотири години. Хотілося б прочитати відгуки на концерт. Теоретично він міг би вже визначити, якими вони будуть. Людина повинна почувати себе незалежною, якщо вона грунтовно підготовлена. А виходить, що ні, те чи інше місце у світовому ладу все-таки визначене тими відгуками. Він знав двох хлопців, що погодилися б вирізати і приховати їх, якщо вони будуть погані.

Він раптом згадав, що треба пограти для вправи. Та не буде ж він грати, не помивши рук (настирлива думка). В кухні не було мила, тож він насипав на руки соди і знов засунув їх у крижану воду. Потім одягся, адже він зможе виступати тільки одягнений (друга настирлива, цілком тверезa думка). Вже одягнений, він приготував собі розчинну каву. Поставивши чашку, з якої здіймалася пара, на фортепіано, він посовав дзиглик (як Віктор Борге), щоб вибрати найкращу відстань, і звів руки для першого акорду «Патетичної сонати».

Тієї миті він згадав про фрак.

Тижнів зо два тому він домовився з одним чоловіком, який працював офіціантом у кав'ярні і дочці якого він колись давав уроки музики, що позичить у нього фрак. Вони були приблизно однакові на зріст. Та, на жаль, той чоловік жив у Фарумі.

Він лишив каву й помчав до Данієльсена, що жив у другій половині квартири. Він крізь сон чув, як той голився в кухні і як виходив з дому. В Данієльсена

завжди була карта Копенгагена з розкладом автобусів і електричок.

У Данієльсеновій кімнаті наче хтось бився: вся постіль була розкидана по підлозі і всі шухляди з комода повитягувані й поскладувані на ліжко й на підвіконня. В тому розгардіяші годі було знайти карту. Зате в попільничці він побачив (крім тюбика майонезу і кількох дрібних монет) ключ від Данієльсенового мотоцикла. Майонезу він не чіпав, а швидше кинувся до себе, схопив дуже довгий мохеровий шарф, обмотав ним шию і збіг униз на вулицю. В дуже холодні ранки Данієльсен залишав мотоцикл біля будинку.

А може, він його залишив не тому. Щоразу, коли він натискав ногою на кікстартер, мотор бадьоро заводився, але після кількох обертів глух. У вікнах з'явилися сусіди. Він відкрив повітряну заслонку і хусточкою прочистив запальну свічку. Кінець кінцем мотор зовсім перестав заводитись. Не було іншої ради, як спробувати завести його з ходу. Він перевів важіль на другу швидкість, вимкнув зчеплення і з усієї сили покотив мотоцикл вулицею. Потім відпустив зчеплення, та нічого не вийшло, бо він забув увімкнути запалення. Обернувши ключик, він покотив мотоцикл у другий бік, і цього разу залитий мотор таки завівся; тепер можна було перевести важіль у нейтральне положення і трохи відсапатись.

Увесь спітнілий, він розстебнув куртку й попустив на шиї шарф. На нього капнуло трохи мастила. Поки він витирав мастило, мотор знов заглух, і довелося втретє котити мотоцикл. Зате мотор нагрівся і добре вже працював. На цьому великому англійському мотоциклі гальмо й передача швидкостей були розміщені не так, як він звик, а навпаки. Набираючи швидкість, він поїхав у Фарум.

За хвилину довелося знов замотуватись у шарф. Йому було холодно, а надто мерзли руки, тому він тримав кермо навпереміну то правою, то лівою рукою, а вільну грів у кишені. Він добре не знав, як їхати в Фарум. Головне потрапити на Фредерікборгвай. Міські будинки залишилися позаду, ось і Фредеріксборгвай, швидкість уже не обмежена знаками. Він перемкнув зчеплення на четверту передачу і майже забув про втому, коли раптом зіскочив ланцюг.

Поки мотоцикл виписував дуги, в нього була одна думка: руки. Найдужче йому хотілося кинути кермо й притиснути руки до себе, нехай би хтось інший, байдуже хто, відповідав за все. А проте він мимохіть учепився в кермо, аж побіліли кісточки. Він глянув на них, і в голові в нього погасла картина того, що буде потім. Через десять секунд. Раптом почувся такий звук, ніби мотоцикл увігнався в механічну пилу, з надприродною чіткістю він почув, як ланцюг затягло й намотало на маточину, роздробило й шматками викинуло геть. Не можна було ані вимкнути зчеплення, ані загальмувати. Мотоцикл спинявся нудно й довго, без його втручання. За той час він мав чудову нагоду обміркувати наслідки і навіть (якби хотів) перемовитися з перехожими на тротуарі, що не знали, чого цей мотоцикл сунеться боком і залишає за собою такий чорний слід.

Ну, таки витримав. Мотоцикл уже котився тихо, просто за інерцією. Ланцюг був пожований, перетравлений і викинутий на бруківку. Він опинився на Фредеріксборгвай, була за чверть одинадцята, звичайнісінький ранок. Він відтяг мотоцикл убік і поставив на штатив.

Якийсь час він стояв, грiючи руки й ні про що не думаючи. Поблизу не видно було ні майстерні, ні бен-

зоколонки. Все-таки треба було б щось попоїсти. Він рушив у напрямку Фредеріксборга. А через кілька хвилин пустився бігти, щоб нагрітися.

Поки він біг, йому спало на думку, що, може, з цієї лихої пригоди буде і якась користь. Він тепер недалеко від того кварталу, де живе Мюллер. Треба скористатися нагодою і зайти до Мюллера, хоч той твердо сказав йому, що не напише відгуку на концерт, оскільки вони добрі знайомі. Може, він умовить Мюллера все-таки прийти на концерт. Коли знаєш хоч одного критика, то треба бути дурнем, щоб не забезпечити собі прихильного відгуку. Принаймні всі інші музиканти знали хоч одного з них. Зрештою він не такий уже й знайомий з Мюллером, щоб бачити в ньому щось негарне. Знайома йому більше Мюллерова дружина, яка вчилася з ним у консерваторії, поки вийшла заміж.

Не доходячи до Себорга, він звернув у бічну вулицю, знайшов будинок,— там він був тільки один раз,— і бігцем здолав усі п'ть поверхів. Він знов нагрівся, але насилу зводив дух, коли натискав на дзвоник. У дверях, узятих на ланцюжок, з'явилось Ліспне обличчя.

— Господи, це ти! — вигукнула вона.— Хіба в тебе не буде ввечері концерту?

Він був такий засапаний, що лише кивнув головою.

— Заходь,— мовила вона, знімаючи ланцюжок.— Я не одягнена.

На ній усе-таки був ліфчик і штанці. Вона швидко зачинила двері й сказала:

— Я тут прасую. Зараз приготую каву. Що тебе привело сюди? Щось приємне?

Вона йшла попереду нього до кімнати. Гарненька спинка, подумав він, дивовижно засмагла проти білого ліфчика. Це інакше як Ліса опромінюється кварцом.

— Ти опромінюєшся кварцом? — запитав він.

— Так, ми щовечора вмикаємо лампу на п'ять хвилин,— відповіла вона, беручи в руки важку праску.— За десять секунд я скінчу.

Вона прасувала, обернувшись до нього спиною і поставивши лампу так, щоб світло падало на її біляве волосся, зібране на потилиці в пучок.

— Я думала, що то якийсь продавець. Чому ти не приходиш до нас?

Він сказав їй про мотоцикл і про фрак. Розповідаючи, він оглянувся по кімнаті. Якщо не брати до уваги музики, то Мюллер мав поганий смак. Ікони, нерозрізаний Коран і поряд, без крихти іронії, бюст Бетховена. З дружиною Мюллерові страшенно пощастило.

— За десять секунд? — перепитав він.

Він поклав руку їй на плече, уявляючи собі її і Мюллера під кварцовою лампою. Він і досі ще як слід не відсапався.

— Яка вона холодна,— сказала Ліса, не дивлячись на нього.

Тоді він поклав другу руку на друге її плече і мовив:

— Увечері ці руки гратимуть.— А потім приглушеним голосом додав: — Май на увазі, це руки піаніста. Га?

— Атож,— відповіла вона,— тільки страхітливо холодні.

Вона обернулась і глянула на нього.

Він пересунув руки на її шию і раптом по-справжньому збагнув, як йому могло б пощастити. Щиро сказати, Мюллер був не дуже прихильний до нього. Тільки одним способом можна виманити Мюллера на концерт і отримати від нього схвальний відгук. Він обережно притяг Лісу до себе. Вона відклала праску і, не відводячи від нього очей, трохи подалась за ним.

— Гм? — гмикнула вона в ніс.

Він поцілував її в шию.

— Гм? — ще раз гмикнула вона, і цей звук зробив її ще принаднішою, ніж він думав.

Він почав цілувати її в шию, за вухом, намагався правою рукою скинути ліфчик, а сам думав про Мюллерів відгук на дві газетні шпальти. Вона поволі нахиляла голову то в один бік, то в другий, мов теля, яке хоче, щоб його почухали за вухами. Він притулив руку їй до грудей і сказав:

— Ти не могла б мені зробити невеличку послугу?

Тієї миті в дверях зашарудів ключ.

«Тепер принаймні щось станеться»,— подумав він, гарячково шукаючи якогось дотепу, що допоміг би йому вийти зі становища. Та поки Мюллер відчиняв та зачиняв двері і потім відкашлювався в коридорі, він опинився перед Бетховеном і закохано задивився йому в очі, а Ліса встигла поправити ліфчик і знов схопила праску. Шкода тільки, що голова в неї лишилась розпатлана. Коли він побачив Мюллера, великий, набряклий твердий клубок, про який він уже майже забув, знову здавив йому діафрагму.

— А до нас у гості прийшов Йорген,— сказала Ліса.— Я зараз приготую каву.

Мюллер підозріливо глянув на Лісину розпатлану голову. Ні, мабуть, таки не варто запрошувати Мюллера на концерт.

П'ючи каву, він по телефонній книжці шукав найближчої мотоциклетної майстерні, а Мюллер тим часом обмовляв своїх колег, кожного по черзі (вони не мають слуху і вриваються в паузи). Мюллер сипав словами, як кулемет, і усмішка, яку він видушував із себе, здавалось, не стосувалась того, що він казав. Очей його не видно було за товстими скельцями рефлекторних окулярів.

Ліса зачинила за ним двері, пославши йому рукою поцілунок,— вона вже накинула на себе халат,— і він вирішив, що забіжить ще до неї колись уранці.

Дощ пустився ще дужче, а до майстерні виявилось далі, ніж він сподівався. Коли він добрався туди, була вже за чверть перша, і в механіків почалась перерва. Вони сиділи в заскленій будці і слухали музику. Механіки не швидко прикрутили приймач так, щоб можна було почути, що він їм кричав крізь шибку. Вони відіслали його до майстра, який був десь-інде чи мав от-от надійти,— він не розчув до пуття,— і знов ввімкнули музику на повну силу. Він тинявся по майстерні, поки котрийсь із будки затарабанив у шибку й показав у тому напрямку, звідки саме йшов майстер.

Він розповів йому про мотоцикл і про ланцюг. Майстер витяг календарик і погортав його.

— Кажете, що ланцюг порвався?

— Так, тільки ланцюг. Я залишив мотоцикл на...

— На п'ятницю. Не хочу вам нічого обіцяти, але спробую на п'ятницю полагодити.

— Але ж це тільки...

— Ні, вибачте, й так треба було б призначити вам на понеділок.

Він почав пояснювати, що мотоцикл лишився за два кілометри звідси, що його негайно треба привезти вантажною машиною, в ньому тільки порвався ланцюг.

Дощ просто лив. Мохеровий шарф намок. Він пішов на зупинку і взяв таксі. З собою в нього не було грошей, але все вирішувалось просто. Він сказав таксистові, що йому треба у Фарум, а коли той уже трохи проїхав, пояснив, що не має грошей, але позичить у того чоловіка, до якого вони їдуть. Таксист відразу додав газу. Пошукавши в кишені, він витяг папірця, де була записана адреса його знайомого з Фарума.

— Левспрінгервай,— швидко сказав він.

— Левспрінгервай? — таксист зупинив машину.

— Так. Чи, може, Левсангервай.

— А номер?

— Чотирнадцятий,— відповів він.

Немає потреби описувати настрій таксиста, який, трохи побурчавши, рушив далі.

Він знов засунув руку в кишеню, але вже не знайшов папірця. На щастя, він запам'ятав, що вулиця справді зветься Левсангервай. Принаймні у Фарумі щось було з такою назвою. Таксометр нарахував двадцять одну крону. Номер чотирнадцять виявився невеличким понурим будинком.

На брамі висіла табличка з прізвищем Ярнов, а того чоловіка звали Йоргенсен. Він спокійно пішов до парадних дверей і вдав, що дзвонить. Таксист у машині не спускав його з ока. Тоді він обійшов будинок і кинувся навтіки. Дорогу йому перетнула дротяна огорожа. Він перестрибнув через неї, намагаючись не поранити рук, а коли опинився в сусідньому садку, шаснув у мокрі кущі. Таксист був уже біля будинку й оглядався навколо. В кухні відчинилося вікно, і чийсь голос запитав таксиста, що йому потрібно.

Він скористався цією хвилиною і помчав далі, але таксист, видно, почув його, бо теж кинувся до огорожі. Там йому довелось зупинитися. Він пошукав очима втікача, але той уже зник у третьому садку.

Звичайно, треба було вернутися на Левсангервай, проте він вирішив перечекати в чиїйсь повітці. Минуло п'ять чи шість хвилин. Він визирнув на вулицю. Таксист саме пройшов повз нього тротуаром. На мить вони опинилися з протилежних боків повітки. Таксист підійшов до дверей і зазирнув усередину. Він з-за рогу стежив за таксистом. Тільки-но той зайшов до повітки, як він підкрався до дверей, накинув защіпку знадвору й пустився тікати.

За хвилину він уже входив у браму, на якій стояло прізвище Йоргенсен. Він квапливо піднявся нагору й подзвонив. Зсередини долинув спів. Минула ціла вічність, поки двері нарешті відчинились. Перед ним

справді стояв Йоргенсен, але з таким брезклим обличчям, що його важко було впізнати.

— Привіт,— сказав він.— Ось я й прийшов.

Він дуже задихався.

— Ось ти й прийшов,— і собі проказав Йоргенсен, намагаючись зібрати докупи думки.— Гайда за мною.

Він пішов за Йоргенсеном до кухні й побачив там ще двох чоловіків.

— Хочеш пива? — спитав Йоргенсен.

— Ні, дякую. Я, власне, прийшов тільки по одяг.

— Почекай, поки вернеться дружина,— мовив Йоргенсен, усе ж таки відкорковуючи пляшку.— А поки що сідай, нам якраз бракує четвертого.

— Я, власне, по фрак.

Карти роздали на чотирьох. Двоє інших показували на мигах за спиною в Йоргенсена, що з ним нема що говорити.

— Дружина зараз прийде,— сказав один із них.— Ти поки що сідай і грійся.

У нього пересохли губи, та й відпочити не завадило б. Він трохи пограв з ними в карти, а коли годинник показав чверть на третю, схопився і крикнув:

— Де фрак?

Повівся він, звичайно, трохи дивно, може, тому, що був голодний.

— Який фрак? — спитав Йоргенсен, раптом протверезівши.— Я не маю ніякого фрака.

Двоє інших урвали свою пісню.

Виявилося, що Йоргенсен перейшов працювати в молочарню і продав фрак колезі, який живе у Вірумі.

Він розповів про концерт, і всі троє запалали бажанням допомогти йому. Один із них мав триколісний «гайнкель» і згодився позичити його з умовою, що він зразу вернеться, як залагодить справу у Вірумі. Бензину, мабуть, вистачить. Йоргенсен подзвонив у Вірум, чи фрак ніде не дівся. Звісно, колеги не було

вдома, але його дочка пообіцяла приготувати фрак і відчинити йому двері. Власник горе-машини пояснив, як умикати передачі.

Коли вони вже хотіли йти до машини, він випадково побачив у вікно, що біля неї крутиться таксист.

— А втім, у мене є ще сила-силенна часу,— сказав він і знов сів до столу.

Йому запропонували чарку горілки, але він присилував себе відмовитись. Ще одна партія в карти, і годинник показав чверть на четверту. Таксист нарешті зник. Він їхав триколісною машиною в напрямку Гольте, дивився на свої руки, що тримали металеве кермо, й думав про стрімкий кінцевий пасаж у «Патетичній сонаті». Глянувши в дзеркальце, він побачив позад себе таксиста.

Таксист без жодних зусиль тримався поряд із ним і раз по раз намагався зіпхнути його на край, бо він не хотів зупинитися. Врешті він вискочив одним переднім колесом на тротуар. Так вони їхали якийсь час, відстань між машинами все зменшувалась, крім того, він чув, як єдине його заднє колесо кілька разів стукалось у досить високий край тротуару. Він уже хотів здатися, коли раптом помітив доріжку, що збігала вниз невеличким парком. Ніхто не повинен соромитись краплі справжнього фарсу, подумав він, крутнувши кермо так, що якимось дивом усі троє коліс опинилися на розм'яклій від дощу доріжці. «Їзда велосипедом заборонена» — стояло на табличці, повз яку він промчав. Якби він трохи зменшив швидкість, то застряг би в болоті, а якби додав газу, то заднє колесо забуксувало б. У парку було тихо й порожньо. Доріжка знов пішла вгору. У її кінці, де була якась нова вулиця, стояла темно-зелена машина з антеною. Він не поїхав далі, а повернув убік і опинився на доріжці, що огинала парк, бо машина вгорі скидалася на патрульну. Зрештою він не мав часу придивлятися до неї.

У парку було тільки дві доріжки, і він хоч-не-хоч знов потрапив на ту, якою вже їхав. Перше ніж йому сяйнув якийсь план, заглух мотор і більше не завівся. Кілька секунд він сидів, дивлячись попереду себе, в голові в нього й далі бриніло рондо «Патетичної сонати», а машина, здавалось йому, повільно западалась у м'яку, розмоклу землю. Мабуть, уже загрузла на кілька сантиметрів.

Почав іти сніг, дрібні сніжинки відразу танули на пластикових шибках машини. Він відчинив дверці й побіг між дерева. Там він на мить спинився і оглянувсь назад. Маленька триколісна машина скидалася на вірного собаку чи коня, якого лишили в біді; він забув зачинити дверці, тому лампочка світилась і на сидіння водія залітав сніг. Лампочка світитиметься, поки не сяде акумулятор. Та машина, покинута в порожньому парку, була його спільником, від якого через невблаганні обставини — так він розумів своє становище — йому довелось утекти. І йому здалося, що ця втеча неодмінно вплине на його сьогоднішній виступ: почуття впнп допоможе йому грати краще.

Земля грузла під ногами, він побачив, як крізь дірочки для шнурків у черевики тече вода. Він побіг між деревами вгору до огорожі, тоді чиїмось садком і далі вздовж окружної вулиці, що огинала якісь заводи, до об'їзду, де вже були дороговкази. Хвилин через двадцять йому трапилась попутна до Гольте.

Водій спитав, чого він без плаща. Довелося дещо пояснити йому.

— То ви артист? Із тих кривляк, що їх ми гуртом підгодовуємо?

Він похитав головою і пояснив, яких зусиль йому коштує концерт. Водій спитав, яка в нього програма, і виявився палким аматором «Патетичної сонати». Прокоф'єва він теж залюбки послухав би.

— Постараюсь прийти! — гукнув водій, опустивши шибку, коли вони попрощалися в Гольте.

Машина зникла в густому снігу, а він пішов навпростець через Геельсков.

І ось нарешті Вірум. Ще тільки натискаючи рукою на дзвоник, він зрозумів, що галас, який ставав усе дужчий, чим вище він підіймався, линув саме з цієї квартири. Десь усередині відхилились двері, і кришка на поштовій скриньці задеренчала, а коли зразу по тому йому відчинили, чутно стало, як там гримить музика. Його зустріла дівчина в найкоротшій і найбарвистішій спідничці з усіх, які йому доводилось бачити, в товстих білих панчохах, цикламенового кольору черевичках і кофточці у великих квітках.

— Сюди,— мовила вона, ведучи його до спальні, де на широкому ліжку вже лежав наготований фрак.— Скажете, якщо я вам буду потрібна.

Що вона йому буде потрібна, він переконався зразу ж, як дівчина вийшла. Фрак був пошитий чи перешитий на чоловіка, в якого руки були довші, а ноги коротші, ніж у нього. Він оглянув себе в дзеркалі з електричними світильниками обабіч у формі свічок. Крізь стіну долинало ревіння електричних гітар, проте вони не могли заглушити мелодії, що поступово опановувала його почуття і свідомість. Він вийшов до передпокою і постукав у двері, за якими дівчачі голоси зливалися з поп-музикою. Він постукав дужче, так само дарма, і врешті відчинив двері без дозволу.

Його появу помітили. В кімнаті було повно дівчат, які підвели очі на його фрак і на нього самого.

— Фрак трохи закороткий і трохи задовгий,— сказав він тій дівчині, що відчиняла йому двері.

Всі дівчата, як по команді, зареготали.

Хоч і не відразу, він зрозумів, що ці дванадцятитринадцятирічні дівчата не тільки потішаються з ньо-

го,— в їхньому сміхові бриніла й зичливість, якою можна було скористатися. Та навіть уже загорнувшись у халат, рукави якого виявились теж задовгі на нього, й сидячи в колі дівчат, які відразу схопились за голки, він не зважувався до кінця повірити, що ці незнайомі, лагідні й сміхотливі істоти так щиро хочуть йому допомогти. Двоє дівчат принесли з кухні бутерброди з сиром і заходились пригощати його, шарф поклали сушитися на батарею. Єдине, чого він не зважився попросити,— це щоб вони трохи прикрутили програвач. Та коли він почав розповідати чи, швидше, кричати їм про концерт, платівка саме скінчилася, і дівчата, мало не лопаючи зі сміху, потягли його до піаніно. Але вже перший акорд, до-мажор, показав, що він не міг бути співзвучним ні з їхнім, ні, мабуть, з його віком.

Відчуваючи й далі в собі іншу мелодію, він грав дівчатам буги-вуги. Поки він грав, на очі йому зрідка потрапляла права рука з годинником: чверть на шосту. Його дивувало, що в голові в нього була одна мелодія, а він без будь-якого напруження грав іншу. Дійсністю була не теперішня, а майбутня. Буги-вуги не цікавили дівчат, вони нічого не чули про таку музику й через кілька хвилин почали говорити про щось інше. А в голові в нього розросталась інша мелодія, разом з ознаками застуди. Ці ознаки застуди — поки що вони більше виявлялись у його душевному стані, хоч уже й підступали до носа й горла,— як завжди, нагадали йому про дитинство і спонукали його охопити поглядом усе своє життя. Йому здалося, що той погляд на своє життя саме й був поштовхом до мелодії, яка бриніла у нього в голові. Ти вдвічі старший за них. Якщо ти не можеш захопити їх, то це тому, що ти взагалі не можеш нікого захопити. Клубок у грудях розростався й тис на діафрагму.

Дівчата підвели його, оточивши півколом, до дзер-

кала зі світильниками. В принципі це імпровізоване шиття і важка праска виправили фрак: рукави й холоші стали більш-менш відповідної довжини, але так морщились і віддимались навколо зап'ястків і кісточок, що він почував себе ніби зашнурованим. Він спіймав у дзеркалі віддані погляди своїх помічниць, і серце його стислося — така зворушлива була їхня щирість, очікування, їхнє зухвале здоров'я. Вдвічі старший за них, більше як удвічі старший...

Лишилося найважче: він признався їм, що не має за що купити квитка на електричку.

— Тільки за винагороду,— почав він бадьорим голосом,— тільки за винагороду...

Поки вони квапливо вишукували гроші на квиток, він запропонував їм ту винагороду: квитки для всіх, хто мав бажання прийти на концерт. Він попередить касирку. Серед нападів сміху — невідомо, що той сміх мав означати: «Не треба, дякуємо» чи «Дякуємо, прийдемо»,— дівчата вручили йому потрібну суму на квиток Вірум — Копенгаген і дощовик, який він мав при нагоді повернути. Потім гуртом провели до дверей. Сходячи вниз, він почув, що дівчата знов поставили платівку з поп-музикою.

У майже порожній електричці йому випало сидіти з чоловіком, який швидко перегорнув газету, не звернувши уваги на оголошення, де його прізвище було надруковане неправильно. Твердий клубок, що давив на шлунок, витіснив смак з'їденого бутерброда. Через вісімдесят хвилин. Через сімдесят шість хвилин. Хоч би впала атомна бомба, хоч би поїзд зупинився, хоч би не стало світла тут, між Єгерборгом і Гентофте, хоч би витримати цей останній раз. «Господи, хоч я ніколи не вірив у тебе ні на крихту, подай мені знак, а я зі свого боку у винагороду...» Разом з цими думками в голові у нього снувалась музика, він уявляв

собі, як ногою стишує чи подовжує акорди. І раптом його пронизала чітка, твереза думка: це не останній раз. Таке ще буде й буде. Це не що інше, як безперервна низка випробувань, ти ще багато разів будеш провалюватись і витримувати іспит, ще багато разів зупинятимешся опівночі на площі перед ратушею і шукатимеш у погано приліплених газетах рецензій на шпальту чи на дві шпальти, затиснених між описами більших катастроф. У таких випадках не стається ніякого лиха, поїзд не зупиняється, господа немає, ти мусиш сам собі давати раду, і це буде не востаннє...

Він не складав молитовно рук і нічого не просив у бога, коли залишав кімнату для солістів. Навпаки, тримав руки у кишенях, мимоволі ще раз пробуючи їх нагріти, і витяг аж тієї миті, коли його було вже видно з одного боку передніх рядів. Разом з правою рукою з кишені щось витяглося і, дзенькнувши, покотилося по сцені поперед нього так гучно, що в залі почули навіть із задніх рядів. Монета в одну крону, яка, мабуть, весь час була в кишені, а тепер котилась просто під рояль. Його ніби щось силоміць повело за нею, він ішов слідом, аж поки вона спинилась, нахилився й підняв її на очах у глядачів, охоплених настроєм, якого він не міг визначити. З кроною у стисненій руці він обернувся біля протилежного краю рояля до них і низько вклонився. Хоч світло сліпило йому очі, він побачив ліворуч у передньому, майже порожньому ряду Мюллера. То було його улюблене місце, звідти він міг швидко вийти в гардероб перед номерами на «біс». Мюллер сміявся.

Сідаючи за рояль, він усе ще тримав у руці крону, тоді поклав її перед собою на порожній пульт. Якусь мить він не думав ні про що, потім заграв, вкладаючи в музику всю свою душу.

Свен Гольм

ШАЛЕНА ЛЮТЬ

Шалена лють. Я позираю на її потилицю, на потилицю доглядачки з мичкою, наче в дівчиська,— як її звати, я забув. Шалена лють.

Нині вони знов хочуть запхати мене до ліжка о четвертій, бо, бачте, доглядачці треба швидше звільнитися! Вона стоїть навколішки біля ліжка і скидає з мене черевики, сміховинні, рипучі черевики, в які мене взувають, коли мають прийти відвідувачі, хтось із чотирьох чи п'яти моїх родичів, що давно паралізують мене своїм холодом. Вони не можуть дивитися мені у вічі, зате помічають мої набряки й гулі, що мандрують по тілу. Щотижня вони нагадують мені про це.

— Цього разу вона пересунулась під шию, тату,— каже котресь із моїх дітей.

— Умгу,— бурмочу я, наче й сам не знаю цього.

— А минулого тижня вона була на лівій щоці, просто під оком,— торочить далі те саме моє чадо.

— Умгу,— погоджуюсь я.

Шалена лють. Я б оце турнув її просто в груди, але вона злякається, витріщить баньки, розкриє ляду й ще встигне верескнути, поки впаде, нікчемна здохляка в білому халаті, беркицьне додолу, згубить шпильку, і ота мичка на голові розсиплеться по підлозі.

— Ох, та швидше роззувайте,— нетерпеливлюсь я.

— Чекайте, шнурок заплутався. І все тому, що ви напружуєте ногу,— мовить вона.

— Де я напружую? — питаю я.— Просто я ненавиджу черевики, вони мене дратують.

— Що, що? — перепитує доглядачка, не дивлячись на мене.

— Дратують мене,— кажу,— розлючують.

— Ви втомлені,— заспокоює вона мене.

— Ні, я лютий.

— Я не маю часу,— каже вона і так смикає за шнурок, що нога подається за ним.— Мені треба о четвертій звільнитись.

— Ви несправедливі. І не маєте сумління.

— Що ви кажете? — цього разу доглядачка зводить на мене очі.

— Ви не маєте сумління,— кажу я і відчуваю, що мій язик сам ворушиться й сам говорить.— Ви налиті жовчю, вона нуртує у вас і виробляє несправедливість. Ви недобрі, від вас струмує зло. Ви мене мучите своєю несправедливістю.

Доглядачка схоплюється на ноги і злякано дивиться на мене. Тепер уже нема потреби штовхати її.

Коли я замовк, на мить запала тиша. Тепер вона каже, не каже, а кричить:

— Мерзенний стариган!

І, обернувшись, кидається до дверей.

Руки в мене ледь тремтять. Я радий, що зчепився з нею. Байдуже, що́ саме я їй сказав, про це я не думаю, слова не мають значення, важливо тільки, що я на них спромігся. Лють у мені потроху вщухає. Мені легшає, і я вже не відчуваю втоми.

Та ось приходить завідувачка.

Ні, спершу я пострушував на підлогу черевики і спустив штани. Помалу смикаючи їх, таки подужав спустити.

Завідувачка дивиться на мене. Нехай бачить, мені що. Я зустрічаю її погляд спокійно, не усміхаюсь і не збираюся скаржитись.

— Негайно перепросіть панну Рут,— наказує вона.

— Не хочу.

— Ви налякали її своєю поведінкою. Ви вже не вперше лякаєте доглядачок,— мовить завідувачка.

— Чого ви вчепилися в ту панну Рут,— кажу я,— хіба справа в ній? Справа в самому притулку. Тут сама несправедливість, з ранку до вечора. Мене женуть спати о четвертій, ніхто не думає про мої набряки, може, вони від серця. Але серце мені ніхто не лікує, всі мене мучать, панна Рут знущається з мене.

— Ви невдячний стариган,— каже завідувачка.

— Мене тому й привезли сюди, що я стариган,— відповідаю я,— цим ви мене не здивуєте.

— Панна Рут плаче в моєму кабінеті,— каже завідувачка.— Я вимагаю, щоб ви її перепросили.

— Нізащо! — впираюсь я.— Я маю право виливати свою лють тут, у палаті.

— Тоді нам доведеться покарати вас,— каже завідувачка.

— Чхати я хотів на вашу кару! — не витримую я.— Я норовистий, щоб ви знали. Норовистий і лютий. Чуєте, лютий!

— Сьогодні ви просто неможливий,— каже завідувачка й силувано всміхається.— Покажіть, що ви насправді не такий. Ми з вами дійдемо згоди, еге ж?

Я дивлюсь на її криву посмішку. Це її остання спроба, я знаю.

— Не треба мені доходити з вами згоди,— кажу.— Ви хочете уговкати мене, як уговкують дитину чи якогось недоумка. Ви вже мені в'їлися в печінки, і я зустрічаю вас лютою. Не хочу, щоб мене уговкували.

— То доведеться лишити вас без вечері,— каже завідувачка й зовсім міняється на виду.

На мить вона замовкає. Я також не озиваюсь. Потім вона додає:

— Не дістанете вечері, та й годі.

Я сиджу посеред ліжка й дивлюсь на свої ноги. Штани так і залишилися спущені. Тіло втратило свою міць, шкіра обвисла, наче вона не моя, і суха, аж шелестить. Я дивлюся на ноги. Завідувачка більше ні-

чого не каже. Я не хочу показувати їй своєї безпорадності.

Ні, думаю я.

Я таки лягаю в ліжко о четвертій. І погоджуюсь, щоб мене позбавили вечері. Цим вони засвідчують свою неспроможність, свою страхітливу неспроможність, безсилля і злостивість.

З ліжка мені видно крізь вікно, що на безлистих кущах сохне білизна. Це погана прикмета. Ті дні, коли на сусідніх кущах сохне білизна, завжди погані. Надворі неприємно й холодно, барви змінені, обриси спотворені. І на душі в мене тяжко й гидко.

Вони звеліли мені лягти в ліжко о четвертій. Тоді позбавили вечері. Чи це законно? Чи в законах є щось про наші права, права старих людей? Чи є в них щось про примусові заходи й лють? Я берусь обома руками за пасок, що звисає зі стелі, й обертаюся на другий бік. І дивлюся на давно не білену стіну. Яка ж вона бридка.

Тільки той, хто має обов'язки, має і права. Я не маю ніяких обов'язків. У такому місці, як це, я не можу їх мати, навіть коли б хотів. Може, тому мені й не надано ніяких прав?

Я знов обертаюсь на ліжку. Рипить і стогне газета, простелена між матрацом і простирадлом. «Ви не тримаєте себе в чистоті»,— заявила завідувачка чотири місяці тому. А я осоромився тільки раз, одної ночі! Але другого ранку вони наказали підстеляти під простирадло папір. І щодня мені доводиться дивитись, як під мене стелять газету, наче під якесь падло. Я хитаю головою. Це ж приниження, комедія! «Облиште ті газети,— кажу я,— нехай полежать на підлозі!» Але доглядачки про це й чути не хочуть.

Я бачу закляклу білизну і голе віття. Коли б я захотів, то й сам устав би з ліжка, підтягся б на руках,

почовгав ногами по підлозі й добрався б до стільця. Але на це треба часу й часу, та й нічого мені робити на стільці. Вони б тоді вигадали якусь кару. Одну, другу, третю. Позбавили б вечері, потім сну, потім забрали б у мене кімнату. І який би це був для них важливий приклад! Мій випадок обговорювали б усім закладом. Завтра сюди приплуганили б зі своїми стільцями всі старі. Тоді не знайшлося б де сісти відвідувачам, як настала б та година, коли їх пускають. І їм, усім тим прудким і молодим родичам, довелося б лягти в ліжка, на газети, й дивитись на нас, коли б вони захотіли поговорити з нами. Ото був би важливий приклад. Хай би дивилися з ранку до вечора. Раптом вони змушені були б звернути на нас увагу.

Ні, думаю я.

Я відчуваю, як мій набряк пересувається до уст. Губи затерпли й стали немов чужі. Чи ці гулі, бува, не пов'язані з моєю лютті?

Вони не хочуть визнати такого зв'язку. Мовляв, на старість бувають набряки і на старість люди стають дратівливими. «Алергічні набряки,— сказав лікар.— Ви чутливі до пеніциліну, до запаху квіток, до кави, до певної їжі?» — «Ні, докторе,— відповів я,— я чутливий до цієї палати й до цього притулку. Вони мене дратують».— «Давайте йому протягом тижня овочеві юшки»,— сказав лікар завідувачці. На мене він не дивився. І пішов собі.

Вони не хочуть бачити зв'язку між доглядачками і моєю лютті, між притулком і моєю лютті. В мене не було ніяких набряків, поки я не опинився тут. І я не пам'ятаю, щоб мене щось так дратувало. Це притулок зробив з мене старого, бо він збудований для старих. Це притулок винен, що мені важко ходити й нахилятися, тут я надвередив собі сечовий міхур, притулок викликав у мене набряки й лють. Адже я більше не маю чим показати свою відразу й ненависть до

притулку, тільки набряками й люттю. Це найпромовистіші слова, які мені відомі, останні двоє слів, які я здатен відчувати всіма своїми органами. Лють.

Шалена лють. Ні, я більше не встану звідси.

Щоранку вони заставатимуть мене в ліжку. І навіть коли перенесуть мене на стілець, я обіпруся на спинку й сидітиму непорушно, мов дошка. Я пожену всі солі в спину, і мій хребет затвердне, мов кам'яна колона. Я зосереджу всю свою вагу в печінці й кишках, щоб мене не можна було зрушити з місця. Тоді вони не підійдуть більше до мене з костюмом, сміховинними черевиками й капелюхом, коли надворі світитиме сонце.

Зі своєї старості я зроблю собі захисний щит. Усе, що надалі станеться, я вважатиму наслідком своїх зусиль, а не своєї старості, воно станеться так не тому, що я старий, а тому, що така буде моя стареча воля.

Я відмовлюсь умиватися. Великий, неповороткий, я заповню собою всю палату, вона вся буде просякнута прикрим, затхлим духом, уся буде сповнена моєю волею і моїми наказами.

Вони гидуватимуть заходити до мене й приносити мені їжу. Я доможусь цього. Гидуватимуть називати моє ім'я. Вони будуть раді позатикати всі отвори з моєї палати, я доможусь цього. Позатикати ганчірками, позабивати цвяхами й заклеїти липкою стрічкою замкову шпарку і щілини в одвірках.

Їм не вдасться здолати мене. Я цього доможуся. Тут моє останнє пристановище. Вони змушені служити мені. Їхня кара чинна лише на певний час: вони можуть позбавити мене вечері, сну, ліжка, можуть забрати в мене палату, але вони не мають права вбити мене, не мають права!

Набряк пересунувся в рот. Я майже не відчуваю язика, а рот повний липкої слини. Слова мені було б

важко вимовляти, але думки пливуть вільно. Слухайте, дивіться, я дужий, поки лежу тут!

Я переможу їх з допомогою шаленої люті. Сам використовуватиму несправедливість і зло, якими дихають стіни. Доглядачки більше не зможуть повертати їх проти мене.

З палати, з ліжка я насилатиму на них свою лють. Доглядачки, панна Рут — я вже забув її прізвище — й завідувачка виконуватимуть мої бажання, як непомітні тіні, робитимуть усе так, як я їм накажу. Білизна на кущах не буде вже для мене поганою прикметою, а зі стін не сипатиметься крейда й не липнутиме до тіла, до старечих тіл тих, хто тут живе. Несподівано тут запанує свобода. Я доможуся цього.

Моя воля послужить іншим мешканцям притулку, я стану їхнім знаряддям, бо знатиму, чого вони бояться і що їх принижує. Я збиратиму відомості з усіх палат.

Жалюгідна сухенька жінка щоразу, як повертає голову, голосно стогне, не з болю стогне — це її незрозуміла мова, своєрідне тлумачення своєї поведінки. Очі її вже спрямовані кудись удалину, вона вже щасливо бездумна, але хоче весь час рухатись, ходити від дверей до дверей, заглядати до інших палат. А правила притулку забороняють ходити.

Високого, худого чоловіка переслідують якісь голоси, і він відгукується на них. Огрядна жінка поїдає свої фотографії разом із скупою вечерею. Їм вічно роблять догани. Їх не розуміють, карають: замикають їхні двері, дають їм заспокійливі ліки, з палат виносять меблі, без яких можна обійтися, відбирають у них фотографії. І високий худий чоловік, і та огрядна жінка залишені напризволяще, вони майже не рухаються, майже не розмовляють.

Я підведуся з ліжка, скажу, щоб мені дали милиці, піду від палати до палати і зберу всі скарги. Я по-

несу їх до себе, на своє ліжко, до своєї головної резиденції.

Я оберну картину: непомітне стане видимим. Старі зберуться, багато їх збереться, вони стануть видимі. А спритні доглядачки в білих халатах стануть непомітні, мов тіні, вони змушені будуть слухати нас, лишати двері відчиненими, дозволяти нам жити поза ліжками.

Я розтечусь по всьому притулку, інші теж за моїм прикладом відмовляться від їжі, їм передадуться мої почуття, мій запах пропикне в кімнати доглядачок, вони вибиратимуть з-під мене нечистоти, миритимуться з моїм приниженням до того дня, поки раптом глянуть на мене іншими очима, тоді їхні обличчя зміняться, і вони вислухають нас.

У притулку тепер тихо. Я чув, як візок з їжею проїздив повз мої двері. Він наблизився й поминув їх. Вони хотіли зробити мені боляче, поминувши мене, але лють захищає мене, мов панцир. Я цілком спокійний.

Білизну з кущів знято. Ми всі лежимо на ліжках разом, нас розділяють тільки стіни. Але тих стін багато. Мене поймає лють. Шалена лють. Серце моє гупає, наче молотом. Я відчуваю те гупання напруженим ротом і горлом. Відчуваю луну його в очних ямках і під мозком. Але я спрямую всю свою силу на них, я змушу їх стати на коліна.

Тихо спадає морок, він непомітно суне від саду й досягає моїх вікон. Набряк поширився на горло, корінець язика розпух і почав боліти. Мені важко дихати, повітря ніби затримується перед моїми устами.

Я двічі викликав їх дзвоником. Але вони мені не потрібні. Коли стиснене горло не даватиме мені дихнути, я роздеру його своєю люттю. Лють стане мені другим горлом.

Мені не потрібна їхня допомога. Я їм скажу про це. Вони вигадують для мене кару. Я аж горю з люті.

Я двічі викликав їх дзвоником. Але вони мені не потрібні. Я тільки хочу їм про це сказати. Я ледь піднявся, тримаючись за пасок, що звисає зі стелі, й ноги мої безвладно спали додолу. Нічна сорочка закотилася. Я вхопився за край ліжка і сповз униз так щасливо, що втрапив коліньми в капці. Правда, сповзаючи, я добряче вдарився, але байдуже. Серце моє тепер опинилося в голові чи десь у горлі й гупає там, наче молотом.

Піді мною на підлозі лежить килимок. Мені пощастило підібгати його під себе руками й ногами. Я їм скажу, що мені не треба їхньої допомоги. Я розіб'ю двері й виберусь у коридор, я порву їхні килими, потрощу візок, яким вони розвозять їжу, поламаю їхню четверту годину. Вони швидко повибігають, звернуть на мене свої білі, випещені обличчя, роззявлять роти, здивовано, роздратовано закричать, а я перевернусь, ляжу на спину й покажу їм свої набряки. Моє обличчя більше за їхні, більше за кожне інше, надто воно важка ноша. Я притягну їх до відповідальності за їхню несправедливість, за їхню легковажну злостивість.

Вони втонуть у мені, я проковтну й перетравлю їх, вони заповнять усю мою голову, коли я їх проковтну. Вони вже ближче до мене, я посуваюсь до них на килимку, посуваюсь до дверей, до ручки на дверях. Та як я досягну її, як виберуся з палати, коли серце гупає молотом, коли молотом гупає лють?

Ні, думаю я, ні!

Лють гупає в мені, мов якась велетенська стороння істота. Мені стає холодно, я лежу й мерзну на килимку, ніби мені потрібна їхня допомога. Час спливає, минають години, вікна зовсім потемніли.

Високо-високо, трохи навскоси від мене, стримить чорна ручка дверей.

Крістіан Кампман

МІЖ ПРИЯТЕЛЯМИ

Коли чоловік Доллі помер, Оле й Мортен з вереском кинулися до замкнених дверей спальні. Доллі злякалась: ану ж воній з розпачу й жалю, який їх пойняв, таки доберуться до небіжчика?

Минула рівно доба, як Доллі почула, що Карстен сердито лається: він десь дряпнувся іржавим гвіздком. Через сім годин після того він помер, і тепер його важке, заклякле, холодне тіло лежало на ліжку. Доллі затремтіла, якось дочвалала до яскраво-червоного телефону й подзвонила Анні.

Скоро приятелька була вже в неї і діловито взялася порядкувати. Викликала низенького чоловічка в чорному костюмі, і він забрав Оле й Мортена. Доллі заридала:

— Хай би вони були зі мною, мої діточки!

Анна рішуче похитала головою.

— Тепер я цілком самітна,— схлипнула Доллі.

— Отакої! Вони ж у смертельній небезпеці! Та й не самітна ти, золотко, в тебе є ми.

— Хто «ми»? — наївно запитала Доллі.

— Ну... всі твої приятелі... Не плач.

Коли Анна пішла, Доллі випила три таблетки, щоб заснути. А вночі, прокинувшись, ще дві. Вранці, о пів на одинадцяту, вона знов отямилась. Голова боліла, а з того, як лопотіли машини внизу на вулиці, вона визначила, що йде дощ. Вікна в кімнаті були запнуті, тому й досі там стояв сутінок. Доллі ще трохи полежала, розмірковуючи про своє нове становище, тоді подзвонила служниці і кволим, але бадьореньким голоском попросила розсунути завіси й принести їй сні-

данок. І поки вона пила чорну каву, поки дивилась на осінній дощ, до неї остаточно повернулася мужність. Адже треба жити...

— Нині мій манікюрний день,— мовила вона служниці,— але я хочу зробити все сама. Чоловік помер, і ми з Оле й Мортеном уже відтепер почнемо ощадити. Будь ласка, скочте до пані Скрепесен і скажіть, що я не прийду, а заразом купіть мені пляшечку яскраво-червоного лаку. Візьміть у мене з сумочки п'ять крон.

Повернувшись назад, служниця роздратовано заявила, що найменша пляшечка коштує шість з половиною крон і їй довелося доплатити своїми.

Доллі закурила й задумалась. Карстен помер. Оле й Мортена немає. Тепер їй треба ощадити, бо вже нікому заробляти для неї гроші.

— Ну то як? — служниця нетерпляче постукувала носаком черевика по килиму на підлозі.

— Віддайте пляшечку назад, Петерсен. Мій чоловік помер, розумієте. Оле й Мортена також нема. Я мушу ощадити.

— Добре все розумію,— понуро сказала служниця, а, несучи назад злощасну пляшечку, подумала: «Як же, в біса, жінки залежать у грошових справах від тих проклятих бугаїв. Добре, що вони вмирають. А в неї в макітрі глузду не більше, ніж у курчати. Їй-богу, не більше...»

Доллі встала з ліжка й пішла купатися. Вона почувала себе старою і, роздягаючись, обминала очима своє відображення в дзеркалі.

У Карстена було багато знайомих і великі зв'язки. Йому влаштували пишний, дорогий похорон. Доллі, в чорній сукні, в чорному серпанку й темних окулярах, була дуже зворушлива. Приятелі захоплювались

її мужністю й витримкою. Не зронила жодної сльозинки!

Після похорону вона поїхала з кимось із них на дачу й пробула там тиждень. Товариство грало в бридж чи просто розважалось розмовою, а одного дня вибралося на прогулянку. Всі сходились на тому, що Доллі тримається блискуче.

— Хто б сподівався, що вона має стільки сили!

— Голубонько, та вона жилава, як сто чортів!

Повернувшись у Копенгаген, Доллі мала поважну розмову з адвокатом, який підтвердив її побоювання щодо фінансового стану Карстена. Але, пояснив адвокат, якщо вона продасть дачу й обидві машини і якщо відмовиться від помешкання на Амаліягаде, то матиме пристойну річну ренту.

Наступні дні Доллі була заклопотана продажем і купівлею. Та коли вона нарешті перебралася до скромнішої, в півтора разу меншої квартири на Странвай, їй здалося, що в неї раптом не стало ніяких обов'язків. Приятелі були милі й уважні, запрошували її на бридж, на обіди, на дачу в кінці тижня, та однаково дні здавалися безмежно довгими. Найгірше було вечорами, коли вона ні від кого не мала запрошення. Тоді вона з'їдала готовий обід десь о сьомій, і ще доводилось убивати принаймні чотири години, поки захочеться спати. Вона була надто нервова, щоб читати книжки, на журнали мод її не ставало, спиртного вона по-справжньому не пила, а телевізора не захотіла купувати: це вже означало б зовсім опуститися. Кінчалось звичайно тим, що вона йшла в кіно на дев'ятигодинний сеанс, хоч фільми завжди були погані.

Приятелі трохи хвилювалися за неї.

— Що вона робить цілими днями?

— Нічого, золотко. Просто вмирає з нудьги.

— Треба, щоб у неї було задля чого вставати рано. Ось я вишиваю, а ще панькаюся зі своїми спазмами.

— А не могла б вона читати абощо?

— Вона читати?!

— Ну, то шити.

— Вона шити?!

— А може б, розводила собак?

— Ха-ха-ха!

Різдво Доллі сяк-так витримала, а дні перед Новим роком провела у приятелів за містом. Якось увечері за коктейлем один із гостей, дуже велике цабе, запитав, як вона дивиться на місце в солідній крамниці, де він був головою правління. Доллі заплющила очі, тоді поволі-поволі розплющила їх.

— Мені працювати в крамниці?

— Стривай-но,— сказав Велике Цабе,— це дуже відповідальна посада, та й платня добра.

Доллі знов заплющила очі і спроквола похитала головою.

Приятелі вважали, що з її боку безглуздо нехтувати такою нагодою.

Це найвище оплачувана посада, яку взагалі може дістати жінка в тій фірмі. Звичайним продавщицям треба роками пнутися зі шкури, щоб бодай наблизитись до неї.

— А що їй там доведеться робити?

— Замовляти товар і таке інше.

— Господи, та це ж їздити з замовленнями в Париж, у Лондон, у...

— Гернінг, золотко.

— Що?.. Ну все-таки... І платня добра.

Напровесні Арне й Ельсебет Панеб'єрги запросили її до Південної Італії. Панеб'єрги були далеко не найкращі друзі Доллі — він мав з Карстеном якісь дрібні

ділові справи, а вона була безнадійна провінціалка. Проте Доллі погодилась.

— Чого ж відмовлятися, там кожному може щось трапитись,— зауважив хтось із приятелів.

Доллі послала їм звідти картку, в якій написала, що вони були на Капрі, в Позітано й Амальфі, а тепер приїхали до Таорміни і що тут до безтями гарно, вона скажено засмагла і їй страшенно приємно й зручно.

— Може, вони й партнера найняли для неї? — сказав хтось.

— Вона вже не така молоденька...

Коли Доллі повернулась додому, її засипали запрошеннями: всі хотіли подивитися, що зробила з неї Італія.

— Її зморшки стали помітнішими від того, що вона засмагла,— визначили приятелі.

Вона трохи дивно поводиться, казали всі, як оце недавно, коли вони грали в бридж у Анни. Вони сиділи, знехотя пліткували в перервах між грою, поки їхні руки були зайняті французьким мигдалем, сигаретами з фільтром і віскі з содовою. Як звичайно, мова йшла про життя; вони певні були, що тут їхня царина, бо ніхто не розумів життя краще за них. Легким, щоправда, його не назвеш, бог не обдарував їх своєю ласкою, але вони знали, що їхній обов'язок — триматися всупереч невдачам, лихові і труднощам...

Вони трохи посміялися, коли Доллі розповідала про одного старого вгодованого американця, що жив у готелі в Таорміні з двома молодими італійцями. Доллі не сміялася з ними. Обличчя її не мало ніякого виразу. Раптом вона відкинула від себе карти і бездумно втупилась у порожнечу.

— Що сталося? — запитала Анна.

— Життя таке нудне і безглузде,— сказала Доллі глухим голосом.

— Ет, краще мовчи. Чого ти розвередувалася, Доллі?

Наприкінці літа вона поїхала з Панеб'єргами до Лондона.

— Що це означає? Може, вона спить із ним? Тобі не здається, що це дивно?

— А знаєш, де вони зупинилися?

— Де?

— У готелі «Клариджез»!

— Господи!

Коли Панеб'єрги повернулися, Доллі з ними не було. Пішла чутка, що вона зустріла якогось полковника. Звісно, на пенсії, але члена справжніх клубів: вище вульгарність уже не може сягнути. Та через тиждень Доллі повернулась, і приятелі остерігалися пліткувати про неї, коли вона була поблизу.

У неї заболіло горло. П'ять тижнів вона сиділа вдома, читала журнали і їла готові обіди. Одужавши, вона знов поїхала до Лондона. Цього разу сама. Наступною звісткою, яку приятелі отримали від Доллі, була картка з повідомленням про заручини.

— Таки полковник?

— Ні, якийсь промисловець із Бірмінгема.

— Що ти кажеш!

— Ти бач!

— Господи, якби тепер він подбав про неї!

Він уже почав дбати, відзначили приятелі, як Доллі повернулась додому, щоб показати нареченого. Він приїхав двоколірним «бентлі», не пропустив нагоди сказати, скільки машина коштує, згадав і про те, що вдома, в Англії, має шофера. Доллі була обвішана новими оздобами.

— А ти помітила, який у нього акцент? — питали одне одного приятелі.

— А звернула увагу на його костюм?

— ...на його гидкі замшеві черевики?..

— ...на неможливий перстень з печаткою?..

— Певне, ті клуби не справжні...

— Гіршої вульгарності вже не може бути.

Наречений розповідав, що має велику садибу під Бірмінгемом.

— Ви також вважаєте, що я звикну жити за містом? — занепокоєно питала Доллі.

— Безумовно, золотко. Ти ж так любиш природу!

— У нього двоє дітей...

— Ти ж любиш дітей. А крім того, є школи-інтернати...

— Правда, він милий?

— Страшенно милий, золотко.

Запрошення на весілля були написані на світло-сірому папері з крамниці «Фортнум енд Мейсон». Весілля справлять у ресторані «Ритц», і молода буде в білій сукні. Приятелів неабияк розважала ця подія. Авантура з промисловцем принесе Доллі ще не одну тяжку хвилину.

Але за три дні до визначеного дня вони отримали телеграму, що весілля не буде.

Минув якийсь час, поки до них докотилися відомості про те, чого розладнався шлюб. Та коли всі подробиці цієї історії були нарешті зібрані, відшліфовані й відполіровані, ними почали пригощати кожного на кожній товариській зустрічі.

— Ти чула, як Доллі не пощастило? Вона, бачиш, піймала якогось неможливого, вульгарного англійця — адже кожному може щось трапитись,— і вже майже дійшло до весілля. Готова була навіть біла сукня. Він, звичайно, сама пиха — брунатний костюм, замшеві черевики, величезний «бентлі», щоб очі колоти іншим, і начебто живе в Бірмінгемі, якщо не бреше. Ну от, а за три дні до весілля все розпалося, і знаєш чому? Він довідався, скільки їй років! Певне, думав, що матиме з нею купу дітей, а коли вони заповнювали шлюбні папери, він побачив її паспорт — його

вона вже не могла сфальшувати! Мабуть, вона набалакала йому, що їй тридцять вісім. Чула таке? А їй сорок вісім! Щонайменше! Жахливо, правда ж?

Коли Доллі нарешті повернулася додому без нових оздоб і переїхала до містечка Гентофте в однокімнатну квартиру, приятелі були поблажливі до неї.

— Ти б нізащо не звикла жити за містом, золотко.

— Ти б не стерпіла дітей.

— Вона почала пити,— розповідали вони одне одному.

— Від неї всього можна сподіватися.

— А вона може дозволити собі таке?

— Господи, хто з нас таке може собі дозволити?

Тепер Доллі майже весь час сиділа вдома. Вона придбала телевізор. А коли зрідка виходила, то добре прикладалась до чарки і взагалі не стримувала себе. Приятелі їй не боронили. Тільки пересміхалися, коли вона часом робила якусь дурницю, як тоді на вечері у Фінна й Регіце, коли вийшла з вітальні припудритись і почула в кухні гомін.

Там були три дочки господарів.

— Що ви робите? — спроквола запитала Доллі.

— Імо бутерброди. Хочете один?

Вона непевною рукою взяла шматок чорного хліба і, похитуючись, безтямно втупила в нього очі.

— Намастите самі? — запитала одна з дівчаток.

Повернувшись до вітальні, Доллі вдоволено сказала:

— Я з'їла бутерброд.

— Чудово, золотко.

А другого ранку діти розповідали матері, що та п'яна дама намастила шматок хліба зеленим милом і з'їла. Подумала, що то масло.

Мати засміялася і чимдуж кинулась до телефону.

Пляшка пива. Думаю, що пиво мені пособить. Може, випивши, я заспокоюся...

З кімнат унизу чути було галас і сміх. Мати влаштовувала вечірку, як кожного тижня, розгортаючи свої обійми багатим чоловікам, які вже давно не мали багатства, і знаменитостям, які вже перестали бути знаменитими. Едвардова мати була вдова і жила тільки для інших. Її знімки часто можна було побачити в ранковій газеті. То вона фотографувалась на якійсь театральній прем'єрі, то на добродійницькій виставі — неодмінно в синіх окулярах і неодмінно з кавалером.

Мати не ображалася, що Едвард не сидів з гістьми на її вечірках.

— Він мізантроп,— сміялась вона, вважаючи, що жартує дуже дотепно,— малий відлюдник. Нехай собі як хоче, треба шанувати чужі химери.

Едвард ввімкнув світло. Годинник біля батькової фотографії показував третю — отже, п'ять годин він перекидавсь на ліжку, але так і не заспокоївся. Він накинув на себе халат і підійшов до вікна. Над деревами і статуями в саду кружляв сніг, вулицю примарно освітлювали газові ліхтарі. Десь далеко гуркотів трамвай, але тут було тихо, бо цей квартал в основному забудовано в минулому сторіччі і тепер, коли прислуга подорожчала і її стало нелегко знайти, ці будинки почали використовувати для посольств і різних контор.

Едвард похукав на шибку і написав на холодному склі: «Батько». Тоді, скрадаючись, вийшов за двері й визирнув у вестибюль. Там, на щастя, нікого не було, і він хутенько збіг сходами вниз. Та коли він опинився посеред вестибюля, зненацька розчинилися двері з бібліотеки і звідти, в супроводі чийогось сміху, ви-

скочила весела дама в червоній сукні, огорнута хмарою тютюнового диму.

— Вибач! — тільки й мовила вона і подріботіла повз нього до виходу.

«Вона не знає, хто я,— задоволено подумав Едвард.— Так, наче я не існую»,— подумав він далі, і йому стало неприємно.

«Звичайно, я існую»,— заспокоював він себе, сидячи в просторій кухні, такій білій, що вона сліпила очі. В холодній тиші цокав будильник, якого куховарка хтозна-чому залишила на плиті, гарячково вибивав ритм, який у втомленій голові хлопця складався в слово: «Бать-ко, бать-ко, бать-ко». Він пив великими ковтками пиво, розпачливо намагаючись звернути думки на щось інше, але вони вперто крутилися навколо звичного питання, якого не можна було розв'язати. Він відставив пляшку і спроквола проказав:

— Батько, батько, батько.

Дивно, коли він вимовляв це слово кілька разів підряд, воно втрачало своє значення, ставало таким буденним, як, наприклад, слова «парасоль», «вікно» чи «шнурок».

Едвард знов приклався до пляшки і раптом захихотів, сам не знаючи чому. Це його вразило, бо звичайно він здатен був стежити за найменшим порухом своєї думки і знав, що з неї випливає. Щоб заспокоїтись, він продекламував:

— Парасоль, вікно, шнурок.

Продекламував так голосно, що не почув, як до кухні зайшли люди.

— Ти пиячиш тут, золотко?

Мати, від якої різко тхнуло вином і парфумами, поцілувала його в губи.

— Потайний пияк-самітник,— сказав її кавалер.

— Пиймо, пиймо,— проказувала дама в червоній сукні.

— Правда ж, він милий хлопець і з характером? — запитала мати, засовуючи руку в кишеню кавалерові.— Зовсім не товариський. Едвардові вистачає самого себе.

— Якому Едвардові? — запитав кавалер, ображений, що не він весь час у центрі уваги тієї, якій протегував.

— Моєму синові,— ніжно відповіла вона.

— Скільки ж йому років, серце? — байдуже запитав кавалер.

Едвард втупив очі в підлогу й гарячково кусав нігті.

— Чотирнадцять,— відповіла мати, посилаючи рукою поцілунок синові.— Чотирнадцять літ і ні разу, ні разу не цілований.

— Розкішно, розкішно,— мовила дама в червоному.

Едвард підвів очі. Мати прихилилась до коротко підстриженого, м'язистого кавалера, що обіймав її, дістаючи волохатою рукою їй до грудей. Дама в червоному опустилась додолу і вперлася спиною в холодильник, заплющивши очі й роззявши рота.

— Може, вип'єш із нами трохи шампанського? — задля годиться запитала мати.

— Ні, дякую, я піду нагору,— ввічливо відповів він.

Під темними дверима їдальні він зупинився і прислухався. Хтось із гостей поставив платівку Кірстен Флагстад. З кухні долинув голос професійного самця — то материн кавалер питав:

— Він завжди такий?

— Який? — озвалась мати.

— Такий замкнутий, мовчазний і взагалі...

— Так, йому не треба нікого. В нього нема товаришів. На дозвіллі він читає К'єркегора й філософів. Йому вистачає самого себе.

— Господи, який жах.

Опинившись у своїй кімнаті, Едвард узяв зі столу фотографію і почав пильно розглядати батькове

лице. Йому було шість років, коли батько загинув в автомобільній аварії. Газети в некрологах писали: «Відомий копенгагенець», «Яскрава особистість, що скоро спочине в могилі»,— але яким, власне, був батько, він не знав, бо мати рідко згадувала про нього. Якось Едвард зважився й запитав:

— Який був батько?

— Милий, рідкісний чоловік,— була відповідь.

— Милий, рідкісно багатий,— додав один із кавалерів, на що мати кокетливо сказала:

— Базікало!

Хоч Едвард мало знав про батька, а все ж вважав, що він ближчий до нього, ніж до будь-кого. Чим старший і самітніший ставав хлопець, тим більше думав про батька. Байдуже, що він не міг його згадати, зате батько жив у ньому, тому він ніколи не був сам. Після обіду він міг годинами лежати в ліжку й розважатися тим, що уявляв різні пригоди, в яких брали участь вони з батьком — тільки вони вдвох. Коли фройляйн повертала його до дійсності, ляснувши лінійкою по пальцях за те, що він нічого не їв, до гнітючого усвідомлення, що він живе з матір'ю, а не з батьком, шлунок його стискався в твердий клубок, до горла підкочувалась нудота, і він блював.

— Господи милосердний! — зойкала фройляйн, невправними пальцями перевдягала його в білу сорочку та цупкі блакитні шкіряні штанці і проводила через вир важких запахів, вологих губ, що цілували його, охів і ахів, від яких його знов нудило, і йому доводилось лягати в ліжко без вечері.

Кавалери приходили і зникали, відколи він пам'ятав себе, але тільки в одинадцять-дванадцять років він зрозумів, яку роль вони відіграють у материному житті. Відтоді він почав сумніватися, що батько помер. Може, він не загинув в аварії, а живе, не пам'ятаючи свого минулого... Матері він нічого не казав ні про

те, що добре розуміє її поведінку, ні про те, що її чоловік живий. Він взагалі рідко розмовляв з нею. Тримався одинцем...

— Я дала своїй дитині цілковиту волю,— казала мати внизу, неуважно гладячи атлетичне плече свого кавалера.— Дитяча особистість повинна мати право формуватися без втручання батьків.

— Чудесно! — мовила дама в червоному.

— Що він робить? — байдуже запитав кавалер.

— Ходить до четвертого класу нормальної школи. На той рік вступить до гімназії, а далі вивчатиме літературу. Він страшенно цікавиться літературою.

— Невигідний фах,— заперечив кавалер.

— Чому, серденько?

— Добре, що хтось може собі вчитися, коли інші мусять у поті чола заробляти шматок хліба...

— Чудесно! — вигукнула дама в червоному.

— Хто в поті чола заробляє шматок хліба?

Кавалер насупився.

Так, батько живий, я знаю, що він живий і знає, що я про це знаю. Байдуже, що я не маю друзів, аби тільки мав його. Дарма що я ніколи не розмовляв з ним, аби тільки я міг з ним зв'язатися.

Однієї літньої ночі два роки тому — того вечора мати розповіла своєму кавалерові, що Едвард блював дужче, ніж будь-коли досі,— після короткого важкого сну він раптом прокинувся впевнений, що знає батьків номер телефону. Тремтячи з хвилювання, він спустився вниз, набрав той номер і почув у трубці низький чоловічий голос. Він відразу поклав трубку й вернувся в ліжко, плачучи від полегкості й від щастя.

...Він любив гуляти, коли засвічувались ліхтарі й кидали кола тьмяного світла в темну мжичку. Не раз йому здавалося, що він мигцем бачив батька: чоло-

віка в чорному костюмі, який сідав у довгий чорний автомобіль, чи добродія у фраці дипломата, що поспішав по Бредгаде. Раз він побачив його за вікном ресторану і схвильовано постукав у шибку, але чоловік, що сидів там, глянув на нього сердито, і він квапливо відійшов, пригнічений і нещасний...

Едвард поставив фотографію на місце, вимкнув світло і ліг, але й далі не міг заснути. Зненацька він відчув таку самоту, що в животі знов усе перевернулося й на лобі виступив холодний піт. Він засвітив світло й рішуче пішов униз. Материн хрипкий голос у кімнаті заглушував голос Ізольди Лібестод: «Ти дивовижний, ти найкращий в світі, без тебе я життя не уявляю...»

— Чудесно! — вигукувала дама в червоному.

Едвард набрав номер, схвильовано дослухаючись до гудків. Нарешті непривітний чоловічий голос відповів:

— Алло!

Але то був незнайомий голос, не батьків голос. У вухах йому гуло, коли він спитав, чи не переплутав номер. Ні, номер був той самий.

— А той, хто тут жив раніше, вибрався? — злякано запитав він.

— Так,— відповів голос.

Едвард сперся на столик.

— Алло! — сердито крикнув голос.— Алло, алло! Та озвися ж, хай тобі чорт!

— Парасоль, вікно, шнурок,— простогнав Едвард і рвонув телефон зі столика.

Улла Рюум

ЧОБІТ

Думати мені не випадає, а проте я сам нарахував навколо себе шість свічок. Вони всі засвічені й ледь блимають. Я лежу під своїм чоботом, виставлений на вулицю перед будинком. Кожне з нашого містечка вже двічі пройшло повз мене, в будинок і з будинку, як і годиться, крім пасторової ключниці, та напевне зайшла чорним ходом. Вона тепер помагає моїй дружині на кухні.

Думати мені вже не випадає, але я добре знаю, що мотузку, на якій висить чобіт над моїми дверима, давно треба було поміняти. Весь той час, що я був у цьому містечку шевцем, над дверима в мене висів правий чобіт небіжчика голяра, щоб приманювати клієнтів. Правда, щось він не дуже помагав. А чобіт ще добрий. Підошва й підбор хоч куди, кожен може сам пересвідчитись, що я не брешу. Та й навіщо мені брехати. Тільки халява стала тверда як луб від дощу і снігу. Часом я взимку забував натоптати в нього паперу, поки не пішов сніг. Бувало, він так і висів цілу зиму повний снігу, та кому тепер спаде на думку питатись мене про нього, хоч я вважаю, що мотузку таки треба поміняти, а то ще лихої години впаде комусь на голову.

Над чоботом чисте небо. Він собі вимальовується в небі, як прапор чи птах на гілляці. Він усім подобався в цьому містечку. Глянь, це чобіт нашого шевця, він йому дістався від удови небіжчика голяра, кажуть люди одне одному, проходячи під чоботом.

Прикро стає, як подумаю, що моя вдова неодмінно роздасть увесь мій одяг, коли мене поховають. Не

один уже помацав на мені піджак і штани, поки я тут лежу. Кожному своє.

І прикро стає, як подумаю, що понад чотири роки я день у день працював у тих штанях, які були на двоюрідному братові пасторової ключниці, коли він з п'яних очей тріснувся головою об мур будинку. Помер, звичайно. У нього було тільки чотири свічки, і лежав він у себе на кухні, бо будинок їхній виходить не на вулицю. Там було темно й тісно. Я добре пам'ятаю, як кіт усе залазив у миску з молоком. Його вдова не здогадалася прийняти миску з-під ніг. Вона витягала кота з миски, і з лап у нього капало молоко. Неприємна оказія, але ніхто нічого не казав, не хотілося краяти серце небіжчикові. Та й удови було шкода.

Чобіт рипить наді мною. Вітер розгойдує його, і пікому не спадає на думку поміняти мотузку. Навіщо тоді й шість свічок, як він мені самому гримне на голову. А підбор весь навколо оббитий цвяшками. Голяр не встиг доносити своїх чобіт. Якби в мене був ще й лівий, то правий би тут не висів. Я б сам їх доносив. Аж злість бере, як подумаєш, що лівий, може, валяється десь без пуття.

Ох і жадібний ти, Петрусе, казала моя вдова щоразу, як я заводив мову про лівий. Піди пошукай, може, де знайдеш, або вже мовчи.

Вона жінка як грім, ніколи її нічого не бере. Завжди гадала, що переживе мене. Почала відкладати гроші мені на свічки через тиждень після нашого весілля. Про все, бувало, подумає. Але сьогодні схитрувала, не надягла мені шкарпеток, коли взувала у святкові чоботи. А може, не захотіла надягати їх мокрими. Бо вони саме лежали прані. Боялася, щоб я не застудився такого врочистого дня. Напевне так подумала. Вона про все подумає.

З того, як падає світло на чобіт, видно, що вже вечоріє. Скоро їй треба буде голосити за мною. Печеня спечена, хліб так само, вино порозливане в карафки з чорними стрічками на шийках. Стіл замість скатертини застелений найкращим нашим простирадлом. Хай починає голосити.

Та голосячи, вона, звичайно, думає про всякі практичні речі. Хай собі думає на здоров'я.

Треба викинути на вулицю два вазони, щоб вони розбилися в друзки, думає вона, або щосили вчепитися собі у волосся. Вона знає, що це мене втішить.

Треба показати всім у цьому проклятому містечку, як вона його страшенно любила, хоч він тепер став як жовтяк, аж гидко. А втім, він зроду такий. Але мені байдуже, я звикла. Я завжди пам'ятатиму його ноги. Він був добрий чоловік із гарними ногами, і хай бачать, як я за ним тужу.

От тільки злість бере, що треба дурно викидати на вулицю новісінький вазон із рожевими калачиками. А не викинеш, то почнуть судити. Чоловік помер, скажуть, а вона поскупилася на вазон.

Гарно, що свічок аж шість, тільки горять дуже швидко. Чудові свічки. Він розумів, як я його любила, коли я приховувала гроші йому на свічки. Дивно, як люди знають, хто перший помре. Я не сумнівалася, що переживу його. Він, можуть сказати, був надто добрий для цього світу. Зате він буде й похований як слід. Його ж чобіт укоротив йому віку. Слава богу, що я встигла знов повісити його, поки ніхто не надійшов і не побачив, як усе сталося. Впав йому просто на голову, коли він учора ввечері прийшов, як звичайно, додому, побувавши, як звичайно, в постелі тієї шльондри, пасторової ключниці. Добре, що вона мені хоч помагає сьогодні, а як же інакше після всього того, що ми разом пережили. Ввійшла чорним ходом, певне. Та мене це нітрохи не стосується. Мені він був

законним чоловіком, царство йому небесне. То була божа кара, що чобіт упав якраз на нього, майже сам упав. Чобіт був важкий, намок на дощі. Я хутко повісила його назад, коли затягла тіло до хати.

Він завжди казав мені, що милується заходом сонця, коли вони лежать разом. Він був трохи поет. Щастя, що нікого не було на вулиці, як він прителіпався додому. Та ще й під чаркою. Спіткнувся на власний поріг і вдарився у свій власний копил.

Для всіх краще, що я розповідаю, начебто він упав, коли хотів міцніше прив'язати чобіт, щоб не відірвався й не прибив якогось бідолаху. Він помер, як порядний чоловік, і не мені його судити. Судила, поки був живий.

Якось ми пекли хліб, і я спитав її, чи вона коли бачила, як заходить сонце. Вона сказала, що, здається, не бачила.

Почали замітати вулицю. Гарний звичай замітати вулицю, коли мертвий вирушає в свою останню путь, думає вона, і шурхіт мітли наганяє на неї сум. Вона згадує, як я замітав вулицю, коли ховали голяра, йому ще тоді купили закоротку труну.

Казали, що сумління його чисте, а потім чого тільки не клепали на нього. Начебто він наводив неславу на свою дружину і програв її родинний спадок, лампу на високій ніжці, якомусь крамареві. Хтозна, правда це чи ні. Хіба, наприклад, хтось довідається коли-небудь, що то я знайшов той великий цвях, який пастор буцімто власноручно витяг із святого розп'яття і потім поклав у скриньці на олтар. Нахабна брехня, але люди потроху почали вірити в той цвях, і тепер уже ніхто не сумнівається. Голяр начебто ще й крав гроші з церковної карнавки. Може, й справді. В кожному разі, його чобіт над моїми дверима — така сама святиня,

як пасторів цвях. Я ще за це відповім, як мене покличуть на страшний суд.

Вона вже перестала голосити за мною, то хай би краще тим часом погасила свічки. Однаково ніхто більше не проходить повз мене, а так їх не вистачить до ночі.

Чим більше я думаю про це, тим дужче переконуюсь, що насправді це вона мене вбила. Не те, щоб таки прямо вбила. Та байдуже, вона вже покарана, їй тяжко буде жити вдовою. Я їй не заздрю.

Я її прощаю, бо вона ще не знає, скільки я заборгував шинкареві за вино, яке носив ключниці. Тепер уже скоро взнає. А я, на щастя, мертвий. Ото проклинатиме мене, ревітиме з люті й радітиме, що торохнула мене чоботом по голові, коли я перечепився через поріг. Може, вона ще й підштовхнула мене.

А може, вона, вже й раніше пробувала мене уколошкати, хтозна. Може, підсипала отрути в ковбасу або в щось інше, що я любив. Може, саме такої ковбаси наївся тоді собака й здох. Бо як добре подумати, то навряд чи він міг здохнути від старості. А втім, хтозна. Вона дуже побивалася за ним. Я знаю, вона й досі думає про того собаку і про біду, що з ним сталася.

Я знаю, то він дав собаці щурячої отрути, думає вона, не я ж. Краще б його самого отруїла, варто було б.

Це я, звичайно, тільки зозла так думаю, але, їй-богу, не раз хотілося ще й не того йому дати, коли він вертався додому від тієї корови. Завжди від нього тхнуло ладаном. Мабуть, викурювали пасторовим кадилом мух. Я щонеділі слухаю, бувало, в церкві службу божу, а сама думаю про них. Але тепер я їх прощаю. Я теж була небезгрішна.

Він думає, що це я його вбила. Я всім розповідаю, що він упав, ударився головою і помер. Могло й так бути, чого ж.

Навіщо б я його вбивала? Давно минули ті часи, коли я чогось хотіла від інших. А тим більше, щоб вони помирали. Я справді його люблю, хоч він і теліпався, як собачий хвіст. Усе ж таки він був мій чоловік і мав гарні, стрункі ноги. Він сам казав, що й шевцем став задля своїх власних ніг. Не задля чужих.

Та й жили ми з ним непогано, завжди трималися разом, щоб люди бачили, яка має бути справжня сім'я.

Я таки викинула у вікно вазон. Він розбився в друзки. Від горщика самі скалки, а квітки разом із землею лежать посеред вулиці. Хай хто скаже, що я не викинула задля нього на вулицю того, що мені найдорожче, чи не рвала на собі кіс, чи не напекла хліба стільки, щоб лишилося й на бідних, як годиться.

Сам би він ніколи не додумався, такий був скнара, завжди гроші ховав. Доводилось красти в нього гроші йому ж таки на свічки.

Надто вони швидко горять.

Доведеться погасити, думає вона, знаючи, що з усіх сусідніх будинків за нею стежать пильні очі. Знають, що всі так роблять, але кожному кортить подивитись.

Без свічок стає темніше й холодніше, і їй, бідоласі, мабуть, тоскно. Як їй тепер буде без мене.

Як мені тепер буде без нього, думає вона, і на душі в неї тоскно.

Добре, думає він, лежачи серед погашених свічок, що вони тепер удвох і їхня злість минулася. Вся злість минається. Вони перетирали мене на зубах двадцять сім років, я знаю, і я стомився від цього. Я стомився від їхніх балачок і їхньої злості. Ніхто цього не розуміє, але так воно було.

Я знаю, що хотів повіситись. Давній спосіб. Повіситись у нашій повітці. І повісився б, як добре подумати, для того, щоб їх покарати.

Вони сварилися за моє життя, за те, котрій із них я належу, та я випередив їх. Вони б не дали мені цього зробити, якби знали про моє бажання, але я обдурив їх. Я прощаю їх, що вони мені знайшли іншу смерть.

Усі казатимуть, що я щасливий — лишив по собі двох таких добрих жінок. Вони й справді були добрі.

Ціле містечко буде втішатися їхнім пригощенням, і скоро вони знов засвітять мої свічки. То чому ж мені не додати їм шани, чому не всміхатися, лежачи під своїм чоботом. Одного чудового дня він упаде й торохне когось по голові. Може, котрусь із них. Але це вже не моя справа. Я мертвий.

Улла Далеруп

ДЕНЬ КРІЗЬ ДЕНЬ

У червні в котрогось із них був день народження. В різну пору дня і ночі вони роздягалися, одягались і їли. Було в них і двоє дітей, мовчазних, заслинених істот з невичерпним джерелом сліз. Ті істоти одного дня покинули рідне гніздо і тепер ставляться до батьків з глибоким співчуттям. Деколи їм важко було втрапити додому, адже всі будинки на їхній вулиці скидались один на одного. Він працював у невеличкій затхлій конторі — збирав усі ті папери, які шеф, що сидів по той бік столу, шпурляв на підлогу,— а вона стояла біля конвейєра на фабриці. Обоє хотіли зрадити одне одного, проте за ціле життя так і не знайшли з ким. У неділю він безнадійно гасав до парку, де на витолоченій траві валявся брудний папір, і шукав порядних хлопців, що взяли б його до себе пограти у футбол, а вона сиділа в білизні під кущами й долала грубезні стоси газет — адже хтось повинен був прочитати їх, коли на них витрачено гроші. Вони не мали холодильника і заставляли харчами та пляшками з пивом усі підвіконня, тому в обох кімнатах було темно, як у льоху. Щоранку вони збігали сходами вниз, кваплячись кожне на свою роботу, яку ненавиділи, і застібаючи дорогою на собі одяг. Вони завжди бігли лівим боком сходів, тоді навскіс перетинали тротуар у дві з половиною плити завширшки і проти стояка для велосипедів ускакували в трамвай, коли вже лунав дзвоник. Взагалі він не дуже хотів, щоб їх бачили разом. Під лампою на кухні в них завжди висіла на шнурку ковбаса на той випадок, як прийдуть гості, проте гості ніколи не приходили. Іноді

вони лягали разом у ліжко з більшим чи меншим успіхом, а іноді сідали в різних кутках ліжка, кожне натягаючи на себе спільну перину й дорікаючи одне одному, що в того ноги смердять потом. Часом вони так лаялися, що заспані сусіди дзвонили в поліцію, яка, проте, й собі хотіла відпочити вночі і ніколи нікого не посилала на виклик. Щовечора о тій самій порі він просовував голову крізь пакунки на підвіконні в кухні й лагідно розмовляв з голубами надворі, щоб привчити їх до свого голосу. На початку подружнього життя кожне з них у вільні дні їздило до своїх батьків, казало «бульба» замість «картопля», та батьки перемерли, як мухи в літню спеку. На фабриці вона стояла разом з іншими жінками в халатах біля конвейєра і підштовхувала круглі шоколадки в круглі отвори контейнера, тим часом як інші підштовхували чотирикутні, квадратні чи довгасті. Протягом тридцяти років вона стежила за ядучо-зеленими стрілками годинника: «Ось відкрилася біржа праці», а надвечір: «Тепер уже пізно». Щоранку вони їли вівсяну кашу.

У трамваї, як звичайно, було повно людей, ті самі понурі обличчя і втуплені в простір поперед себе очі. Кондукторка сиділа на трьох телефонних книжках, щоб легше було досягати до шнурка і смикати за дзвоник, коли останні в черзі пасажири не встигнуть сісти. Люди штовхались і пхалися вперед. Він, як завжди, стояв ззаду і виловлював поглядом кожну пасажирку, що була вродливіша за неї.

— Ви не взяли квитка? — запитала кондукторка якогось старого чоловіка, що забув застебнути штани і з ляку заплатив ще раз.

Вона намагалась дивитися в праве вікно, а не в заднє, та думки її розбігалися, перед очима поволі рухався конвейєр, на якому підстрибували шоколадки, що їх треба було поділити,— круглі, чотирикутні й довгасті, і поставала уповноважена їхньої проф-

спілки, стокілограмова дама, що раптом застигла з роззявленим ротом, прикипівши очима до своєї розчавленої руки без кисті, з якої цебеніла кров. Усі кричали, хотіли йти додому. Тепер вона з кожною зупинкою наближалася до фабричного цеху, де за два метри від її місця біля конвейєра підлога була залита кров'ю. Коли вони ввечері сиділи в кухні і їли рибу, тому що був четвер, вона нічого не сказала йому про нещасний випадок. Він був пригнічений, як завжди в четвер, бо цього дня отримував платню і розщедрювався на дороге таксі. Але, дозволивши собі таку розкіш, він сидів у машині й напружено стежив за дрібненькими цифрами, що, потріскуючи, ненастанно набігали на лічильнику. Колись ця його забаганка здавалася їй смішною і зворушливою. А коли вони, посхилявши втомлені голови під кухонною лампою, доїли рибу, то більше нічого не схотіли робити, а посідали кожне в своє старе крісло і втупили очі в телевізор, де на екрані з'являлася і зникала безліч галасливих голів. Вона не перехилилась до нього через бильце крісла, щоб розповісти про нещасний випадок, хоч у неї й досі тремтіли пальці і думки кружляли тільки навколо тієї події. Це тривало лише коротку мить, тоді хтось зупинив конвейєр, і уповноважена почала тягти руку до себе, тягла, тягла, але з машини більше нічого не витягалось. Огрядна дама зомліла і впала на купу картонних коробок. У всіх жінок посиніли губи, всі не могли отямитись, та коли чоловіки понесли ноші, що похитувалися в лад їхній ході, з гучномовця відразу прозвучала команда ставати всім до праці. Цілу ніч вона здригалась і прокидалася з ляку, в скронях у неї гупало. Тоді й він прокидався під периною і ногами спихав її з ліжка.

— Я ж казала вам — пройдіть уперед! — вигукнула кондукторка, хоч досі такого й не казала.

Він стояв у тісняві ззаду й тримав її за рукав

пальта. Тому вона не могла пройти вперед, і це її дратувало.

Трамвай проїздив повз кладовище, де росли справжні великі дерева, що вже почали жовтіти. До пізньої осені вони щонеділі ходили в парк, але взимку, коли сніг розмокав, гуляти там було неприємно, тож вони зачісувалися і йшли в кіно на американський любовний фільм, у якому герої жують жувальну гуму. Його такі фільми зворушували, а в неї викликали недовір'я. Вони одружилися, бо одружувалися всі на їхній вулиці. Вона не вірила в любов, таке буває хіба що в кіно. Вони були б не від того, щоб у них знайшовся син, але знайшлися дві дочки. Вони домовилися, що в зимові дні по черзі купуватимуть гас для опалення груби, а проте сиділи в пальтах і у вовняних шапках, бо ніяк не могли з'ясувати, чия тепер черга.

— Я завтра знайду собі іншу роботу й піду від тебе! — кричала вона в нетопленій кімнаті, засовуючи ноги в шаплик з теплою водою, що встигла вже вичахнути.

А час від часу про розлучення згадував він, щоб звабити її до ліжка, але не раніше дев'ятої, бо був переконаний, що до дев'ятої йому не стане снаги. Вона тоді вилазила на стіл і вигукувала якісь чужі слова, що їх сама не розуміла. На цьому все й кінчалося. Проте вечори були дуже довгі, тож вона взяла собі за звичку влаштовувати бучу через те, що він не зачинив дверей,— звичайно, коли згадувала про ті двері.

Йому треба було висідати раніше, ніж їй.

— Ну от,— казав він.

— Так,— відповідала вона.

— Бувай,— казав він, стрибав на ходу і об щось стукався. Він завжди об щось стукався.

Тільки-но він зникав серед інших перехожих на тротуарі, як вона вже не могла згадати обрисів його обличчя.

Учора ввечері вона трохи посиділа на підвіконні, хоч цю втіху дозволяла собі тільки перед різдвяними святами. Вечорами в неї завжди заклякали пальці після робочого дня у великому фабричному цеху, повному одягнених у халати жінок, які підштовхували шоколадки під гуркіт машин і грім музики з гучномовців. Усі ті, кому було за п'ятдесят, дурнувато посміхалися, а йдучи на сніданок, так ворушили пальцями, ніби й далі посували шоколадки.

— Ти чому не закрутив зубної пасти? — накинулась вона вчора на нього, тільки-но переступила поріг.

Він її був закрутив, але відразу помчав до їхньої тіснопї ванної і відкрутив тюбик. Тоді вона схопила з кухонної шафки каструлю й почала гатити по ній, але в голові в неї й далі рухався конвейєр, його довга стрічка поволі випливала з другого кінця машини, заповнена шоколадками — круглими, чотирикутними, квадратними й довгастими. Конвейєр негайно ж пустили знов, а то простоювала б уся фабрика, ніхто не думав уже про розчавлену руку, що була вм'ята в шоколадну масу, разом з нею поділена на плитки, складена в стосики і замкнена в коморах. Мабуть, ще й досі в щілинах підлоги лишилась засохла кров, бо прибиральниці ніколи не миють її як слід, воліють сісти на порожній конвейєр і, задерши догори ноги, трохи проїхатися. Раптом вона вискочила з трамвая. В сумці лежала напоготові її контрольна картка, на якій годинниковий автомат мав поставити червону печатку. Канал був повний води.

Повз неї мчали, сигналячи, машини. Вона чимдуж перебігла вулицю, щоб не попасти під них, і сіла на кам'яних східцях. У животі в неї щось тисло, як тоді, коли з-за машин зненацька вискакувала майстриня, кістлява, схожа на кобилу жінка родом із Борнгольма, щоб застукати когось, хто крав шоколад із конвейєра чи дивився у віконце. Східці були холодні. Вона так

хвилювалася, що несамохіть почала їсти сніданок і з'їла половину, поки похопилась і сховала недоїдене назад у сумку.

На вулицях з'являлося дедалі більше людей, місто заповнювали жінки зі своїми нащадками у візочках. Унизу біля каналу сидів якийсь чоловік і лагодив велосипед. Хмара голубів, що, тріпочучи крильми, знялася вгору, налякала кількох старих, які сиділи на лавці. На розі вулиці стояв поліцай і гойдався на підборах. Їй за сьогодні не заплатять. Десь тепер контролер ходить, зловтішно посміхаючись, і виловлює контрольні картки, на яких автомат вибив червону печатку. Але вона зробила, що хотіла, вперше за тридцять років вийшла з трамвая не на тій зупинці. Він тепер уже сидить у своїй затхлій конторі, допомагає шефові скинути пальто і виходить до туалету щоразу, коли шефові дзвонить дружина і лається з ним по телефону. А вона має вихідний. Помалу підвівшись, вона позіхнула. Сьогодні ввечері вона не буде плентатись додому, запаморочена з утоми, й не готуватиме вечерю, тим часом як він розляжеться на канапі в кімнаті і розглядатиме в газеті знімки шлюбних пар, вибираючи, з котрою молодою йому хотілося б лягти в ліжко. Ніколи вже вона не мчатиме, захекавшись, на фабрику, ніколи не повернеться додому, до того закутня, де змарнувала половину свого життя. З довгої низки машин долинали гучні сигнали, біля фургончика з ковбасками сидів продавець і будував на ляді будиночок з карт. Такою щасливою вона не почувала себе від тієї зими, коли помер управитель будинку, який любив грати на сурмі просто в грубу, і перестало густи в димарі.

Над дахами в цілому місті тріпотіли бляклі прапори. В кожному разі, це була не річниця штурму Фредерікстада, вона в жовтні, якраз того дня їй вирізували апендицит, до речі, надаремне: вона просто була

вагітна. Вона нерішуче зайшла в зовсім не відомий їй трамвай, де сиділи галасливі школярі з намоченими хлорованою водою головами і затуркана вчителька. Ті жваві дітлахи, напевне, хотіли швидше стати дорослими, щоб потім тужити за дитинством. Трамвай їхав красивими кварталами й дивними, незнайомими вулицями. Вона все дивувалася, які тут великі реклами кінофільмів. На сходах до біржі праці вона змочила брови слиною. Бюро було напхане людьми, що голосно розмовляли між собою. З сумкою в руках вона стала в кінець черги і, всміхаючись, почала подумки складати ті речення, що мала казати. Може, він прицілє її речі і сковороду, якщо вона вкладе в лист гроші. Черга десятками ніг поволі посувалася вперед. Під стіною сиділи кілька старих чоловіків і пригощали один одного тютюном. Ось і її черга.

— Добрий день, пані.

Жінка за круглим віконцем підвела очі.

— Що вам?

Люди ззаду в черзі нетерпляче напирали на неї. Вона знов схилилась до віконця, міцніше притискаючи до себе сумку.

— Мені, будь ласка, місце з житлом.

Жінка невдоволено скривила губи й подала їй у віконце паку формулярів і карток, які треба було заповнити. Знов у кінець черги. Безперестанку дзвонили телефони. Одна жінка намастила лаком нігті, потім почала друкувати на машинці розчепіреними пальцями. На стосику листів стояло дві пляшки з-під молока, налиті кавою. Формуляри заповнені не так, як належить, знов у кінець черги. Якийсь чоловік кричав біля віконця, що йому запропонували роботу на фабриці, де заборонені страйки. Нарешті крізь віконце їй подали білу картку. В засміченій телефонній будці вона тремтячими пальцями набрала номер і відкашлялась, бо в неї пропав голос. Крізь гудіння машин

за дверцятами будки до неї долинув чемний чоловічий голос. Чи не могла б вона прийти після обіду, годині о п'ятій, щоб домовитись на місці? Сучасний дім, окрема кімната, розлучений батько з сином.

— Дякую,— збентежено проказувала вона щоразу, коли голос замовкав. Нарешті в трубці клацнуло.

У відкритих кав'ярнях при тротуарі, під полотняним дашком, що тріпотів на вітрі, сиділи люди й лаяли холодну погоду. Безперестанку мінялося світло в світлофорах. За великими завісами готелів сиділи літні жінки в хутрах і пасли очима вбогих хлопців. Перехожі на тротуарі, збиті докупи, рухалися однією валкою. Вона обережно йшла попід самими мурами. Вона вже була на біржі праці, дзвонила по отриманому номеру, що ж тепер робити до п'ятої години? На перехресті на неї налетіло кілька підлітків, і вона вибачливо всміхнулася. В універмазі стояла тіснява, не було чим дихати, коло прилавків, завалених товарами, метушилися жінки. В переходах висіли дзеркала, в яких відбивалися її викривлені каблуки, зношене пальто й посивілі скроні. Руки продавщиць розбризкували парфуми, простягали пробні пляшечки, над трьома манекенницями здіймалася хмара сухої пудри. Людський потік виніс її через вихід у глибині універмагу надвір. І тут, на розі вулиці, серед галасливих торговців садовиною, до її свідомості раптом дійшло, що вона, власне, зробила. Та чоловічий голос бринів приємно. Будиночок на околиці міста, дерев'яний паркан, вільні вечори після того, як вимиєш посуд. Їй пощастило, що в домі нема господині, яка вилежується в розкудовченому ліжку, кричить і вередує. Моріжок біля будинку, де можна прогулюватися. Піколи вже їй не доведеться вдома стояти за дверима чи сидіти в туалеті, поки чоловік гасатиме по темних кімнатах, щоб не втратити форми,— він боявся постаріти й розтовстіти, з сімнадцяти років боявся постаріти й роз-

товстіти. Тротуаром ненастанно сунули перехожі з кам'яними обличчями, кур'єр на велосипеді описав дугу навколо зграйки писклявих школярок, серединою вулиці промчала, сигналячи, машина швидкої допомоги. Куди тепер? Її серце стукотіло десь майже в горлі. В таких випадках прощаються зі знайомими, але вона знала тільки своїх дочок. Вони, звичайно, обидві здивовано сплеснуть руками, може, щось порадять, у них з'явиться крихта пошани до неї, і вони пригостять її кавою. Через три хвилини на фабриці почнеться перерва для першої зміни.

Дзвоник, на який вона натиснула, давно вже не працював, та їй однаково двері відчинила істота, що колись була їхньою маленькою клишоногою дочкою у непромокальних штанцях.

— Тс-с! — засичала істота, волосся якої було намащене смердючим відбілювачем.

За прочиненими дверима в кімнаті між купами іграшок сидів хлопчик. Молода мати з відбілювачем якраз утретє розлучилася з тим самим чоловіком і якраз лаштувалась варити тріскову голову. На підлозі стояв нічний горщик, з якого текло через край. Вона обережно сіла на стілець між стосами пелюшок. Істота, намащуючи пензлем корінці волосся, сказала, хоч її ніхто не питав:

— У мене все гаразд. Правда ж, він дуже милий?

Вона нервово скубла пелюшку.

— Я, здається, сьогодні зробила дурницю.

— Що ви кажете? — спитала дочка.— Він як побачить собаку, то каже «гав!».

Малий рачкував по підлозі і гриз канапу. Молода мати була в захваті. На фабриці вже скінчилась перерва. Цікаво, кого поставили нині сортувати круглі шоколадки? Колись у їхньому під'їзді, що, здавалося, не мав кінця, жила руда жінка. Якось перед Новим роком та жінка побажала їй на сходах веселих свят,

хоч різдво вже минуло. Крім цього випадку, вона ніколи й словом не перекинулась ні з ким із сусідів по під'їзду, де завжди тхнуло квашеною капустою і де побілили й пофарбували тільки ту кімнату, в якій оселився новий управитель будинку з дружиною, що з нудьги вкидала всім сусідам крізь щілину для листів шкірки з сала.

— То бека! — гукнула молода мати й замахнулась на малого, що лежав під канапою і лизав підлогу.

Знявся вітер. На вогкому подвір'ї вона сіла на дерев'яний ящик і почала ковтати із сплющеного, злиплого пакуночка те, що лишилося від сніданку. За підворіттям гули машини, на подвір'я вийшов якийсь старий чоловік, тоді знов повернувся до будинку. В неї боліла голова. Минуло рівно півгодини, скінчилася перерва на другий сніданок, і вона підвелася тієї самої миті, що й робітниці у фабричній їдальні. Тепер вони невеличкими гуртами неквапом верталися до великих цехів, де чоловіки з гарячковим поспіхом, щоб устигнути за конвейєром, складали шоколад у коробки. Неподалік на вокзалі, мов комашня, сновигали люди з валізками, за віконцем довідкового бюро сердита жінка давала довідки. Під'їздили таксі, з них викочувались пасажири, солдати цілим гуртом обіймали на прощання одну дівчину. Ще було не так і пізно, а голова не переставала боліти. Поволі йдучи вздовж крамниць, вона пішки добралася до своєї меншої дочки, яка грала на цимбалах і була членом громадської оборони, бо взимку мерзла, а в обороні безкоштовно видавали форму. На дверях квартири висіла картка з написом: «Добре стукати». Вона постукала кулаком, тоді почала стукати сумкою, відчинилися двері в сусідів, і з них хтось поманив її рукою.

— Добрий день,— спантеличено привіталася вона.— Ви часом не знаєте...

Її знов поманили рукою, і двері розчинилися навстіж. Вона занепокоєно озирнулася навколо. Та, може, дочка сидить у сусідів і малює цілі на картоні? В передпокої було темно, на підлозі в кімнаті стояла електрична плитка, а на ній у каструлі парувала картопля. Ніде не видно було ні душі. Під стіною стояла темно-руда канапа, фіранки були спущені. Та ось за вибляклою завісою щось зашелестіло, і в кімнаті з'явилась гидка стара жінка, зовсім гола. Вона грюкнула дверима, кинулась униз сходами і аж ген у маленькому скверику засапана сіла на лавку, не відразу помітивши, що з другого кінця вже сидить якийсь чоловічок і провітрює в консервній бляшанці дощових черв'яків.

— Вибачте,— промурмотіла вона і ще дужче розгубилася, бо чоловічок зненацька скочив на лавку, підняв бляшанку над головою і крикнув:

— Не чіпайте моїх черв'яків!

Хряснувши хвірткою, вона стрімголов вибігла зі скверика.

Рух на вулиці дедалі збільшувався, кілька хлопчаків билися шкільними ранцями, повз неї пролітали автобуси з туристами, що дивилися з вікон стомленими очима. Аби хоч було з ким перемовитися словом! Може, на тій околиці все мертве і безмежно чуже, може, там вулицями гасають, виючи, здичавілі собаки? Аби тільки той син був слухняний, аби вночі не вештався по будинку й не плакав за матір'ю. Може, вони їдять закордонні страви, яких вона не вміє варити? Підливи їй ніколи не вдавалися, а коли вона милася у ванні, то завжди забувала сполоскувати її після себе. Може, той чоловік думає, що вона молода й полотиме йому грядки? Раптом вона спинилась посеред вулиці. Щось із тим чоловіком, мабуть, негаразд, якщо дружина кинула його. Як їй це раніше не спало на думку? Через три години вона має сидіти в їхній ві-

тальні й щось говорити. Що ж вона скаже? Розповість про своїх батьків, про те, що в школі раз лишилась на другий рік і не перехворіла на дві дитячі хвороби? Може, той чоловік має погані звички — скрегоче зубами, курить за столом і засинає ввечері на канапі, коли повертається додому. Може, часом упивається, ледве добирається додому без портфеля і трощить меблі. А втім, це було б не найстрашніше, в кожному разі, не гірше за фабрику. Перший тиждень, як вона влаштувалась туди відразу після конфірмації, ще дівчиськом на високих каблуках, то часто тікала до комори, лягала на підлогу й гупала ногами в пластикову стіну, та далі ставало легше, вона ніби в напівсні вісім годин виконувала руками ті самі рухи. Коли приходили дівчата, що ніжно позирали на посильних, вони спершу також вибігали з цеху й гупали ногами в стіну або раптом починали гатити кулаками в нескінченну стрічку конвейєра і кричати, мов божевільні, але потім робилися мовчазні і їхні очі порожніли. А що, як вона в тому чужому місці ні з ким не познайомиться і щовечора сидітиме самотою у своїй кімнаті при стеариновій свічці? Вона-бо вже не молода. Раптом вона збагнула, що, напевне, вже не знайде собі чоловіка. Спершу її подружнє життя було не дуже погане, вони лише перекидались лайливими словами, гірше стало пізніше, коли вони почали висміювати зовнішній вигляд одне одного, глузувати з батьків так, що доводилось зачиняти вікно. Він виливав холодний чай на ту половину ліжка, де спала вона, й вихвалявся, ким би міг стати, якби одружився з порядною жінкою. Поки він верещав, вона хапала знімок його батьків і шпурляла його на підлогу в кухні. Потім вони ставили воду на каву, потемки добиралися до своїх старих крісел і вперто опускали очі додолу. Врешті вона засинала там і прокидалась від того, що в неї терпла шия. Скоро треба буде йти на

вокзал і купувати квиток. Повз неї пройшли, обнявшись, дві дівчини, вона почула, як хтось свиснув їм услід. Хіба така немолода й розтовстіла жінка, як вона, знайде собі другого чоловіка?

На вокзалі вона купила квиток у автоматі. На перо-ні було вітряно й холодно, поблискували рейки, скре-готіли поїзди. Почались години пік, навколо вирували люди, кричали, тислися до дверей. До пе́рону, засви-стівши, під'їхав черговий поїзд, її поїзд. Вона опини-лася в кінці натовпу, що руками й ногами проштовху-вався вперед. У вагон набилося повно людей, мов оселедців у бочку. Зненацька вона повернулась, пропха-лася крізь тісняву й вибігла на перон. Нагорі в про-сторому туалеті стара жінка, що спала біля столика, прокинулась, сказала, що шпильок у неї немає, і знов задрімала. Не годиться з'являтись до чужих людей, не зачесавшись як слід, не почистивши зубів і не помив-ши рук. Вона знов зійшла на перон. Притиснена юр-бою до стіни, заліпленої рекламними плакатами, вона подумала, що добре було б подзвонити туди й вибачитись за спізнення. Чи, може, ще краще почекати годину й спізнитись надовго? Бо коли вона поїде на-ступним поїздом, то це свідчитиме про її неакурат-ність, той чоловік похитає головою, зачинить перед нею двері, а син стоятиме біля вікна й засмучено дивитиметься на неї з-за вазонів. А вдома він уже повернувся з роботи й заглядає за завіси, чи вона не сховалася там. Потім він оберне ключ у дверях і пе-ретрусить усі її шухляди, шукаючи грошей. Почав на-крапати дощ, добре, що вона повісила сушити білизну на горищі за димарем. Тротуаром їхав інвалідський візок, який рухали кволі руки. Аби тільки він знов не захворів, а то лежатиме з застиглими очима й роззяв-леним ротом, і нікому буде, піднявши його, поміняти простирадло й вимести крихти з-під ліжка. Вона ста-ла в чергу в накуреному ресторанчику. Людей було

повно, вони пхалися одні на одних над прилавком, безперестанку миготіли червоні руки, парували казани, з віконця виглядало блискуче від жиру обличчя кухаря. У неї й далі боліла голова. Тепер той чоловік на околиці дивиться на годинник, гойдається на стільці й сердиться. Але все сталося так швидко й несподівано, вона не мала часу подумати. Невпевнено тримаючи тацю, вона підійшла до столика й сіла навпроти якогось чоловіка, що втирав носа скатертиною. У кутку за столиком сидів старий чоловік і годував з ложечки собаку. Гурт молоді в робочих костюмах голосно сміявся. Вона почувала себе самітною серед того гамору, всі їй були тут чужі, а він тепер тинявся вдома з кутка в куток у непрасованих штанях, і йому не було кому приготувати вечерю. Чоловік навпроти витер скатертиною носа, і до неї крізь навколишній галас долинув його голос:

— Я живу разом з матір'ю, і в мене болять зуби.

Вона впустила виделку і ще нижче нахилилась над тарілкою з розвареними макаронами. Жінка з ганчіркою в руках забрала від неї тацю, в штовханині перед прилавком хтось звалив додолу склянки. «Номер чотирнадцятий!» — кричав у гучномовці чийсь хрипкий голос.

І знов голос:

— Я дуже самітний. Мати могла б посидіти на кухні, якби до мене прийшли гості.

За сусіднім столиком якісь літні жінки цокалися чашками з кавою, одні відвідувачі підводились, інші сідали з повними тацями.

— Вибачте,— збентежено сказала вона і звела очі до стелі, де крутилася блискуча паперова реклама.

Чоловікова рука поволі посувалася по столику в її бік. Вона схопилася, перекинувши стілець, і вибігла через скляні двері, що автоматично зачинились за нею.

Трамвай зупинився біля самого тротуару. Навскоси через вулицю стояк для велосипедів, тротуар у дві з половиною плити завширшки, під'їзд. Їй стало одночасно і легше і тяжче на душі, коли вона побачила зненавиджену знайому вулицю, високі будинки, під'їзд, що тхнув квашеною капустою, і безмежно довгі сходи. Зараз вона приготує для нього, зголоднілого, вечерю, може, в неділю вони трохи погуляють вулицею перед кіно, хоч він не любить з'являтися з нею на люди. На фабриці, мабуть, виберуть нову уповноважену. В неосвітленому передпокої вона наступила на шкірки від сала. З квартири над ними долинала сумна музика, то старий пенсіонер цілими днями грав на піаніно, щоб не відчувати самоти. Вона навпомацки пробиралась темними кімнатами. Він сидів біля вікна в кухні й лагідно розмовляв з голубами, що й досі не звикли до його голосу.

— Що, в біса,— сердито сказав він,— тебе не переїхала ніяка машина?

Гуркіт літака розігнав голубів з вікна.

— Ти не міг зачинити двері до ванної? — крикнула вона і шпурнула сумку на підлогу.

ДОВІДКИ ПРО АВТОРІВ

Карен Бліксен (1885--1962) — визначна датська письменниця. Народилася в аристократичній родині. Вивчала мистецтво в Данії, Франції й Італії. В 1914—1931 рр. жила в Кенії, де мала кавову ферму. Після банкрутства ферми внаслідок світової економічної кризи повернулась до Данії. Почала друкуватися з 1907 р., проте справжнім її дебютом стала збірка «Сім фантастичних оповідань» (1934). Книжка спогадів про природу й людей Африки «Африканська ферма» (1937) перекладена на десятки мов світу. Наступні збірки «Зимові казки» (1942), «Останні оповідання» (1957), «Анекдоти долі» (1958), «Тіні на траві» (1960) та інші закріпили за нею славу блискучого новеліста і мали великий вплив на післявоєнне покоління датських письменників. Новели «Історія однієї перлини» і «Обручка» взяті зі збірок «Останні оповідання» та «Анекдоти долі».

Вільям Гайнесен (нар. 1900) — найвідоміший фарерський поет і прозаїк, що пише датською мовою. Народився в родині купця, довгий час працював журналістом. Усі його твори пов'язані з природою і життям Фарерських островів. В. Гайнесен — автор поетичних збірок «Арктичні елегії» (1921), «Сінокіс над морем» (1924), «Пісні весняної води» (1927), «Темне сонце» (1936) та ін., критично-реалістичних романів «Вітряний світанок» (1934), «Ноатум» (1938), «Чорний казан» (1949), «Пропащі музики» (1950), «Плеяди» (1952), «Велика надія» (1964) та збірок новел «Зачароване світло» (1957), «Ліки на лихих духів» (1967), «Дон Жуан із фабрики риб'ячого лою» (1970) тощо. Творам В. Гайнесена властива гостра соціальна спря-

мованість і велика любов до простих, непомітних людей. Оповідання «Як на Гамалієля найшла мана» взяте з однойменної збірки (1960).

Ганс Кірк (1898—1962) — письменник-комуніст, один із провідних датських прозаїків першої половини XX сторіччя. Народився в родині лікаря, за фахом юрист. Літературну творчість почав критичними і літературознавчими статтями. Автор соціальних та філософсько-історичних романів «Рибалки» (1928), «Поденники» (1936), «Нові часи» (1939), «Бургомістр іде у відставку» (1941), «Раб» (1948), «Син гніву» (1950), «Гроші диявола» (1952), «Клітгор і сини» (1952), двох книжок спогадів та збірки «Міщанські новели» (1958), з якої і взяте оповідання «Взаємна допомога».

Ганс Крістіан Браннер (1903—1966) — видатний датський письменник. Народився в родині вчителя. Працював видавцем, журналістом. Прославився як майстер психологічної новели. Автор романів «Іграшки» (1936), «Лицар» (1949), «Ніхто не знає ночі» (1955), п'єс «Брати і сестри» (1952), «Фермопіли» (1958), збірок оповідань «Скоро нас не стане» (1939), «Дві хвилини мовчання» (1944), «Аріель» (1963) та ін. Обидві новели до цієї книжки взяті зі збірки «Дві хвилини мовчання».

Оге Донс (нар. 1903) — письменник-реаліст, працює переважно в жанрі психологічного роману. Його великі твори відзначаються складністю композиції і вишуканістю форми. Новела «Жовтий альбом» взята з однойменної збірки (1943).

Мартін А. Гансен (1909—1955) — повістяр, новеліст і есеїст. Працював хліборобом, учителем, редактором журналу. Поряд із Г. К. Браннером належав до найвидатніших представників психологічної течії в

післявоєнній датській прозі. Раннім його творам властива чітка соціально-критична і антифашистська спрямованість. У романах і повістях сорокових і п'ятдесятих років відчутні елементи містики. До найвідоміших його творів належать романи «Колонія» (1937), «Подорож Юнатана» (1941), «Брехун» (1950), збірки новел «Терновий кущ» (1946), «Куріпка» (1947) та «Думки в димарі» (1948). З цієї останньої взяті новели «Страус» і «Подвійний портрет у різьбленій рамці».

Ганс Шерфіг (1905—1979)* — письменник-комуніст, відомий також як художник і вчений-ентомолог. Літературну славу здобув сатиричними романами «Мертва людина» (1937), «Зниклий чиновник» (1938), «Втрачена весна» (1940), «Ідеалісти» (1943), «Скорпіон» (1953). У романі «Замок Фрюденгольм» (1962) уперше в датській літературі показана роль Комуністичної партії в датському русі Опору. Видав також кілька книжок есе і збірку «Дворецький та інші оповідання» (1973), з якої і взято новелу до цієї книжки.

Альберт Дам (1880—1972) — своєрідна постать у датській літературі. Літературну діяльність він почав 1906 р., після довгої перерви видав роман «Ось і нове зерно» (1934) і знов після тривалої перерви дві повісті: «Панна й солдат» (1951) і «Такий довгий день» (1954) та кілька збірок оповідань: «Місто мого дідуся» (1956), «Сім малюнків» (1962), «Людська лінія» (1965) та «Людська доля, сім завершальних малюнків» (1967). Філософські, химерно-фантастичні новели з цих збірок, що нагадують казку або притчу, виявились близькими молодому поколінню датських письменників та їхнім читачам і здобули серед них велику популярність. Новела «Мертвий барон» взята зі збірки «Місто мого дідуся».

Фінн Гердес (нар. 1914) — майстер короткої новели. Від своїх перших кроків у літературі (збірки

«Блакитні гардини», 1943; «Чорні ангели», 1945, та ін.) й до останніх працює переважно в цьому жанрі. Творам Ф. Гердеса властивий глибокий психологізм, точне відтворення кожного поруху людської душі. Новела «Очі в дзеркалі» взята зі збірки «Зелений пілігрим» (1960).

Тове Дітлевсен (1918—1976) — поетеса, автор багатьох збірок новел, повістей, книжок для дітей. Народилася в робітничій родині, працювала службовцем у конторі. В своїх прозових творах часто зверталась до робітничої теми, особливу ж увагу приділяла долі дітей і жінок у сучасному буржуазному суспільстві. Новела «Старанний хлопчик» взята зі збірки «Парасоль» (1952).

Лайф Е. Крістенсен (нар. 1924) — романіст і новеліст. Творчості його властиві пошуки нових форм, сміливе використання алегорії і міфа. Дебютував збіркою оповідань «Злодій у Тернестаді» (1951). Новела «Головоломка Есбена Греннетре» взята з однойменної збірки (1959).

Карл Банг (нар. 1926) — поет, прозаїк, драматург. Народився в родині юриста. Працював викладачем літератури, музики, художником, режисером короткометражних фільмів. Автор кількох поетичних книжок, збірок новел, численних повістей та п'єс для радіо й телебачення. Гострокритичне ставлення до сучасного буржуазного світу у його творах поєднується з прагненням виявити в героях ті риси, що допомогли б їм подолати бар'єри відчужепості й самоти. Новела «Мавпа» взята зі збірки «Коханці й дурні» (1950).

Франк Єгер (1926—1977) — поет і новеліст. За фахом бібліотекар. Його новелам, у яких він намагається відтворити мову селян, студентський сленг і жаргон копенгагенських вулиць, властива яскрава поетичність, протиставлення буржуазному ситому існуванню

простого життя і простих людських радощів. Новела «Зелена веранда» взята зі збірки «Капелан та інші оповідання» (1957).

Віллі Серенсен (нар. 1929) — відомий датський новеліст, критик і есеїст. Його твори відзначаються великим інтелектуальним навантаженням, складною формою з елементами гротеску та абсурду. У своїх новелах, що здебільшого нагадують філософські притчі, В. Серенсен використовує творчість Г. К. Андерсена та С. К'єркегора. Головні його твори — збірки оповідань «Дивовижні історії» (1953), «Безпечні історії» (1955) та «Опікунські оповідання» (1964). Новела «Тигри» взята зі збірки «Дивовижні історії», «Солдатський святвечір» — зі збірки «Безпечні історії».

Петер Сееберг (нар. 1925) — відомий датський прозаїк. За освітою філолог. Брав участь в археологічних експедиціях, працював режисером театру, директором історичного музею. Дебютував 1956 р. повістю «Другорядні персонажі». Визнання в Данії і за кордоном здобув повістями «Пожива птаха» (1957) і «Пастирі» (1970). Стиль П. Сееберга навмисне спрощений, небарвистий, буденний, проте в своїх творах він торкається найскладніших проблем людського буття. Оповідання «Підглядач» узяте зі збірки «Пошук» (1962), а «Величальна пісня Марії» — зі збірки «Надвечір'я динозавра» (1974).

Клаус Ріфб'єрг (нар. 1931) — один з найпопулярніших і найплідніших сучасних датських письменників. Поет, прозаїк і драматург. Дебютував збіркою віршів «У дорозі до самого себе» (1956). Найвідоміші його твори — психологічні повісті «Хронічна невинність» (1958), «Аматор опери» (1966), «Архів» (1967), «Лонні й Карл» (1968), «Дилетанти» (1973). К. Ріфб'єрг — автор багатьох збірок оповідань, у яких він подає барвисту картину життя всіх суспільних

верств сучасної Данії і гостро реагує на всі негативні явища в ньому. Оповідання «Спочивай у мирі» взяте зі збірки «Коротко про довге» (1976).

Лайф Пандуро (1923—1977) — прозаїк і драматург. За фахом лікар. Дебютував 1957 р. повістю «О, мій золотий зуб». Славу здобув повістями «Хай їм чорт, тим традиціям» (1958), «Інший світ Данієля» (1970) та «Аматори» (1972). Творам Л. Пандуро притаманний гротеск і «чорний» гумор. На світ Л. Пандуро дивиться іронічно й ніби з відстані, а проте вміє розглядіти найпекучіші проблеми сучасної цивілізації і дати їм оцінку. Оповідання «Найкращий з усіх світів» взяте з однойменної збірки (1974).

Бенні Андерсен (нар. 1929) — популярний поет, прозаїк, автор книжок для дітей, музикант, співак. Народився в Копенгагені в робітничій родині. Довгий час працював піаністом у джазовому оркестрі. Дебютував 1960 р. поетичною збіркою «Музикальний вугор». Наступні збірки — «Портретна галерея» (1966), «Останнє ох» (1969), «Тут у резервації» (1971), «Особисті папери» (1974) та ін. На свої вірші пише музику й сам їх виконує. Новелам Б. Андерсена (збірки «Подушки», 1965; «Гладкий Ольсен та інші», 1968) властивий тонкий гумор, що часом переходить у гротеск. Новели «Таємничий лист» і «Черевики — велика річ» взяті зі збірки «Гладкий Ольсен та інші».

Андерс Боделъсен (нар. 1937) — прозаїк, автор численних повістей та збірок новел. Дебютував 1959 р. реалістичною повістю з життя студентів «Пора білих ночей». Славу принесли йому детективно-сенсаційні повісті «Нещасливий випадок» (1968), «Подумай про суму» (1968), «Операція «Кобра» (1975) та ін. Він також автор науково-фантастичних («Точка замерзання», 1969), сатиричних («Вілла «Сансет», 1964; «Все,

що ти бажаєш», 1974) повістей, збірок новел «Теплиця» (1965), «Рама Сама» (1967), «Десять заповідей» (1968) та ін. Новела «Перепони» взята зі збірки «Рама Сама».

Свен Гольм (нар. 1940) — прозаїк і перекладач. За освітою філолог. Дебютував збіркою новел «Великий ворог» (1961). Для творчості С. Гольма характерне заглиблення в світ простої людини, пильна увага до її внутрішніх суперечностей. Часто він послуговується алегорією і елементами абсурду. В доробку його повісті «З найнижчого неба» (1965), «Моя кохана» (1969), «Приватне життя» (1974) і т. д., а також збірки новел «Падіння» (1963), «Рекс» (1969), з якої взята новела «Шалена лють», та ін.

Крістіан Кампман (нар. 1939) — повістяр і новеліст. Працював журналістом. Перша книжка новел вийшла друком 1962 р. К. Кампман — автор численних психологічних повістей: «Разом» (1967), «Усі ті балачки про щастя» (1969), «Досить на цілий тиждень» (1971), тетралогії про родину Грегорсенів («Певні погляди», «Міцні зв'язки», «Чисті лінії» та «Інші способи», 1973—1975), «Відчуття» (1978), «Далі, незважаючи ні на що» (1979), а також збірок оповідань: «Між приятелями» (1962), «Сховище» (1965), «Ми кохаємо дужче» (1970). У своїх творах, часто сатиричних, К. Кампман дає гостру критику сучасного буржуазного суспільства, засуджує його егоїзм і байдужість. Обидві новели до цієї книжки взяті зі збірки «Між приятелями».

Улла Рюум (нар. 1937) — прозаїк і драматург. Народилася в родині юриста. Дебютувала повістю «Дзеркало» (1962). Творчості У. Рюум властиві ненастанні пошуки нових мистецьких засобів, але їхній зміст завжди зумовлений соціалістичним світоглядом авторки. У. Рюум належать повісті «Нічна співачка»

(1963), «Горлиця» (1965), «Карнавальна ніч» (1967) та ін., кілька п'єс («Міфи», 1973; «Ніч», 1975), збірки новел «Праліси» (1969), «Нотатки про сьогодні й учора» (1971), з якої взята новела «Чобіт».

Улла Далеруп (нар. 1942) — представниця так званого «нового реалізму» в сучасній датській літературі, що виник як реакція на модерністські й авангардистські захоплення частини молодих літераторів на Заході. У. Далеруп належить до письменників, які беруть активну участь у політичному й громадському житті Данії, захищаючи права знедолених. Дебютувала 1961 р. повістю «Жар у попелі». Інші її твори: повість «Гонитва за вітром» (1962), збірки новел «Роза вітрів» (1965), «Садиба святого Йоргена» (1969) та ін. Новела «День крізь день» узята зі збірки «Роза вітрів».

Ольга Сенюк

ЗМІСТ

Вступне слово. *Ірина Купріянова* 5

Карен Бліксен. Обручка 17
Історія однієї перлини 26

Вільям Гайнесен. Як на Гамалієля найшла мана 47
Ганс Кірк. Взаємна допомога 74
Ганс Крістіан Браннер. Три мушкетери 83

Дві хвилини мовчання 99

Оге Донс. Жовтий альбом . . 111
Мартін А. Гансен. Страус . 129

Подвійний портрет у різьбленій рамці . 137

Ганс Шерфіг. Дворецький . . . 148
Альберт Дам. Мертвый барон 158
Фінн Гердес. Очі в дзеркалі 167
Тове Дітлевсен. Старанний хлопчик 173

Лайф Е. Крістенсен. Головоломка Есбена Греннетре 181
Карл Банг. Мавпа 186
Франк Єгер. Зелена веранда 197

Віллі Серенсен. Тигри 211
Солдатський святвечір 236

Петер Сееберг. Підглядач 245
Величальна пісня Марії . 257
Клаус Ріфб'єрг. Спочивай у мирі . . 272
Лайф Пандуро. Найкращий з усіх світів 287

Бенні Андерсен. Таємничий лист . . . 297
Черевики— велика річ 310

Андерс Бодельсен. Перепони . 314
Свен Гольм. Шалена лють . 330
Крістіан Кампман. Між приятелями 339
Парасоль, вікно, шнурок 347
Улла Рюум. Чобіт . . 353
Улла Далеруп. День крізь день . 360
Довідки про авторів . 375

СОВРЕМЕННАЯ ДАТСКАЯ НОВЕЛЛА

Составление и предисловие
Ирины Петровны Куприяновой

Перевод с датского *О. Д. Сенюк*

Серия «Зарубежная новелла»
Кн. сорок первая

Киев, издательство
художественной литературы
«Днипро», 1982

(На украинском языке)

Редактор *О. В. Хатунцева*
Художник *О. І. Хорунжий*
Художній редактор *О. Д. Назаренко*
Технічний редактор *Т. А. Табаченко*
Коректор *О. С. Назаренко*

ІБ № 1208

Здано до складання 28.12.81. Підписано до друку 23.06.82. Формат 70×90¹/₃₂. Папір друкарський № 1. Гарнітура звичайна нова. Друк високий. Ум. друк. арк. 14,04. Ум. фарб. відб. 14,259. Обл.-вид. арк. 16,9. Тираж 65 000. Зам. № 2-12.
Ціна 1 крб. 90 к.

Видавництво
художньої літератури
«Дніпро».
252601, Київ-МСП,
вул. Володимирська, 42.

Книжкова фабрика імені М. В. Фрунзе, 310057, Харків, вул. Донець-Захаржевська, 6/8.

Сучасна датська новела: Збірник / Пе-
С91 рекл. з дат. О. Сенюк; Упоряд. і передм. І. Куприянової.— К.: Дніпро, 1982.— 383 с.— (Зарубіжна новела, кн. 41).

До збірника ввійшли різні за тематикою кращі зразки новели найвідоміших датських письменників, що працювали у цьому жанрі в роки після другої світової війни.

С $\frac{70500—187}{M205(04)—82}$ 187.82.4703000000 И(Дат)

1 крб. 90 к.

